

A
SOCIALIS KÉRDÉS
HAJDAN ÉS MOST

ÍRTA
DR VERUS

II. KÖTET.

A KERESZTÉNY TÁRSADALOM PROGRAMMA

SZERZŐ TULAJDONA

BUDAPEST
A SZENT GELLÉRT KATHOLIKUS MŰINTÉZET NYOMÁSA
1900

ELŐSZÓ.

Hosszú és fárasztó előszó helyett csak annyit akarok megjegyezni, hogy művem ezen most közrebocsátott II-ik kötetének minden egyes fejezetében a jelenkor materializmusának ellensúlyozására a keresztény szellemnek gyakorlati érvenyesítését sürgetem. Jelszavam: „*Valljuk Krisztust szóval és cselekedettel*”.

Gyarló tehetségemhez képest csak rá akarok mutatni, hogyan kelljen Krisztus szellemét újból bevinnünk a magán ember csendes szobájába, a családba, az iskolába, a műhelybe, a pórosztályba, a nagy társadalomba, a társadalmat elnyelő államba és annak minden egyes szervi részecskéjébe.

A liberalizmus betölté hivatását, midőn a maga szellemével telítette a társadalom összes szerveit. Ugyanarra a célra törekszik a jövő századot magának követelő szociáldemokrácia.

Ezen áramlattal szemben a kereszténység nem maradhat vesztég; mozognia kell, sajátlagos szellemével kell meghódítania a világot, hogy magasztos rendeltetését betölthesse. Hiszen itt az ideje, hogy Krisztus szelleme kimutassa újból a maga isteni erejét, a mint kimutatta egykoron.

„A hívek sokaságának pedig egy szívök, egy lelkök vala . . . Nagy kegyelem vala mindnyáj okban, mert nem is volt közöttük senki szűkölködő”. (Apost. Cselekedetei IV. 32. 33. 34.). Ezen rövid szavakkal ecseteli a Szentírás Krisztus szellemének üdvös hatását az anyagi emberre.

Krisztus szelleme még mindig a régi, mitsem veszített isteni erejéből, csak befolyása elől zárkóztak el az emberek, és nyomorba, ínségbe sülyedtek. A Krisztustól elpártolt nemzedék keresvekereste a módokat és eszközöket, melyek segítségével boldogulását a sors kezéből – mint mondani szokta – kicsikarhatná.

Czélját még sem tudja elérni, mert az atheus szellemet választotta fővezérének. Ez pedig a destructio szelleme: nem épít, csak rombol. Növeli ugyan egyesek hatalmát, de szétdúlja az egyetemlegesség jólétét. Nyomában az ínség és nyomor csontos alakjai mint kísértetek bujkálnak elő odúikból és magasra emelt kezekkel átkot szórnak a jelen társadalomra és intézőire.

A nyomor alakjai, az egyes hatalmasok által kiszipolyozott munkástömeg, a pauperizmusba süllyedt nép lebegett szemem előtt, midőn a „szociális kérdés hajdan és most” című munkám megírásához fogtam, azzal az eltökélt szándékkal, hogy a szegény proletárok sorsának enyhítéséhez én is hozzájárulok azzal, mit Isten adott: *gyenge tehetségemmel*.

Keresve kerestem én is a módokat és eszközöket, melyek igénybevételével a nagy tömegben segíteni lehessen: áttanulmányoztam a régiek politheistikus szellemét, alaposan átvizsgáltam a modern atheus szellem dicsóknak hirdetett alkotásait és arról győződtem meg, hogy úgy az ókori politheus, mint az újkori atheus szellem csak egyesek anyagi érdekét és hatalmát mozdítja elő, a nagy tömeget pedig éhezni hagyja. Tehát új szellemet kell bevinünk a társadalomba; olyan szellemet, mely egyforma szeretettel kalauzolja a királyt és a koldust. Ez pedig nem lehet más, mint Jézus Krisztus isteni szelleme.

Hogyan érvényesüljön az isteni szeretetnek ezen szelleme az egyed életében, a munkások körében, az ipari és agrár bajok orvoslásánál, a társadalmon ütött sebek beheglesztésénél, az államok békéjének biztosításánál és fentartásánál, az emberiség testi és lelki üdvénél – ez munkám II-ik kötetének rövid tartalma.

Az egész munka belső berendezésénél a cikksorozatos, rap-sodikus rendszert választottam, hogy az olvasó a neki tetsző tárgyat könnyen feltalálhassa s eszméimet világosabban áttanulmányozhassa. Az egyes, önmagukba véve is önálló fejezetek között az összekötő kapcsot Krisztus szelleme képezi; ez forrasztja önálló egészsze a különben különállóknak látszó részleteket. Ebben leli magyarázatát a kritikai szempontból helyesen kifogásolható ismétlés és túrgybővítés.

Különben is nyíltan kijelenteni, hogy jelen munkámmal csak úttörője akartam lenni a keresztény iránynak – mely mint látjuk az uralkodó materialisztiko-atheus szellem befolyása alatt veszendőbe megy; a keresztény szellemnek tökéletes trónra emeltetését azokra bízom, kiket Isten nagyobb tehetséggel csak azért ruházott fel, hogy azt a nagy társadalom *testi* és *lelki* javára fordítsák. *Tantum ausus sum, quantum potui.*

A felhasznált idegen szerzők műveit az egyes fejezetekhez irt „Jegyzet”-ben idézem, nehogy eredetinek látszassam ott is, a hol az idegen eszmék egyszerű reproduktorává váltam.

Adja az Ég, hogy úttörő munkámat Isten áldása s azok ernyedetlen munkássága kövesse, kik a szocialis kérdésnek behatóbb taglalására Istentől nyert szellemi adományuknál fogva hivatottabbak mint én. Az atheus szellem kritikájától nem ijedek meg; a Krisztus szellemében felneveltek és tehetségesebb férfiakat pedig arra kérem: *Ki a karddal Krisztusért – hadd győzzön a kereszt.* „*In cruce salus!*” *Vivat crux!* Vigaszt és boldogulást csak a kereszt alatt találunk. *Christus victor!*

Dr. Verus.

TARTALOM.

Előszó	III.
A XIX. század és a katholicizmus.....	3
A XIX. század modern állama	38
A modern államtan tarthatatlansága	52
A kereszténység államtana	57
A XIX. század családi tűzhelye	84
A modern kor házassági köteléke	93
A nők emancipációja	100
Az iskolakérdés	123
Az agrárosztály bajai és azok orvoslása	162
A munka rendezése, különös tekintettel a nagy iparvállalatok kizsákmányolási rendszerére.....	190
A munkás védtörvény	199
A vasárnapi munkaszünet	205
A munkabér égető kérdése	211
Munkásbiztosítás	222
A munkásbizottságok	225
A munkásegyletek.....	226
A munkáskamarák.....	229
A jótékonyági intézmény.....	230
A munkássztrájk, annak veszedelme és jogosultsága.....	233
A kisipar válsága és rendezése.....	251
A kereskedelem válsága.....	261
A pénz hatalma	268
A sajtó hatalma	285
A népfőnségi elv és a népképviselő	297
A philosemitizmus és antisemitizmus vagyis a zsidókérdés	308
A legszegényebb osztály és az állam	314
Zárszó	316

A XIX-İK SZÁZAD ÉS A KATHOLICIZMUS.

Lázás sürgés-forgás, inkább kipkodás-kapkodás, mint rendszeres, céltudatos munka; erkölcsi léhaság, örületes szédelgés dermesztő hitközöny, kiszámíthatlan furfang, jellemhiány, vad tombolás a testi élvezekben, forradalmi szellem, általános elégedetlenség, mindjobban elharapódzó anarchistikus felfogás, materialistikus világnézet, sensualisztikus törekvés, komoly munkától való iszony, mérhetlen bírvágy, az életnek undorító megvetése, a jognak jogtalan lábbal taposása, minden szent és magasztosnak kigúnyolása, a szemérmetlenségnek istenítése, az igazságnak léptenyomon való arculütése, a törvények könnyelmű áthágása még azok részéről is, kik a törvényt megalkotják; hamisság s nyájasság leple alatt, vacuum nihili a tudomány öltözetében; szenzációhajhászat az irodalomban, szeczeszionizmus mindenben és mindenütt - íme az elhaló XIX. századnak nagy produktuma.

Ne gondolja senki, hogy elfogult vagyok s pesszimistikus felfogásomban nem látom a roppant haladást a közlekedésben, figyelembe nem veszem az emberi szellemnek a találmányok terén kifejtett és kifejtő bámulatos erejét. Óh nem. Szemeim nyitvák, – látom a soha nem nyugvó emberi szellemnek a természet titkaiba való behatolását, és ha onnét valamit ellesett. vagy elcsent, annak az emberiség javára szolgáló fordítását; – csakhogy míg én gyarlóságomban minden ilyenmű szellemi előnyomulást az Istenség végtelen jóságának tulajdonítok, addig a mostani kor az isteni trónra ültetett *észnek* tulajdonítja azt. a mit Isten, mint észadományozó nélkül nem érhetett volna el soha, de soha. Önmagának vindikál az emberi világ olyas valamit, a mit önmagától nem bír. Az emberi ész semmi egyéb, mint az Isten által teremtett, gyarló testünket éltető és mozgató léleknek az

Istenség ezen szikrájának egyik tüneményszerű tehetsége. És ezzel büszkélkedik és dicsekszik a kor. Jól mondja szent Pál: „Mid vagon pedig, a mit nem vettél? Ha pedig vetted, mit dicsekszel, mintha nem vetted volna?” (I. Kor. 4. 7.)

A XIX-ik század az anyagelvűségbe merült; az anyagot ültette trónra Isten helyett, hogy anyagiásban élhessen. Hiszen az anyag – a benne rejlő erővel együtt – nem bánt, nem von felelősségre senkit. Ilyen türelmes, mindennel megelégsző, senkit nem ostromozó vagy büntető, semmire sem figyelmeztető istenséget alkot magának a XIX-ik század, hogy anyagi, azaz állati vágyát kielégíthesse s megtorlás nélkül élvezhessen mindent, a mihez anyagi eszköze van. A lelkiismeret ideig-óráig tartó megnyugtatósául egy tudományos mezbe öltözött teoriát állítottak fel a tudósok (*?), melyben az anyagnak örökkévalóságát hirdették és minden mozgalmat, változást, fejlődést az anyagban rejlő erők működésének tulajdonítottak.

Az élvhajászó és csakis a testi érzékiségnek kielégítésében gyönyört lelő emberiség egy része elfogadta az anyag örökkévalóságát hirdető új tant, s élvezetbe merült – mert „post mortem nulla voluptas”. Legfurcsább az egészben az, hogy a megszedett materialisták nem akarnak azokkal az alsóbbrendű elemekkel érintkezni és a gyönyörphár élvezetében osztozkodni, kik szintén az anyag erejétől hajtva – az anyag által nyújtó örömeiben részesülni akarnak. Miért? mert szegénysorsúak lévén, csak munkás zubbonyban és darócöltözetben jelennek meg az isteni trónra emelt örök anyagnak terített asztalánál. Pedig a keresztény hittől megfosztott, Istentagadó nyomoralakok is hitsorsosai annak a selyembe öltözött társaságnak, mely megvetvén az igaz Istent külön-külön istenségnek hódol, nevezzük bár Hegel-féle államistenségnek, pénzistennek vagy örök (?) anyagistenségnek. A XIX-ik század egy Isten helyett három istennek áldoz. A politikusok az állam-isten előtt hajlongnak, a pénzbarók az aranyborjút imádják, az élvhajászók az anyagistent dicsőítik.

Mondja most rá valaki a XIX-ik századra, hogy istentelen; több istene van, mint a kereszténynek; vallása is van. t. i.

a keresztény vallás negációjában. Tagadja a keresztény vallás isteni eredetét, hogy minél több hívőt szerezzen a maga negatív állásának, melynek alapja az istentagadó bölcselek légből kapott hypothezise, sivár theoriája.

Egy múlt századbeli könyvben (ha nem tévedek P. Mária Joseph nagyszombati Jezsuita tanárnak egyik könyvében) olvastam bizonyos Haman nevezetű egyénről, ki ambíciójának határt nem tudván szabni, önmagát Istennek nemcsak képzelte, hanem háza népe előtt hirdette is. Később már nem elégedvén meg a szűk körrel, melyben istenítették, felfuvalkodottságában arra törekedett, hogy az egész világ az ő istenségének hirdetése s dicsőítésétől hangozzék vissza. E célból összefogdostatta a madárvilágnak azon specialitásait, melyek tanulékonyáguknál fogva egyes szavak kiejtésére betaníthatók. A szajkó, rigó, seregély, szarka, kajdács stb. mind ott szerepelt házában fényes kalitkákba zárva és jól tartva. Oktatójuk maga Haman volt, lankadatlan buzgalommal tanítván őket e két szó kiejtésére: „Haman Isten.” Fáradságát siker koronázta, mert egy napon azzal fogadta egyik legtanulékonyabb kajdácsa: „Haman Isten.” A példa ragadós – a többi madár a kajdácsot utánozta s az egész terem visszhangzott a „Haman Isten”-től. Ki írja le Haman örömét? Meghódította a világot. Erdők, völgyek, rónák, bérezek visszhangzanak majd Isten-sége hirdetésétől, ha e madarakat szabadon bocsátandja. Úgy is lett. A kalitkák ajtai megnyíltak, a madarak kirepültek. A meglepetés keserű volt Hamanra nézve. A kiszabadult madarak megfélemedtek tanítójukról és csak a saját természetadta nótáját fújta vagy rikácsolta el mindegyik. A kényszerrel megszűnik a kényszeroktatás eredménye.

Ép úgy vagyunk s XIX. század Hamanjaival. A liberális politikus Haman az államistenségnek hirdetésére tanítja a gyönyörű kalitkákba zárt szajkó, seregély és kajdács seregét, hogy szünetlenül kiáltsák: „az állam Isten”. A pénz-Haman a maga szarkáit a pénzistenségnek dicsőítésére oktatja, míg a komoly (!) anyagelvi philosophus az anyagistenséget hirdeti a magas kathedráról – a nélkül, hogy állítása igazságáról tökéletesen

meggyőződve volna. Ereszszék csak szabadon az elfogdosottakat és észre fogják venni, hogy a szabad-politikus, hivatalnok, könyvelő, journalista, bölcész, stb. gyönyörű változatokban a maga nótáját fogja dúdolgatni és fütyülni. Naturam expellas furca tamen usque redibit. Természete szerint „omnis anima naturaliter Christiana” mondja Tertullian.

Hiába mondják nekem, hogy a XIX-ik század a szabad véleménynyilvánítás, szabadgondolkodás százada. Nem igaz. A szabad gondolatot a három büszke Haman elnémítja, a szabad szellem szárnyait könyörtelenül levágja mindannyiszor, valahányszor szabad röptében a természet igaz alkotóját, Istenét - s nem a Hamanok - isteneit dicsőíti. Igazi értelemben vett szabadságról csak a keresztény szellem, egy hívő keresztény lélek beszélhet, mert szabad röptében a Magasságbelinek trónjához emelkedhetik: vagyis alkotójához, boldogsága kútforrásához.

Az államisten úgy tűnik fel előttem, mint a philisteurok Dágonja - mindenható volt, mégis porba hullott a frigszekrény előtt; - a pénzisten semmi egyéb, mint a kanoniták Molochja: - felfalja a gyermeket, a zsenge életet; tüzes érczhasa van; - az anyagisten a főnicziaiak Mylittája - Astarteja - vagy a babyloniaiak Baalja, - az egyiknek szent berkei valának, hogy a materiálisán gondolkodó nép szabadon úzhesse szemérmertlenségét, - a másíknak hivatott serege, mely éjjel a megtévesztett nép adományán lakmározott. A nép csak áldozott, de nem részesült az áldozati lakomában. Megették azok, kik a nép megtévesztése és saját éhségük lecsillapítása céljából Baal nagyehetőségét hangoztatták folyton. Dániel hol vagy?

Nagyobb van itt, mint Dániel. Jézus Krisztus szelleme lebeg közöttünk, s ez leálcázza a hamis Baal, Moloch és Dagon istenek csalfaságát. S mivel ezt nap-nap mellett teszi minden egyes hívő lelkében, azért támad ellene mind a három istenség ezer meg ezer hamis prófétája, elfogni, elzárni törekszik azt a végtelen Isteni szellemet, kinek egyetlen szárnycsattogása elegendő arra, hogy porba hulljon állam-, pénz- és anyagisten összes követőivel együtt.

És ennek a hatalmas Istennek, Jézus Krisztusnak szelleme él,

boldogít, sújt, büntet, felemel, felmagasztal, a keresztény kath. egyházban, melyet ideig-óráig, míg a földön él és uralkodik, gyalázní, emberileg véve hatáskörében megszorítani igen, – de megtörni, megsemmisíteni nem lehet soha.

A dicsőített XIX. század a kath. egyház lángszellemének megszorítására törekedett. Ezt bizonyítja a század története. Lássuk.

A XIX századnak minden rendszernélküli nyüzgése, erőlködése megrázkódtat, erkölcstelensége mélyen megszorít. Kevés a férfias szellem, még kevesebb a határozott önálló jellem. A politikusok a hatalmon levők szemhunyorát lesik, hogy önállóságukról lemondhassanak, s e lemondási áldozat útján a magasra emelkedhessenek, esetleg konczhoz jussanak; – az önzetlenek elfordulnak a világ zajától és inkább az eke szarvát fogják, semhogy az államisten prófétáinak szekerét tolnák.

Az arany ifjúság, a jövő reménysége, az enerváló érzékiségbe merült s szívesebben tapossa a laza erkölcs útjait, mint azokat, melyek a nemes, magasztos tudomány és életszentség csarnokai felé vezetnek. És ebben az érzékiség felé való törekvésében hathatósan támogatják azok, kik folytonosan azzal állanak elő: „ne bántásatok – hadd tombolja ki magát – majd megutálja azt is.”

Maga a levegő is, melyet magunkba szívünk, mintha nyomottabb, fulasztóbb volna; – érezzük a benne levő mérges anyagok káros befolyását egész szervezetünkben s mégis benne élünk, mozgunk. Nem tudunk hozzá szokni s még sem szabadulhatunk ki belőle. A romlott erkölcsiség levegője ez. Megrontotta a gonoszság, mely azóta van az emberek között, a mióta a földi paradicsom ajtaja az első emberpár mögött bezáródott: A gonoszság nem új a világon. Az emberiség története és a magányba vonult szívünk titkos szava a gonosznak a jó ellenében vívott és vívó harczairól suttog és beszél. „Mundus in malo positus,” mondja szent János. Csakhogy a végtelen irgalmú Isten nem hagyta magára az emberiséget és a küzködő emberi szívet. Örnek állítá mellénk a keresztény kath. egyházat, hogy a rossz elleni küzdelmünkben támogasson, győzelemre segítsen.

Csodálatos ez a Szent Lélek által vezetett katolikus egyház.

Alig hogy a világra lépünk, már is ott terem mellettünk, hogy mint gondos, gyöngéd anya karjaiba vegyen, a bűn mocsokjától megtisztítson, a mennyei igazság fénysugarában megfüröszszön, égi kegyelemmel, malaszttal eláraszszon, Krisztus bajnokaivá avasson s országának örököséivé tegyen. Az egyház karja a mi első bölcsőnk s ránk eső tekintete az első égi fénysugár; – és midőn lassan-lassan fejlődünk, ártatlanságunk ideje alatt az égi szellemek szállnak le abba a mi cserépedényünkbe, – testünkbe, melyben a vétkes hajlamok sokaságát hordjuk, bár még öntudatlanul, s ezeknek átkát az egyház gondozó keze a keresztségnél veszi le rólunk, hogy csak nyomai maradjanak bennünk. Nem szirtkövek azok többé, csak próbakövek, a későbben kifejtendő keresztyén hitérzületnek, hitszilárdságnak, a gondos anyához való ragaszkodásnak próbakövei.

Az ő gondos kalauzolása mellett értjük meg lassan az evangélium titkos kijelentéseit a „világ fejedelméről”, „a sötétség hatalmáról”, a „halál árnyékáról, melyben a népek ülnek” stb.

A hit arra tanít bennünket, hogy már a látható világ teremtése előtt is megvolt a harcz a *jó* és *gonosz* között. Mihály a jóknak és Lucifer a gonoszoknak vezérlete alatt. A világ megteremtésével a harcz megújult. Az igazság és az ármány küzdenek egymás ellen. Az elsőnek Krisztus a vezére, a másodikat Belial vezeti. Krisztus igazsága győz a kereszten kiöntött vér árán, – Belial halálországa hanyatlik. „Ubi est mors victoria tua, ubi est mors stimulus tuus? „ Igen, Krisztus igazsága győzött és győz mindazokban a szívekben, melyek az igazságot befogadják, ápolják és haláluk órájáig megtartják. Az igazságnak ellenszegülőknél Belial tartja a gyeplőt, de csak addig, míg az ember akarata Belialnak hódol, őt önkéntesen urának ismeri. „Regnum coelorum vim patitur.” A rossz szellem ellen küzdeni kell, – ez Jézus Krisztus tanítása, – mert szabadnak teremté Isten az embert, szabadon választhatja tehát a boldogságot vagy a kárhozatot. Az örök életboldogsághoz vezető utat a Krisztus alapította egyház mutatja meg mindenkinek. Az egyháznak ezen tanításából látjuk, hogy a *rossz* sokkal régibb, mintsem gondolnók, és hogy a *gonosz* szellemnek befolyása nemcsak az em-

berekre terjed ki, hanem a pártütő angyaloknál is jelentkezett. A gonosz él, de nem uralkodhatik, csak ott, a hol uralkodását szívesen veszik vagy legalább tűrik. Az igazságnak elferdítése vagy legalább elhomályosítása képezi a gonosz szellem uralkodási rendszerének alapját. Hej be sokan követik! Miért? Mert az érzékiségnek tetszetősb az érzéki vágyak kielégítését dicsérő gonosz szellemnek a sugallata, mint a kath. egyház önmegtágadást hirdető tana, igézőbb a világi fénysugár, melylyel Beliál a maga követőit bizonyos ideig körülveszi, mint az égi fénysugár, mely sokszor csak a halál után veszi körül a sanyargatott testeket.

A kath. egyházi tan értelmében kénytelenek vagyunk hinni a *rossznak* magas korában, folytonosságában, állandóságában és azon átkos hierarchiájában, mely az égtől a földig terjed, s mely magába foglalja nemcsak a bukott angyalokat, hanem az emberek közül mindazokat, kik Istentől elfordulva a gonosznak uralma alá hajtják fejüket s szívüket. A mit a történelem nem bizonyít, a miről még saját lelkiismeretünk is hallgat, azt a világ konstatálja lépten-nyomon. Korszakról-korszakra, napról-napra jegyezgeti a *jó* és *rossz* között folyton dúló háborúnak részletes eseményeit, élénkbe állítja mindazokat, kik az isteni félelem zászlaja alatt Krisztusért s egyházáért a gonosz szellem csatlósai ellen küzdenek, s így feltárja előttünk a gonosznak előnyomulását és a jónak hanyatlását, – vagy megfordítva. És ezen a világ által nap-nap mellett konstatált tények arra indítanak, hogy a rossznak látható előnyomulása idejében, melyről sem a történelem, sem lelkiismeretünk nem tesz határozott említést, a jók, a hívők Krisztus szellemének követőit a kath. egyháznak bajnokait a jónak zászlaja köré csoportosítsuk s elszánt férfias küzdelemre buzdítsuk a jóért, Krisztus szellemeért, az igaz kereszténységért, keresztény felfogásért, a megromlott, de újból felépítendő keresztény társadalomért s annak rendjéért. Erre tanít e század világfolyása. Ebben rejlik a világ keresztény felfogása, ez képezi feladatát minden igaz katolikusnak, ez a mi hivatásunk. Hódítsuk vissza, a mi e század alatt elveszett, foglaljuk el azokat a pozíciókat, melyeket léhaságunk hosszú álma ideje alatt az ellenség tőlünk

elfoglalt s páriákká tett ősapáink tulajdon birtokán. Sokakat kiűzött már onnét is, hogy mint bujdosók s koldusok tengjék életüket.

Íme ilyen ékesszóló szónok a világ, ha folyását nézzük s habjai mormogását értjük.

Halljuk csak mit susognak habjai a XIX ik századról! Sokat, nagyon sokat beszélnek a katholicizmus elnyomásáról, az igaz keresztény felfogás hanyatlásáról, a titkos páholytársulalok győzedelmes előnyomulásáról, a kereszténységtől teljesen idegen szellemek hatalmas befolyásáról az uralkodókra, kormányférfiakra, alkotmányos parlamentekre, kereskedelemre, közlekedésre, társadalomra, szövetkezetekre, egyesekre, tudományra, jellemre. Julián az apostata azt kiáltja: Vicisti Galilee! E század rosz szelleme fitymálva hangoztatja: Ego vici! És valóban úgy látszik, hogy a keresztény kath. szellem e században vesztett legtöbbet. Lássuk a világ följegyzéseit e századról, amint azok Európára vonatkoznak.

E század elején január elsején a kath. világnak nem volt pápája. VI. Pius távol hazájától Velencében liait meg, mint száműzöttje egy köztársaságnak, mely semmi Istenségben nem hitt. Róma, a kereszténységnek ezen góczpontja még nem szabadult meg a művelt (?) világ azon pogány csordájától, melynek szája csak a pápaság végének tajtékozó proklamálásától vala telve. Egyik hónap a másik után múlik – a keresztény kath. egyháznak még sincs feje. A Rómából kiűzött szent Collegium a Moszkvából jött schismatitas hadseregnek védő szárnyai alá menekül s Velence lagúnáinak egyik szigetén gyűlnek össze az agg bibornokok, hogy az egyháznak fejet válasszanak. 104 napig maradnak elzárva az agg főpapok anélkül, hogy legalább némi megállapodásra jutottak volna. „A kath. Európának (névleg) ádáz árulása tette őket elfogultakká¹” mondja Consalvi. Végre egy barát személyében összpontosultak szavazataik, kinek mint Artand mondja, a bibornokok előtt az vala legnagyobb érdeme, hogy legkevesebbet tudtak felőle. Így állottak a dolgok Rómában. Ilyen körülmények között vette át az egyház vezetését VII. Pius a nagy martyr.

Hát Franciaországról, a nagy Klodvig és Szent Lajos országaról mit susognak a világ-habok?

Szent Lajos országában az episcopatus javarészben számúzve volt; a kath. klérus vagy a guillotin alatt hullott el, vagy mint gályarab tengette életét; a hívőkre hajtóvadászatot rendezett a nagy köztársaság, és vagy lelőtte, vagy ha elfogta, kényszerhelyzetbe hozta: – apostasia vagy halál – e kettő közül választhatott az elfogott katolikus A lanyháknek csupa megvetésből megengedték, hogy itt-ott vallási szükségleteiket kielégíthessék, a nélkül, hogy anyagi vagy erkölcsi segédeszközökben részesültek volna. Úgy látszott, mintha a véres francia forradalom éhes Molochja teljesen elnyelte és felemész-tette volna a kath. egyháznak 40 generáció által összehalmozott és csakis a francia népnek és királya trónja fényének emelése szolgáló ősi tulajdonát. Az egyháznak ezer éves múltját elnyeli a forradalom egyszerre azon 3000 kolostorral együtt, mely úgy a férfi, mint a nőnem, úgy az ifjúság, mint az aggkor számára szellemi képzettség és lelki vigasz, sőt utolsó menedékhelyéül szolgált. – A vigasz angyala elköltözött, a remény foszlott, a hit sírva távozott – megmaradt a nyomor és az öklelő ördögi düh. És mi lett mindennek a vége? Jól mondja Artand: „a tíz évig tartó forradalom által bemocskolt Franciaország egy győzedelmes hadvezér személyében oly urat választ magának, a ki midőn népe zabolátlanságát fékezi, bilincsekbe veri egyúttal szabadságát is. Ő mindent tudva, mindent akart, mindent tett. Olaszországban magát a szent széket kényszeríti a kegyetlen Tolentinoi szerződésnek elfogadására, Egyiptomban az Islammal kaczerkodik, Franciaországban Concordatumokat köt – a pápát magasra emeli, hogy mélyebben porba sújtsa; – szóval olyan ember jut az ügyek élére, a kiről az egyház csak annyit tudott és tud, hogy kifosztotta és sokszor, nagyon sokszor megcsalta.”

A kegyetlen üldözés megszűnt ugyan, de a rossz csak tovább uralkodott. A kifosztott és megtizedelt egyház nem szállhatott sikeresen síkra az elharapódzott rossz ellen. Sokat, nagyon sokat szenvedett a XVIII-ik század vallás- és egyházellenes theoriája alatt nemcsak a törvényhozás, hanem a nevelésügy és az erkölcsiség is. A házassági köteléknek (cziivilházasság) könnyű feloldása már

magában véve elég volt arra nézve, hogy az izmos családi kötelék kettészakadjon és a szabadszerelemnek útját egyengesse. Ehhez járult még, hogy az úgynevezett intelligens társaság mitsem akart tudni a kereszténység Istenéről s még nevét is kiküszöbölő nemcsak társadalmából, hanem szoros családi tűzhelyéből is. A tudományos akadémiáról nem is szólok. Elég ha ráutalok Bernardin de St. Pierre esetére, kit azért gúnyoltak ki, mert Isten nevét az akadémián hangoztatni merte– Az egész tudományos akadémia csak egy Parny, Lebrun és Zola előadásában tudott és tud gyönyörködni. Íme odáig jutott a kath. Franciaország!

Hát az alkotmányos Angolországról mit susognak a habok?! Előre megjegyezzük, hogy Angolország vis fortis volt a kath. egyház üldözésében. Egy Bürke és egy Pitt lángesze és bámulatra méltó szónoklata megszabadítá ugyan a forradalom áradatától, de azért nem törte meg a katholicizmust gyűlölő gonosz szellemet. Angolország csodálta ugyan a Franciaországban kitört vallás-üldözés ideje alatt partjaira vetett vagy menekült francia püspökök és papok hősiességét, sőt tárt karokkal fogadta őket, de mindamellert katolikusellenes törekvésében nem zavartatta magát - az utolsó betűig törekedett végrehajtani szűz Erzsébetnek nevezett királynéjának végrendeletét, – melynek quintessenciája az: a katolikusok irtassanak ki. Alkotmányos állami berendezettségének keretében mindenki talál menedéket, csak a katolikus nem. Egész törvénykönyvét azzal szennyezte be, hogy Szt. Alfrédje és Szt. Edwardja nyilvános kath. istentiszteletét egyszerűen megtiltá országa határaiban. A justitia magas székeiről hangoztatták a bírák: hogy Angolország határain belül a törvény nem ismeri el a katolikusok legális existenciáját. Legdicsőbb katolikus sarjai a Lordok házából kizárattak és legbátrabb katonája, ha kaünhkuá volt, nem tarthatott igényt sem elismerésre, sem jutalomra. A legszilárdabb kath. szellem, a legnagyobb lángész nem volt képes betörni az alsóháznak ajtait, hol tehetségét az ország érdekében érvényesíthette, ha csak nem esküdött meg arra, hogy a transsubstantiatio bálványimádás és a miseáldozatnak bemutatása a templomnak formális megszenteltelenítése. III. György

király inkább Pitt-et áldozta fel, semhogy egy jöttát engedjen a fennálló anglikán törvényekből. Ha hívő katolikust akartál volna látni ájtatossága végzése idejében, akkor oda kellett volna menned a világváros zugjaiba, pajták és csűrökbe – ott láttad volna a térdeplő tömeget vagy az Isten szabad ege alatt miséző papok körül csoportosult rongyos írlandi híveket.

Íme így nézett ki a katholicizmus a liberalizmusnak dicső (?) uralkodása alatt a „politikai szabadságáról” hírneves Angolországban!

Hát a bölcselőiről és reformatorjairól híres Németországtól mit beszélnek a világfolyam habjai?

Az egykor nagy és hatalmas római német birodalomban a kath. vallás a 30 éves háború óta mutatja a legfeltűnőbb hanyatlást. Míg a reformáció, sőt a 30 éves háború kitörése előtt, az elméket és szíveket dominálta, a háborúnak befejeztével sírva vonul ki azokról a területekről, melyeket remetái és barátai megtermékenyítettek, püspökei, egyháznagyjai a barbár szellem karjaiból kiragadtak. A reformációt követő háborúk megfosztották ősi örökségétől. A nagy római német birodalom, Európának ezen legtekinélyesebb hatalmassága, két részre bomlik; az egyik Franciaországnak esik zsákmányául, a másik a katolikusok és protestánsok Eris almájává válik, míg végre a protestánsok a Lunevillei és Regensburgi békeszerződésben az egyházjavadalmasok birtokainak nagy részét a győzedelmesen előnyomuló forradalmi hatalmaktól kikoldulva a maguk részére foglalják le. Erről a korszakról csak annyit mondhatunk, hogy az egyház dicstelenül bukott el. Nem is csoda. A humanisták, különösen Reuchlin fellépése óta, a katolikus tudósok vajmi kevés ellenállást fejtettek ki a rohamosan terjedő vallásellenes tanok ellenében. A katholicizmus bizonyos fásultságba és lethargiába esett, melyből csak Luther nagy reformatori szelleme rázta fel. A nagy vallási harezok (bár lényegükben véve tisztán politikai és önzési célokból lettek megindítva és végigküzdvé) a katholicizmusra áldatlan befejeztével a katholicizmus nem nyomott a latban többé azon nemzet előtt, mely csúszva hódolt egy Nagy Frigyesnek és

rajongással fogadta Goethe paganizmusát. Maga a teológiát tudomány sem foglalkozott mással, mint hogy a febronianismus dicsőítve Róma ellen szórta mérges nyilait. A katholicizmusnak dekadenciáját legfényesebben bizonyítja a mainzi és trieri püspöki választó fejedelmeknek gyászos szereplése 1786-ban, az emsi punktatio szerkesztésénél, midőn is a salzburgi primással egyetértve a szent szék hatalmának megszorítására a lázadás szellemének törvénybe iktatását javasolták. A rút hálátlanságnak netovábbját akarták érvényesíteni. Ezt csak a republikánusok hada akadályozta meg, midőn közbeléptével a háládatlanokat megfenyítette és püspöki trónjuktól megfosztotta. A legsajnálatosabb az, hogy éppen azokban a zavaros, a katholicizmusra nézve szomorú napokban egyetlen egy ember sem kelt védelmére annak a vallásnak, melynek a nagy német birodalom létét és kultúráját köszönhette. Ha nem tévedek, a német paraszt nem egyszer hangoztatta: „Unter dem Krummstab ist gut zu wohnen.” Szomorú idők voltak azok, semmi sem jelezte egy Stolberg, Schlegel avagy Görres-nek felléptét. A katholicizmus hajótörést szenvedett Németországban, s bármerre tekintett a szem, nem látott egyebet, mint a nagy világtengeren úszó katolikus hajó roncsait és maradékait íme e század első feléről mit susognak a világfolyam habjai!

No de más képet mutat talán a katholicizmusáról híres Austria. Kérdezzük a habokat. Csodálatos, magasra tornyosulva csak veszedelmekről suttoznak.

Igazán mélyen megszomorító képet látunk magunk előtt. Austriában a katolikus egyház II. József által készített Prokrustes-ágyban fekszik. Az Ő apostoli cs. és kir felsége nevében lefoglalt 2000 kolostornak romjain láthatók ugyanazon rendletek, minőket két évvel később a nagy francia forradalom nemzeti Conventje felállított. Ezeken a romokon még mást is látunk. A selyembe és egyenruhába öltözött bürokraták egész serege hemzseg ottan és míg egyrésze kovácsolja a katholicizmus számára az erős bilincseket, addig más része selyemmel és bársonnyal vonja be azokat, hogy a törbe ejtett ne érezze annyira a bilincsek nyomását, de mégis fogva legyen. A szabadelvű bölcelet uralja a hely-

zetet, mely előtt meg kell hódolnia a merev pozitivizmusával folyton előálló teológiának, máskülönben, ha merevsége mellett marad meg, nem nyer bebocsáttatást semmiféle illő (?) társaságba. Maga II-ik József császár írta: „Ich habe die Philosophie zur Gesetzgeberin in meinem Reiche gemacht.” II. József elhunytával szelleme él utódjában II. Lipótban is, ki országában minden rosznak forrását a nemességben és az egyházrendi szellemben találja. Legjobban siratta Belgiumot, melyet a forradalmárok ragadtak el tőle s mely elszakításában is annyi tanújelét adta kath. hitérzületének, hogy példáján most is okulhatnának a kath. államok népei. Austriában egy fél századon át a Josephinizmus él és uralkodik. Krisztus igaz szelleme bujdosik.

Hát szeretett hazámról Magyarországról mit csevegnek a habok?

A magyar Sámsonnak olyan jól esett, hosszú harczi után, megpihenni szép királynéja, Mária Terézia karjaiban. Szerette, becsülte, istápolta, becézgette a szép királyné a daliás magyart, ki vérét áldozta fel szép királynéja trónjáért s kinek hősi kardja összeszezta a Habsburg dinastia legelkeseredettebb ellenségeit. A királyné hálás volt a hű nemzet iránt, – visszaadta szabadságát, mely úgysis éltető elemét képezi minden magyarnak s csak szeretete rózsás lánczaival kötötte magához, hogy legyen kire támaszkodnia, kiben biznia, ha ádáz ellenség találná veszélyeztetni ősi trónját. A béke idejében a hős Sámson nyugodott. A hosszú török harcok után oly édes vala a nyugalom, hogy még szellemi fejlesztését is elhanyagolta. Kiveszi ezt neki rossz néven? Senki. A szép királyné meghal, – II. József reformatori szelleme lebeg végig Magyarországon A magyar egy ideig nézi az idegen szellemet, mely egy egységes összmonarchia hangzatos jelszava alatt önállóságától akarja megfosztani azt a nemzetet, melynek legfőbb kincse az önállóság, mely idegen jármát nem tűrt soha. Az egységes összmonarchia érdekében kifejtett germanizálás akciója felébreszté a szunyadó magyar nemzeti géniuszt, ki is kitörülvén szeméből az álmot, leghívebb barátját keresi fel, hogy ezzel kezében megvédje nyelvét és a nyelvvel nemzeti önállóságát. A kardcsörtetésnek vésszes hangja áthallatszik a Lajthán túlra, II. József tollhoz nyúl,

s egy tollvonással megsemmisíti 10 éves uralkodása legkedvesebb eszméjét – az összbirodalom egységét.

A felébresztett nemzeti szellem nem zárja be többé alvásra szeméit. Ébren van s örületes sebességgel járja be az országot, kopogtat a kunyhók ajtain, a paloták ablakain; megrázza a szűrt, meglegyinti a selymes ruhát, megrezgeti a leány szívét, felvillanyozza az úrhölgyeket, lángot gyújt a pór szívében, tüzet az arisztokratában, lelkesíti az egyháznagyot, tüzesíti a papot, felrázza az érzéketlent, eszméletre hozza a mélyen alvókat – kifényesíti a rozsdás kardot, kiélesíti azt, a melyiken csorba esett – lángkardot köt maga oldalára – se lángkardon e felirat van: „Ébredj magyar, harczolj nyelvedért, szabadságodért és mi védj magadat.” Lángszavát megértette mindenki, követte e hazának minden szülöttje. A nemzeti ébredés korszaka beállott. Nemzeti nyelv, nemzeti kultúra, nemzeti önállóság, ezen három eszme dominálta az elméket és szíveket. A vallás kérdése, ápolása háttérbe szorult. A Josephinistikus eszmék, bár nem hatoltak oly mélyen az egyház szervezetébe mint Ausztriában, mégis sok tekintetben praepotens szerepet játszottak. A magyar nemzetet ez nem aggasztá – boldog volt, ha nemzeti génusza lassan-lassan magasra emelé s önérzetét fejleszté. Ezen nemzeti génusznak lángszava teremté azt a dieső hadsereget, mely a szabadságharczot oly dicsőén kezdette és folytatta, s melyet csak egy idegen hatalomnak tömeg ereje győzhetett le. S mi az elnyomatás után következett, azt a békóba vert nemzeti génusznak a bilincsek széttörésére kifejtett erőlködése, a nemzetnek legjobbjai fölötti fájdalom és a gondolkodó fők a kibontakozás módja feletti tépelődése tölti ki. A nemzeti szellem ebben a nagy munkában is még mindig egységes vala s csak akkor szakadt két részre, midőn a 67-iki kiegyezés nagy művét a magyar királynak megkoronáztatásával befejezték. A kivívott alkotmányt a túlzók kicsinyelték, a higgadtabbak dicsőítették. A magyar most önmagát kezdi marni. A túlzók a vallás köpenyegébe burkolóznak s a vallási ellentétek üszkét dobják oda az eddig egységesen működő nemzet közé, hogy a kitört egyenetlenségben a protestantismus ismerettség el a magyar nemzeti génus ápolójának és fenntartójának.

A 800 éves katolicizmus becsméreltetik, annál is inkább, meri a szélsőségtől tartózkodik s a kiegyezésnek lelkes híve – így követeli ezt a „magyar” vallásnak kikiáltott protestantizmus. A katolicizmus leszoríttatik minden térről – s előre nyomul a protestantizmus és a vele szövetségessé lett Judaismus. A rágalmak egész özöne zúdul a katolikusokra, mintha nem is küzdöttek volna soha a nemzet önállóságáért, szabadságáért – pedig sokkal többen voltak ők, mint az öblös hangú protestánsok vagy dédelgetett zsidók; – mindegy: a legújabb kor a katolikusoktól csak azt követeli: mondjanak le szilárd dogmatikus álláspontjukról, ne akarjanak államot az államban képezni, vonuljanak most vissza, hiszen úgymint sokáig uralkodtak az országban, s engedjék át helyüket – a püspökök vagyionukat – az igazi magyaroknak, a protestánsoknak és az „új” magyaroknak. A katolicizmus bizván többsége erejében, csak tűrte a gyalázkodást, sőt jóakarátában maga sietett segítségére legnagyobb ellenségeinek, midőn az álszenteskedő arczczal segítségét kérte. Az izmos oroszlán szundikált, nem törődött az ellenséggel, mely végre is fortélylyal, csellel, szentképűsködéssel törbe csalta s pozíciójátói megfosztotta. Ezen manővrőrozás alatt esett a kath. nagyoknak javarésze abba az indifferenzizmusba, melynek káros befolyását az egész műveit Európában tapasztaljuk. Íme így nézett ki Magyarország a katolicizmus a legutolsóbb időkig.

A XIX-ik század a dermesztő hideg tél korszaka a katolicizmus történetében. Az igazságot elhomályosította a hamisság, az égit a földi, az istenit az anyagi. A bölcselők anyagelvűsége kiszorította Krisztus isteni tanát. És tán mindenkorra vagy csak bizonyos időre – és ha bizonyos időre, tehát meddig mégis? Ha egy ország nagyon is ferde irányba került a kereszténység fénynapjátói és ha az örök igazságnak ós szívboldogító életmelegségnek, ezen napja csali olt a távoli délvidékeken ír le egy kis kört, úgy, hogy az ország lakói előtt az anyagelvűség sűrű ködében csak fénytelen korongnak tűnik fel. akkor abban az országban csakhamar megrovidülnek az istentiszteletnek napjai, meghidegülnek az Isten es felebaráti szeretettől egykor áthatott keblek. A lakhelyiségek ablakaira a hitetlenség csodás fagy virágokat fest, de ezek nem az

egyháznak élő, szívünket megragadó virágjai. Holtak, fagyosak. Az erdők fenyői és tölgyfái szomorúan daczomak a fölöttük tornyosuló felhőkkel, míg az életnek bugyogó forrásai megjegesednek, befágnak. Dermesztő hideg járja át az embereket s alig találkozik valaki, aki buzgó ájtatossága szárnyain az égbe emelkednék. Itt-ott fel-fel csap egyik-másik, de csakhamar dermedten hull vissza. Bizonyos fásultság, dermedtség és komorság vesz erőt azon az országon, melyet a fagyos hitetlenség komor sötét fellege elnyomott és az istentelenségnek dere megdermesztett. Fatalistává válik mindaz, ki a földiekbe, anyagiakba vetvén reményét, Krisztustól az igazságnak és életnek forrásától eltávozott.

A világfolyam csevegő habjai azt suttogják Európa államainak és egyháznak viszonyairól, hogy az emberek javarészen a fagyos terméketlen hitetlenségnek telével és a mindig csak rosszat szülő szeretetlenséggel küzdenek. Az anyagi önzés, a testi élvvágy nem ismerhet szeretetet: az csak a kiaknázás politikáját űzi, úgy az egyeseknél, mint a társadalmaknál és hitfelekezeteknél. Manapság minden politikus, minden nemzetgazdász csak Angolországra mint a politikai és egyéni szabadság országára szokott hivatkozni. Nem lesz talán érdektelen, ha én is ez országra hivatkozom és ismeretes tényeket hozok elő annak bizonyításául, hogy lesz még tavasz Magyarországon és Nyugot-Európában, fel fog támadni a most becsmérelt kath. egyház, ragyogni fog Krisztus napja a mi égboltozatunkon, olvadni fognak a jégvirágok, keresztény szellem szárnyal majd ez ország bércein és rónáin, keresztény társadalom létesül, mert létesülnie kell. Krisztus él és uralkodik.

Lássuk tehát Angolországot az ő téli és tavaszi köntösében. A Westminsteri egyházkerületben fekvő Oscott-ban megtartott tartományi egyház-zsinaton Dr. Newman (később érsek és bíbornok) ezeket mondta: „Atyám és testvéreim! mit látunk, mi megy itt végbe Angolországban. Valami feltűnő dolog történik itten a mi hazánkban; legalább olyannak látszik ama meglepetésnél és áhálános mozgalomnál fogva, melyet mindenhol előidézett. Ha valami más csillagtestnek lakói volnánk, a honnét jobban megfigyelhetnők a földön jelentkező mozzanatokot, akkor, ha szemünket véletlenül

Angolországra irányítanók, egy oly csodálatos politikai jelenséget vennénk észre, mely mindegyikünket ámulatba ejtene. Íme itt egy általános mozgalom a nép között, mely sokkal nagyobb arányokat ölt, mint Angolország történetének legnagyobbmértvű mozgalmai - legalább azt sejteti velünk az emberek szándéka és a viszonyok mérlegelésénél tanúsított Ítélete. 1850-ben szent Mihály napja után oly vihar támadt a földiek szellemországában, minőt csak a legnagyobb töldrengés képes előidézni. A vihar nőttön-nőtt, üvöltve-süvöltve terjedt egyik határról a másikra, anélkül, hogy csak némileg lecsillapodott volna. S így üvölt mostanáig s mivel erejéből nem enged, okunk van gondolni, hogy élesebben, erősebben fog dörgni. A nyilvános életnek minden mozzanatában érezzük befolyását; uralja a királynét a trónon, a kis gyermeket az iskolában. A választók tizezrei, a protestáns sekták hosszú sora, a vallási szövetkezeteknek és egyesületeknek változatos hada, az államegyház papsága, a törvényszék, és a mi legsodálatosabb, a szegényház és kóroda, tudományos körök, minden rang és rend, palota és gunyhó – valamennyi csak e megrendítő vihar hatásáról tesz tanúbizonyságot. Honnét e vihar? Miért ez üvöltése? Mi az oka? Mi ellen támad? Mi csodálatos történt e földön? Mi vagy ki adta azt a borzasztó lökést, melytől megrendült ez ország lakójának elméje és szíve?

A mélyre ható oknak kutatásánál egyszerűen azt mondanám, itt egy teremtő erőnek befolyásáról az emberi jelenségekre és ügyekre van szó. Az érzékvilág ha befutotta pályáját, évről-évre megifjodva, újjászületve tér vissza. Nem úgy vagyunk a jogrenddel. A jogrend nem oly hamar újul meg. Itt csak előrehaladásról lehet szó. A haladásnak hódol most mindenki – egyesek annyira mennek kultuszában, hogy csakis azt ismerik el *absolut jónak*. A mi egykor volt, az sohasem tér többé vissza – a mi volt, az nem számíthat többé; – a múlt egyszerű halott. Ha a jelen nyomásától szabadulni óhajtunk, azt csak haladás, előretörékvés által tehetjük. Úgy tudjuk, hogy ami egyszer meghalt, az már nem létezik számunkra, így gondolkodunk mint emberek. És íme a múlt feléled, visszatér, a halott feltámad – s mivel ezt látja Angol-

ország népe, azért ámul, tépelődik, mozgolódik, ijedez, remeg. A halottak feltámadnak – a régen elhantolt katolikus egyház sírjából kikél. Ime a megdöbbenésnek igazi oka. A felforgatott hatalmas trónok nem épültek fel újra, a tönkrement hatalmas államokról csak a történelem emlékezik meg; Babylon, Tyrus, Egyiptom, Ninive csak emlékekben élnek – de Angolországban katolikus egyház – óh csodák-csodája – *volt és nem volt többé, ime egyszerre feltámad és él, van.* Ez tűnik fel természetellenesnek a mi ellenségeink szemében – azért ijedeznek. Mi pedig, kik Krisztus feltámadásában hiszünk, kik tudjuk, hogy az ő igazságának napja soha sem tűnik úgy le, hogy soha többé fel ne keljen, mi – mondom – ebben is a tavasznak beköszöntését látjuk, mert az erkölcsi világrendben ép úgy van újjászületés, mint a természet világrendjében.

Háromszáz év előtt még saját tulajdonában rendelkezett Angolországban a kath. egyház, az isteni Mindenhatóságnak ezen alkotása. Ezer évnek tisztelete övezte körül; húsz püspöki székről elhangzott szó és intés zúgott az ország minden vidékén; támasza egy hívő népnek egyetértő akarata volt – nem is csoda, a szent hitvallók és vértanúk egész serege állította ki az egyház számára a legszebb nemesi oklevelet. Az egyes tartományok és kerületekért védszentjeik könyörögtek – míg az alapított szövetkezetek, egyesületek, kolostorok, iskolák, menházak, kórházak a nép szellemi és anyagi szükségletéről gondoskodtak. A papság befolyása érvényesült a trón zsámolyánál, a törvényterem ajtajánál, a palota uránál, a szegény viskójánál. Az igazság uralkodott, a nép előrehaladt, a trón biztosítva volt. Ki gondolta volna, hogy ezen erős egyház is békóba lesz verve – sőt meggyilkolva s elhantolva!

A magas Ég másképp határozott fölöttünk. Ezen tüneményeszerű jelenség fényének el kellett homályosodnia. Kiszáradt az igazság élő forrása, megvonta ez országról Krisztus áldást osztó kezét. Az egyház teste meghalt és csontvázzá lett és mivel mint ilyen, az emberek gondolkodása szerint még a levegőt is megfertőztethette volna – kivitték és elhantolták. Az éltető léleknek

távoztával romba dőltek a templomok – a mik megmaradtak, megszenteltetlennitettek – az egyház vagyonát pedig vagy az önző nagyok foglalták eh vagy pedig az új vallás papjai között osztották szét. A katolikus egyháztól megtagadlak az exisztenciát – neve lassan-lassan feledésbe ment és csak a történelemnek jutott az a szomorú feladat, hogy mint egykori tényezőről említést tegyen. Igaz ugyan, hogy sokáig tartott az elhantolási proccessus, de végre ez is megtörtént. Ki írja le ez idők borzadalmait,– midőn az egyháznak szép és szent testét, az igazságnak ezen gyönyörű alakját, darabokra szaggatták és a tagokat vagy megégették vagy a tengerbe sülyesztették. Végre valahára, hosszú munka után azt mondhatták az egyház ellenségei: „Consummatum est.” Az utolsó göröngy is lehullott az egyház sírjára. És ezzel az utolsó aktussal helyreállt a nyugalom – legalább azt mondják az anglikán írók. Nyugalom – hej de csak olyan nyugalom, a milyen volt Nagypénteken Krisztus halála után Jeruzsálemben. Ez csak néma csend vala, de nem belső nyugalom. E csend sokáig tartott. Még e század első negyed részében a katolikusok mint idegen korszaknak árnyalakjai lebegtek végig az ország fővárosának utcáin, remegve attól, hogy felismertetnek. A halál megjelenésétől nem ijedtek volna annyira az emberek, mint a katolikus embernek alakjától. És íme ez országban is megnyílt a tavasz.”

A tél nem tart örökké. Ha a felkelő nap fénysugara mindig hosszabb és hosszabb ideig játszadoz a bérczeken és rónákon, mezőkön és vizeken; ha meleg szellők fűjdogálnak erdőn és réten át, akkor lassan-lassan olvad a télnek jégtaalaja és életvidoran kél ki sírjából az eltemetett fii és vetés, hogy a reménységnek zöldjével gyönyörtesse a szemet s hálaérzelmekeket gerjeszzen az emberi szívbén. A rügyek dagadnak, a bimbók sarjadoznak, a források örömhángok közt csörgedeznek, folyamok és patakok zugnak, örömhullámokban hömpölyögnek céljuk felé. Igazi jelképei a szünet nélkül tova hömpölygő emberi életnek. Sőt mi több: a jégvirágok is elolvadva szétfolynak ablakainkon – és egyszerre csak azt veszszük észre, hogy lakhelyünkben is kinézhetünk és gyönyörködhetünk^a győztes tavasznek életjátékában, megfejthetlen éltető erejében.

De íme még tavaszkor is megváltozik a helyzet egyszerre. Sum felhők tornyosulnak az égen s eltakarják a nap fényét; a levegőnek kellemes melegét tova űzi a feltámadt jeges vihar. Havas eső visszaszorítja az embereket szobáik belsejébe, onnét nézhetik a megdagadt patakok és folyamok a zöldelő vetést irgalmatlanul pusztító őrzöngő árját. Tán sírjából kelt ki a tél, hogy ujból ne lássanak mást, mint hólepelrel borított mezőket és pajkos gyermekkezek által formált hőembereket? Feladjuk-e a tavasz életéréjébe helyezett összes reménységünket? Nem. A jéghideg vihar zúgva rohan tovább s magával viszi a terhes felhőket; az égboltozaton mosolyogva felragyog a nap, lelöveli sugarait s olvasztja a hclepelt, a hóalakokat s gördülékeny vízcseppek alakjában kergeti a tengerek felé!

Keresztények bízzatok a katholicizmusra most virradó tavasznak éltető erejében! Az isteni igazság napját Európában elhomályosította a tévelyek köde – de a napot magát nem semmisítette meg, perzselő sugarait nem olthatta el. Az isteni meleget megtartották, e sugarak lángra lobbantják dermedt szíveinket.

Az anyagelvű bölcselők jéghideg tudományának ablakvirágai olvadoznak és szétfolynak. Ezt tapasztaljuk mindennap. Legkevésbé se törődjünk azzal, hogy a megvetésnek, mellőztetésnek, üldözésnek, gyalázásnak jege hull reánk és az olvadozó hólepelnek vize legszebb vetésünket pusztítja, sőt lelkünk kertjébe behatolva ott is rombol – ez a télnek utolsó erőmegfeszítése; a gondos ápoló kéz helyrehozza a kárt, mert felettünk ragyog a győzedelmes isteni Igazságnak tavaszi fénynapja. Nekünk katolikusoknak az igaz, nehéz feladat jutott mostanában, de gondoljunk arra, hogy „a kik könnyük közt vetnek, öröm közt fognak aratni.” A feltámadott tavasz már is az egyháznak nyújtja a feléledő keblek első zsenge adományát, a kikelő hitnek ibolyacsokrát. Ezt látjuk Német-, Francia-, Angol-, Belgium-, Austria-Magyarországon, a szabad Amerikai Államokban – szóval mindenütt.

Bátran állíthatjuk, hogy tél és tavasz között oszlik meg az uralom e században. Az egyház- és Krisztus-ellenes tél az első, még pedig nagyobb felét tölti be e századnak s annyira dermedtő,

hogy gróf Montalembert szomorúan mondja: „Sehol semmi jele a szabadulásnak vagy a reménységnek.” úgy látszott, mintha a vallást mindenünnen kiszorították, mindenütt száműzték volna. A katolicizmust csak egy gyorsan eltemetendő hullának nézték a világ bölcselői és politikusai.

A század nagyobb fele elmúlik és íme a népek, no meg az előrelátóbb' kormányférfiak is érzik, hogy helyt kell hagyni a vallásnak, a vallást hirdető egyháznak. Az emberiségnek egyik része a vigasztaló angyalt találja benne, másik része a felkorbácsolt vad emberi szenvedélyek lecsendesítésére tartja legalkalmasabbnak, míg a szabadkőművesek, mint harmadik rész a kényszer hatalma alatt állva az egyház külső existenciájának fentartását tűri. Van-
nak ugyan egyes vakok, kik minden áron megsemmisíteni szeretnék, de egyetlen egyet sem találunk, ki hatalmát el nem ismerné, izmos életerejét ne csodálná s halhatatlansága fölött nem ámulna vagy legalább ne boszankodnék.

A forradalmak és háborúk által mélyen felszántott Európa földjén, daczára az irtózatos nyomásnak, a szabadkőművesség és zsidóság részéről még is mind magasabbra és magasabbra emeli fel fejét az agyontiportnak hitt keresztény egyház, nem rettegve a harctól, nem ijedezve az áldozatoktól. A piszkos, magasra emelkedett habok lezajlásával ott látjuk az igazság szirtjeit amint lassan-lassan feltűnnek s szilárd talapzatukkal az Égbe vetett reménységnek szilárdságát hirdetik. Az egyháznak ezen szirtszilárdsága boszantja leginkább ellenségeit. Aknákat ásnak a szabadkőművesek, dynamitot hoznak a zsidók, robbantják a protestánsok, repesztési terveket eszelnek ki a materialisták, a szellemeket idézik a spiritisták – mind hiába – a szikla áll – „et mec portati inferi praevalent adver sus earn.” Az összes ellenségek azzal takarják be hamis tanuk semmiségét, hogy csak lármával töltvén be a világot, izzó gyűlöletük lángjának folytonos ápolásával tartják fogva szegény áldozataikat. Ha már az igazságba nem tudnak kapaszkodni, előrántják a haladás és a szabadság köpenyét és abba burkolózva járnak be az országot, hangosan kiáltva: csak nálunk van igaz szabadság és haladás – a katolikusok békóba verik a lelkiismeret, a szabad

kutatást, butítják a népet, visszaállítják a sötét középkort. És ennek a csalfa szabadság- és haladáshirdetésnek a legszomorúbb eredménye az, hogy a húsos fazékot csak ők foglalják le s annak tartalmában nem részesítik azokat a katolikusokat, a kik tartalma gyarapításához legtöbb munkával hozzájárultak. íme a hangoztatott szabadság és paritás a praksisban.

No de ne ijedezzünk. Itt a tavasz s azzal együtt eljött már annak is az ideje, hogy tényleg kimutassuk, miszerint a szabadság és haladás mezején vívandó nagy harcban a győzelem nem azé a párté, mely azt kürtszóval már előre a maga részére vindikálja hanem azé, mely kezdettől fogva az igazság, jog és becsületesség zászlaja alatt küzdött és küzd. Az igazságnak győznie kell.

És az igazság már is győzött. Nem értem azt a győzelmet, mintha külső pozícióját mindenben teljesen visszanyerte s régi dicsősége polczát elfoglalta volna, hanem a lelkekre való hatásban nap-nap mellett nyilvánuló győzelmét, melylyel nemcsak az összes sektákat szorította le, hanem isteni erejét is legfényesebben dokumentálta. Hiába tagadják ellenségeink, a katolicizmus rohamosan halad előre az utolsó évtized óta és annál erőteljesebben bukkan elő, minél nagyobb az elnyomására fordított külső erőszak, nyilvános megvetés és üres sophisma. A mint czivilizálta egykoron a barbár világot, úgy le fogja győzni a jelenkor czivilizált barbárságát is. A tavasz már beköszöntött. Az istennélküli materializmusnak nincs annyi köve, hogy az összes zöldelni kezdő mezőket és virányokat beborítsa. Az igazságnak ezen szelleme ha áthatja majd egészen a társadalmat, gyógyító balzsam lesz azon sebekre, melyeket az önző materializmus ütött nemcsak egyesek, hanem a dekrisztianizált társadalom testén. „Lőn én rajtam az Úr keze, mondja Ezekiel próféta, és kivezete engem az Úr lelke által és letőn engem egy mező közepén, mely rakva volt csontokkal, És elhordozta engem azok mellett körös-körül; igen sok vala pedig a mező színén és fölötte ezen száraz mind. És monda nekem: Ember fia! véled-e, hogy élni fognak e csontok? És mondám: Uram Isten! te tudod. És monda nekem: Jövendőlj e csontokról és mondd nekik: Száraz csontok! Halljátok az Úr igéjét

Ezeket mondja az úr Isten a csontoknak: íme én lelket bocsátok belétek és élni fogtok. És inakat adok rátok és húst nevelek rajtatok és bőrt borítok rátok és lelket adok néktek és élni fogtok és megtudjátok, hogy én vagyok az Úr. És jövendölék, amint parancsolta vala nekem, és zörgés lőn, midőn jövendöltem és íme mozdulás és csont csonthoz járula, mindenik az ő foglalásához. És látám és íme azokon inak és hús növekedének és bőr borítá be felül azokat, de lelkük nem vala. És monda nekem: Jövendölj a lélekhez, jövendölj ember fia! és mondd a léleknek: Ezeket mondja az úr Isten: A négy szél felől jöjj elé, lélek! és lehelj ezen megöitekre és elevenedjenek föl. És monda nekem: ember fia! Ezek a csontok mind Izrael háza. Ők azt mondják: Csontjaink elszáradtak és elenyészett reménységünk és kivágattunk. Azért jövendölj és mondd nekik: Ezeket mondja az Úr Isten: Íme én felnyitom sírjaitokat és kihozlak titeket koporsóitokból én népem! és beviszlek Izrael földjére. És megtudjátok, hogy én vagyok az Úr, mikor fölnyitom sírjaitokat és kihozlak titeket koporsóitokból én népem! És belétek adom lelkemet és élni fogtok, és megnyugtatlak benneteket földeteken, és megtudjátok, hogy én az Úr szólottam ezt és megcselekedtem, úgymond az Úr isten.” (Ezekiél 37, 1-15).

A világ mind a négy tájáról fuj az Isten szele. A kiszáradt katolikus csontok megelevenednek és mozognak. Ez rémíti annyira Krisztus ellenségeit. Rémületüket palástolják azzal a fokozott ördögi dühhel, melylyel az elevenedő csontoknak neki rohannak, mintha bizony az Isten lelkét megakadályozhatnák elevenítő munkájában.

Európa kath. népe mindenütt mozog, egyes országokban már tekintélyes állást vívott ki magának. – Hála Jézus Krisztus szellemének Magyarországon is elevenedni kezdenek a száraz csontok. Az ellenség látva a mozgolódást, kettős erőt fejt ki, és hogy az isten szellemének hatását megtörje, az ember büszkeségére apellál – Istenné teszi az embert, az anyagot, hogy Isten befolyását az emberre lehetetlenné tegye. A harcz motívuma a régi. Használta a párttűző angyalok vezére az égben, használta az első emberpárnál – használja most. „Istenek lesztek,” sűgja oda az emberiségnek, hogy az Isten szellemétől eltántorítsa. Mintha bizony a gyarló em-

ber felülemelkedhetnék gyarló, emberi, természetszabta határain túl. Míg ember az ember, csakis emberi természete határain belül élhet és mozoghat, az ember csak ember marad, még ha önmagát isteníti is.

„Új időket élünk, új átalakulásoknak nézünk eléje. A régít nem lehet visszatartani, az új szellemet nem lehet visszaszorítani. Sok, nagyon sok változásra lehetünk elkészülve.” Ez a gondolkodó tok nyilatkozata, ez az élet és halál közt könnyű vérrrel mozgó tömeg zűrzavaros zsidongásáriak látszólag értelmes beszéde. „Az idők meg fognak újulni.” „Új időket élünk” stb., ez hangzik a hamis próféták ajkairól. Ejh, dehogy élünk új időket. Az idő nem újul meg, marad egyformaságban amint volt régente. A perez pereznek marad, óra órának, nap napnak, év évnek. Csak a világfolyamon tova és tova utazó emberek és cselekedeteik, melyekkel az időt kitöltik, mutatnak némi változatosságot aszerint, amint vagy jobbak vagy Jozsabbak, mint régente valának.

De bár hány nemzedék vitorlázott is már el a nagy világfolyamon, mindegyiknek az öröksége csak az: ember csak ember marad és sohasem emelkedhetik felül azokon a határokon, miket a természet Alkotója szabott számára. Az ember magassága nem érheti el a torony magasságát, szélességében nem terjeszkedhetik a tengerek szélességére. Az Isten határt szabott az emberi természet terjeszkedésének és e határ között kell mozognia, akár tetszik, akár nem. Ez az anyagi embernek szól. De tovább megyek. Maga a szellem, az ember lángesze is eltévelyeg a véghetetlen tökéletesség rejtelmes sejtelmi világában, egyszerűen azért, mert ezer meg ezer kötelék fűzi a földhöz mindaddig, míg mint anyagi ember tapossa a föld porát. A legszellemesebb ember is csak ember marad; anygallá, szellemmé nem változik át, míg e földön él. Őe ha leráztuk magunkról a föld sarát, ha más életelemek vesznek körül, akkor elérjük azt a fény országot, melyet csak sejtettünk, s melyre Jézus hite világánál törekedtünk.

A civilizáció és kultúra mezején észlelhető roppant haladás vérmes reménnyel táplál sokakat, s annak büszke kijentésére bírja őket: „immár nem állapodunk meg addig, míg magát a végtelen-

séget át nem kutatjuk.” Hiú ábránd. Az ember csak a saját szférájában mozoghat.

Lássuk a múltat. Ez a jövőnek mértékveszeje. A jövő úgyis szülöttje a múltnak. Humel azt mondja: „A bőséget az inség követi, a szellemi túlcsigázottságnak hason fokú elzsibbadás az ellentéte.” Míg emberek vagyunk, csak viszonylagos haladásról beszélhetünk, mert minden haladásnak a mértékveszeje maga az ember. Beállhat az az idő, a mikor az ember összes képességét, tehetségét és minden eszközét vagy szellemi vagy anyagi haladása érdekében koncentrálna. És mit tapasztalunk? Az anyagi érdek mindanyiszor háttérbe szorul, valahányszor a szellemi lép előtérbe és viszont. A legnagyobb művészek, bölcselek stb. akkor alkották meg remekműveiket, mikor az anyagnak legnagyobb szűkében voltak. Úgy vagyunk a népekkel és a nemzedékekkel is. A folytonos hódítás ördögétől izzott népek nem törődtek sem az iparral, sem a művészet vagy tudománnyal; a háborúk hódításai a meghódítottak számlájára történtek és viszont. Az anyagiért folyt a harc, az anyagi dominált a törekvésben.

A jelenkor nemzedéke összes erejét, idejét és eszközeit az anyagi haladásba fekteti. Sokat tett, sokat halad. De most lássuk az érem másik oldalát is. A mily mértékben halad anyagilag, ép oly mértékben súlyedtt erkölcsileg. Az ember mindig csak természetesen határain belül él és mozog.

De mivel az ember csak szelleme erejénél fogva dominálja az ösztérmetészetet és mint ember továbbra is akar uralkodni, azért koncentrálna összes erőit az anyagi téren, és ugarnak hagyja az erkölcsi tért és mezőt, mely csak későbben ígér bő aratást. Pedig nem gondolja meg, hogy az anyagi haladásra fordított szellem-erők csakis látszólagos eredményt mutatnak fel, a materialis jólétnek tartósságát pedig nem eredményezték soha. Azt mulatja a IV-ik rend zavargása, a polgárságnak remegése. A mily gyönyörűek az anyagi kultúrának kirakatba helyezett virágai, ép oly dísztelnek az eladósodás és pauperismus hajtásai, nemcsak az erkölcsi világrendben, hanem az iparnál, testületeknél és államoknál.

Csak a valláserkölcsi és anyagi érdekek, az ember természetesen

téhez mért egyensúlyának helyreállítása képes létrehozni azt a harmóniát, rendet és társadalmi békességet, mely után annyira vágyó-dunk. Krisztus hagyatéka, apáink öröksége valóban nagy; tőlünk függ, vajjon anyagi és szellemi valláserkölcsei érdekeink harmóniájának létesítésére fordítjuk-e vagy nem.

Magán az emberen túl nem terjeszkedhetünk sem az egyházban, sem az államban, anélkül, hogy rendzavarást, szenvedést, kárt és fájdalmat ne okoznánk. Maguk az anyagi előnyök és keserve-sen kivívott anyagi haszon csak addig bír értékkel, míg összeüt-közésbe nem jő az ember valláserkölcsei – szellemi érdekeivel. A valláserkölcsei érzület nemesíti az anyagi előnyökre irányuló törek-vést és összhangzásba hozza az embernek azon nemesebb részé-vel, mely anyagi egzisztenciáján felül, örök jólétére is irányul.

Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri, lel-kének pedig kárát vallja.

És ha az állam és az emberek összesége mindennemű intéz-ményeivel sem bírja az embert az ő hatáskörén felül emelni, vaj-jon az Istenen leül helyezheti őt? Sőt ha az ember földi viszonyai és a földi anyagi rend határain belül létezhetnek csak, és már magukban véve az emberi erőnek felemésztését követelik, hogyan működhetik üdvösen és tartósan azon társadalom, mely elvakultsá-gában magát az isteni befolyást rekeszti ki, nemcsak köréből, ha-nem a keretébe tartozó emberek szívéből is! igaz ugyan, hogy a természet mint ilyen alá van vetve az ember alakító szellemének, de azért még sem feltétlen ura maga az ember, hanem az, ki a ter-mészetet és magát az embert megalkotó – Isten.

Az embernek, mint a föld urának, az a kötelessége, hogy szel-lemé erejével magát a természetet is Istenhez vonzza. Ez az ő igazi rendeltetése. Az igazi harmónia, valódi boldogság csak ott honol, a hol a föld az embernek, a test a szellemnek, a szellem pe-dig Istennek hódol. Minél istenfélőbbek az emberek, annál jobban prosperál az anyagi jólét s annál boldogabb az állam. Jaj annak az államnak, a hol a gonoszság uralkodik és grassál. Az Isten-től való elpártolásnak csak egy vége van: az állampolgárok erkölcsi elfajulása s az erkölcsi züllés beálltával az államok pusztulása.

„Keressétek mindenek előtt az isten országát, a többi mind megadatik nektek.” Jézus Krisztusnak ezen nyilatkozata képezi azt a formulát, melyet Európa népeinek és az egész világnak el kell fogadnia, ha boldogulni s a reá váró katastrophától megmenekülni kíván. Mentsük meg a lelkeket, és megmentettünk mindent. A lelket csak a vallás mentheti meg.

Volt idő, a mikor az emberek a természetnek adományán élőködtek. A mit az önmagától nyújtott, az képezte az ember táplálékát. Abban az időben – mondja a rege – egy Osiris nevű férfi vétődött az emberek közé s azt monda nekik: „Van még jobb táplálék is az emberek számára, csakhogy érteni kell a művészetet, mely azt előkészül. Azért jöttem közébetek, hogy e művészet titkát eláruljam nektek.” A művészet titkát következőképen árulta el az embereknek. Szemeik előtt felszántotta a földet és megmívelte azt alaposan. A megmívelt földbe magot vetett és ezt monda: Lássátok ezt így cselekedjétek, a többit bízzátok az Ég hatalmas befolyására. A vetés szépen kikelt, nőtt és magot hozott, a min az emberek csodálkoznak és örvendezének. A példát követve szorgalmasan mi vélek a Tőidet. Csakhogy a föld alapos megmívelése nehéz és kitartó munkát követelt s a mellett az idők visszontagságai is folytonos rettegésben tartották az embereket. Nagyot gondoltak. Hogy az időszakok veszedelmétől megmentsék földjüket. Összeállottak az emberek és egy hatalmas kőfállal kerítették be a felszántott mezőt, mely fölé boltozatot raktak, hogy kényelmesen, minden idővisszontagságtól menten végezzék munkájokat. Az Ég befolyására úgy sem lesz szüksége e bevetett földnek – gondolák az emberek – és ha nem ismerjük, nem is kívánczunk utána. De találkoztak okosabbak is, kik folyton figyelmeztették az Ég befolyását elzáró tömeget: „Hagyjátok nyitva az eget, mert Osiris a mi nagy mesterünk mondta: ti csak dolgozzatok serényen, a többi meg bízzátok a hatalmas Ég befolyására.” „Az igaz – mondák a többiek, – de ezt csak azért mondta, hogy a földmívelést valahogy megindítsa. Különben is az általános megnyugtatás céljából ide festhetjük e hatalmas boltozatra az annyira szükségesnek hitt Eget.” Ezeket mondva hatalmasan hozzáláttak a munkához. A

szántót körülvették fallal, hatalmas boltozatot építettek föléje és a boltozatra gyönyörű eget festettek. De a vetés sehogysen akart fejlődni. Tízszeres gonddal és fáradsággal szántották és trágyázták a makacs földet, de a vetés csaknem nőtt, daczára a tízszeres munkának és a festett Égnek. A kik látták, gúnyt űztek, kezdetben csak a munkásokból, későbbben már Osirisből és titokteljes tanításából, íme a modern állam.

Az államépítő politikusoknak egyszerre terhére vált az Ég befolyása, a kinyilatkoztatott kereszténység napja, az égi malasztnak csodaszzerű harmatja, az egyháznak töredelmi könnye. Mindez nem illett az ő rendszerébe. Hatalmas falat emeltek, erre boltozatot építettek, melyen díszlett a festett Ég és abba a hatalmas zárt kőépületbe helyezték el az államot, hogy mentve legyen minden égi, isteni világosságtól, jogrendtől és malasztól. Miután látták, hogy az Ég befolyásától teljesen mentesített államuk sehogysen fejlődik, oda álltak a tömeg közé és hangosan hirdették: Ne nevessetek, hanem várjatok, még csak átmeneti korszakban élünk – a jó csak azután mutatkozik, ha az átmenet nehézségén keresztül estünk; az Ég befolyása nem lesz szükséges, ha sikerült kitörölnünk a nép szemeiből az Isten, egyház és hitnek régi álmát. Ha nem ismeri, nem is kívánczik majd utánok. Az ég, egyház, hit, mennyei igazság, isteni jogrend stb. csak kezdetben és csak addig volt szükséges, míg az államokat életre hívták, – most már a maguk talpán állhatnak és fejlődhetnek a megizmosított államok s nincs szükségük sem égi befolyásra, sem egyházi támogatásra. Különben is mit akarsz többet, te elvakított s csak is a régiekről álmodozó tömeg, – itt a festett Ég, gyönyörködj rajta, a művészet megteremtette, a haladás megfestette.” így beszél a hatalmas államépítő politikus.

És az eredmény? Az új államépítők tervezgetnek, gondolkodnak, az éhes tömeg fárad, dolgozik és az államok még sem fejlődnek, még sem prosperálnak az Ég befolyása nélkül. Sokan már észre kezdenek térni és gondolkodnak Osiris mondása fölött: „ezt kell cselekednetek, a többit bizzátok az Ég befolyására, azaz a vallás, egyház és isteni kegyelemre.

Hiába való minden erőlködés, tervezgetés, az államok nem

fognak prosperálni, míg vissza nem állítják a vallást, még pedig – „pas seulement comme foi, mais comme lois.” Törvényerővel bírjon a vallás, mert csak mint törvény kötelezheti a vallási tételek megtartására és a vallási tekintély határozatainak engedelmességére még azokat is, kik a vallás iránt érzéketlenné váltak. Az igaz vallásnak is adassék meg olyan jog, a milyent a tévtan, a vallási indifferentismus és a felekezetsétség a maguk részére követelnek. És mit követelnek azok az államtól? Nemcsak szabadságot, még pedig korlátlan szabadságot, hanem oly törvényhozást is, mely az igaz vallás rovására hatalmat, tekintélyt, méltóságot és privilégiumot biztosítana nekik.

Ne téveszszük szem elől, hogy rend és törvény nélkül semmiféle emberi társaság nem képzelhető. Csakhogy sem a rendnek, sem a törvénynek nincsen állandósága, ha csupán önkényes akaratból folyik, még ha legfelvilágosodattabbnak hirdetik is ez akaratot. Önkény ellen önkény lép fel, és ki mondhatja, hogy csakis az ő önkényes akaratának van jogosultsága? Egy magasabb törvénynek kell tehát létezni, a mely minden más törvénynek forrását képezze. Ez pedig nem található fel másutt, mint egy oly vallásban, mely istentől bírja eredetét s mely mint ilyen az egész embert foglalja le és hatja át. Ilyen pedig csak egy van: *ókeresztény vallás*. De még ez sem lenne képes mély gyökeret verni, ha nem léteznék oly törvényhozó, hatalmi tekintély, melynek lényeges alapelve az egység, a változhatatlanság. (A katolikns egyház.) Ha egyszer megengedjük, hogy annak a vallásnak és egyháznak keretében is a rebellis emberi ész szabadon daczolhat és a saját eszméjét, a létező tekintélynek megvetésével másokra ráerőszakolhatja, akkor a vallás tekintély intézményének is ép úgy kell összedőlnie, mint összedőltek és összedőlnek a tisztán emberi önkényre mint alapra épített államok.

„Állam és egyház csak önmagukat reformálhatják” – a mi nem jelent egyebet, mint hogy minden reformnak a konstituált tekintélyből kell kiindulnia. Ha csak egyesek, vagy mint általában hirdetni szokás, a nép (mely alatt egyes demagógokat vagy egyes pártokat kell értenünk) avatkozik bele a reformokba, akkor

veszve van minden ügy. A protestantizmus épen ezen a téren mutatta meg az első s a legveszedelmesebb példát. A valláserkölcsi és politikai világrend akkor bomlott meg, a mikor a protestantizmus, az egyház vagyonaára leselkedő kapzsi kormányférfiak és fejedelmek dédelgetett gyermekévé lőn, és pozícióját az államban elfoglalta. A praecedens veszélyessége szembeötlő. Mert ha egyesek, a népnek egy töredéke – mondjuk itt-ott többsége, – megdönthette az egyház tekintélyét egyik vagy másik országban, miért nem dönthetné le a trónt vagy államot. Ha Luther szabadon reformálhatott, azaz a saját egyházát az általános egyház ellen felállíthatta, miért nem állíthatnák fel a Bebelek és Liebknechtek – egy szóval a szocialisták is a maguk államát a most létező, de nekik nem tetsző államok ellen? A ki A-t mond, annak B-t is kell mondania. Ha nincs más tekintély, mint az ész tekintélye, akkor minden egyed tarthat igényt a maga esze tekintélyére s beleviheti a forradalmi szellemet abba a társadalomba, melynek ő tagja s melyben rend és nyugalom honol, – de mely épen neki nem tetszik. Ha a tisztán emberi észre mint tekintélyre alapított rend, az állam, egyház és társadalom az igazi, akkor a forradalmi állapotot is a társadalom *természetes állapotának* kellene neveznünk, míg a rend és a nyugalom időköze csak mint *kivételes* állapotnak lenne minősíthető. Az egyéni felfogás, mint tekintélyelv, már régen elhantolta a tételes protestantizmust, a mi még van, azt csakis *politikainak*, nevezhetjük. A politika terén nagyot halad., minden hatalmat önmagának vindikál, s ezen hatalom fentartásáért szívesen feláldozza egyik-másik pozitívnek hitt tételét, átcsap a felekezetlenségbe, csakhogy mint protestáns az egyéni felfogásnak mini tekintélynek hangoztatásával a haladásnak, a kultúrának, a szabad kutatásnak zászlóvivőiként tűnjék fel. A pozitív keresztény hit, mely mint ilyen a kath. egyházban a tanító egyház tekintélyen alapul, megvetendőnek tűnik fel előtte, mert mint csúfolkodva mondja – békóba veri a szabad kutatást, a haladást, megbénítja a tudományt s római rablánczokat rak az egyén szabadságára. Az öszvallás, az egyéni felfogás mindenben mint tekintély – ez a trónra emelt új istenség, mely többet rombol, mint épít.

A XIX. század tudományának quinteszenciája a következőkben rejlik. – Kezdetben erősen támadta a pozitív kereszténység tanítói tekintélyét, a kath. egyházat – későbben nem törődött vele, sőt kioktatta, hogy mások se törődjenek vele és mégis, ha észre veszik, hogy még mindig mozog, verjék addig, mondja satelleseinek, míg életét ki nem adja. Őh a balgák – az istenit akarják megölni gyarló emberi erővel. Merész tervöket úgy sem fogja teljes siker koronázni – beáll a mit Gentz Frigyes a nagy protestáns államférfiú és író, az európai Congressustagja, 1819-ben Müller Ádámhoz írt: „Már Pláto mondja: Előbb fel lehet építeni egy várost a levegőben, mint államot vallás nélkül.” Az európai államok a keresztény vallásnak köszönhetik eredetüket, létezésüket és fenmaradásukat, és mivel az államok csak azon eszközök segítségével tarthatók fenn, amilyenekkel létesítették, következésképen a mi államaink is abban a pillanatban dőlnek össze, a melyben a keresztény szellemet az alapból kiválasztják és eltávolítják.

A „Restauration der Staatswissenschaft” című jeles munkának tudós szerzője, Haller, a következőket dörögi úgy a fejedelmek, mint az államférfiak fülébe: „Ti koronás fők és népatyák, kik trónotokon ültök, melynek fentartására, úgy nektek, mint nekünk egyaránt nagy szükségünk van; ti becsületes tanácsosok, miniszterek és államférfiak, kik velünk egyformán sóhajtoztok a jelen idők szellemének gonoszsága fölött, utáljátok ugyan a rosszat, de az eltávolítására szolgáló eszközök kiválasztásában és alkalmazásában ingadoztok; fontoljátok meg és higgyétek el nekem, a most jelentkező felforgató párt szelleme csakis a ti elnézéstekből eredő közreműködéstök folytán lett erőssé és vakmerővé. Nélkületek és ellenetek nem tehetne semmit – mert a nép hatalmas karja a porba tiporná abban a pillanatban, a melyben védő karjaitok a nép vállaira tolt terheket levinnék és a forradalmi szellem igájától megszabadítaná. Az új sekta, melyet megtámadnátok kell, nem ismer sem égi, sem földi tekintélyt, nem hajol meg sem törvény, sem hatalom előtt – az ő törekvéseinek célja: minden természetes függőségnek, alattvalóságnak és szabadakaratból származó szolgai viszonynak megszüntetése, hogy aztán a maga készítette

jármát rakja nyakunkra. Mivel a most még létező keresztény kath. szellem útját állja ezen bűnös törekvésnek, azért támadják az Istent világgalkotó és törvényhozói tekintélyében; azért zúdul fel az egyház és szolgálói ellen, kik az Isten ígését hirdetik és az emberiséget az üdvösség útján vezetik; azért támadják a királyokat, kik, mivel anyagiakban leghatalmasabbak, sok szegényen és nyomorulton segítenek; azért dörögnek a nagyok és nemesek ellen, kik nem egy családnak fentartói, védelmezői; azért rontanak neki azon magántulajdonnak, mely biztosított fennállásában sok embernek viszonylagos existenciáját biztosítja, azért czáfolja a házasság szentségét, az apai hatalom tekintélyét, a kiskorú gyermekek gyámságát stb. Az emberiség züllését, a társadalmi kötelékeknek szétदारabolását az egyenlő nyomort, vagy mint büszkén hirdeti, a beállandó jólétet csak képzeletben létező, tehát fiction és ámításon alapuló földi mennyországot nevezi aztán igaz bölcsesletnek, felvilágosodottnak, szabadságnak, egyenlőségnek, republikánizmusnak, korszellemnek stb. stb. A kígyó levetheti bőrét, változtathatja színét akárhányszor, mérge mégis mindig egyforma marad – úgy vagyunk a legújabb kor kiabálóival; könnyen felismerhetők azon mérges hangról, melyen az Istent, az Isten rendeléséből fennálló hatalmasságot, az egyházat és annak szolgálait megszólítják. Ha tehát ezen sektának győzelmét és annak nyomában járó szerencsétlenséget nem akarjátok látni, akkor ép ellenkezőjét kell cselekednetek, hirdetnetek mindannak, a mit az dicsóít, a mire törekszik. Össze kell gyűjteni mindazokat, kik szét vannak szórva, hogy együvé találjuk a társadalom kötelékében a társadalom jóléteért küzdőket mind. A megtevesztett és eltévelyedettek száma légió, ezeket pedig semmiféle fizikai hatalommal nem fogjuk legyőzhetni. Oly tettekre, intézményekre és törvényekre van szükségünk, melyek ellenkezőjét célozzák mindannak, amit e keresztényellenes századnak hamis prófétái dicsőnek hirdetnek és követésre méltónak ajánlnak. Mindenek előtt fontoljátok meg jól, mik és kik vagytok és milyen felelősségterhes polczra állított titeket az isteni Gondviselés. Ezt megértve tiszteljétek minden fölött a vallást, nem az illem vagy látszat kedvéért, hanem őszintén és szeretetből. A hatalmas Istent ismerjétek el ura-

tok és fejebbvalótoknak – példát adjatok az isteni törvény iránt tanúsított engedelmisségekben, mert csak annak láttára engedelmeskednek majd szívből a népek is az általatok szentesített törvénynek. Tiszteljétek a vallást szolgálóiban és intézményeiben, melyek nélkül sem a kedélyekre nem hathat, sem nem terjeszkedhetik, sem nemzedékről nemzedékre át nem szállhat. A hol csak lehet, támogassátok anyagilag és erkölcsileg, mert ezen támogatás mellett az egyház oly intézeteknek lesz alapítójává, melyek a nép erkölcsi és anyagi jóléte magtárainak nevezhetők. *Justitia regnorum fundamentum; fundamentum veró justitiae – religio.*

Sajnos, a XIX. század állambölcseleti és politikusai nem az általunk hangoztatott justitiára fektették a fősúlyt új állama alapjainak lerakásánál, hanem holmi bölcseleti teoriákra, melyek bármennyire tetszetősek és az észtekintélynek hízelgők is, biztos szilárd alapot nem teremhetnek, sem az államoknak, sem a társadalomnak. Isten, vallás nélkül nem állhat fen egy állam sem - még akkor sem, ha istenné emelik az államot. Az államisten gyarló isten. És épen ilyen istennek hódol a XIX. század. A keresztény államot lerombolta, az új államban nem érzi magát biztosnak - recseg, ropog dicsőnek épített államépülete, remeg a társadalom. *Non est pax impiis.*

A XIX. században uralkodó materialisztikus állambölcseletnek és az annak rendszerén felépített államoknak csak egy törekvésük és céljuk lehetett: az állam anyagelvű alapzatát kárhóztató keresztény kath. egyháznak leszorítása minden oly nyilvános térről, a hol századokon át áldásosán működött és ezen szembeötlő áldásos tevékenységének maga iránti tiszteletre kényszerítette a társadalomnak azon elemeit, melyek a tények vak logikája előtt meghajolva, a mindenható államban az egyházat is faktornak tekintik. A materialisztikus alapokon nyugvó állam minden egyes polgára szívéért és elméjéért önmagának vindikálta és vindikálja; de mivel azt nem érthette el, kudarczát az egyház befolyásának tulajdonította. Innét a düh a pozitív keresztény hit ellen, innét az egyház tervszerű kiűzése az iskolából és a társadalmi intézményekből, vagyis jobban mondva az egyháznak saját házából.

A XIX. század ezen tervszerűen keresztülvitt erőszakoskodásán nem is csodálkozunk. Ez csak természetes folyománya materialisztikus felfogásának, az államistenség hatalmát minden más fölött hirdető tanának. Hogy célját elérte-e, az már más kérdés. Igaz ugyan, hogy a katolicizmust leszorította, de azért meg nem ölte, kiüzte egyes intézményekből, de szabad szárnyalásában meg nem akasztotta; a levágott szárnyak újból nőnek, az egyház, mint a sas, magasra röpül s magával emeli az Istenhez emelkedni szeretőket mind. A kudarcz pirulását látjuk a század arczán. Anyagi hatalma nagy – de hol az erkölcsi hatalom? Erre a kérdésre megfelel a szocializmus, mely szintén materialistikus felfogáson alapulva a XIX. század államait akarja eltemetni és a XX. századot önmagának követeli.

Íme a materialisztikus liberalismus a materialistikus szocializmusba csap át – még pedig az extrema se tangunt elve alapján. A XIX. század megtermé a maga keserű gyümölcsét az apát döngető szocializmusban. Az egyház világi hatalmát megtöré, erkölcsi hatalmát nem bírja megtörni. Sokkal magasabban szárnyal az, semhogy elérni bírná és sokkal mélyebbre verte gyökerét, semhogy kiirthatná. A katolikus egyház bármennyire fájlalja is e század balga törekvését, sok tagja elvesztet, még sem inog, még sem remeg. Bizalma és reménye horgonya a hatalmas Istenség és kifürkészhetetlen Gondviselésének tengerébe van vetve.

Másképp állunk az államokkal. Semmi sem bizonytalanabb, mint a materialis világ nagy tengere, sehol sincs annyi elrejtett kőszirt, mint ezen. Az istennélküli államhajó, legyen az liberális vagy szocialis, nekimegy a kőszirtnek, épen akkor, mikor sík, mély vizet képzelt, roncsná lesz hajója, a mikor szállítmányát biztonságban gondolja.

A XIX. századnak azt kiáltom oda: elbízta magát; jót keveset, de nyomort eleget teremtettél. A XX. századnak pedig: vigyázz, nehogy a falánk materia elnyeljen téged ép úgy, a mint elnyelte a XIX. századot. Ember csak ember marad, még ha istennek képzelet magát. Isten meg Isten marad, még ha emberi testet is vesz fel. Az állam csak szűkkeretű, – Isten megmérhetetlen; az

állam ideiglenes – Isten örökkévaló; az állam csak egyesekre terjeszkezhetik ki, csak egyesek akaratát foglalhatja le – Isten a mindenséget: az állam csak a külső embert követelheti és kötheti le magának – Isten az egész embert; az állam csak a külső ember fölött ítélni – Isten a veséket is vizsgálja; az állam hatalmas és törvénye alól kivétnak az uralkodók – Isten azokat is maga elé csitálja; az állam nagyoknak, hatalmasoknak és pénzembereknek kedvez – Isten mindenkinek egyforma mértékkel mér; az állam az anyagot tartja legfőbbnek – Isten a szellemet; az állam önmagát dicsőíti – Istent a teremtmények sokasága – mondjuk, mindensége, az államtól függetlenül dicsőíti; az állam berendezése emberek találmánya, a világ Isten bölcsességének alkotása; a jelenkori államok berendezettségükben a bölcselő emberi alkotásai – az Isten az államok építője és fentartója; az államot gyarló emberek kormányozzák – Isten az egész világ mindenséget igazgatja: az állam a jogot követeli magának – Isten a jognak forrása!

A katholicizmus, mely az Istenség által emelt hatalmas közsiklára van építve, nem ijed meg a XX. századtól sem. Érti szelme fensőbbtségét a durva materia fölött.

„A szocializmusé a jövő – ezt kiáltják a materialisták, „a katolikusoké a jövő”, ezt mondjuk mi. Ezen önértetünk a keresztény állam erejében rejlik, melyet ezennel összehasonlítanunk kell azzal az állammal, melyet a XIX. század hozott létre és azzal, melyet a XX. században a szocialisták akarnak létesíteni. Christus victor!

Lássuk, milyen alapokon nyugszik a modern állam, és mily alapokra fektetettnek kell lennie a keresztény államnak:

A XIX. SZÁZAD MODERN ÁLLAMA.

A XIX– század modern államának dicsőítői, a már majdnem *istenné* proklamált „haladás”-nak tudják be egyöntetű szervezetét és szerkezetét. Az államtudósok és politikusok roppant serege semmiért sem lelkesedik annyira, mint liberális államáért, semmiért sem száll oly elszántan síkra, mint ezen intézményeért, melyet mellesleg mondva, a XIX. század állambölcselete legszebb és legnagyobb produktumának nevez. Keresve keresem a modern államban az egekig emelt *haladást*, de nem találok sehol – sőt azt látom, hogy a dicsőített modern állam nem egyéb, mint az ó-kori Platói Aristotelesi absolutisztikus államban egy rossz utánpótlás. Haladásról szó sem lehet – a visszaesés szembetűnő. *Nihil novi sub sole*. Az ó-kori állam ugyanazokra az alapelvekre volt fektetve, a minőkre a modern állam is támaszkodik. Az ó-kori állam is absolut volt, a modern is az. Az ó-kori államban tagjai is csak annyiban bírtak értékkel és jelentőséggel, a mennyiben az *állam* tagjai vagy polgárai voltak; ma is úgy van. Plató államban az államabsolutizmus elve a legridegebb formában jelentkezik; Aristoteles kevesebb durvasággal, azaz több tisztasággal és nagyobb kiméletességgel hangoztatja az államabsolutizmusát. Az ó-kori absolutisztikus államtheoriát megdönti a kereszténység, midőn kimondja: *az állam az emberek földi javára Isten által rendelt intézmény, mely mint ilyen nem önmagáért, hanem az emberiség javáért létezik.*

A XIX. századbéli bölcselet beleszeretett az ó-kori állami absolutizmus sötét alakjába s visszaidézte azt, amit a kereszténység régen eltemetett. És ebben lássuk mi a haladást? Nem. Ez hanyatlás a pogány-kor sötétjébe. Igaz ugyan, hogy a mostani kor felekezetenkívüli, vallástalan felfogása szerint a paganizmusba való visszaesés is haladásnak lesz feltüntetve, de hiába – a józanul

gondolkodó tudja, hogy ez csak azok találmánya és elve, kik a hatalmas Istent a társadalomból és államokból kizárni szeretnék, hogy önérdekeiket egyforma lepel alatt biztosabban védjék és megóvják. Tizenyolcz századon át a keresztény államfelfogás uralkodott Európában; jobbnak, biztosabbnak, boldogítóbbnak lett elismerve az összes pogány theoriáknál –és most egyszerre rossz lett. Miért? Mert a materialistikus világnézetűek felszínre vergődésével a testiségnek hódoló paganistikus felfogás kívánatosabbnak tűnt fel, mint a szenvedélyeket fékező keresztény tan és bölcselet.

A kereszténységet minden egyes művelt ember a sötét pogány-kor leigázójának, az igazság terjesztőjének, a világosság teremtetőjének tartja. Minden egyes tétele az igazságot tartalmazza. Hogyan történhetett mégis, hogy az igazság napját az ó-kor sötét köde újból beborítsa s haladásnak nevezhessék azt, a mi önmagában a legnagyobb hanyatlás?

A feleletet megadja rá a sötétség fejedelmének a világosság ellen folytatott szünet nélküli harcza. Krisztus és Beliál harcza ez. Beliál a poganizmusban érte el dicsősége fénypontját. Krisztus leszorította hatalmas polczáról, midőn a pogányság határfalait lerontotta s keresztény szellemet vitt be azokba az intézményekbe, melyek annyi századokon át ingó pogány alapokon nyugodtak. A keresztény társadalomnak a régi pogányságba való visszaszülyesztése által akarja Beliál visszahódítani, a mit elvesztett. Hogy célját elérje, a „haladás” szót írja fel zászlajára és e zászló körül csoportosítja összetoborzott légióit, melyek büszkén haladnak romlásuk és vesztük örvénye felé. Beliál által elvakítva nem látják, hogy nem előre haladnak, hanem hasonlóan az égi testek pályafutásához, egy önmagában visszatérő vonalat képeznek, azaz a keiriilék vonalirányában mozognak, míglen visszatérnek oda, a hónáét az emberiség kiindult. Ne tagadja senki, mert a tények vasíogikája bizonyítja, hogy az úgynevezett politikai államélet dicsőnek hirdetett haladásában is csak egy kerülékvonalat ír le; kiindul az absolut monarchia pontjából és halad az alkotmányos monarchia pontjáig – elérvén ezt, a köztársaság felé tör, s ha azon is áttört, rohamosan halad visszafelé, míglen a régi, a rideg absolu-

tisztikus egyeduralomnál állapotodik meg újra. A tömeg abszolutizmusa az egyeduralom abszolutizmusához vezet és visszont. Megállapodás e téren nincs sehol – az ellentétek elve „extrema se tangunt” itt lép fel a maga határozottságában. Ép úgy vagyunk a modern állammal. Haladásnak tulajdonítja mostani pozícióját, pedig tényleg csak azon a ponton áll, a melyen az emberiség már 2400 év előtt állott. Állításomat bebizonyítják a modern állam alapelvei.

A modern állambölcselet első sorban is az ember természeti állapotát társadalom *nélkülinek* deklarálja, mondván: *az ember természeti állapota társadalom nélküli; ez állapotból csak későbbben lépett ki és szerződés táján magát a társadalomhoz kötötte; így keletkezett a társadalom és e társadalom az állam. A társadalom fogalma tehát az államban rejlik; más szóval: a társadalmat az állam képezi; nélküle társadalom nem létezik.* Ez más szóval nem jelent egyebet, mint hogy az ember természete szerint nem szocialis lény – csak szerződés folytán lett azzá. Hobbes, Rousseau és elvileg Kant képviselik ezen theoriát.

Hobbes azt tanítja, hogy az embernek őstermészeti állapotában mindenhez van joga. A hatalom örvényre juttatja a jogot – a milyen az ember hatalma, olyan széles körű joga is. Fortior victor, íme a legmeztelenebb ököljog. A fennemlített szerző azt írja Leviathon című művében c. 14: *Jus naturale est libertas, quam habet unusquisque, potentia sua ad naturae suae conservationem suo arbitrio utendi, et (per consequens) ilia omnia, quae eo videbuntur tendere, faciendi . . . Sequitur (itaque) in conditione hominum naturali omnium in omnia jus esse, ipsis hominum corporibus non exceptis.* Más helyen de cive c. 8. 19 pedig azt mondja: *In statu naturali subjugare, vel etiam occidere homines cuique licitum est, quoties id sue bono conducere videtur.* íme a dicsőített Hobbes mint a brutális erő hatalmának hirdetője! Ezen tan szerint az erősebb, az ügyesebb leölhette az erőtlenebbet, az ügyetlenebbet, ha az véletlenül hatalmi törekvésének útjában állott. Ki nem látja ebben az elméletben a régi spártai államférfiak gondolkodását, mely leginkább a gyenge magzat kiirtásában nyilvánult?

A jus fortioris korlátlan uralma végzetes katasztrófa elé vezet-

hette volna az emberiséget. Ezt belátta Hobbes is – és hogy ez be ne állhasson, az emberek egyesülését tolja előtérbe, mondván .hogy az emberi nem-ki ne pusztuljon, az emberek társulatokban egyesülnek és ezen egyesülésben föladják abszolút korlátlan jogukat s azt a társulatra ruházzák át, hogy így a társulat közös ereje által védve legyenek az erősebbek erőszakos megtámadása ellen”, íme hogy vedlik az ember mint nem szocialis lény egyszerre szocialissá! A szükségszerűség játsza a főszerepet. „Ezen szükségszerűségnek megfelelőleg – mondja tovább Hobbes – az emberek csakugyan társulatokba egyesültek. ínég pedig szerződészerűleg, mely szerződés értelmében minden egyes ember feladja korlátlan jogát s azt az összeségre ruházza át”. Így keletkezett a társadalom. Ezeket mondja Hobbes „de cive” ez. iratában.

A liberalismusnak nagy apostola, Rousseau azt állítja: „az emberek eredetileg állati érzénelküli állapotban voltak és állatok módjára minden társadalmi egyesülés nélkül erdőkben laktak. Ez az emberiség természeti a valódi ártatlanság és boldogság állapota. Ezen állapotban minden egyes ember teljesen bírta természetes szabadságát, mely szabadság egyeseknél csak az által volt korlátozva, hogy hiányzott náluk az az erő, melylyel keresztül vihették volna azt, a mit akartak. Ezen állapotban az összetartás nehézségei egyeseknél sokkal nagyobbak voltak, hogy sem azokat egyéni erejük legyőzhette volna. Hozzájárult még az is, hogy az emberek lassankint az ész birtokába jutottak (?) (honnét vagy kitől rabolták el?) és ezáltal messzebb ható szükségleteik támadtak, melyeket egyedi erejükkel kielégíteni nem valának képesek. Az így beállott kényszer társadalommá egyesíté őket, hogy így az egyes erők helyébe az erők összesége lépjen s az összetartás célja megvalósíttassék, a folyton növekvő igények szükséglete kölcsönös támogatás által kielégíttessék. A társadalommá való egyesüléskor az emberek szerződésre léptek egymással, melyben föladták korlátlan szabadságukat és magukat a társadalom egészének és összakarátának teljesen!?) alávetették azon célból, hogy azt, a mit az összeségre átruháztak, vagyis az ő korlátlan szabadságokat, mint az összességnek tagjai, más utón, u. m. a polgári szabadság alakjában ismét meg-

szerezzék. Rousseau ugyanis ezeket írja „Du contract social” cz. művében: „Chacun de nous mes en commun sa personne et tout sa puissance sous la suprême direction de la volonté générale, et nous recevons en corps chaque membre comme partie indivisible du tout.”

Kant az embereknek társadalom nélküli állapotát nem tekintette ugyan a társadalmi viszonyokat időre nézve megelőző dolognak, de mégis azt állítja, hogy azt természeténél fogva ilyennek kell gondolnunk. Az ő nézete szerint a társadalmi szerződést nem kell történelminek gondolni, hanem egyszerűen az emberi társadalom jogalapjául felvenni, még pedig úgy, hogy e jogalpból lehesen leszármaztatni és megmagyarázni az emberi társadalom teljes lényegét és a mi a lényegre vonatkozik.* (A modern állambölcslők ezen társadalmi teoriájával foglalkozunk a keresztény államtheoria fejtegetésénél.)

A modern államtan szerint az állam az emberiségnek szerződésen alapuló társadalma és e társadalom maga az állam. Egy szóval e szó „társadalom” létezik ugyan mint fogalmat kifejező szó, de társadalom tényleg nem létezik, mert csak „állam” van, mely nélkül társadalom nem létezhetik. Az emberek tehát kezdetben *állammá* egyesültek.

Menjünk tovább. Ezen emberi társadalom – jobban mondva „állam” a modern állambölcslők nézete szerint *absolut*. Mindenki, a ki az államhoz tartozik, föltétlenül az államnak van alávetve. Az egyed joga és önállósága megszűnik az állam jogával és önállóságával szemben. Bármit tegyen az állam, az mind helyes, egyszerűen azért, mert az „állam” teszi. Hogy ezen absolut állami hatalom egyes' ember kezében van-e letéve, mint ezt Hobbes kívánja, vagy a nép többségének fentartva – mint ezt Rousseau óhajtja, az egyre megy; a dolog lényege az: az államnak föltétlen és korlátlan hatalma van az egész fölött, megsemmisítheti az állampolgárok szabadságát és önállóságát akkor, a mikor saját szabadsága és önállósága érdekében az állampolgárok szabadságának korlátozását, esetleg megsemmisítését célszerűnek látja.

* Anfangsgründe der Rechtslehre. Königsberg 1787.

Az állami abszolútizmusnak ezen rideg elmélete Kant kritikizmusán is átment és a Hegel és Sehellings–féle *pantheistikus* elméletben az „államistenség” magaslatáig emelkedett. Az állam célja nem is az államon kívül keresendő, hanem magában az államban – „a cél *maga az állam.*” Hegel szerint* az állam a „*jelenlevő isten*” a mint az az objectív szellem birodalmában feltűnik és jelentkezik. Abszolút hatalommal bír az egyesek fölött, megfosztja őket szabadságuk és önállóságuktól, mert csak egy kötelemük van: az államban élni és magukat az államért feláldozni. Valamint a logikai fogalom magába egyesít minden oly eszmét, mely a fogalom hatáskörébe vág, úgy az állam is mint abszolút társaság magába zár minden más társaságot, alkatelemévé teszi, megfosztja önállóságától és csak annyiban hagyja működni, a mennyiben mint organikus egésznek egyik tagja célját kifejtheti és érvényesítheti.

A római és görög állam ugyanezen az elméleten nyugodott. (*h. A szociális kérdés I. köt. 111. old. Jegyzet*). Mindenható volt akkor, mindenhatónak hirdeti Hegel. Hol vagy dicsó haladás?!

A legújabb időben az idealistikus pantheizmus a szocializmusba csapott át, és ezzel az idealisztikus államisien is helyet cserélt, materialis trónszékre helyezkedett, hogy mint „materialistikus szabadelmi államisten” elnevezés alatt figuráljon. A cégért változtatta, de régi abszolútizmusát fentartotta. Most mint észszerűleg rendezett („szervezett”) társaság szerepel, mely mellett minden más *szervezett társaság* elveszti jogosultságát és létjogát. Az állam hatalma korlátlan és föltétlen. Az államnak föltétlen engedelmességgel tartozik minden polgár tekintet nélkül az Isteni rendre. A modern állam, hogy elrejtse fagyasztó abszolútizmusát, a liberalizmus köntösét veszi magára és mint „modern állam” grasszál és uralkodik korlátlanul, fék nélkül. Az anyagi érdek alapján állva, nem ismer semmi természetfölöttit, istenit – lényegében Isten nélküli állam és magát tartván Istennek, minden létjog forrásának

* Hegel Rechtsphilosophie 312 oldal. Encyklopedie köt. 3. 303 oldal
Hobbes de cive 601 oldal. 3. Stöckl Lehrbuch der Gesch. D. Philos. 826 oldal
és a „Bölcsészet tankönyve” ford. Dr. Zafféri Károly 745 oldal.

hirdeti magát. Apa és fiú, a liberalizmus és szocializmus, egy alapon állanak. Mindkettő „Isten nélküli államban” látja államtanának legfőbb bölcsességét. A liberalisztikus vagyis modern államtanak már praxisban is keresztülvitt elméletét a következőkben foglalhatjuk össze.

1. *Az állam önmagában bírja célját. Az állam magáért van, léhát abszolút.* Az államhoz tartozók csak az államért vannak; ők csak annyiban bírnak értékkel és jelentőséggel, a mennyiben az államnak tagjai és az állam céljainak szolgálnak. Az egyes állampolgárok legfőbb kötelmei: az állam akaratahoz alkalmazkodni és magát csak olyannak tekinteni, mint akinek akarata nincsen, miután saját akarataról az állam javára lemondott. Bensőleg duzzoghat, külsőleg tegye meg azt, mit az állam parancsol.

2. *Az állam célja az egyetemes jólét vagyis a jólétnél maximizációja és a „rossznál minimizációja”.* Ezen egyetemes jólét megvalósítása az állam feladata, nem ugyan az egyes állampolgárok iránti tekintetből, *hanem magánál az államnál érdekében.* Az állam célja: *Az állam java.* A mi ebből az egyes állampolgároknak jut, az csak annyiban juthat reájuk, a mennyi az államnak mint ilyennek érdekében áll. Hogy az állam valódi jóléte miben áll és mely eszközök által mozdítható elő ezen állami jólét, azt csakis az állam döntheti és dönti el,

3. *Az állam célja az egyetemes jólét.* E cél megvalósítására alkalmazott minden *eszköz* helyes és *jogos.* Az eszközök megválasztása az „állam” hatáskörébe vág. Az államnak nincs is, nem is lehet más irányelve és mértéke az ő cselekvésére nézve, mint az a haszon, melyet az államcéllok megvalósítása nyújthat. A felhasznált eszköznek hasznossága és mily mértékbeni hasznossága fölött csakis az *állam* dönthet.

Itt megjegyzem, hogy a mennyiben a materialistikus államélet az állami intézménynek mértékéül a *hasznot* tekinti, az elméletét utilitarizmusnak – *hasznossági államelméletnél* is nevezik.

Ezen most kifejtett materialistikus – liberális államelmélet magában involválja e kérdést: vajjon milyen állást foglal el az ilyen állam a *vallással, erkölccsel és joggal* szemben; mily *intéz-*

kedési joggal bír alattvalói irányában és micsoda magatartást követel az alattvalók részéről ön maga iránt.

A mi először is a materialistikus-liberális államnak a *vallás, erkölcs* és *joghoz* való viszonyát illeti, erre nézve a következő elvek vannak érvényben:

a) Az állam mint ilyen felekezetenlküli”, vagyis jobban és jellemzőbben mondva – *vallástalan* – hacsak a vallástalanságot nem minősítjük vallásának – tágabb értelemben – mint ezt jelen kötetem első §-ában mondtam. A modern kor állama materialistikus alapon állva első sorban a vallási indifferenzizmust, másodsorban a vallási nihilizmust vallja. Az *államra* nézve minden vallás közönyös, legyen az keresztény, zsidó, mohamedán, vagy pogány. Egyikét sem ismeri el kizárólag *igaznak*: az egyik ép oly jó vagy rossz reá nézve, miot a másik. Az államérdek csak azt a vallást pártolja, mely jobban simul hozzá. Vallási indifferenzizmusát az állam ezzel a szóval jelzi: „*liberalizmus a vallás terén*”.

b) A vallás mint ilyen közönyös ugyan az állam előtt, de azért mint *eszköz* hatalmas tényező, mert mint maguk a materialistikus állambölcselek is kimondják, a jelen viszonyai mellett a népet csakis a vallással mint *eszközzel* lehet szorítani az államtörvények megtartására és az állammal szemben végzendő kötelmek pontos teljesítésére. Csakis ezen szempontból becsüli meg a modern állam a vallást – csakis azért van értéke, mert benne államrendőrségének legmegbízhatóbb és legéberebb ágát látja.

c) Mint hivatalos állami rendőr minden vallás jó. De jaj annak a vallásnak, mely az állammal szemben szabadon akar mozogni, testületi önállóságát megtartani. Még kevésbé túrheti meg az állam oly egyháznak önállóságát, mely isteni institúciót tulajdonit magának és a kinyilatkoztatott igazság, nemkülönben az Isten által rendelt malaszt és üdvesszóközök kizárólagos hordnokául tekinti magát. Ily egyháztól nemcsak az ő körében való önállóságot kell megvonni, hanem annak megsemmisítéséért is küzdeni kell, mert az abszolút materialistikus állam, legyen az liberális, vagy szociális, azzal sohasem férhet össze.

d) Az állam mint ilyen nem tartozik magát az ő állami

intézkedéseiben az *erkölcsiség* törvényeihez alkalmazni. Összes eljárásának mértéke a *haszon*; ez pedig számításba épen nem jöhet, miként ítélik azt meg az erkölcsiség szempontjából. Az államnak – mint mondják – nincs közege az idealizmusra, más szóval az állam nem eszményi, minő az erkölcsiség törvénye, hanem gyakorlati – ennek következtében csakis gyakorlati és kézzelfogható előny lehet irányadója. „*A politika a hasznosságot és nem az erkölcsiséget keresi*”. Ez másképp nem is lehet, mert a materialisták felfogása szerint minden úgynevezett erkölcsi törvény csak társadalmi utón történt megegyezésen alapul. Erkölcsi törvényt a materialistikus állam *maga fölött* nem ismer.

e) Az állam minden jognak *forrása* s mint ilyen *minden jog fölött áll*. Nem létezik egyáltalán semmi jog, mely az állammal szemben sérthetlen volna. „*Az erő a jog fölött áll*”, így hangzik a klasszikus ítélet, melyben e viszony kifejezést nyer. Ha valamely fennálló jog oly természetű, hogy az állam azt céljaira nézve akadályul és zavar előidézőjéül veendőnek hiszi, úgy azt mellőzheti akár egy új törvény által, akár erőszakkal. Ha az állam érdeke magával hozza, hogy valamely jog megszűnjék, akkor ez eo ipso elvesztette érvényét és az állammal szemben elismerésre nem tarthat igényt. Hogy a jog megsértése erkölcstelen, az nem változtat a dolgon, mert az állam nem tartozik az erkölcsiséggel törődni. Ép azért valamely állampolgár jogának egy másik által való megsértését az állam csak *hasznossági tekintetéből* torolhatja meg. Bünteti a jogsértőt, mert az okozott sérelem az állam létezése és célja érdekében általa elismert jognak a megsértése,

f) A materialistikus-liberális állam *intézkedéseinek* terjedelmét ezen elv határozza meg: *az állam abszolút – minden állampolgár csak az állam és államcél végett létezik – az államban csak pusztán anyag van, mely az államcél érdekében feldolgoztatik*. Ez elvből kifolyólag szükséges, hogy:

a) *A házasságkötés az állam intézkedési körébe vonassék*. Igaz ugyan, hogy a házasság már természetjogi szempontból első sorban vallási intézmény*, de ezt a materialistikus állam sem el

* L. a házasságról szóló fejezetet.

nem ismerheti, sem meg nem engedheti, mert nemcsak mindenki, hanem minden is csak az államért van. A házasság rendeltetése szerinte csak abban áll, hogy az állam népesedését fentartsa és előmozdítsa. Más célja nincsen. Azért a házasságot el kell szakítani a vallástól, mely *azt* megszentesíté és materialistikus talajba kell átültetni, hogy mindenki tisztán állami intézménynek tekintse. És ez a *polgári házasság* által történik. Azért a polgári házasság behozása a materialistikus-liberális államelmélet védőinek egyik legfőbb törekvése.

β) Az abszolút államnak föltétlen uralmat keil igényelnie és gyakorolnia az állampolgárok *szellemi élete fölött*. Ha ugyanis mindenben az állam akaratát kell teljesíteniök, úgy más meggyőződéssel sem szabad bírniök, mint a minőt az állam eléjük szab. A kinek önálló meggyőződése van, attól kitelik, hogy adandó alkalommal önálló meggyőződésének fog érvényt szerezni és ezáltal az állam abszolút hatalmát megsértené. Azért szükséges, hogy:

γ) *A tudomány és sajtó a materialisztikus államcél szolgálátába vonassék*. A tudománynak csak *azt* szabad előadni, a mi az állam által képviselt alapelveknek és az eléje tűzött céloknak megfelel. Bizonyos uniformisba szorítva jelenjék meg az állam portáján. *Így a sajtó is*. Az is csak az uralkodó rendszernek tartozik szolgálni. Az ő feladata az államilag előirt és a fensőbb iskolai tanszékek által képviselt gondolatokat az egyes néprétegek közé széthordani. Ez is az állam uniformisát viseli – állampénzen megvéve. Ez oka annak, hogy a materialistikus-liberális állam halálos ellensége mindazon férfiaknak, a kik független, tudományos vagy politikai meggyőződéssel bírnak, *azt* érvényesíteni tudják és akarják, vagy a kik a keresztény vallás alapelveit hangoztatják, ellenben pártfogolja mindazokat, kik a kereszténység vallás elvével szakítottak és a materialistikus-liberális elv kezére dolgoznak.

δ) A materialistikus-liberális államnak kizárólag a maga jogkörébe kell vonnia *az ifjúság nevelését és tanítását* A gyermekek, mint leendő polgárok, csakis az államért vannak – miért is az állam kizárólagos jogát képezi, hogy őket úgy neveltesse, taníttassa és képeztesse, mint *azt* célja követeli. A modern állam

következésként kizárólagos birtokának tekinti az iskolát és igyekszik attól minden egyéb befolyást – kivált a kath. egyházét – elvonni – vagy legalább államiskolák felállításával a kath. szellem befolyását paralizálni. Ime az iskola monopolizálása. Az állam az egyetemes iskolamester és ami tudományi; az ifjúság elméjébe ültet, annak csak arra kell szolgálnia, hogy ez az aranyifjúság egykoron a hatalmas államgépezetnek alkalmas munkása legyen. A vallásos nevelés jelentéktelen természetű, azt mellőzni is lehet. Nem tagadjuk, hogy a modern államférfiak egyike-másika még folyton hangoztatja a *vallás erkölcsi* nevelés szükségességét, de ez csak azért teszi, mert látja, hogy ilyen nevelés nélkül az állampolgárok maguk veszélyeztetik leginkább az állam rendjét és békéjét. A vallás erkölcsét még szükséges rendőrnak nézi.

Y) A materialistikus-liberális állam nem vévén tekintetbe az erkölcsi kötelezettséget, azt polgárainál sem tételezi fel. Erre nézve csak *kényszerkötelmek* léteznek. A materialistikus államra nézve a *jótekonyság* mint erkölcsi kötelem érthetetlen dolog. Mivel pedig mégis vannak szegények és ezekről magának az államnak – még pedig saját érdekében – kell gondoskodnia, azért az állam *kényszerkötelmet* ró a polgárookra és adók útján gondoskodik a szegények eltartásáról. Ez a *törvényes szegény ápolás*, mely a „*szegények adóján*” alapul. Ezt ugyan nem humanizmusból, hanem a maga érdekében teszi, miután úgymint minden csak az államért történik és mindennek csak azért kell történnie.

Ha azt kérdezzük, hogy mit követel az állam az ő polgáraitól, azt a következőkben sorolhatjuk elő:

A) A materialistikus-liberális államban sem egyes polgárok, sem egyes testületek nem bírnak arra jogosultsággal, hogy *valamilyen joghoz mint érvényes joghoz* ragaszkodjanak, ha azt az állam saját érdekében mellőzendőnek tartja; még kevésbé áll jogukban *azt az állam intézkedéseivel szemben védelmezni*: Az állammal szemben nem létezik sérthetetlen jog; minden jog csak annyiban bír érvénnyel és csak annyiban valódi jog, a mennyiben az állam azt olyannak tekinti. Ha az állam valamely jogot a saját érdekében mellőzendőnek vél, akkor úgy az egyesek, mint a testületek

ezt olyannak tartoznak tekinteni, mert máskülönben lázadásnak, hazafiatlanságnak minősítik az ő joguknak az állammal szemben való védelmezését még akkor is, ha a védelem törvényes eszközöket használ.

B) Egyetlen állampolgárnak sem lehet és nem is szabad az állami törvényekkel és rendeletekkel szemben *a saját lelkiismeretére* hivatkozni. Lelkiismeretről a materializmus és a materialistikus állam mitsem akar tudni; e szó „*lelkiismeret*” reá nézve *üres szó*. Azért nem is tűrheti, hogy az ő alattvalója lelkiismerete szavát tekintse cselekvése legfőbb szabályozójául és midőn az állami törvény az erkölcsiség és jog örök törvényeivel ellentétben áll, ellene a lelkiismeret szempontjából tiltakozzék és az engedelmességet megtagadja. „*A nyilvános lelkiismeret a törvény*”, így hangzik a materialistikus-liberális állam tana; állami törvényeken és intézményeken kívül és ezek fölött nem létezik egy magasabb cselekvési irányelv. A ki ilyenre hivatkozik, az lázadó, mert csak egy törvény bír kötelező erővel – *az államtörvény*. Azon tétel, hogy: „Inkább Istennek, mint az embereknek kell engedelmessékedni” államveszélyes és a ki ennek hódol, az ellensége az államnak.

C) Minden állampolgárnak kötelessége a saját személyével helyt állani az abszolút állam hadi céljára. Azért a nép minden fia katonai pályára neveltetik, élete legszebb idejét, ereje virágát a háború mesterségére kell áldoznia. És ép e szolgálatot veszik minden állampolgár legfőbb és legnemesebb feladatának. A katonaköteles ifjúság önmagában értékkel és jelentőséggel nem bír, mert csakis az államért létezik és az állam csak annyiban törődik vele, a mennyiben az államot szolgálja, vérét és mindenét feláldozza. A korlátlan *militarizmus*, a materialistikus-liberális államelvnek *természetes gyümölcse*: a „*modern állam*” lényegében katonai állam.

Mint látjuk, a modern materialistikus-liberális államelméletben az állami abszolutizmus, melyet úgy a természeti állapot védői, mint az idealista pantheisták zászlójukra írtak, a legszélsőbb határig hajtattott. Az nemcsak elvben van megállapítva, hanem az elvi momentumok is mind el vannak különítve és vas követ-

kezetességgel keresztülvive. Valamint a materialistikus világnézetben az egyes csak az anyag egészében létezik, ehhez vas szükségyszerűséggel van kötve és végül abban találja feloszlását; úgy az állam is egyedül az ő egészében jogosult és semmi sem bír érvénynyel, a mi nem az államnak szolgál és az ő gépezetébe feltétlenül bele nem illesztődik. (Stökl: A bölcsészet tankönyve 748-752 l.)

Valóban csodálkoznunk kell azon, hogy a XIX-ik század materialisztikus-liberális állama a *haladás államának* köntösében jelenik meg, holott nem egyéb, mint az ó-kor abszolút államának egy rossz utánzata. Hiszen az, mit a modern államtudomány „modern állam”-nak nevez, végelemzésében és in concreto véve, semmi egyéb, mint „*az uralkodó liberális párt*”, mely hatalmi gög-jében mindent a maga szolgálatának feltétlenül vet alá. Ennek az uralkodó pártnak önző érdekei kivitelében maga az állam is csak eszköz és czéger gyanánt szolgál. Ez az uralkodó párt senki más, mint a gazdag burgeoise, a pénzarisztokrácia és a tőke. És e párt egyeduralmának kíméletlenségével, a munkásosztálynak önző kiaknázásával a „modern államban” oly reactiót idézett elő, melynapról-napra fenyegetőbben emeli fel fejét, hogy az egyeduralmat megragadhassa és a liberális párt örökét elfoglalhassa. Értem a szocializmust. A reactio a munkásosztály köréből indul ki s tendenciájának alapkövét a materialisztikus államtanban találjuk. Ha a materialistikus államtan a „modern államot” tudta proklamálni, úgy az ugyancsak materialistikus alapon álló szocialistikus állami theoria „a jövő államát” hirdeti.

A szocializmus mint apja fia egész terjedelmében fogadja el az állami abszolutizmust mindama következtetésekkel, melyeket a materialistikus-liberális államtan az állami abszolutizmus elvéből levon. A különbség csak abban rejlik, hogy míg a liberális államtan szerint a burgeois egyedüli hordozója és képviselője minden abszolút állami hatalomnak, addig a szocialisták államtana szerint a burgeoisnak ezen most élvezett előjoga megszüntetendő, hogy helyét elfoglalhassa a sokáig megvetett *negyedik osztály*, vagyis a „*munkásosztály*”. A burgeois pénzzacskója a szocialis állam pénz-

tárába vándoroljon. Míg az uralkodó materialistikus-liberális államtan jelenlegi stádiumában csupán a tulajdonjog megsértése és megszüntetése tárgyában vindikálja magának a legfőbb jogot, és megkíméli a liberális pártnak legféltettebb kincsét, a tőkét, addig a szocializmus a tulajdonjogot minden téren akarja megszüntetni – hadd legyen vége annak az anomáliának, hogy a meghízott polgárság tőkepénze: „noli me tangere”. A szocialistikus állam szintén abszolút és mint ilyen minden birtoknak kizárólagos tulajdonosa. A szocialisták erősen bíznak abban, hogy a „*jövő az övék*”. Ha ez bekövetkezik, úgy ennek oka csak a materialistikus-liberális állam lehet, mert ez idézte elő a szocializmust; és ha a szocializmus hatalmas teste súlyával agyonnyomja a most kevélykedő liberalizmust, úgy ebben is azon igazságos ítéletet fogjuk felismerni, minőt a történelem szokott tartani egyes nemzetek államok és államtanok fölött.

A MODERN ÁLLAMTAN TARTHATATLANSÁGA.

Eltekintve attól, hogy a modern államtan a legvadabb és legmeztelenebb szocializmusnak az útját egyenleti és előkészíti, kárhözatosnak és tarthatatlannak kell kijelentenünk annak minden egyes tételét nemcsak a vallás és erkölcsen, hanem a jog szempontjából is.

Vegyük elő a modern államtan összes tételeit, hadd lássuk miben rejlik ferdeségük és az emberiségre vonatkozó kárhözatos voltuk.

a) A modern államelmélet a társadalmat önmagában emészti föl, hangoztatván, hogy az ember természeti állapotában társadalom nélküli s csak szerződés útján lépett társaságba, azaz társadalmat alakított. Erre csak annyit mondunk, hogy ezen társadalom nélküli *természetállapot* történelmi képtelenség, fictio, mert egyetlen egy történelmi bizonyíték sem szólhat mellette. Ugyancsak fiction alapul a feltételezett társadalmi szerződés is. daczára annak, hogy Hobbes és Rousseau ténynek mondják. A mit történelmileg bebizonyítani nem lehet, azt nem a tények sorába iktatjuk, hanem arra egyszerűen az *önkényes állítás* jellegét sütjük rá. És mondják meg nekünk, miként volnának képesek az emberek, a kik alig nőttek ki a nadrágból, ily messze kiható szerződés kötésére? Avagy talán ez pusztán hallgalólagos szerződés volna? Ilyen nem létezik. Minden szerződésnek lényege a szerződő felek megegyezésében rejlik. Es épen ezen okból, hogy az ügynevezett társadalmi szerződés pusztán fictio, nem lehet azt a társadalmi viszonyok jog-alapjául felvennünk. Ez nem jelentene mást, mint magát a társadalmat is fictióra alapítani. Ha nélkülözi a tárgyilagos jogosultságot, akkor u homokra épített házhoz hasonlít, melyet az első szél fuvallat romba dönt és elsodor.

Különben is a modern államtudósok ezen kényszerűségszülte állításokat csak azért kockáztatták, hogy annál könnyebben elválaszszák a társadalmi rendet az Isten által megállapított rendtől s minél gyorsabban építsék fel az Isten nélküli államot. E szükség szülte állítás magában véve istentagadó, ellenkezik az ember méltóságával és lényegévei; mert tagadja, hogy az embert Isten teremtette és a gyarló testbe halhatatlan lelket lehelt bele. Szerinte az ember pusztá állat s csak tehetségénél fogva jutott emberi méltóságra. Bebel, a szocialisták vezére ugyanezt állítja.”

A liberális államtannak az ember természeti társadalom nélküli állapotáról szóló tétele, melyre mint történeti tényre szokott hivatkozni, alapos kudarcot vall, mert csakis emberi fiction alapul. Istentelen maga a fictio, istentelen és kárhuzatos a következtetése is.

b) Kárhuzatos a modern állam élet *a vallás* szempontjából. Sohasem tarthat igényt igazságra oly elmélet, mely a vallást agyrémnek tekinti és annak csak annyi befolyást enged, a mennyit egy utcai rendőrnek – vagyis hogy a vallás ne tegyen egyebet, mint megfékezze a nép alsóbb osztályának kitörő szenvedélyét. Sohasem egyezhetik abba az ember, hogy legfőbb java, melyet e földön bír és melyen minden teremtmény fölötti kiváltsága alapul, ily módon lealacsonyíttassék.

ej) Sohasem tarthat igényt az igazságra egy oly államelmélet, mely *az erkölcsiség* örök törvényeit megtagadja, az államhatalom tevékenységét minden magasabb isteni törvénytől függetleníti és csak a pusztá állati érdeket állítja fel az ember irányelvül. Ez ellen maga az emberi természet is felzúdul és átkot szór azokra, a kik ilyen tételt felállítottak.

d) Sohasem tarthat igényt az igazságra egy oly államelmélet, mely az államot minden *jog egyedüli forrásának* tekinti és minden emberi jogot az állam önkényének veti oda prédául. E tétel: „*A hatalom előbbre való, mint a jog*” oly szabados és oly borzasztó, hogy az emberi észnek egész erejéből fel kell lázadnia ellene. E tétel jogosultságát nem ismerheti el senki.

e) A materialistikus-liberális állam tarthatatlansága világos

* Bebel: Die Frau u. d. Socialismus. Hervetins; „De l'homme” 4. ch. 8.

az *emberi méltóság* szempontjából is. Ki ne tudná, hogy az emberi méltósággal teljesen ellenkezik a házasságnak materialistikus álláspontra való helyezése, vallási jellegéből való kivetkőztetése, polgári szerződésre való lebonyolítása. Hiszen épen a házasság mint szentség az, mely által az ember nemi élete fölé emelkedik. *Ez a szellem megnyilatkozása az emberiség nemi életében.* Hogy ez érvényesüljön, ehhez kettős föltétel szükséges: 1. hogy a házasság az embernek nem pusztán állati, ösztönére helyeztessék, hanem egy magasztosabb szeretetre alapítottassék; 2. hogy a házasság felbonthatlan legyen. Ezen két föltétel, mint magától értetődik, elesik, ha a házasságot a vallás karjaiból kiszakítjuk és azt mint polgári házasságot materialisztikus talajra helyezzük. A modern államtan elméletével megfosztottuk a házasságot szent, magasztos jellegétől s degradáltuk oda, hogy az egyszerűen a férfi és nő állati ösztönére alapított ideiglenes együttélésévé fajul, mely abban a pillanatban megszűnik, mihelyt az együttélés akár egyik, akár másik félre terhessé válik. Mondják most nekem a modern államtudósok, vajjon az embernek ily egyenrangúsítása az állattal összeegyeztethető-e az emberi méltósággal – és hasznos-e az emberi társadalom – pardon – a mindenható államra?

f) De tovább megyek. Ellenkezik az emberi méltósággal, hogy ő csak annyiban igényelhessen magának értéket, a mennyiben mint alkalmas tagja az államegésznek az állam célját szolgálja. Hát csak azért bírjon az ember szellemi tehetségekkel, csak azért képezze ki azokat, hogy a materialisztikus állam molochjának feláldozza, a nélkül, hogy köszönetet aratna? Sőt azért, mert az állam megfosztja őt egy túlvilági élet reményétől? Nem. Sohasem egyezhetik ember abba, hogy megfosztassék örök rendeltetésétől az állame cél pusztá eszközévé alacsonyítottassék le és csakis ennek az államnak áldozza fel legnemesebb erőit, eszet, akaratát, szóval mindenét. Sohasem egyezhetik ember abba, hogy csakis az állam céljaira szoktassák, *szellemileg* neveljék. Az ő szellemi erőinek kifejlesztése és kiképzése kell hogy magasabb céllal bírjon, mint pusztán a materialistikus-liberális állam céljaira való begyakorlás, mondjuk inkább: dresszírozás.

Ellenkezik az emberi méltósággal a *jótekonyságot*, az emberi szív ezen legillatosabb virágát *kényszer-kötelemmé* alacsonyítani le. Ez annyit tesz, mint az emberi természet legnemesebb csiréit elfojtani s annyira nem bízni az emberben, mintha ez saját jó ösztönéből nem is sietne segíteni nyomorban levő embertársán, hanem csak akkor tenné azt, midőn adóvégrehajtás fenyegetésével járnak a nyakára. Ez semmi egyéb, mint lealázása a szegény embereknek, kiknek életterhök mellett még azt a tudatot is kell hord uniók magukban, hogy az emberi társadalomnak nyüge és terhe.

Kárhozatos a materialistikus-liberális államtan a *szabadság* szempontjából is. Hiszen minden ember már természeténél fogva is bír jogosultsággal arra, hogy jogaihoz ragaszkodjék és azokat úgy használja, hogy másnak jogát meg ne sértse, mást joga gyakorlásában meg ne akadályozzon. Ebben rejlik az ember legfőbb javának, a szabadságnak legnagyobb értéke. És épen ettől a legfőbb kincsétől fosztja meg a materialistikus-liberális állam az embert, mert államtana szerint az állam fel van jogosítva arra, hogy az állampolgárok jogai fölé a saját célját és érdekét helyezze; a polgárok szabadságát a maga részére tetszés szerint lefoglalja. Ha már az én jogaim nem biztosak az állammal szemben, úgy azok szabad használata sem biztos; az állampolgár szabadsága fölött az állami önkény Damokles-kardja lebeg.

f) A materialisztikus államtan ellenkezik továbbá a *lelkiismereti szabadsággal*, a mennyiben elvonja az egyesektől a jogosultságot saját lelkiismeretök szerint cselekedni és ennek helyébe az állami törvényt állítja. Ha a lelkiismeret szentélyét is bezárták, ha az ember e tekintetben is az állami törvényhez van lánczolva, akkor hol keressünk még szabadságot?*

Ellenkezik a materialisztikus-liberális államtan a *személyes szabadsággal*, a mennyiben a nép gyermekét életének legjobb és legszebb napjaiban fegyver elé állítja s ez által vagy egy család

* „A keresztény szabadságról” „a keresztény állam” fejezetben kezünk.

alapítását akadályozza meg, vagy legalább állandóan a legnagyobb aggodalomban tartja.

Ez csak bénítólag hathat az ember egyéni tevékenységére.

Íme a materialistikus-liberális állam teoriájának kárhuzatos volta. Daczára annak mégis egyetlen egy teoria sem beszél annyit jogról, erkölcsről, vallásról, szabadságról, emberi méltóságról – mint a liberális teoria. És mindezt akkor mondja, a mikor mindenki tapasztalja, hogy az ember ezen legfőbb javait épen a liberális állam vagyis magát az államot igazgató pártja tartja legolcsóbb portékának. Mondhatjuk bátran, hogy a látszat és való közti ellentét sehohsem lép fel utálatosabban, mint ebben a kényszerítő államtheoriában. Nem egyéb ez, mint a megtestesített c salás és hazugság. E nyers állami absolutizmusból nem származhatik egyéb, mint a leghatártalanabb korrupció a nyilvános és magánélet minden ágában. A vallás, az erkölcs és jog nevében, az emberi méltóság és szabadság nevében kell e rendszer ellen a leghatározottabban küzdenünk. A fegyvert hozzá a keresztény államtan nyújtja. Lássuk hát a keresztény államtan elméletét.

A KERESZTÉNYSÉG ÁLLAMTANA.

Az absolutisztikus modern államtan elméletével homlokegyenesen ellenkezik a keresztény államtan elmélete. Az állam helyes fogalma mindenekelőtt a jogrendből vezetendő le, mert az egész emberi társadalomnak a jogrendből kell kiindulnia. A társadalom joeszménye pedig a társadalomnak mint erkölcsi organizmusnak ép, egészséges szervezetét, azaz a szervek együttműködését követeli, mert csak a szervek működésének állandósága biztosítja a szükséges *társadalmi rendet*. A társadalmi rend mint ilyen az összes társadalmi tényezők mint szervek együttműködésének az eredménye, miért is az együttműködő szervek mindegyikének bizonyos jogokat kell adnia, mely jogok összege megállapítja az együttműködő szervek jogát és az egységes cél elérhetésére irányuló, azt szabályozó *jogrendet*. E jogrend nélkül emberi társadalom nem lehetséges. Mint erkölcsi organizmus a részecskék jogkörének precíz meghatározása nélkül nem létezhetik. A jogrend két jogot involvál magában: az ember *természeti jogát* és a *positív jogot*, melynek mindegyike megköveteli a maga gyakorlatát és ha abban akadályoztatnék, a jogvédelmet vagyis az igazság kiszolgáltatását.

Az igazságszolgáltatás azonban csak egy e célra feljogosított akár testület akár hatóság által végezhető, mely mint illetékes és erre a célra hatalommal felruházott központ a jogrendnek megtartására szoríthatja az egységes organismus szerveit. Az intézkedő központ hatalommal rendelkezik; az organismus szervei engedelmességgel tartoznak. E két feltételen nyugszik a kisebb-nagyobb társaság. A kisebb-nagyobb társaságoknak egyöntetű célra, azaz az együttes erővel elérhető közjólétre való egyesüléséből származott a társadalom, melyet mostan az állam által végbevitt absorbeisztikus folyamata után egyszerűen *államnak* nevezünk. Az állam

végcélja tehát: a közjólét a társadalom szervei békéjének, biztonságának meghatározott körökben való szabad mozgásuknak biztosítása által. Ha ez az állam végcélja, akkor a keresztény államtan fogalmát a következőképpen határozhatjuk meg:

„A keresztény állam a társadalmi jogrendnek és jogkövetelményeinek céljából alakult szövetség, melynek mint egységnek az organikus tagok közreműködésének igénybevételével a társadalom összes tagjainak ideiglenes jólétét kell előmozdítani és lehetővé tenni.

Ezen meghatározás szerint az államnak *közvetlen* célja a *jogi cél*, mely a társadalmi jogrendnek fentartásában és a jogi követelmények megvalósításában áll; *közvetett* célja a *jólétcél*, mely abban áll, hogy a jogi rend keresztülvitele és fentartása által az emberi társadalomban a béke, személy- és vagyonszabadság, szabad mozgás létesíttetik és ezáltal minden állampolgárnak ideiglenes java minden oldalulag lehetővé tételük és előmozdításuk. E szerint a jogrend képezi az állam közvetlen főcélját, míg a jólétcél csak *közvetett* feladata minden államnak. Ezzel határozott ellentétben áll a modern materialistikus-liberális államelmélet. Szerinte a jogi csak alárendelt szerepet játszik a jólétcélal szemben s mint ilyen engedni tartozik mindannyiszor, valahányszor az állam egyetemes jóléte a jogcél feláldozását szükségesnek látja. Az állam tehát csak addig tartozik valamely jogot fent irtani és tisztelni, míg azt az általa kontemplált egyetemes jólét érdekében jónak találja. A jogbeszűntetést az állam önmagának vindikálja.

A jólétcél ilyen exclusiv érvényesítése nem igazolható még a józan ész előtt sem. Mert ha az egyetemes jólét az állam közvetlen célja, akkor az állam a maga állampolgárait az ő saját javukra *kényszerítheti*. Ez észellenes. Mert „minden ember saját szerencsájének kovácsa”; mindenki a saját belátása és törekvése által teremtheti magának a természetének megfelelő jólétet, boldogságot és viszont kötelmeinek elhanyagolásával, minden törekvéstől és komoly munkától való irtózatával a boldogtalanságot.

A jog és jólétcél közötti helyes viszony abban áll, hogy a jogrend fentartása a népek ideiglenes javának lényeges feltétele.

Ha ugyanis a jogrend minden irányban biztosítva van, akkor minden állampolgárnak meg van adva a lehetőség a saját érdekének keresésére, erőinek kifejtésére. Ha a jogrend nincs biztosítva, akkor mindenkinek félnie kell attól, hogy az ő természetes vagy szerzett jogai egy nem várt pillanatban elkoboztatnak, akár egyes hatalmasabbak, akár pedig az állam által. Így aztán vége szakad a társadalmi tagok szoros együttműködésének s csak chimára marad a szépen hangzó „általános egyetemes jólét”. A keresztény államtan erősen hangsúlyozza, hogy az egyetemes jólétnek alapfeltétele a társadalmi jogrendnek fentartása. Ha ehhez az alapokhoz nem ragaszkodnak az államok, akkor elfajulnak. „Az igazságosság - mondja szent Ágoston – az államok alapja. Nélküle az államok csak nagy rablóbarlangok”. Erős, drasztikus, de igaz.

Az egyház is az ő legfőbb célját, az emberek örök üdvét nem az által törekszik megvalósítani, hogy az embereket az örök boldogságra *kényszeríti*, hanem hogy megadja nekik az eszközöket, melyek szabad használata által az örök boldogsághoz eljuthatnak. Autonóm testület az egyház, autonóm az állam, ennek is tehát hasonló módon keli az állampolgárok ideiglenes javát előmozdítani. E kettő közötti helyes viszonyt a jegyzetben tárgyaljuk.

Jegyzet. Az egyház egy külön és az államtól lényegileg különböző társulat. Mert a társulat célja lényegileg más, mint az állambeli társulatnak. Az egyháznak célja az embereket a kezébe adott tanok és kegyeszerekkel természetfölötti boldogságukra vezérelni Istenben, nőig ellenben az államok célja közvetlenül az emberek ideiglenes java, melyet a társadalmi jogrend fentartása és keresztülvitele által kell lehetővé tenni és előmozdítani. Ha pedig mindkettőnek célja lényegileg különbözik, úgy mindkét társulatnak külön társulatnak kell lennie. Ezek mindegyikének joga van tehát külön és a másiktól elválasztott létezéshez.

Ha pedig az egyház és az állam két egymástól különböző társulat, akkor mindegyik külön hatósággal és alkotmányal is bír; mert csak ezen föltétel alatt lehetnek egymástól különbözők. Továbbá e két társulat mindegyike fel van jogosítva saját körében törvényeket hozni, melyek e társulatok céljával vonatkozásban vannak, s ez által az ő tagjait, viseletét és tevékenységét e cél irányában szabályozzák, ezek mindegyike illetékes arra, hogy célja és alkotmányának megfelelő pozitív jogrendet teremtsen; mindkettőnek megvan saját törvénykezése, melynél fogva az egyik az egyházi, a másik a világi jogesetekben auctontatív és

kötelező határozatok és büntető ítéletek hozására és végrehajtására illetékes. Mindez szükségképpéssel következik a két társulat lényege különbségéből.

E szerint sohasem lehet megengedve, hogy a világi hatalom az egyházi hatalmat magához ragadja, vagy az állami hatóság egyszersmind egyházi hatóság gyanánt érvényesítse magát. Az egyházi hatalomnak az állami hatalom általi absorbeálása Caesaropapismus, a legborzasztóbb despotismus, a mi csak lehetséges, mert itt a világi hatalom még azon jogot is követeli magának, hogy előírja alattvalóinak, mit higgyenek és hogyan rendezzék vallási életmódjukat, – erre pedig a legtávolabbról sincs hivatva. Itt durva erőszaknak dobatik oda a hit és erkölcs szabadsága, az emberek ezen legbensőbb szentélye, a melyről ő sohasem mondhat le, lábbal tapostatik és a világi rendőrség egy ágává alacsonyul. A caesaropapismus nem más, mint visszatérés a pogányságra, amennyiben a pogány államban a vallás egyáltalán pusztá államintézeté süllyesztett alá. A vallásszabadság nevében ellent kell mondanunk a leghatározottabban e rendszernek, mindenütt, bármely alakban és téren, a hol az csak felüti fejét. Háromszáz éves és a mártírok vére ontásával folytatott küzdelemben kei ült a hit szabadságát a világi hatalomtól kiküzdeni; ezen oly nagy áldozatok közt szerzett javát a keresztény világ semmi szín alatt nem dobhatja oda.

Az egyház és állam azonban nemcsak külön, hanem magukban véve egymással szemben önálló társulatok. Mindkettő autonóm a saját körében, egymáshoz viszonyukat illetőleg. Hiszen mindkettő nyilvános társulatok, melyek lényegileg különböző célokat követnek és azért egymástól különböznek, épp ez okból függetlenek egymástól. Ha egymástól függnének, akkor az ő céljait nem lehetne egymástól szigorúan megkülönböztetni; azok egymásba olvadnának; és ha ez történik, akkor a két társulatban is meg kell szünni a különbségnek s azoknak egymásba olvadniok. Ez azonban ellenkeznék Isten akaratával és rendeletével, melyek szerint az egyháznak az államtól különböző külön és következőképp az államnak is az egyházból különböző, magában főnnálló társulatnak kell lennie.*

Ha pedig így áll a dolog, akkor önkényt folynak a következők:

* Ha azonban az egyház és állam közti rendviszonyról van szó, úgy kétségkívül az egyháznak előbb kell állania az államnál. Mert először az egyház Isten által közvetlenül alapított természetfölötti intézmény, míg az állam közvetlenül a természeti rendből származik és csak közvetve gyökerezik Istenben mint létokában; másodsor az egyháznak sokkal magasabb célja van, mint az államnak, mert az örökkévaló az ideiglenes fölött áll; és harmadsor végül az egyház az ő lényegénél fogva arra van hivatva, hogy minden embert fölvegyen magába, míg az államnak az ő lényeges rendeltetésénél fogva sokszorozódnia kell; a minél fogva nem az egyház van az államban, hanem az állam az egyházban.

a) Először az államnak soha és semmi szín alatt nincs joga uralmat igényelni az egyház fölött. Mihelyt e végzetes lépést teszi, szétrombolja az Isten által megállapított rendet és ekkor csak kárt okozhat. E szerint az állam nincs feljogosítva jogot igényelni az egyház fölött; ennek törvényeket adni, ennek intézkedései vagy épp hitcikkelyei érvényét az ő „Placet”-jétől tenni függővé. Nincs jogosítva arra, hogy az egyházat az ő joggyakorlatában megrövidítse, vagy az ő büntető ítéleteit érvénytelennek nyilvánítsa és azoknak kivételét erővel megakadályozza; nem szabad elfogadnia semminemű fellebbezést „ab abusu”; nem szabad az egyházat sajátos szertartásainak gyakorlatában akadályozni és e vallásgyakorlatot saját engedélyétől függővé tenni; nem szabad ennek lényeges és helyes utón szerzett jogait megszüntetni, sem azokat érinteni, vagy azok gyakorlára terhelő korlátokat tenni. Mindez megsemmisítené az egyház autonómiáját az állammal szemben és magában foglalná az egyház fölötti uralom igénybevételét az állam részéről. Az egyház szabadsága rá nézve jogilag sérthetetlen és ezt féltékenyen meg is kell őrizni.

b) Másodszor viszont az egyháznak nincs joga mint ilyennek az állam fölött követelni abban, ami ennek köréhez tartozik. Erre nézve az okok ugyanazok, melyek az állam részéről az egyház fölötti uralom igénybevételét tiltják. Az egyház az Isten rendelése szerint pusztán arra van hivatva, hogy az embereket tanítás, nevelés és kegyszerek által az örök üdvösségre vezérelje; az emberi nem ideiglenes javának a társadalmi jogrend föntartása és keresztülvitele általi előmozdítására Isten egy más társulatot rendelt – az államot. Ha tehát isten maga, legalább közvetve, az állam létkora és ennek sajátos jogkörét kijelölte, akkor az egyház az őt megillető feladatán túlterjeszkednék, ha mint egyház az ő minőségében az állam fölött, ennek körét illetőleg uralmat követelve magának, egyszersmind az Isten által alkotott rendet megzavarná. Az állam szabadságához az ő körében épp úgy nem szabad ennek nyúlni, mint saját szabadságát köteles féltékenyen megőrizni az állami uralomvágygal szemben.

c) Végül azon autonóm helyzet, melyet az egyház és állam egymással szemben elfoglalnak, követeli, hogy e két hatalomnak, az egyháznak és államinak egyike se avatkozzék illetéktelenül egymás jogkörébe. Az állam azért nem tulajdoníthat magának oly jogot, mely lényegileg az egyházat illeti meg, távol kell tartania kezét az egyház benső szentélyétől. És ugyanez áll megfordítva az egyházzal is. A „jus circa sacra”, melyet a modern állam a maga részére igényel, és pedig, mint lényeges kellékeinek egyikét, csak kísérlet jogászati fórumával igazolni az állam beavatkozását oly ügyekbe, melyek őt meg nem illetik.*

„Megtörténhetik mindenesetre, hogy kölcsönös megegyezés, vagy egyéb tényleges jogcím által, melyet az egyház vagy állam elismer, bizonyos jogok, melyek magukban véve az egyházat illetik meg, az államhatalomra ruháztatnak, vagy megfordítva egyházi méltóságok mint ilyenek jogot nyernem

De habár az egyház és az állam az ő sajátos jogköreiben függetlenek is egymástól, még sem szabad azokat egymástól elválasztani. Az állam és egyház elválasztását legalább elvül nem szabad kimondani. Ha ugyanis az egyháznak az államtól való elválasztását kimondjuk, a mint ez a kereszténytelen pártok részéről történik, úgy ezzel semmi egyebet nem akarnak, mint azt, hogy az állam magát egész közönyösen viselje az egyház és minden egyéb felekezettel szemben, hogy magát a vallási indifferentismus álláspontjára helyezze, a „vallási véleményekkel” semmit se törődjék, s azért az ő törvényhozásában semmi figyelembe ne vegye az egyházat, valamint egyéb felekezeteket, hanem saját belátása szerint járjon el, akár megsértessenek általa az egyház jogai, akár nem.

Ily „elválasztása az egyháznak az államtól” a modern materialisztikus államannak szükségképi következménye, mely a vallás nélküli, az isten nélküli államot proklamálja; de csakis ez elmélet keretében foglalhat az helyet. Keresztény szempontból ellenben ily „elválasztása az egyháznak az államtól” meg nem engedhető; ellenkezőleg mindkét intézménynek egymással a legbensőbb összeköttetésben kell lennie és maradnia. Azon elv, melyen ezen összeköttetés nyugszik, abban áll, hogy az állam mint isteni intézmény szintén fel van véve a megváltás által alapított természetű rendbe. A Krisztus általi megváltás ugyanis nem pusztán az egyénekre, mint ilyenekre terjeszkedik ki, hanem az egész erkölcsi rendre is. Az összes erkölcsi rend ismét fölvetetett a megváltás által a természetfölöttiség körébe, melyet a bűn által elvesztett. Es mivel az állami rend csak egy része az erkölcsi rendnek, úgy ennek kell állania

az államban, melyeknél fogva határozott befolyást gyakorolnak a világi törvényhozásra és kormányra. Így az egyház a concordatumokban egyházi jogot ruházott azon államok kormányaira, melyekkel concordatumokat kötött, csakis azért, hogy a főnnálló viszályokat a megengedett engedékenység útján eloszlassa, azonban mindig azon föltevésben, hogy azok, akiknek e jogot átengedte, azokat az egyház javára és nem megkárosítására fogják használni. Másrészt a középkorban az állami viszonyok oly módon alakultak, hogy az egyház főpapjai, a püspökök, mint osztály vagy testület véve, azon alkotmányos jogot nyerik, hogy részt vegyenek az állami törvényhozásban és egyéb állami ténykedést gyakorolnak. Ezen egykori jog utólmagja a legújabb időkig tartotta magát, amennyiben a modern alkotmányos államokban rendszeren a püspökök is helyei foglalnak a felsőházban és ennek határozataiban részt venni fel vannak jogosítva. Így az állam és egyház jogköreinek bizonyos egymásbahatása, áll elő; a világi fejedelem résztvesz az egyházi, az egyházi méltóságok pedig az állami jogokban. De mindezen kölcsönös jogélvezet csak történelmi, tehát esetleges jogcímeken alapul; de semmiesetre sem alapul az a két társulat lényegén. Azért itt mindig csak pozitív, tehát esetleges joghatározmányokkal bírunk és a két társulat egyike sem, sem az egyház, sem az állam nincs feljogosítva arra, hogy azon jogokat, melyeket a rajok nézve idegen jogkörből bírnak, olyanokul tekintsék, melyek őket lényegileg megilletik, és azokra mint lényeges kellékekre igényt tartsanak.

az államról is. És épp ez – mint mondtuk – az ok, a miért az államnak az egyházzal, mint a természetfölötti rend hordnokával, a legbensőbb összeköttetésben kell lennie és maradnia és e két intézmény elválasztása meg nem engedhető.

A mi pedig azon kérdést illeti, miben áll az egyház és az állam ezen összeköttetése, úgy a következő alapelveket kell e tekintetben megállapítanunk.

α) A mi ugyanis először az állam viszonyát az egyházzal illeti.

β) Az államnak az ő auctoritativ tevékenysége legfőbb irányozójával kell elismernie a keresztény hit alapelveit, amint azok az egyházban Isten által kinyilatkoztatva hirdettetnek s a keresztény erkölcs törvényeit, mint a hogy azok az egyház által képviseltetnek; továbbá változtatlanul ezekhez kell magát tartani. Hiszen teljesen észzeüenes dolog volna a kereszténység abszolút igazságát és istenségét elfogadva azt tartani, hogy csak az egyedek vannak kötelezve az isteni igazságnak értelem, szó és telt általi hívesére; ellenben az állami hatóság, melyet pedig szintén Isten kezdett, ezen kötelesség alól fel van mentve és saját tetszése szerint és a kereszténység igazságaival és törvényeivel ellentétben gyakorolhatja hatalmát. Ez annyit tenne, mint felbontani a keresztény rendet és a manicheismus egy nemét léptetni életbe.

γ) Másodszor az állami hatóságnak a keresztény törvényt az ő auctoritativ tevékenységével alkalmaznia kell a társadalmi rendre és ezt az előbbi szerint szabályozni és vezérelni. Az állami hatóság mindenemű törvényhozói tevékenysége alapján úgyis semmi egyéb, mint az isteni törvénynek alkalmazása a különböző társadalmi viszonyokra, melyek az emberi fenhatóság részéről szabályozást kívánnak. Ámde ezen isteni törvény Krisztus által ki van nyilatkoztatva és az egyházban letéve, következésképp az államnak azt az egyház kezéből, mint keresztény törvényt, el kell fogadnia s azután a társadalmi viszonyokra alkalmaznia. Es e szerint az egész állami törvényhozást keresztény szellemnek kell átlengnie és föntartania: ha pedig így áll a dolog, akkor ezen szellemnek a közigazgatás és joggyakorlatba is át kell mennie; mert hisz ezek csak arra valók, hogy a törvényeket betöhsék.

ε) Harmadszor az államnak védnie kell az egyház hitét és jogát. Azért terjesztés nem tűrni és hatalmi eszközeivel megakadályozni; nem szabad megengednie, hogy a hitnek egysége, a hol az a népben megvan, ellenséges befolyások által széttépessék: meg kell fenytítnie a nyilvános istenkáromlást, a keresztény szentélyek megszenteltetését és egyáltalán oly intézkedéseket kell tennie, hogy az alattvalók az ő hitök békés vallásában és gyakorlatában biztosítva legyenek. És ép úgy az egyház jogait is védelmeznie kell; mert a jogvédelem egyáltalán az állam lényegei feladatai közé tartozván, azt, ha szükséges, az egyház javára is érvényesítenie kell.

b) Ha ellenben megfordítva az egyháznak viszonyáról az államhoz van szó, úgy az egyház:

a) tartozik az államot isteni fenség gyanánt elismerni, mely a természetfölötti rendbe van bekebelezve s azért a keresztény áldás azon kincseiben is részesíteni, melyeket önmagában hord. Ezen alapul a fejedelemek fölkenése és koronázása az egyház feje vagy pedig a püspökök által. Ezt az egyház mindig szentelménynek tekintette.

β) Az egyház tartozik az alattvalóknak hirdetni és elméjébe vésni mint erkölcsi s a kereszténység által rajok rótt kötelmet az állami hatóság iránti engedelmisséget, a mennyiben annak intézkedései nem ellenkeznek a keresztény törvénnyel. Az állami hatalom az engedelmisséget csak külső kényszer által emelheti érvényességre, a lelkiismeretbe azonban nem jut el az hatalmi eszközeivel. Ellenben a lelkiismeret erkölcsi hatalma az egyház vezetése alatt áll. Azért az ő feladata az állam alattvalói előtt az engedelmisséget mint lelkiismereti kötelmet feltüntetni s az elméjükbe vésni. Ez által kiegészíti azt, a mi az államnál hiányzik és fentartja annak erkölcsi alapját.

γ) Végül harmadszor az egyház feladata öröködni az állami hatalom auctoritativ tevékenysége fölött, a mennyiben ez utóbbi netaláni oly intézkedéseivel vagy törvényileges határozataival szemben, melyek az isteni törvénnyel ellentétben állanak, köteles rosszaló vagy adott esetben büntető szavát is fölemelni, hogy az állami hatóságot ismét helyes útra vezérelje vissza. Valamint az egyedekkel szemben mindig oda kell hatnia az egyháznak, hogy a keresztény törvény minden oldalulag megtartassák, úgy ezt az állami hatósággal szemben is kell tennie, mert ez is fel van véve a természetfölötti rendbe; és miként az egyedekkel szemben rosszalásra és büntetésre van feljogosítva illetőleg kötelezve, úgy annak az állammal szemben is érvényesülnie kell, és itt annál inkább, mert az államhatalomnak keresztényellenes intézkedésekre való felhasználása alkalmas az alattvalókban is beláthatlan kárt okozni. E jogát az egyház sohasem engedheti elvételni, e kötelmet nem engedheti ki kezéből.*

* Magától értetődik, hogy az egyháznak büntető hatalma ez irányban első sorban az egyházi (canonjogi) büntetésekre terjeszkedik, melyek mint ilyenek kiválóan orvoslási jelleggel bírnak. E fölött nem lehet kétség. Más kérdés azonban az, vajjon az egyháznak büntető hatalma azon esetben, midőn minden canoni büntetés eredmény nélkül marad, nem terjeszkedik-e tovább is, esetleg egy világi fejedelemnek ez esetben ti önfosztására, A középkorban a gyakorlat e kérdés igenlő megoldását foglalta magában. Az egyház feje a középkorban gyakorolta azon jogot, hogy a fejedelemeket, a kik hatalmukat az isteni törvény megvetésével gyakorolták s azt a nép despotikus leágazására használták föl, hatalmuktól megfosztotta és az alattvalókat a hűségi eskü alól feloldozta, midőn már minden egyéb büntető és javítóeszköz gyümölcstelen maradt. Ezen joghatalmat, melyet a pápa a világi hatalommal szemben igénybe vett, potestas indirecta néven nevezték, a mennyiben

Ebben áll tehát az egyház és állam viszonya egymáshoz keresztény szempontból. Ez oly lényeges és szükséges, hogy azt az Isten által megalapított rend megsértése nélkül fölbontani nem lehet.* Hogyha az állam keresztény állam, akkor fönn kell tartania az összeköttetést az egyházzal. A modern állam eltörölte magáról a kereszténység zománczát: nem akar többé keresztény lenni, és csakis ezért törekszik feloldani a köteleket, mely őt az egyházhoz fűzi.

Ebből önkényt következik, mit kell tartanunk az úgynevezett „államvallás” elvéről. Ha a keresztény vallás államvallásnak jelentetik ki, úgy ez nem jelent egyebet, mint azt, hogy az állam, illetőleg az állami hatóság a keresztény vallást, a mint azt az egyház magában hordja és képviseli, az Isten által kinyilatkoztatott és azért egyedül igaz

ugyanis azon elvből indult ki, hogy a pápa directe nom parancsolhat ugyan semmit a fejedelemekek, illetőleg semminemű törvényt nem szabhat a világi fenségnek az ő jogkörével, de indirecte hatalommal bír fölötte, a mennyiben fel van jogosítva, világi hatalomnak Isten törvénye ellen való felhasználása esetén fölötte ítéletet mondani és esetleg büntetést, sőt a trónfosztás büntetését is rája szabni. Manapság is vitakoznak a fölötte, vajjon ezen jog pusztán positiv jog volt-e, vagy az egyház fejének mint ilyennek állásával jár. Nem tartjuk feladatunknak itt e vitában positiv állást foglalni, annyit azonban megjegyzünk, hogy azok nézete, a kik az említett potestas indirectában pusztán esetleges positiv jogot látnak, nem látszik elég alaposnak először, mert a pápák, midőn az említett joggal éltek (a mi természetesen ritkán történt), mindig „auctoritate apostolica” (mint magukat kifejezni szoktak) jártak el, és másodszer, mert a középkor keresztény népeinek jogtörténetében sehol sem találunk oly positiv jogtörvényt, mely által ama jog mint positiv lett volna megalapítva. A pusztá szokás semmikép sem látszik előttünk elégségesnek az említett jog megalapítására. Manapság a jog úgy sem gyakoroltatik többé és nem is gyakoroltathatnék többé, minthogy a keresztény népcsalád egysége megszűnt és az atheistikus állam e jog elismerését megtagadja, lis ennyiben gyakorlati jelentőséggel nem bír az említett vitás kérdés.

* Nem így áll a dolog az állam és az egyhez azon viszonyánál, mely a főnnebb említett jogrészességben áll. Ezen viszony nem felbonthatlan, mert itt pusztán esetleges jogokról van szó. Az egyház itt az államhatalomra ruházott jogokat, ha ez kötelmeinek többé meg nem felel, vagy velők az egyház kárára visszaél, ismét visszavetheti és épp így azon állami jogok is, melyek az egyházi méltóságokra vannak ruházva, megszűnhetnek a nélkül, hogy ezáltal az egyház és állam közti benső kötelék felbontatnék. Elutasíthatlan szükséggé válik az egyház és állam ezen külső összeköttetésének megszüntetése, midőn ez utóbbi, a mint napjainkban is történik, az egyháztól már bensőleg elszakadt és protestánsná vagy istentagadóvá lett. Ez esetben az említett jogi köteléknek az egyház és állam közt szükségkép az előbbinek kárát okozná. Ha az istentagadó állam csak némileg következetes volna, úgy önmagáról vissza kellene adnia az egyháznak az ő jogait, és kijelenteni, hogy úgy külsőleg, mint bensőleg nem törődik vele. De ezen consequentia távol van tőle, mert ekkor el kell ismernie az egyház szabadságát és szabadságot az istentagadó állam sohasem viselhet el.

vallásnak elismeri és ezzel szemben oly magatartást tanúsít, a minőt az elismerés maga után von. A modern materialisztikus állam egy ily államvallásról mindenesetre semmit sem akar tudni, annál inkább, ha a keresztény vallás ezen előjogot a maga részére követeli; de ez ismét az ő vallástalan atheisztikus álláspontjának folyománya. Az állam most már csak antik-pogány, caesaropapistica jelentményben vett „nemzeti vallás”-t. nem pedig keresztény jelentményben vett „államvallás”-t tűrhet meg.

Most azonban azon további kérdés áll elő, minő magatartást kell a keresztény államnak az egyháztól elpártolt egyedekkel és közösségekkel szemben tanúsítania. Hogy e kérdésre a feleletet megadjuk, azon elvből kell kiindulnunk, hogy a vallási rendben az egyház az egyedül jogosult, mert az egyedül valódi s az Üdvözítő által alapított üdvintézmény az összes emberiség számára.

Azért mint ilyet az államnak is el kell azt ismernie. S azért semmi más valami testületet nem szabad a vallási rendben ezzel egyenjogúsítani. Mert mihelyt ezt teszi, ismét az indifferenzizmusból sülyed alá, és elveszti egy keresztény állam jellegét. Másként áll a dolog azonban a polgári rendet tekintve. Itt mindenesetre előállhatnak esetek, midőn a keresztény államnak kell és lehet elismernie más vallási testületek tagjainak egyenjogúságát az egyházéival, a nélkül, hogy jellegét mint keresztény állam elvesztené.

Ezt előrebocsátva, azon alapelvekét, melyeknek a keresztény államra nézve az említett szempontból irányadóknak kell lenniök, a következőleg állapítjuk meg:

a) Az államnak nincs semmi szín alatt joga az egyedekkel szemben kényszerítőleg járni el és őket kényszeríteni arra, hogy az egyház hitét vallják. Ellenkezőleg mi sem állana nagyobb ellenmondásban a keresztény szellemmel, mint ez. De internis non judicat praetor. Az államnak távol kell tartania kezét a lelkiismeret szentélyétől. De mindenesetre fel van jogosítva az állam megtiltani a tévtanok hirdetését és terjesztését és adott esetben megbüntetni azon egyéneket, a kik ilyesmit megengednek maguknak. De sőt erre kötelezve is van, ha fenn akarja tartani jellegét mint keresztény állam. Ezt mint már kimutattuk, azon védkötelem követeli, mely az államot az egyházzal és keresztény hittel szemben terheli. Annál inkább jogosítva és kötelezve van erre az állam, mivel az állami és egyházi rend egymással is szoros összefüggésénél fogva a keresztény rend elleni fellázadás leginkább, sőt lehet mondani, majd mindig az állami rendre is visszahat, és ennek is veszedelmét okozza. Bármint higyen és valljon is tehát az egyed, ezzel az államnak úgy sem kell törődnie, de ha az nézeteit nyilvánosan hirdetné és terjesztetni akarja, akkor az államnak lehet és kell közbelépnie és korlátozat szabnia ezen proselytismusnak*.

* A középkorban a világi hatalom által, (nem az egyházi hatalom által, a mit a tudatlan ironczokkal szemben hangsúlyoznunk kell), az eretnekség

b) Ha pedig történeti események vagy tényleges körülmények folytán, melyek megváltoztatása, illetőleg megakadályoztatása nem áll az állam hatalmában, ennek körén belül az egyháztól eltérő vallási község alakult és kultuszát szervezte, akkor a keresztény államnak ezt, amennyiben a törvény korlátai közt marad és nem veszélyezteteti propagandái dúlása által az egyházat és államot, meg kellene és ennek tagjait a polgári jogok békés élvezetében meghagynia. Ennek oka egyszerűen abban áll, hogy ily főnnálló társulatoknak meg nem térése az adott viszonyok közt egyenlő lenne a hitkényszerrel vagyis az egyház-csatlakozás kényszerítésével, amire pedig az állam nincs feljogosítva, sőt ellenkezőleg azt minden áron kerülnie kell. Ehhez járul még, hogy a mondott viszonyok közt ily társulatnak meg nem térése beláthatlan zavarokat, okozna és szükségkép magát az állami rend főnnállását veszélyeztetné. Ezen okokból kell tehát az államnak ily esetekben megengednie, hogy azon vallási társulatok maguk közt az ő tanaikat vallhassák és kultuszokat maguk közt nyilvánosan gyakorolhassák; míg emellett az egyetemes polgári jogoknak ép élvezetében hagyatnak, ép úgy, mint a többi állampolgárok és ugyanazon védelemben részesülnek, mint ezek. Ez a polgári tolerancia. *

c) Sőt a viszonyok úgy alakulhatnak, hogy ezen polgári toleranciának teljes paritásra kell emelkednie, vagyis ezen eltérő vallási társulatokat nemcsak meg kell hagyni az ő polgári jogaikban, de sőt ép oly politikai jogokat kell adni nekik, minőket az egyház tagjai bírnak. Ez pedig akkor történik, midőn az egyháztól elszakadt községek száma igen nagy és ezek az állam egész területén el vannak terjedve. Ezen esetben a felekezetek politikai egyenjogúsága nemcsak a szükségesség és államségély követelménye, hanem az államnak tudnia is kell kerülni mindenemű vallási kényszer látszatát is. Ezen egyenlőséget azonban becsülettel

halálos büntetéssel sújtott, ha azt hirdetni és terjeszteni valaki megkísérlte. Vita tárgyát képezheti az, vajjon a büntetés nem volt-e igen szigorú, illetőleg a keresztény szellem szelidségével összeférhet-e az. Hogy azonban helyes ítéletet alkothassunk ez ügyben, meg kell gondolnunk azt, hogy a középkori eretnkségek legnagyobb részt az összes keresztény rend ellen voltak intézve és azért nemcsak az egyházi, hanem az állami rendet is veszélyeztették. Ha tehát az állam ezek ellen a törvény teljes szigorával lépett fel, és azok szerzőit a legnagyobb büntetésekkel sújtotta, úgy azt legalább megmagyarázhatatlannak nem találjuk.

* Különbséget teszünk a vallási és polgári türelem közt. A vallási türelem az eltérő vallási társulatoknak az egyházközséggel való egyenjogúsága, elismerése a vallási rendben; ez tehát egy jelentésű a vallási indifferentizmussal. Ellenben a polgári türelem az eltérő vallási társulatoknak az egyház tagjaival való egyenjogúsága elismerése a polgári rendben azon jelentményben, amint azt főnnebb kifejtettük. Az első, mint világos, ellentmond a keresztény elvnek, ez utóbbi ellenben nem.

és őszintén fõnn kell tartania nemcsak a dissidensek, hanem egyszerűs mind az egyház iránti tekintetbõl is, vagyis: az államnak erélylyel kell ellentállani azon jogosulatlan igényeknek, melyeket az egyenlõség nevében a disszidensek támasztanak az egyház megkárosítására. A tapasztalat azt igazolja, hogy ezen óvás nem fölösleges.

Az eddig mondottak azonban csak azon államról szólnak, mely az egyháznak hitét vallja. Ha ellenben nem katolikus államról van szó, akkor itt egész más elvbõl kell kiindulni. Ugyanis a nem katolikus állam azon vallási társulatot, melyhez maga is tartozik, nem tekintheti a vallási rendben egyedül jogosultnak, ha nem akar a logikával összeütközésbe jönni. Mert azok, kik az egyháztól elszakadtak és a népet a világi hatalom segítségével és közremûködése mellett ezen szakadásba vonták: ezzel épp azt mondták ki, hogy vallási dolgokban nem az egyház tekintélye, hanem saját subjectív elvök a mérvadó, aminthogy a protestáns vallási községben „a szabad kutatás” elve világosan az egyesek vallási meggyõzõdése alapjául van kimondva és megerõsítve.

A ki pedig már elvbõl a vallási meggyõzõdés irányadójaul saját subjectív itéletét állítja föl, annak következetesen elkeli ismerni másoknál is e jogot, és ha másoknak meggyõzõdése az övétõl eltér, úgy épp oly kevésbé van jogosítva azt hamisnak azért nyilatkoztatni, mert az övével meg nem egyezik, mint e mások nincsenek feljogosítva az õ vallási nézetét tévedésnek mondani.

Ha pedig így áll a dolog, akkor az állam bizonyos vallási társulatot, mely bizonyos vallási tan alapján alakult, nem ismerhet el egyedül igaz és jogosult vallási rend gyanánt és ha ezt teszi, ellentétbe jönni önmagával és a vallási társulat alapelvével. Rá nézve tehát, ha egyébként a logika követelményeinek eleget akar tenni, nem marad egyéb hátra, mint közönyös magatartást tanúsítani minden felekezet irányában, vagyis egyiknek sem kedvezni, hanem mindegyiket úgy a vallási, mint polgári rendben egyenjogúnak tekinteni, legalább addig és annyiban, míg és mennyiben valamely vallási község nem köztudomásilag oly elveknek hódol, melyeknek az állami renddel összeférhetetlensége világos. Azért ez áll a katolika egyházzal is, mert ez is ily viszonyban van a nemkatolikus állammal, mint az ennek területén levõ különféle concessiók egyike. Azért az állam saját elvének ellentmondana, és egyszerűs mind hatalmával a legdurvább módon visszaélve, ha a nemkatolikus állam az õ területén a katolika egyházat meg nem tûrne annak követõit üldözni, sõt erõvei más confessiora kényszeríteni akarná. Minden logikái és jogot megtagadna, ha pusztán a katolikus egyháztól akarná megvonni kultusa szabadságát vagy csak terhelõ korlátokat is akarna annak gyakorlatára szabni. Akkor az önkény és nem az észszerû vagy jogalap látszata volna irányadó. A nemkatolikus állam ez által teljesen a pogány állam álláspontjára helyezkednék, mely állam a keresztény egyházat üldözte, mert ez visszautasította az állam által törvényileg

előírt vallást, holott emennek legkisebb joga sem volt az ő alattvalói elé bizonyos hitvallást szabni.

Az előrebocsátott alapelvből azonban még egyéb következmények is származnak, úgy mint:

a) Először a nemkatholikus állam tartozik valamely felekezet bármily nyilvános megsértését vagy kigúnyolását megtiltani, vagy esetleg megbüntetni. Ép azon okból, mert rá nézve minden hitvallásnak egyenjogúnak kell lennie a vallási rendben, nem türheti és nem szabad túrnie, hogy e hitvallások valamelyike megsértessék, vagy annak vallási tanai vagy intézményei nyilvánosan gyaláztassanak. És ez nemcsak a nemkatholikus hitvallásokról, hanem a katolikus egyházzól is áll, mert hiszen ez is, mint mondvá volt, mint a különböző hitvallások egyike áll szemben az állammal. Ép így tisztelnie és védelmeznie kell a nemkatholikus államnak minden vallásfelekezet jogait, és így a katolikus egyházét is. Ez utóbbival szemben a védelem kötelességét, ha következetes akar lenni, nem is utasíthatja el magától.

b) Másodsor nem állhat a nemkatholikus állam jogában eltiltani azon vallási tanok terjesztését, melyeknek a különféle vallásfelekezetek hódolnak. Nem lehet és nem szabad megakadályoznia a proselytismust mindaddig, míg ez a rend korlátai közt mozog. Hiszen az államnak az ő elvi álláspontjánál fogva nem állhat érdekében legkevésbé az, hogy mily valláshoz tartoznak az ő alattvalói; tehát nem is tilthatja el azt, hogy egy vallás követői a másikat maguknak megnyerni törekednek, amennyiben ez csak a meggyőzés útján és nem csel, erőszak vagy csalás által történik. De ép ezért a nemkatholikus állammal az ő jogkörén belül a katolika egyház útjába sem szabad akadályokat gördíteni, hanem ezt is minden irányban úgy kell tekintenie, mint minden egyéb felekezetet. Nemcsak a hatalommal visszaélés volna, hanem a legvas-tagabb következetlenség is, ha nemkatholikus állam a katolika egyházba való áttérésre büntetést szabna, vagy azt csak meg is nehezítené. Tiszteletben kell tartania úgy az egyház, mint minden más felekezet proselytismusát is.

c) Harmadsor a nemkatholikus állam elvben köteles minden alattvalóját, bármily valláshoz tartozzanak ezek, teljes egyenjogúságban részesíteni úgy polgári, mint politikai tekintetben. Ugyanis épp azért, mert ez elvnel fogva közönyös minden vallási felekezettel izemben, nem kötheti a polgári, valamint a politikai jogok élvezetét egy meghatározott vallási felekezethez, hanem egyenlő módon kell részesítenie minden polgári és politikai jogban az összes vallásfelekezetek követőit. És ez áll a katolikus egyház követőire nézve is. Ismét a legnagyobb következetlenség, valamint a legjogtalanabb önkény volna az, ha a nemkatholikus állam az ő katolikus alattvalóinak nem adná meg a teljes paritást vagy még a polgári toleranciát is megtagadná azoktól.

d) Ezek tehát azon alapelvek, melyek az államnak az egyházhoz

és a különféle vallásfelekezetekhez való viszonyát illetően irányadók. Es ebből ismét önként következik, mily jelentményt kell fűznünk a hit, vallás és lelkiismereti szabadság fogalmához.

a) A modern liberalizmus a hit, kultusz és lelkiismereti szabadság alatt nem ért mást, mint szabadságot minden az emberre felülről rótt hit, vallási és erkölcsi kötelem aló a szabadságot arra, hogy önmaga alkosson magának vallási és erkölcsi nézeteket úgy, a mint neki tetszik, a nélkül, hogy tekintettel volna bizonyos kötelemre, melylyel bizonyos hitvallást, bizonyos vallási kultuszt és bizonyos erkölcsi magatartást illetően tartozik. A vallási és erkölcsi rend telje-en és egészen az egyesek tetszésére van bízva; a vallási és erkölcsi rendben az igazság és hamisság fogalmi alkalmazást nem nyernek; itt minden, a mit az ember csak kigondolhat, egyenlő joggal bír. Mihelyt valamely vallás-erkölcsi nézet mint egyedüli igaz állítatik föl és az ember köteleztetik arra, hogy azt, mert egyedül igaz, elfogadja, ez már jogosulatlan hit és vallási Kényszer. Az egyháznak c szerint nincs többé joga arra, hogy kizárja kebeléből azt, a ki az ő tanainak és törvényeinek ellenséges módon ellenszegül; de vallási és lelkiismereti kényszer, és ép ily kevésbé szabad az államnak az eretnokség terjedését meggátolni, mert ez is a vallásszabadságot sértene.

b) A hit-, kultusz- és lelkiismereti szabadság ily felfogása nyilván teljes kiforgatása ezen, magukban véve annyira jogosult fogalmaknak. Nem jelent ez mást, mint az emberi szellem felszabadítását minden magasabb vallási törvény alól, jelenti a vallás-erkölcsi rend teljes tagadását, jelent materializmust. A kötelem fogalma nem ellenkezik a szabadsággal; a kötelem nem kényszer, hiszen a kötelem feltételezi a szabadságot és nélküle nem képzelhető. A liberalizmus a hit-, kultusz- és lelkiismereti szabadság fogalmának ily meghatározásával teljesen kimutatja destructiv jellegét. De valamint az mindinkább kimutatja tendenciáját, úgy áll a dolog itt is. Azon pillanatban, midőn a vallás-erkölcsi rend egészen az egyesek tetszésére van bízva, nyomban a nemzeti egyház és ebben a caesaropapizmus után kiált, oly rendszer után, mely a vallás-erkölcsi rendbe a legdurvább kényszert hozza be, és minden vallási és lelkiismereti szabadságot alapjában rombol szét. Azon pillanatban, midőn ez a minden erkölcsi kötelemtől való szabadságot proklamálja, egyszerűs mind az államtörvényt, mint abszolút irányelvet proklamálja, melynek keretében minden egyesnek tekintet nélkül az ő lelkiismeretére, minden esetben föltétlenül és visszavonhatlanul bele kell magát illesztenie. Nem létezik következetlenebb, durvább és rosszabb rendszer, mint ezen liberalizmus.

A vallás-, kultusz- és lelkiismereti szabadság tehát nem a kötelem, hanem csak a caesaropapisztikus kényszert zárják ki. Csak ezen jelentményben van a fogalmaknak érteményök; és ezen jelentményben egyszerűs mind jogosultak is. A vallás-erkölcsi rend, a hit és lelkiismeret

nem tűnek meg semminemű caesaropapisztikus kényszerszert. És ezért is írta zászlajára e jelentményben a vallás-, kultusz- és lelkiismereti szabadságot a keresztény egyház. Vérfürdő között jutott e szabadsághoz a pogány állam vallási kényszerével szemben és fentartotta s fenn is fogja tartani azt minden caesaropapisztikus és nemzetegyházi kényszer ellenében. Az egyház elutasít minden kényszerszert és megtiltja leghatározottabban az államnak is ennek alkalmazását. Így az egyházban van megadva ír valódi vallás, kultusz- és lelkiismereti szabadság. Nem korlátlan ez, mint egyáltalán semminemű szabadságnak nem lehet és nem szabad teljesen korlátlan alakban fellépnie, ha azt akarjuk, hogy az erkölcsi világtrend érvényben maradjon. Ezt korlátozza a kötelelem. De szabadság létezik. És ez csakis az egyházban van meg, mert minden vallási közösség, mely az egyháztól el van választva, mindig elutasíthatatlanul az állam uralmának, a caesaropapismusnak esik áldozatul, mely a vallás- és lelkiismereti szabadságot vaskarjával összenyomja. Ennek bebizonyítására elég a történelemre hivatkoznunk.

És éppen ilyen szempontból kell felfognunk az ismeretes tételt: „*Salus populi suprema lex esto*”. A „*salus populi*” már alapjában feltételezi a társadalmi jogrendnek minden oldalú fentartását és ép azért csak annyiban lehet „*suprema lex*” az államra nézve, a mennyiben ennek a társadalmi jogrendnek fentartására kell törekednie. A jogrend az a „*Bonum commune*”, mely mellett mint sértetlen feltétel mellett minden egyes a maga célja és munkája után ideiglenes jólétét biztosíthatja és a maga ideiglenes jólétével az egyetemes jólétet megállapíthatja.

Megemlítjük még azt is, hogy az állam a jogcélon kívül még egyéb működési kört is betölthet, ép úgy, mint egyes társulatok, melyek főcéljaikon kívül *per accidens* melleleg még más célokat is követnek, csak hogy ezen accidentális céloknak nem szabad bántaniuk a főcélát, hanem csak előmozdítaniok, úgy az állam mellékcéljaiban is rejljék a főcélát támogató erő.

A helyes államelmélet a jogcélát tekinti közvetlen államcél-nak és nem a jólét célját. Ezt a következő okok is igazolják:

a) Az állam által esetleg magának tulajdonított és lentartott működési körök magántársulatok által is betölthetők, de a jog és igazságszolgáltatás vagyis a jogrendszer fentartása az tisztán állami functió, melyet semmiféle magántársulatra nem bízhat anélkül, hogy önmagát meg nem semmisítené. Ha a történelem mégis

egy eseteke sorol elő, a mikor magántársulatok vették kezökbe az igazságszolgáltatást, úgy ebből csak az állami viszonyok rendezettségére és zilaátságára lehet következtetni. Ilyen viszonyok mellett keletkeztek a középkorban *az istenítéletek*. Ebből világosan következik, hogy az állam lényeges célját a jogi cél képezi. E szerint az államnak *jogi* és *erkölcsi* alapja van. *Jogi*, mert az állam a jogrend következménye; *erkölcsi*, mert a jogrend csak egy része az erkölcsi rendnek. Az állam ily jelentményében nem alapul csupán a durva fizikai erőn, hanem erkölcsi erőn is; szüksége van fizikai erőre, hogy a jogrendet biztosítsa, de ezen erő csak eszköz és nem létforrása vagy létczélja.

b) A jogrend kétféle: *természetes* és *pozitív*. Az elsőt az állam nem teremti, hanem már föltételezi; a *pozitív* jogrendet létesítheti, ha érdeke magával hozza. Ezen keresztény elmélet szerint az állampolgárok bírnak természetes és szerzett jogokkal az államban; nem az állam adja azokat, s nem is kobozhatja el, sőt az állam kötelessége az állampolgárok természetes és szerzett jogait megvédeni, gyakorlatukat előmozdítani, máskülönbén megakadályozza a szabad mozgást, vagyis maga sérti meg létczélját, a jogrendet. Ezzel ki van zárva a minden életet megölő állami abszolutizmus, és valamin maga az állam jogi és erkölcsi alappal bír, úgy az állampolgárok joga és szabadsága is biztosítva van, mint sértetlen jog az állammal szemben.

c) A mennyiben az állam jogi és erkölcsi alappal bír, ép azért isteni intézménynek tekintendő, mert minden jognak és erkölcsnek forrása Isten. Ezzel nem azt mondjuk, hogy az államokat is közvetlenül Isten alapította – amint azt az egyháznál látjuk, hanem igenis határozottan állítjuk, hogy az állam *közvetett isteni intézmény*, mert a társadalomnak, valamint az abban érvényesülő jogrendnek *szerzője* Isten, így tehát közvetve az állam szerzője is. Ennélfogva hamis a természeti állapot védőinek azon elmélete, mely szerint a társadalom önkéntes szerződésből keletkezett, és mivel az állam maga a társadalom, tehát az állam önkéntes államszerződés útján jött létre. Ha ez elméletet elfogadnók, akkor az államot valami esetleges dolognak kellene vennünk, a mi pedig már azért

lehetetlen, mert az államot a természetes jogrend követeli. Az állam nem szerződésen alapul, hanem keletkezésének mélyreható természetes okai vannak. Ilyenek:

α) a családok tömörülése, községek létesülése bizonyos területeken;

β) a társadalmi kapocs, mely a családokat és községeket társadalmi szükségleteiben összeforrasztja;

γ) a természetes jogrend fentartásának szükségessége, mely által a kölcsönös viszony szabályoztatik, a szabad mozgás biztosítatik, a természetes és szerzett jog szabadon érvényesül.

Nem fogja tagadni senki, hogy a család az első és eredeti társulat. A család gyermekei, mihelyt felnőttek, ismét új családokat alapítottak, és ezen családok, ha ugyanazon területen telepednek le, természetes társadalmi összeköttetésben maradnak a törzscsaláddal, egyrészt természetes szeretetből és hajlamból, másrészt szükségből. így bővül ki a család lassankint községgé. A községek szaporodásából, a mennyiben a megalakult községek társadalmi összeköttetésben maradnak, származik a mindinkább szélesbülő társadalmi szövetség, mely ha fennállani akar, a jogrend megtartására fordítja legfőbb törekvését. Ez képezi létezésének alapját. A jogrenddel szorosan jár a jogvédelem, mások túlkapásaival szemben, érvényesül a joggyakorlat lehetővéételének és megkönynyítésének szüksége annak sokszerű akadályaival szemben; egy szóval természetszerűleg előáll annak szüksége, hogy a társadalom *jogtársulattá azaz állammá* alakuljon.

Hogy az állam csak így keletkezett, azt a történelem világosan bizonyítja. Nem hivatkozunk másra, csak a történetileg igazolt achai-i szövetség következményeire, t. i. az államképződésre és a latinok, szabinok és plebs egyesüléséből származott római államra. A processus természetes. A mennyiben a törzscsaládtól a többi családok mindinkább elágaztak, és egymással összeköttetésben maradván, lassankint nagyobb társulattá bővültek, a törzscsalád, illetőleg annak feje mindinkább érvényesült, mint az egész község, vagy szövetség feje, kinek a többi családok engedelmeskedtek, viszályaikat döntése alá bocsátották, ítéletében megnyugodtak. Íme

az eredeti patriarcha-állam, mint kezdete a később kifejlődött rendezett állami létnek. Mint kezdet magába rejtí a későbbi államfejlődés csiráját.

Ezeket véve alapul, mindenki láthatja, hogy az állam nem esetleges s nem is az emberek önkényes ténye által lép a társadalom körébe, hanem mint természetes következmény magából az emberi társadalomból organice fejlődik ki. Itt megjegyezzük, hogy valamint a család in particulari accidentaliter a házas felek szabad szövetkezésén, általánosságban pedig az egyetemes emberi társadalom természetes követelményén alapul, úgy az államok is esetleges eredettel bírhatnak, a mennyiben létezésük esetleges tényeken alapul, de lényegében az állam az emberi társadalom fejlődésének és tagoltságának természetes produktuma, vagyis szükségképi intézmény.

Az eddig mondottakból mindenki láthatja, hogy a modern abszolutistikus állam eszméje sehogy sem egyeztethető össze sem az állam természetével, sem jogcéljával. A modern materialisztikus-liberális állam egy önkénykedő hatalmas úr, ki mint ilyen nem tür meg maga mellett semmi más autonóm testületet, nem respektálja a család jogát, nem veszi figyelembe az egyházat, nem hederít a társadalom osztálytagoltságának feltételeire, hanem a saját jólétérdekét tolván előtérbe, önmagának foglalja le az egyest és az összeséget. És ezen materialisztiko-liberális-abszolutistikus államtannal szemben, melynek abszolutistikus sarkelveit a szocialistikus államtheoria nagy matadorjai is hirdetik, a következőkben egy *keresztény szociális állam* alapelveit állítjuk fel, hadd lássa mindenki, hogy a „szabadság, testvériség, egyenlőség” szépen hangzó elvek csak oly államban valósíthatók meg, mely minden ténykedésében a keresztény szeretet tanát nemcsak hangoztatja, hanem tettekkel bizonyítja.

A „szabadság” az a szó, melynek büverejéhez folyamodik a modern liberális állam mindannyiszor, valahányszor létét veszélyeztetik; az igaz szabadság ellen elkövetett merényletét az igaz szabadelvűek éles szóval elítélik. A szabadelvűség csak köpeny, mely a szabadelvű államférfiak minden bűnét belakarja.

A keresztény szociális államtan:

1. szabadelvű a szó legnemesebb értelmében. Megadja mindenkinek a szabadságot, nem befolyásolja, nem korlátozza mindaddig, míg szabadságával vissza nem él, mások szabadságát nem veszélyezteti – szóval az egységes emberi társadalom jogrendjét meg nem sérti. Nem ígér korlátlan szabadságot, hanem megbecsüli az igaz szabadságot és annak gyakorlatát, megveti és megtorolja *a szabadosságot, a zabolátlanságot.*

2. A testvériséget Krisztus tanításának szellemében fogja fel és nem tesz különbséget gazdag vagy szegény, arisztokrata vagy alacsony sorsú között. Minden emberben Isten gyermekét, tehát saját testvérét látja, minden embert egyforma szeretetben, jogvédelemben részesít. Nem a pártszempont alapítja meg uralkodása rendszerét, hanem a „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” keresztény parancsolata.

3. Az „egyenlőségben” nem a pártemberek egyenlő, egyöntetű „muszáj” felfogását látja, hanem az emberek Isten előtti egyenlőségét, kinél nincsen személyválogatás, ki egyformán sújtja az arisztokratát és a parasztot, a királyt és a koldust, a milliomos nagyiparost és a szegény munkást.

4. A haladást, melyre annyira büszke a modern államférfiú, a keresztény szocializmus még fokozni akarja, de úgy, hogy e mellett a középosztály és munkásosztály is jólétben előrehaladjon, és nemcsak egyesek, u. m. nagyiparosok, bankárok stb., mint ezt a modern merkantil iránynál tapasztaljuk. A dicső modern haladás csak az önzők érdekét szolgálja, megkárosítja a nép zömét, tönkreteszi az államfentartó középosztályt. Hogy igazunk van, azt bizonyítja a liberális párt oszlopa, György Endre a középosztály sanyarú helyzete fölötti könyhullatása. A nagy haladás mellett tönkre megy az állam fentartó eleme.

δ. A liberális, vagyis jobban mondva merkantil pártnak rémét a konzervativizmust is hangoztatja a szociális keresztény államtan, érve alatta minden jónak, még ha oly régi is, fentartását mindaddig, míg ezáltal az állam konszolidáltatik, az egyed, az osztályok és ezek által az egyetemesség jogrendje fentartatik, a jogrend biztosításával a jólétcél előmozdítottatik.

6. A modern antikeresztény államelmélettel szemben felállítja a keresztény államelméletet, hirdeti, hogy Krisztus Urunk igazságának magasztos, fenkölt és emberboldogító tana érvényesüljön minden téren, a privát és nyilvános élet mozzanatában, a család és állam ténykedésében, a nemzetgazdászati területén, a törvényhozás termében.

7. A kereszténység tana értelmében a hazafias nemzeti szellem fejlesztését tartja szembe előtt, annak példáját követve, ki szeretett városa fölött sírt, jóllehet, tudta, hogy éppen ezen város lakossága fogja őt keresztire feszíteni. Ezen szellem fejlesztésében a „quod uni umi justum alteri sis regnum” elvét követi, vagyis a jogosság és méltányosság terén mozog oly államokban, melyekben többféle nemzetiséggel kell számolnia. Az állam egységének fenntartása céljából az állam hivatalos nyelvének mint az egység kapcsának elsajátítását követeli a más nemzetiségűektől, de biztosítja számukra a szabad mozgást, a jogvédelmet mindaddig, a míg e szabadságokkal vissza nem élnek – azaz jogukat az egységes állam veszélyeztetésére nem gyakorolják. Ebben rejlik a nemzeti-ségi, azaz polyglott államok belső békéje.

8. Mivel a jelen viszonyok mellett ezen itt hangoztatott keresztény elvek keresztülvitele reformatorikus munka nélkül lehetetlen, a keresztény szocializmus e reformációtól sem idegenkedik, de nem forradalmi utón akarja elveit, keresztül erőszakolni, mint ezt a szociáldemokratikus párt vad töredékénél tapasztaljuk, hanem békés utón, az összes társadalmi viszonyoknak higgadt mérlegelésével, az állampolgárok jogosan szerzett, vagy természetes jogainak teljes épségben tartásával. Ezt tennünk már azért is kötelességünk, mert:

a) Keresztény felfogás szerint az állam ép oly szerves egész, mint maga az egyház. Szt. Pál az egyházat az emberi test egységével hasonlítja össze, mondván: valamint a test egy és sok tagja vagyon, a testnek pedig minden tagja, noha sok, mégis egy test, úgy van Krisztus is. Mert egy lélek által mindnyájan egy testté kereszteltettünk, zsidók úgy, mint pogányok, szolgák mint szabadok és mindnyájan egy lélek által itattattunk. Mert a test is nem

egy tag, hanem sok tagból áll. Ha azt mondaná a láb: mivel nem vagyok kéz, nem vagyok a testből való: azért vajjon nem a testből való-e? És ha mondaná a fül: mivel nem vagyok szem, nem vagyok a testből: vajjon azért nem a testből való-e? Ha az egész test szem lenne, hol volna a hallás? Ha az egész hallás, hol a szaglás? Most pedig Isten helyezte el a tagokat, mindenikét a testben, a mint akarta. Ha mindnyájan egy tag volnának, hol volna a test? Most pedig sok ugyan a tag, de egy a test. Nem is mondhatja a szem a kéznek: nem szorulok rád; vagy ismét a tő a lábaknak: nincs rátok szükségem. Sőt inkább épen a melyek a test erőtlenebb tagjainak látszanak, azok a szükségesebbek, és a miket a test alábbvaló tagjainak tartunk, azokat bővebb tisztességgel ruházzuk; s a mi bennünk tisztességtelen, bővebb tisztességben vagyunk; a mi pedig tisztességes, nem szorul arra; de az Isten szervezte úgy a testet: a minek nem volt, annak bővebb tisztességet adván, hogy ne legyen meghasonlás a testben, hanem a tagok egymásért kölcsönösen szorgoskodjanak. És ha az egyik tag valamit szenved, együtt szenvednek minden tagok, végy ha az egyik tag megdicsőíttetik, együtt örülnek minden tagok.” (Szt. Pál í. levele a korintusiakhoz, XII. 12-16). Valamint az egyház egy szerves testet képez, melynek feje Krisztus, úgy a keresztény állam is egy szerves egészet képez. Különfélék a tagok, de mind-megannyi tag működésének a célja: *az egész fentartása. Az állampolgárok mint az egésznek tagjai hivatás és szakfoglalkozások szerint különböznek egymástól s mint ilyenek a testnek egyes tagjaiként tűnnek fel, de együttvéve az államtestet ápolják; más és más fundiot végez egyik tag meg másik is, de a végeredményben egy cél felé törnek: az állam boldogulásáért meghatározott tevékenységi körük, azaz jogrendjük pontos betartása által. A gyengébb tagot segíti az erősebb, a beteg helyébe lép az ép és erőteljes; az egyforma hivatású tagok tömörülnek, összeszövetkeznek, hogy működési körüket s ebben feladatukat betöltsék. A társadalom különböző tagjainak hivatás szerinti tömörülésük adja meg azt a változatos képet, melyet a társadalomban észlelünk, s mely annál tetszetősebb, minél harmonikusabb a különféle tagok*

összműködése egy cél felé. A keresztényszociális állam mint e szakfoglalkozások szerint külön-külön szövetkezett állampolgárok összessége megköveteli, hogy szerves tagjai külön-külön hivatások betöltése céljából szövetkezzenek, e szövetkezet körében a maguk érdekeit védjék, az egyest, ne hogy egymagára legyen utalva, körükbe vonják, elzüllesztést megakadályozzák. A keresztényszociális állam mint a társadalom természetes tagoltságának híve felszólítja állampolgárait, hogy hivatásuk szerint a földművesek parasztszövetkezetet alakítsanak, a munkások munkásegyesületet, az iparosok ipartestületet, a gyárosok gyárszövetkezetet, a kereskedők kereskedelmi csoportot; ügyvédek, orvosok, tudósok, hivatalnokok, tanítók stb. a saját szövetkezetük körében fejtsék ki erőiket és töltsék be földi céljukat.

b) Az ekképpen alakított szövetkezetek felsőbb rendszövetkezetekké tömörítenek, u. m. kerületi, tartományi és országos szövetkezetekké. Ezek összessége képezze az állam egységes szervezetét.

c) Minden egyes szövetkezet autonóm a maga hatáskörében, és legfőbb célja a szövetkezeti tagok érdeke, helyes megoldása. Az egyes szövetkezetek között kitört viszályok lecsendesítése, a felmerült bajok orvoslása, a hatáskörök precíz körvonalozása az e célra felállított hatóság körébe vág, mely felsőbb hatóság állami tisztviselőkből és a szövetkezetek képviselőiből alakulna meg. Ezen hatóság felügyelne a közrendnek fentartására s a közrendnek fentartásával az állam által elérendő *közjólétre*.

d) A szövetkezetekbe való belépés minden állampolgárra nézve kötelező, mert csak így lehet véget vetni az egyesek zabolátlanságának, a mások zsírján való élőködésének. A tagok megtiszteltetésnek vegyék, hogy a szövetkezet kebelében erőiket kifejtethetik; a szövetkezet pedig óvja tisztességét, gyakorolja jogát igazsággal azok ellenében, kik a szövetkezet becsületzászlaját akár bünténnyel, akár pedig piszkos konkurrencziával bemocskolják. A szövetkezetből való kizárás és az önálló iparüzéstől való eltiltás képezze első sorban az alkalmazandó büntetésnek kulcsát.

Az egyes szövetkezetek célját a következőkben precizirozzuk:

1. A hivatásnak tiszteletben tartása, a polgári öntudatnak fejlesztése, a közszellem ápolása, ez képezze a szövetkezetek egyetemességének főczélját.

2. Mindenkor és mindenütt kellő megfontolással biztosítsák a szövetkezet érdekét és az egyes tagok magánjólétét azzal, hogy a körülményekhez képest nemcsak az egyes áru értékét szabályozzák, hanem a termény vagy az árucikk értékesítéséről, kelendőségéről is gondoskodnak.

3. A szövetkezeti tagok egyetemleges méltányos kérelme vagy igazságos panasa a felső törvényhozó testületekkel rögtön közlendő és a törvényhozásban a szövetkezet országos képviselote biztosítandó.

4. A tökéletesített munkaeszközök beszerzéséről gondoskodják a szövetkezet bizottsága.

5. A munkabér vitás kérdései egy választott bíróság hatáskörébe tartozzanak, mely a keresztény igazság azon elvéből „Dignus est operarius mercede sua” kiindulva minden munkának odaítéli az őt joggal megillető munkabért. A választott bíróság igazságos eljárása útját zárja minden forradalmi szellemnek, minden munkabeszüntetésre azaz sztrájkra irányuló törekvésnek.

6. Okvetlenül szükséges a munkának díjtalan közvetítése és

7. a szövetkezeti statisztikának vezetése.

Az állam épsége az organikus szervek épségében rejlik. A szerv annál egészségesebb, minél szabadabban mozoghat s minél biztosítottabbnak látja a maga számára az egyetemes jogrendet.

A jelenkor visszás állapotának főforrása a materialisztikus-liberális államelmélet, mely a jogrendet az érdeknek vetvén alá, az egész államot érdekszövetkezetté alacsonyította le. Ebben aztán csak azok mozoghatnak szabadon, kik a változó érdeknek vetik alá akarataikat, ennek a molochnak dobják oda áldozatul az isteni igazságot. És ez másképp nem is lehet, mert a hol az érdek, még ha államérvé is, főczélznak van jelezve, ott az igazság is csak addig igazság, míg az állam érdeke annak tartja; a természetes és szerzett jog csak addig jog, míg az állam érdeke annak felemésztését nem tartja szükségesnek; sőt igazság is csak az lehet, a mit az állam igazságnak hirdet és elfogad. Az ilyen állam nem

szerves organizmus, hanem egy érczkoloszus, melynek nincsenek élő szerves tagjai, hanem csak eszközei. Ilyen államból sírva vonulnak ki a polgári jog és szabadság angyalai. Mit keressenek ott, hol az érdek önkénye ül a trónon, hol nincs más Isten, mint államisten, nincs más akarat, mint államakarat, nincs más törvény, mint államtörvény, nincs más jog, mint államjog, más kultusz, mint az államérdekeket képviselő kormányférfiak kultusza, nincs megállapodottság és határozottság, csak önkényes szeszély és folyton váltakozó érdekrendelet, nincs rendszeres munka, csak lázas vibrírozás, nincs erkölcsi életrend, nincs emberszeretet, csak emberi kegyhajhászat, nincsen más tiszteletben tartott tekintély, csak a félelmetes rendőrbot; nincsen más béke, mint a karhatalommal fentartott vésteljes nyugalom, nincs más biztonság, mint a fegyverbiztonság; nincs szabadság, csak szabadosság; nem hangzik örömhang, csak a választások alkalmával leitatott tömegnek vad kurjongatása; nincs szilárdság, csak a nagy tömegnek az elviselhetlen terhek súlya alatt roskadozása; nincs polgári lelkiismeretesség, csak a lelkiismeretlenségnek szemérmertlensége; nincs vallás, csak felekezetenélküliség – azaz vallástalanság; nincs munkakedv, csak munkaiszony; nincs más szellem mint a lázongás szelleme; nincs más rendszer, mint a kizsákmányolás rendszere; nincs más táncz, mint az aranyborjú körüli táncz és végre nincs más hazafiság, mint az érdek hazafisága.

És midőn mindezt látjuk, méltán kérdezzük, hol találjuk meg a jogot, az erkölcsöt, az igaz polgári szabadságot? „Az igazság tesz titeket szabadokká” mondja a könyvek könyve. És valóban csak az örök változhatlan igazságon alapuló tudomány, ismeret, rendszer és jog biztosít szabadságot; minden hamis elmélet békóba veri az igazság kutatására teremtett szellemet, megbénítja az akaratot, megmérgezi a közérzületet, meghamisítja a közvéleményt és oly balga rendszert állít fel, mely daczára fényes külsejének, sikkes megjelenésének, divatos öltözetének, csak a régi szolgaság nehéz igáját rakja azok nyakára, kik jogaiknál és érdekeiknél fogva az igaz keresztény szabadság légkörében nevelkedtek és izmosodtak meg.

Régi igazság, hogy az állam pusztá törvényekkel, bármily jók, megfontoltak legyenek is azok, nem kormányozható. Az állami törvényt az állampolgárok lelkiismeretessége teszi lehetővé; lehet a törvény jó, célszerű, üdvös, még sem érünk el vele semmit, ha az állampolgárok lelkiismeretessége nem támogatja, más szóval, ha az állampolgárok lelkiismeretben kötelezőnek nem ismerik el. Már pedig a lelkiismeretességet nem lehet, törvénnyel kiszabni és kierőszakolni, azt csak felnevelni lehet annak az isteni törvénynek alapján, mely mint ilyen Isten által keblünkbe lett ültetve és mely még akkor is megszólal, a mikor a világi törvény altaígatja. A lelkiismeretet nem emberi, hanem isteni törvény paragrafusai igazgatják.

És mivel a modern állam

a) nem veszi tekintetbe az ember életét befolyásoló természetfölötti hitet,

b) államhatalma gyakorlásában teljesen mellőzi a jog természetfölötti forrását, u. m. Isten akaratát, mely nélkül sem világ sem ember fenn nem állhatna, hanem

c) a majoritás erejére és a minoritás elnézésére támaszkodva igazgatja állampolgárait, nem törődve az isteni pozitív joggal, ügyet sem vetve az egyed vagy társulat természetes vagy szerzett jogára, ép azért nem is számíthat az állampolgárok lelkiismeretes engedelmességére. A mit szigorú törvényei által elérhet, az csak külső engedelmesség, vagyis az erőszaknak meghódolása, mely csak addig tart, míg egy hatalmasabb nem ragadja ki kezéből a kormánypalczát

A lelkiismeretesség erény s mint ilyenre ép úgy nevelni kell az állampolgárokat, mint a hazafiság erényére; nevelni az isteni vallás első nevelőintézetében, a keresztény családban, az egyházban, az iskolában és a szövetkezetekben. És ez képezi a jövő államnak alapjait. A jövő társadalom, a jövő állama csak ezeken a sarkoszlopokon nyugodhatik. A társadalom együvé tartozó elemeinek már manapi csoportosulása és tömörülése, a szociális szellemnek ébredése, a felforgácsolt erők egységesítése már előre jelzik a jövő irányát, a particularizmusnak, a „Divide et impera

kormányzati elvnek halálát egy szocialis kornak felvirradását, melynek feladata a művelté lett embert nemcsak jogban, de jóban is részesíteni. Az emberek életközösségének öntudatában rejlik a szocialis szellem. Jól mondja Prohászka Ottokár karácsonyi cikkében: „A mai társadalmi mozgalmat az jellemzi, hogy *mindenegy ember akar lenni.*” A közösség érzete abban az öntudatban nyilvánul, hogy mindnyájan egyaránt élünk, dolgozunk, számot teszünk, hogy a társadalom összes javait közös munkában teremtyük meg, hogy egyik sem boldogul a másik nélkül; hogy egyik sem nézheti le a másikat, szoríthatja le a másikat, hogy mindnyájan mindent egymásnak köszönünk. Következöleg mindenki akar mint ember élni, mint ember dolgozni és számot tenni, s a közösből a maga részét, bizonyára emberi részt, kivenni. íme az idő szellemének éltető s ébresztö lehelete; az ember érzi magát . . . nem mint állat, nem mint mohó szörny, hanem mint a szellemi s gazdasági munkának egyik tényezője, ki magát mint részt felismeri s következöleg a közjavakban, a társadalmi munkának termékeiben részesülni kíván ... A XIX. században az ember úr lett a természet erői fölött, de nem lett még úrrá a saját keblének s az emberi életnek hatalmai felett, melyeknek ádáz harcza jobban gyötöri őt, mint a természet ellenséges erői. Nem is oldhatta meg a XIX. század a szocialis problémát; az még csak kezdödik gazdasági kialakulásában; azonkívül a lelkület sem volt meg az igazán nagy és harmonikus műnek létesítéséhez. A XIX. század anyagias, elfogult és önzö volt, az erkölsit ki akarta küszöbölni tudományából, esztétikájából, pláne még nemzetgazdaságából is; az ily rövidlátó és szükkörű szellem szocialis teremtésekre alkalmatlan. Elöbb meg kell hódolni egy Isten és törvénye elött; a kormányrúdhöz oda kell állítani az erkölsöt, tisztelni kell a nagy erkölcsi intézményeket, első sorban az egyházat, akkor aztán alkalmasak leszünk szocialis alkotásokra. Vagy röviden más szóval: jár, fut, iramlik, törtet, de repülni elfe lejtett; keresi hozzá a repülö gépet; de a gép nem segít, ha nincs levegö hozzá; levegö, melyből a lelkek élnek; az pedig a hit, az egészség, az erkölcs, melyet az Isten szelleme hordoz s az emberiség nem papíron, de életben van.”

Csakhogy a XIX. század levegőjéről azt mondhatjuk: *la mala aria*. Olaszország egyes vidéke, különösen Ostia vidéke nyáron dögvészes miazmákat lehel, melyek a levegőt megmérgezik és a légzést is veszélyeztetik. Az ilyen miazmás levegőben nem nő a buja, illatos, szálás fű, melyből a nyakig zöldbe temetett fekete bivalyok bámulnak az emberre, hanem csak száraz kórókat csörget a szél; itt-ott csak egy-egy pázsitfolt kínlódik, míg a megrepedezett talajon sovány birkák lézengnek. A *la mala aria*, azaz a XIX. század vallástalan szelleme kiszárította a hatalmas törzsfákat, megrepezte a földet, elhervasztotta a jólét buja, illatos fűvét, megsekasította a megrepedezett földön lézengő nyomoralakokat.

A *la mala aria* pusztítja a családot, a családok összekötetéséből származott társadalmat, a társadalommal az államot. Dögvészes miazmák szállongnak a polgárosodásról és technikai haladásról dicsőített XIX. század szellemi légkörében. A család mint az államnak alapja meg van mételyezve, az iskola elistentelenítve, a vallás, az egyház lenézve, a házassági kötelék szent jellegétől megfosztva, az egész társadalom süppedékes ingoványra felállítva. A jövő század nagy feladatához tartozik, hogy oly alapokra fektesse a családot, az iskolát, a társadalmat, melyeken jólétét, biztonságát biztosítva láthatja s ezzel államát szilárd alapokra fektetettnek tekintetheti. Minden állam alapját első sorban is a család képezi; a milyennek a családok, olyanok az államok. Nézzük meg tehát mindennekelőtt ama tűzhelyet, hol a gyermek világra jó; tekintsük meg a családot, mily jelleget öltött magára a XIX. század lefolyása alatt; vegyük szemügyre úgy, amint azt Isten tervezé és amint most van; – és képében megtaláljuk a XIX. század társadalmát, sőt államát – megtudjuk azt is, mit keli tennünk a mondottakon kívül, hogy a XX. század keresztény szociális államát felépítsük.

AXIX. SZÁZADCSALÁDI TŰZHELYE.*

A családi tűzhely Istennek ezen megmásíthatlan elvén alapszik: „Unus spiritus et una caro”. Egy lélek, egy szív, egy élet, egy név, egy test legyen. Ezen az elven alapulhat a család, csakis ezen elvnek föltétele mellett lehet valódi családatya, családanya. Atya és anya csak ezen az elven állhatnak meg Isten előtt szülői méltóságuk fenségével. Egyesítik életöket, hogy testi életet; egyesítik szellemöket, hogy szellemi életet; egyesítik lelküket, lelkületüket, végtelen szeretetüket, hogy lelki életet adjanak magzatuknak; és e gyermek atyja fia, anyja fia, test, lélek, szív, lelkületben épen, tökéletesen megteremtve kilép az életbe oly értelmi, erkölcsi és vallási tulajdonokkal, hogy minden szenvedély- és veszélylyel szemben bátran daczolhat. Ez az Isten által alapított családi tűzhely mélységes titka. A hol megvan a tökéletes egység, onnan oly gyermekek kerülnek ki, kik még korunkban is bátran megállnak a válság közepett. „Multoplicamini”, szaporodjatok, mondja az Isten az első emberpárnak. A család célja tehát az emberi nemnek nemzés útján való fentartása Isten rendeletéből, melylyel azt akarta, hogy az emberi nem természete természetesen szaporitassék. így véve a családot, azt mindenekelőtt természetesnek, s mivel az emberi természetnek létoka a teremtő Isten, tehát legvégső okában isteni intézményen alapulónak kell tekintenünk.

És mivé lőn Isten ezen nagy műve. Ma még egyesítik külső lényüket és főleg nászhozományaikat. A családot alapítani szándékozók mérleget vesznek elő és összemérnek két zsák pénzt vagy egy nagy arisztokratikus nevet és jó nagy zsák pénzt. Sok műveit családnál az az egyedüli egyesülés. Hogy a lelkek is egyesüljenek, arra ki sem gondol. Az anya hisz; az atya hitetlen. Az anya imádkozik, imádjaa Istenét; az atya nem imádkozik, Istenről hallani

* Bougeaud Emil A kereszténység és korunk I. kötete nyomán.

sem akar. Lelkök nemesebb részei nem találkoznak soha. No de hát miért is alapítanak családot? Egyszerűen azért, mert a hitetlen férfiak érzik vallástalanságuk sóvár egyhangúságát, vagy anyagi existenciájuk rohamos haldoklását, szalmaszálhoz kapaszkodnak, az érdek szalmaszálához, a kiszemelt leány vagy asszony vagyonszájához, melytől elvárják, hogy az élettenger felületén megtartsa őket legalább addig, míg önként nem akarnak elmerülni. Rendesen oly nőt keresnek, ki szintén hitetlen, ki Isten, ima, hit, halhatatlan remények nélkül élhet, mint maga a férfi. Ha a nő anyagi mentőszála a férjnek, és élő hittel bír, egy ideig kedves nemtörődömséggel szemléli a nő ájtatosságát vagy hite külső megnyilatkozását - későbbben visszatetszését nyilvánítja és lassan-lassan becsepegtetni igyekszik hitvese szívébe a vallástalanság mérgét – hogy mint mondja – lélekben is egyenlősitse, a modern műveltség nívójára emelje. Ha terve sikerült, ha a nőből is Istentagadó nőt képezett ki, akkor legkevésbé sem törődik azzal, hogy mi lesz támasza nevének, e gyöngé nádszálnak a megpróbáltatások nehéz óráiban, az érzéki szerelem apályában, ha a vallás vigaszangyala nem állandó majd oldala mellett. A természet a leggyöngébb teremtményének, kit szüntelen a halál vagy bájai elvesztése fenyeget; e leánynak, ki mosolyog és meghal, mi ad erőt, ha a tünékeny lét határain túl semmi sincs? Ki tanítja meg őt, hogy halandó méhében a halhatatlan embert hordozza, azt Isten gyermekeivé nevelnie kell? Hejh, hogyan lenne anyává! Hisz még hitvesnek sem volna jó!

Tehát család Isten nélkül? Ez a mostani kor célja. Ne legyen többé sem az Isten által megáldott nászágy, ne a vallás által bölcsőjében megszentelt angyal sem gyermek, ne legyen ima – nincs remény a sir fölött! Szomorú látvány, mert az ilyen családból netán származó gyermekek ássák alá a szilárdnak hitt állam alapzatait, romba döntik a társadalmat. Jóraivaló család Isten nélkül lehetetlen. Hogyan is alakul a család?

Kimondjuk kereken, hogy azt sem az érzékek, sem a szellem, sem az érdekek meg nem alapítják. Az érzékek ingadozása, az érzéket csiklandozó szépség ijesztő tünékenysége a családot inkább még felforgatják. Az érdek mindennapi hullámzása pedig

csak napi szövetségre alkalmas, nem egész életre való közösségre. A szellem csak magányos csillag, mely inkább ragyogni, mint egyesülni vágyik. Gyakran éles kard, mely mély sebet vág, megközelíteni sem lehet.

A család kútfejje nemesebb valami, mint az érzékek; tisztább, mélyebb valami, mint a szellem; tartósabb mint az érdek; annak kútfej e a szív. Ez építi fel ama magasztos épületet, mit családnak nevezünk.

A szív, azaz a szeretet szüksége; szükségérgzet mely nem csillogni, de önmagát elfeledni; nem élvezni, de önmagát feláldozni, egészen átadni vágyik, azon egyetlen feltétel alatt, hogy magát soha többé vissza nem veszi.

És a szív nemcsak megteremti a családot, de megteremti ezt legtökéletesebb ténye, legemelkedettebb, legmélyebb és legtartósabb érzelme által: a szeretet által. Sajátságos! A vonzalom keresésében a szív bizonyos központi s mindig szűkebbre vont köröket alkot maga körül és a mint a kör kisebbedik, a vonzalom nő és bensőbbé válik. A szív először mindenkihez bizalommal és jóakarattal közelít. Aztán a tömegből kiválasztja magának azokat, kiket jobban kiismert s üdvözli őket mint *ismerőseit*, mintegy jelezvén, hogy itt még csak a szellem szerepel. Majd szűkebbre szorul a kör; az emberhez közelebb állanak az élet elemei és hozzátartozói: az atya, anya, fivérek, nővérek. A szív köre szűkebbre szorul, a mint az ember fejlődik, a szív érzelmei magasabbra törnek, egységre törekszenek, míg végre megállapodnak egy érzelmi magaslaton, a hol a szív így szól: Téged egyedül – s kimondván ezt a szót „téged egyedül”, hozzá teszi: *örökre*.

Íme a szív ez ünnepélyes pillanata, a legemberibb, a legistenibb érzélem állapítja meg a családot. Fájdalom! Korunkban oly kevéssé, oly tökéletlenül, oly rövid ideig s akkor is az egyesülés szent magányába oly kevéssé elvonulva szeretnek az emberek, hogy sokan csak mosolyogni fognak ez elméletnek naivságán. De a fenkölt és gyöngéd lelkek bizonyoságot tesznek arról, hogy midőn az ember a magasztos érzelmek Thabor hegyén bizonyos pontig emelkedett, a szívből természetszerűleg és ellenállhatatlanul tör ki e szó: „Téged egyedül és örökre”.

A család tehát a szívből, e szent és mély forrásból ered. Mivel pedig a család a szívből ered, azt hinnők, hogy mi sem egyszerűbb, mint családot alapítani. És mégis az egyszerű dologban a szív tehetetlennek bizonyult be. Ezt bizonyítja a történelem, a tapasztalat. Meg volt a szívben a forró vágy, magasztos hév: mind hiába. El tudta mondani e szót: „szeretlek”, megtoldotta azzal is: „téged egyedül örökre” s még sem tudott szeretni tartósan szüntelen az egyesülés isteni magányában. Az ember maga sokáig küzdött szíve ezen tehetetlensége, állhatatlansága ellen, végre gyöngye érzelmeinek támogatására, nem mondom az erőszakot, de a törvényt, világi hatóságot, hazája előljáróit hívta fel. „Gyöngye vagyok”, monda, „nem tudok állhatatosan, mélyen szeretni. E szüzet választám, hogy örökre szeressen, de mivel érzem hogy állhatatos nem maradok, vedd e kijelentésemet törvényed hatalma alá. Segíts”. No de mit keres a törvény ily meghitt, ily kényes dologban? Közbelépett, hogy a szíveket támogassa. És vajjon közbenjárásával elérte-e célját? Nem. Elégtelennek bizonyult be és gyűlöletessé vált. Sőt végre az egyesítés tartósságát kereső szív vitte annyira magát a törvényhozást is, hogy ez minden gyöngeségét szentesítse. Volt törvény, mely megengedte a többnejűséget, szentesíté az elválást, megnyitá a házasságok szentélyét minden gyalázat, minden baromiaságnak. A szív a világi törvény oltalma alatt nem küzdte le gyengeségét, csak gyengesége hatalmát gyakorolta a hatóság fölött.

Hogy állandóan, tartósan, örökké tudjon szeretni, még magasabbra kellett emelkednie. A családot alkotandó fiatalok az oltár lábainál kerestek menedéket, Istentől kértek kegyelmet, hogy egymást szerethessék, szeressék sokáig, mindig, hogy halandó szívek megőrizze ama szerelmet, mely nem érzi meg az idők terhét. Isten ereje kellett hozzá, hogy az állhatatlan emberi szívet szeretetében állandósítsa.

És épen az ősidők e két tapasztalatát akarják megczáfolni korunkban. Számúzik a vallást a család alapításánál, mert gondolják, hogy nélküle is lehet családot alapítani. Nagy Isten! Családot, tűzhelyet, szentélyt, hol tartós szerelem virraszson, hol a nép

fáradalmi, kínjai, csalódásai után este a kínozott szív megnyugodhassak, hol tiszta nász-ágy legyen, boldog bölcsők ringjanak. Oh balgatagság! Hisz maguk a pogányok is az oltár lábainál építik fel a tűzhelyet; és épen e században jutott eszökbe némelyeknek, hogy ily félelmes vállalatnál Istent mellőzzék. És mit látunk? Csalódást és kiábrándulást. Hány oltárhoz hurczolt áldozatot, kiknek fejét égeti a menyasszonyi koszorú! mily váratlan, sokszor véres katasztrófákat, melyek festésével nem akarjuk e könyv lapjait beszennyezni.

A család csak ott boldog, a hol Isten van körében. Ha Istent száműztétek, oh családok, elzavartátok az Isten őrangyalait is. Ilyen családban nem marad vissza más, mint a szív az ő gyengeségével és viharaival. A szív e gyöngeségeinek, viharainak következményei a gonosz erkölcsök által feldúlt családi élet, a meggyalázott családi szentély, megfertőztetett nász-ágy, a megkínzott női szív, vagy megsebzett férfi büszkeség, gyermekhiány, üres bölcső. Mindezek meggyőzhetik már egyszer az embert, hogy a vallástalanság csak arra jó, hogy: „az eget megfoszsa lakóitól és a földet sivárrá tegye”.

A történelem és hatezer éves tapasztalat bizonyítja, hogy a szív Isten nélkül képtelen boldog családot létesíteni, azt egységessé, felbonthatlarmá, keresztényileg becsületessé alkotni. Ennek oka az emberi szív állhatatlanságában rejlik. A szerelmet féktelenségében csak Isten képes zabolázni. Az ő hatalmas keze védi a tűzhelyet, eltiltván onnét az orvtekinteteknek még árnyékát is s egyedül ő az, ki a szerelmet akként szabályozza, malasztjával segíti, hogy folytonosan öregbedjék és növekedjék. A vallás az ifjút az oltár lábaihoz viszi; oda vezeti az ifjú szüzet is, letérdelteti őt s ezt mondatja vele: „Uram, ifjú vagyok, ő szeret, de elismerem gyarlóságomat, elismerem, hogy csak törékeny virág vagyok, elégtelen arra, hogy magamért és örökre szeressem. Oh Uram! megnyitván szemeinket az örök szépségnek, nyisd meg lelkünket az örök szerelemnek”. Erre a földi homály szétszakad s az elbűvölt szem a ragyogó, de oly hervatag szépség mögött megpillantja a való szépséget; az Isten által teremtett Jézus Krisztus által meg

váltott s pillanatra földre helyezett lelket, ki már benső szentélyében hordja a nagy Istent. Ki mondja meg, hány szívet mentett az meg azon apró szirtektől, mikor az öröknek mondott szerelem hajótörést szenvedett? Jöhet az aggkor, változhatnak a vonások, elveszítheti üdeséget az arcz, de nem a lélek, mely naponkint nagyobb lesz, s szépsége annál ragyogóbb, minél közelebb ér az örökkévalósághoz.

A családot alkotó szívnek első törvénye: a növekvő szerelem, mely Isten nélkül sohasem lesz megvalósítható.

Ugyancsak ennek a szívnek van még egy másik törvénye is, mely nélkül a család lehetetlen s ez már áldozatot követel a családalapítótól. „A házasság – mondja Ozanam – nem pusztán szerződés, mindenek fölött áldozat, jobban mondva kölcsönös áldozat ez. A nő feláldozza Istentől nyert visszaszerezhetetlen előnyeit, anyja gondjainak főtárgyát: zsenge szépségét, gyakran egészségét is; végre azt, a mi a nőben csak egyszer van meg: a szerelemre való képességet. A férfi viszont áldozatul hozza ifjúsága szabadságát, a páratlan, soha vissza nem térő éveket, ama képességet, mely csak férfikora hajnalán van meg benne: feláldozni önmagát azért, kit szeret; végre az első szerelem ama buzgalmát, hogy társa sorsát dicsővé, édessé tegye. Két kehely ez: egyikben szépség, szemérem, ártatlanság; másikban tiszta szerelem, önfeláldozás, a férfi tökéletes odaadása annak, ki gyengébb, mint ő. És e két kehelynek egyenlően kell megtelnie, hogy az egyesülés szent és Istentől áldva legyen.

A családalapítók, u. m. férfi és nő. nem önmaguké többé, hanem egymásé. Ezer baj, gond gyötri őket együtt. És épen a gondok okai annak, hogy az Éden illatos árnyai alatt kezdett házasság keresztfán végződött.

Íme ez a második szirt, melyen a szív szerelme Isten nélkül megtörik. Kezdetben, ifjú hevében, az áldozat hallatára repes, az önfeláldozás édes neki. De hát hol az a szív, mely a sok szenvedésben, gondban ki nem fáradna? Ki az, ki önfeláldozó szerelme Thabor hegyéről ne kívánczozott volna le? Mindnyájunk szívében egy szégyenletes seb ég: képtelenek vagyunk hosszú áldozatra meg azokért is, kiket legjobban szeretünk.

Innen van mindjárt a házasság első éveiben az a sok zsibbasztó keserűség, a nyilvánosság előtt többé nem titkolható viszálykodás, az a jéghidegség; míg végre a házasság köteleke elviselhetetlen nyüggé válik. Úgy szerették egymást! s most gyűlölnek. Miért? Mert nem tudták, mi az önfeláldozás.

Ebben a tekintetben csak a vallás önthet erőt a lelkekbe. A szerelmet már születésekor kezei közé veszi s abból állandó valóságot alkot. Az „igen” szót a szentség méltóságára emeli s így az Isten akaratával a szerelem megvalósításához szükséges erőnek, élő, titokteljes és kiapadhatlan forrásává lesz. Az isteni malasztanak kiszámíthatatlan ereje felvértezi az ifjakat a tövisök és fájdalmak ellen, fentartja kötelmeik színvonalán. A szeretet, béke, egyetértés angyalai telepednek le mint állandó vendégek tűzhelyök körül, mert a hol a kereszt otthon van és tiszteletben tartatik, ott az istenes élet is virágzik.

Oh mennyire szánlak benneteket, kik Istent számúzóitek szerelmetekből. Áldozat rátok is vár és nem fogjátok elviselni tudni. Szomorú, nagyon szomorú napokat jósolok nektek; házatok viszályok, panaszok és ki tudja, talán oly szomorú, véres jelenetek színhelye lesz, minőket naponta a hírlapok sötét hasábjain olvasunk; kálvária ez, melyet a keresztény hitvesek nem irigyelhetnek tőletek.

S ezzel vége? Oh nem! az apa, anya, bár a legbensőbbben egyesülve még nem képez családot, mert itt még nincs meg a szív egész teljében. A férj és nő egyesült törzséből nemsokára virág hajt ki: a gyermek. Virág? de talán tövis. Mindegy, bizonyára legnemesebb büszkeségük, legédesebb örömük tárgya ez; de egy atyára, ki méltó e névre, egy anyára nézve a legkínzóbb aggodalmak forrása is. Igen; e kedves kis lény mihelyt megjelen, nemcsak anyja keblét kinozza, hanem atyja homlokát is gondokba borítja s a legsúlyosabb felelősség terhét rőjja vállaira. S aztán, hacsak egészsége s ezernyi veszély közt fejlődő élete fölött kellene örködni. De hát halhatatlan lelke is van. Ezt szintén nevelni, bele méltóság és becsületérzetet, tisztaságot, gyöngédséget, hitet kell csepegtetni, benne Isten és az emberek szeretetével együtt az

önbecsérzetet is ápolni kell. És ha bukni találna, ha szomorú korunk oly erőszakos viharai földre tipornák e gyöngye csemetét: lelkére kell beszélni, őt inteni, figyelmeztetni, fölemelni, föltéve^ hogy ellenkezik s hanyathomlok rohan a gyalázatba, úgy még a könyeket, sóhajokat s a szív mélyéről feltörő s eget verő jajszó sem szabad kímélni megmentésére. És a világ azt hiszi talán, hogy Isten nélkül e nehéz feladatot megoldja! Ha nem hisztek oh családok, sem Istenben, sem halhatatlanságban, sőt még a lélek létében sem; ha fiatok nektek nem egyéb a véletlen által összehozott parányi anyagnál, melyre megsemmisülés vár, vajjon fogtok-e törődni halhatatlan részével?

Oh dehogy! Ti nem lesztek gyermekeitek lelkének atyjai; fájdalom, még atyák sem lesztek. A szív és család harmadik törvényét, a termékenységét sophismátok által kijátszátok, az élet legnagyobb méltóságát, az atyaságot eldobjátok magatoktól, mint valami terhet.

Nem lesznek gyermekeitek, vagy nem lesz csak egy, hogy neveteket, vagyonotokat rá hagyjátok s azt, mert egyetlen, ferdén nevelitek, bálványozzátok, elrontjátok annyira, hogy kiskorában zsarnokotok, ifjú korában arczátlan barátotok, szomorúságtok s egykor talán gyalázatotok lesz.

Így bűnhődik minden család, mely Istent mellőzni akarja. Az ilyen családra ujjal mutatnak majd az öregek, az intő példája a jövő nemzedékeknek, hogy boldogságuk érdekében mitől óvakodjanak, hasonlóan a szirtek közt felszedett és a gyakori hajótörés veszélyes helyeinek jelzéséül a tenger partjaira kitett hajóromokhoz. Oh ki ne borzadna vissza e sok családhajó-roncstól, melyeket mindennap szemlélnünk bő alkalmunk van. Hány család boldogan ült bele életsajkjába, bízva annak támogatásában, kinek hatalmas szavától a háborgó tenger lecsendesül – és most elvesztett boldogságát siratja, mert a szenvedélyek hullámzó tengerébe sülyesztette védő Istenét. Sirathatja feldúlt szentélyét, kétségbeesetten tördelheti kezeit boldogsága elvesztén. A hol nincs Isten, ott nincs áldás – áldás nélkül pedig a család mint család fenn nem állhat. Minden áldás forrása a jóságos Isten – tehát vissza Isten-

hez, vissza Krisztushoz, ez a keresztény szocializmus jelszava a családhoz. A vallás-erkölcsi nevelés első bölcsődéje a család tűzhelye közepén Isten oltárával, melyen áldozatot mutasson he az atya, az anya annak, ki a családi boldogságnak megteremtője és fentartója. Az édes anyai tejjel szívja magába a gyermek azt az égi hitet is, melyről azt mondja a világ Megváltója: a ki hisz, az üdvözü. „Ha Isten velünk, ki ellenünk” ez legyen minden családi tűzhelynek jeligéje, felirata. Ebben rejlik a kereszténység családi programja. E program már magában foglalja az Isten oltáránál kötendő házasságnak szükségességét – s elítélését a vívmánynak kikürtölt polgári házasságkötésnek.

Nézetünket a polgári házasságkötésről és annak gyászos következményeiről a következő fejezetben adjuk elő.

A MODERN KOR HÁZASSÁGI KÖTELÉKE.

A világtörténelem lapjai világosan mutatják, hogy a társadalom rétegeiben terjedő hitetlenséggel, vallástalansággal egyenlő lépést tart a társadalom alapkövének, a családnak repedezése, a családi köteléknek lazulása, szakadozása. A templomok szent oltárainak ledöntését követi a családi tűzhely szent oltárának bomladozása és a házasságtörők számára építendő szemérmetlen helyek rohamos emelkedése. A XVII. században kezdték diskreditálni a hitvesi kötelék szentségét – még pedig gyakorlatban Franciaországban XIV. Lajos udvarában és egy századdal előbb Angolországban VIII. Henrik mutatta ki fejedelmi praxisban, hogyan lehet a hitvesi köteléket a szeszély vagy szenvedély bármely pillanatában szétszakítani. A XVII-ik századbeli gyakorlati házasságtörők tisztelethelyeket emeltetnek a házasságtörők gyümölcsei számára; a XVIII-ik század álbölcsei már egy hatalmas lépéssel előbbre mennek és a gyakorlat alapján elvet formálnak, mely szerint a házasság csak átmeneti dolog, a szükség és közmegegyezés kifolyása, gyermekek nemzésére szolgáló egyszerű intézmény. Ez elv az állati embert veszi alapul s legkevésbé sem törődik az ember fensőbb méltóságával. Az állati szocializmus teoriája tért hódít, a materiális felfogás uralkodik az emberek értelmi képességén és jogot követel a maga számára. Jogát ki is vívja. Franciaországban, mely minden extrem iránynak szülőanyja, Cambacéres – a leghíresebb jogász – mondja ki: *hogy a házasság lényegét a felek akarata képezi, következésképp az akarat megváltoztatása annak felbomlását vonja maga után.* Az ezen jogász-elv alapján az 1792-iki forradalmárok törvényben jelentik ki: *hogy tekintve a házasság természetét, melynek alapköve a házások meggyezése, és mert az egyéni szabadság soha semmiféle egyezmény által felbonthatatlan módon meg nem semmisíthető – az elválás megengedhető.* A materialistikus forradalmi szellem még itt sem

állapodik meg, kimondatja a követekkel: hogy nincsenek törvénytelen gyermekek, azon oknál fogva, mert nincsenek törvényesek; a gyöngéd érzelemből folyó egyesüléseket minden módon elő kell segíteni. Ezt indítványozta Chabot követ 1793-ban. A házasság szent kötelékét a nemzetgyűlés akkor tépte foszlányokra, midőn materialistikus felfogásától indítatva elhatározá, hogy mivel a francziákra nézve nagy fontosságú tény, ha az elválás lehetőségét mint az egyéni szabadságnak kifolyását, élvezhetik – a házasság nem egyéb egyszerű polgári szerződésnél. Az elválás módját és következményeit a törvény szabályozza.

Franciaország példáját egymásután követték a többi államok – legutóbbi időben Mária országa Magyarország is a polgári házasságban látja boldogságát. Az absolutistikus állam a házasság kötelékét magához ragadja és csak mellesleg tűri meg maga mellett a vallást, a mennyiben tetszésére bízza a feleknek, akarnak-e az egyház előtt is egybekelni vagy nem. A hívők megtévesztése czéljából szigorú hangú utasításokat küld közegeinek, anyakönyvvezetőinek, hogy így meg amúgy intsék a házas feleket vallási kötelemeik teljesítésére, de legkevésbé sem törődik azzal, vajjon a házasfelek követik vagy megvetik-e utasítását.

Különben nyíltan kijelenten Bougand-val, hogy nem tartok azokkal; kik a polgári házasságot, vagyis a vallásos házasság előtt vagy után az állami hatósági közeg előtt kötött házasságot föltétlenül kárhoztatják. Egész egyszerűnek találom, hogy az állam ily fontos szerződés felől tudomást vesz és a hatóságok annak megkötését szabályozzák, mert következményeit ellenőrizni kötelesek. De az újítást keresztényileg és nem *erőszakkal* kellett volna eszközölni. A társadalomnak nem ott kellett volna kezdenie, hogy kimondja: a *házasság nem egyéb polgári szerződésnél*; és a feleknek: *teljesen össze vagytok adva egyedül szavaim erejénél fogva*; a mi nem áll, mert akár tetszik az állami hatalomnak, akár nem, a katolikusokra nézve *e házasság semmi*. Első sorban arról kellett volna intézkednie, hogy a polgári házasság a felek akarata nélkülül soha, semmi esetben el ne legyen választva a vallásos házasságtól, mert különben az egyik fél lelkiismereti szabadsága meg van tá-

madva. Főleg nem kellett volna a tömeget törvényes ágyasságra, oltár és vallás nélkül való házasságra csábítgatni, és nem kellene a világi hatóság tekintélyével támogatni e vészes mozgalmat, mely a tömeget oda sodorja, hogy az élet legfontosabb tényében Istent mellőzheti.

Ily eljárás mellett a házasság főségének valódi fogalmát számtalanok lelkében elhomályosíták; azt hasonlóan a felek akaratára által felbontható egyszerű bérleti vagy adás-vevési szerződésekhez, egyszerű polgári szerződéssé aljasítván, felbomlásának útját egyengetek; sőt még több pusztítást visznek vala véghez, ha egyes országok mint például Magyarország stb., a látszat daczára nem oly mélyen keresztényiek s ha erkölceik nem jobbak törvényeinél.

Mind e bajnak elejét venné egy kis módosítás, mely abban állna, hogy a polgári házasságot nem az egyházi áldás előtt, hanem után kötnék. Az ifjú pár Istentől megáldva, a vallás védpajzsa alatt egyesülve megjelenhetnék aztán a polgári hatóság előtt, hogy házassága polgári kérdéseit rendbe hozza. A polgári hatóságnak már csak akkor kellene szerepelnie, miután a felek a választásuk szerint való egyház áldását elvevék. A társadalom ezt bizonyára követelhetné s megtehetné, hogy ily fontos dologban *csak azokat részesítse* a polgári szerződés előnyeiben, kik egyháziilag keltek össze. És hogyha az egyéni szabadság tiszteletét a végletekig vivén, polgárilag össze is adná azokat, kik semmi vallást el nem fogadnak, azt csak a felek által kiállított azon nyilatkozatra tehetné, hogy ők *Isten nélkül* akarnak családot alapítani.

Itt az ideje, hogy e reformot pengessük a nyilvánosságban, a családban, a törvényhozásban azon férfiak által, kik Istent hordván keblükben, Istent vallani bátrak a családban és a felekezetenélküli állam törvényhozó termében.

A *szent* házasságnak egyszerű polgári szerződéssé való lealacsonyítása, mely csak a legmeztelenebb vallástalanságnak lehetett következménye, még más sebeket is ütött a család testén. Az egész világ arról panaszkodik, hogy a családi kötelék meglazult nagyon, de nagyon. És ebben igaza van. Keresi is az óvszert

mindenütt, de hiába keresi – Isten nélkül nincs szilárd családi kötelék.

A régi görög és római családot, vagy jobban mondva a hűbéri és arisztokratikus családot, hol az atya minden volt, nemcsak atya, hanem úr és bíró is, hol ő az egyetlen, kit az állam elismer s ki által a nőt és gyermekeit kormányozza, a család e neme nem létezik többé. A demokratikus uralom elsöpré azt. Ez még nem volna nagy baj. A demokracziának ép oly létjogosultsága van, mint a milyen volt vagy még van a sokszor rideg, csak saját társadalmi prestizsét féltékenyen őrző arisztokracziának. A baj másutt van. A demokratizmus vallástalansága aláasta az atya tekintélyét, romba döntötte a családfentartó oszlopát. A vallástalan demokratizmus – melynek hajtása az Isten nélküli szocializmus-lerontotta a tekintély falait, hogy a függetlenség érzetének szabad utat biztosítson s ezzel szabadnak deklarálta a fiu függetlenségét az apai tekintélyivel szemben, szentesíté a fiúi szeszély és henyesség szabadságát az öreg tapasztalata ellen. Sőt még tovább ment, kimondá a gyermeknek föltétlen, elidegeníthetetlen jogát apja vagyonához. Szép elv ott, hol istentisztelet van és az Isten parancsolata megtartatik: „Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú életű lehess e földön, melyet Urad Istened adott neked.” így szól Istennek negyedik parancsolata. De hát melyik vallástalan családnak a szülöttje hiszi azt el, hogy szüleit Istentől nyerte? Az állam maga kimondja, hogy a házasság csak privát szerződés, a felek közös akaratának folyománya, közmegegyezésen alapuló polgári egyezmény, melyet semmi más hatalom nem szentesít, csak az Isten nélküli állam hatalma. Már most mondja meg nekem valaki, hogyan tisztelheti az ilyen házasságból származott gyermek; apját vagy anyját Isten helyetteséül, ha tudja, hogy az egész házasságkötésnél az állam engedélyével Isten csak másodrangú szerepet játszott. Az ilyen gyermek csak úgy gondolkodhatik, mint Schiller „A haramiák” című tragédiájának egyik alakja, Ferencz, kinek szavait itten reprodukálni nem akarom. Az apa pillanatnyi élvezete gyümölc sének tartandja magát s megköveteli, hogy az apa az élvezeteért anyagi jólétet biztosítson számára. A minden-

napi tapasztalat elégszer meggyőzhetette a gyermeket arról, hogy apja vagy megveti az Istent, vagy legalább nem veszi komolyan; ő maga is olyanná lesz; – megveti az Isten negyedik parancsolatát, és ha szárnyai megnőttek, lábatlankodónak s a mi még rosszabb, nyúgnak tekinti az atyai tekintélyt. Ha az apa ürepszik, sokszor füle hallatára panaszkodnak gyermekei, hogy az *öreg* – már nem is atya – még mindig él; ha soká tart ez állapot, végre türelmüket veszítik a gyermekek és a zugolyba rakják. Ilyen a vallástalan köznép eljárása az *öreggel* szemben. A felsőbb körök vallástalan gyermekei hasonlóképp gondolkodnak, csakhogy udvariasabbak. Mi lesz már most, ha a fiatal ember rossz útra tér, apja birtokára, melyet magáénak tekint, adósságokat csinál, játéknak tivornyáknak adja magát s atyja fejére szégyent hoz? A szegény öregnek túrni kell. Igaz, a lapokban közzéteheti, hogy „fia ura adósságait nem fizeti ki”, de a fiú jót nevet rajta. Jól tudja, hogy az örökből, beleegyezése nélkül, ki nem tagadható s így aztán atyja hátralevő éveikhez hozzávetőleg örökségét uzsorásoknál előre elzalogosítja. Nagy nehezen magas pártfogással, néhány ritka esetben, sikerül a fiút kitagadni, sőt még a tengerre is küldeni. De ez az utolsó. Egy-két év eltelik, a fiú visszatér és talán még rosszabb mint volt. Az atya mit tehet? Némán üríti a gyalázat kelyhét. A mint tiszteli az apa az Isten törvényét, az isteni tekintélyt, úgy tiszteli a fiú a szülő tekintélyét.

Az ily polgári szerződésen alapuló házasságkötésnek nagy hibája tehát az, hogy megfosztja az apát atyai méltósága koronájától. Itt nincs különbség felsőbb és alsóbb körök között. Az egyikben kíméletlenül rántják le homlokáról e tisztos koronát, a másikban színlelt tisztelettel. Az eredmény az, hogy dísztelenül és dicsőtelenül áll az *atya* előttük. Milyen más az atya méltósága ott, hol még az isteni tekintély uralkodik a család tűzhelyén s fényével vonja körül az *atyának* mint a családi tűzhely szentélyének papja, királya és prófétájának homlokát. Az atya tűzhelyének papja, hogy neje, gyermekei szívügyeit, imáit a magáéival egyesítve, saját, kezeivel ajánlja fel Istenének; prófétája, hogy a múlt tanulságaiból s a jelen mozzanataiból a jövő titkát megsejtse s azt neje és

gyermekének megfejtse; királya, hogy magával együtt övéit is az örökkévalóság leíé vezesse. Íme Isten terve szerint ilyen az atya.

Hogy manapság a család tüzhelyén a szomorú pusztulás átka ül, annak oka, mert ott a férfi nem férfi többé; nem pap, mert nem imádkozik többé; nem lehet próféta többé, mert miben sem hívén, nincs már érzéke sem az isteni, sem az emberi dolgok iránt, ha csak érzéki természetét hatalmasan nem csiklandozzák s egy iszonyú következtetés alapján érzi, hogy már király sem lehet, mert hogyan vezethetné családját, ha sem a kiindulási, sem a megállapodási pontot nem ismeri, ha kénytelen belátni, hogy ő tulajdonképpen neje vagyonának szekeréhez van lánczolva, vagy az érdek ördögének rabbilincseit verte magára, mikor nejével szerződésre lépett.

Az előbb vázolt hármás méltóságtól megfosztott családfő saját semmiségének érzetét hordja keblében s mint ilyen saját neje előtt gyűlöletessé válik. Lelkem mélyéből óhajtom, hogy ti atyák vissza vívjátok elvesztett tekintélyeteket. De csak akkor fogjátok vissza-szerezni, ha letérdepelve s kezeiteket összekulcsolva nőtök és gyermekeitek láttára és hallatára azt fogjátok rebegni: „Mi Atyánk ki vagy a menyekben”. A mennyei atya nem hagyja el azokat, kiket helyettesekül rendelt e földön. A ti saját érdekekben kérlek benneteket, *küzdve küzdjete a keresztény családjért és a család kötelességéért, a keresztény házasságért.* Ebben rejlik a keresztény családapák keresztényszociális programja.

De hányan akarják megvalósítani? A magukat felvilágosodottnak nevező családapák, bár röstellik szívök rejtekében dísztelenségüket, siratják apai tekintélyük és méltóságuk dicstelenül elvesztett koronáját, mégis csak annak az elvnek hódolnak, mely dísztelenné tette. Érttem a materialistikus-liberális elvet. Ez elv terjesztői és hirdetői már maguk is belátták, hogy a családfőt legdíszelebb koronájától fosztották meg akkor, mikor álbölcséletük tanaival a családfők szívét szaturálták és ép azért, hogy a családon ejtett csorbát kiköszörüljék, a családi egyetértést létrehozzák, egy újabb, még veszedelmesebb elmélettel állnak elő, kimondván: hogy egyetértés legyen a családban, vallástalanná kell tennünk a

nőt is. Emancipálnunk kell a nőt a vallás békóitól, a mint emancipáltuk a férfit – hadd legyen a családban értelmi és érzelmi egység. Ezen cél lebeg a női emancipációért küzdők nagy tábora előtt, ennek a célnak elérésétől várják az anyagelevűek – legyenek azok liberálisok vagy szocialisták – a családok most megbolygatott egyensúlyának helyreállítását. Vakon rohannak neki az álbölcselek és satellesek s egyik sem gondol arra, hogy e céljuk beleütközik nem valamely társadalmi egyezmény vagy nevelési előítéletbe, hanem az emberi természet örök törvényébe. A vallástól emancipált nő csak romlását idézi elő annak a társadalomnak, mely a nő és férfi együttes vallástalanságán épül fel. A nő ha nem hisz istenben, miért higgyen a férfi tekintélyében. Ez alól is emancipálja magát, hogy üres szívét szenvedélye kielégítésével töltsse be ott, hol lehet, s azzal, a mi pillanatnyi szenvedélyét jobban kielégíti. Ilyen emancipáció nem kell semmiféle családfőnek.

A mai kor felveté a női emancipáció kérdését. Szccziális kérdés az, és ép ezért foglalkozunk vele, hadd lássa mindenki mit ért a kereszténység a női emancipáció alatt. Nem tehetünk róla, hogy ismétlésekbe bocsátkozunk. Igaz, hogy már az első kötetben fejtegettük a nő emancipációját a kereszténység által de most mégis rá kell térnünk, hogy annál világosabban álljon minden olvasó előtt a keresztény nő méltósága és a modern korszellem által emancipált nőnek borzadályos bukása.

A NŐK EMANCZIPÁCZIÓJA.

Tagadhatatlan tény, hogy a nő méltósága csakis a keresztény vallás isteni elvei mellett érvényesülhet. A hamis vallások egész özöne akár a pogány korban, akár pedig az új korban első sorban a nőt alacsonyítja le, egyszerű eszköznek tartván őt a férfi vágyainak kielégítésére. A modern hitetlenség szelleme sem különb a pogány szellemtől, ez is csak érdekeszközt lát a nőben. Minden fellengző frázisa és émelygős bókja daczára a hitetlen kor férfiai nem becsüli meg a nőt úgy, a hogy azt a nő méltósága megköveteli; egyszerűen körülhálózza, megtéveszti őt, hogy érdekét a nő támogatásával előmozdítsa, vágyait a nő megnyerésével kielégítse, szelleme fensőbbiségét a hitetlenség posványába rántott nővel szemben fitogtassa. Néha még ennyivel sem elégszik meg. A kihasználás politikáját üzi egy ideig a nővel szemben s ha célját elérte, mások után leskelődik. A saját hibáival eldicsekszik a társaságban, a klubokban; a nővel szemben, ha hasonlóan cselekszik, a türelmetlenségnek, sőt brutalitásnak inkarnációja. A hitetlen férfi, eldicsekszik a maga aljasságával, de követ dob a szintén hitetlen, aljas nőre; modem, hitetlen szellemben való női emanczipációt sürget és követel, de irtózik az ilyen szellemben emanczipált nőtől; úrnőnek hívja és rabszolgájának szeretné megnyerni; hitetlenségre tanítja és mégis hitet keres nála minden nap; a saját tűzhelyén ledönti a szeretet oltárát és mégis szeretet-áldozatot követel; szabad szerelemben látja a boldogságot és mégis irtózik neje szabad szerelmeskedésétől. Íme a modern hitetlen férfi theoriája és praxisa! Port hint a hiszékeny nő szemébe, hogy ne lássa a férfi hamisságát.

Egészen másképp hangzik a kereszténység isteni tana a nő méltóságáról, más a nő emanczipációja a keresztény élet világában.

Isten megteremtven a férfit, mondja a Szentírás, rátekintett és megszárván magánossá gát, ajkai kimondák a leggyöngédebb szavakat: „Nem jó az embernek egyedül lenni; teremtsünk hozzá hasonló segítőtársat: *Faciamus ei adjutorium simile sibi*”.

íme az asszony hivatása. Teremtve lett, hogy a férfit segítse. És miben? Munkáiban és gondjaiban. Oly nehéz a kín, ha nincs, a ki megoszsa, és oly színtelen az öröm, ha nincs kivel megosztani. S minthogy a férfi nem a föld, hanem az Ég számára van teremtve; mert Isten belé az egek felé törő reménnyel fölséges gerjedelmeket és vágyakat teremtett; mert csak e siralom völgyén kell átmennie, hogy égbe jusson; a férfit e pályáján támogatni, az örökkévalóságba vezetni, oda vele menni! ezért van a nő a férfi mellett.

E hivatás igazságát, megható szépségét akkor érezzük igazán, ha a férfi bölcsője fölött elhangzott eme szavakra gondolunk: *„Művelje a földet és hajtsa hír odairna alá; uralkodjék a föld állatain, az ég madarain és a tenger halain. De nagy Isten! ha az ember megfélelkezne céljáról! Ha a föld fölé hajolva, azt öntözendő és termékenyítendő, e szép föld elrejtene előle az eget I ha az élet küzdelmeiben lelke elhomályosulna és elanyagiasodnék! Adjunk mellé egy angyalt az örökkévalóságból, gyöngéd, behízeltő, szeretetreméltó tanítót, ki a mennyei javak vágyát, szükségét és élénk érzetét kiváló gonddal teremtett szívében mindig meg tudja őrizni. Adjutorium simile sibi. „Midőn Isten legtökéletesebb művébe az emberbe mintegy beleszeretvén, elhatározá, hogy őt az első ajándékkal meglepi, végtelen szeretetében adá neki a nőt. A férfi az Éden ura, a nő annak angyala lett”* – mondja Donoso Cortes. *„És midőn a bukás bekövetkezett – folytatja tovább ugyanaz a szerző – akkor érezte a férfi, hogy a nő fájdalomban kedvesebb, sötét óráiban szükségesebb neki. Tántorogva, elszorult szívvel, könnybe borult szemekkel együtt hagyják el a fény lakát; az élet tengerén majd viharokkal daczolva, majd nyájasabb ég mosolya alatt kezét kézbe fogva együtt vándoroltak át a századokon. Midőn Isten a törvényszegő férfit igazsága vesszejével sújtja és a számára készített gyönyör lakának ajtaját előtte bezárá, irgalmában a bűnös-*

nek fenn akart tartani valamit, mi őt a boldogság honának édes illatára emlékeztesse: meghagyá neki az asszonyt, hogy rátekintve a paradicsomra emlékezzék. (Discours sur la Bible.)

Minthogy az első vétek a nő homlokára szégyenbélyeget sűtött és a férfi túlbizalmatlanságában hatalmával visszaélve, őt vagy rabnőjévé tette, vagy elűzte, vagy porig alázta annyira, hogy a bizalmatlanság és megaláztatás ez állapotában képtelen vala magasztos hivatását betölteni: Isten végtelen jóságában elhatározá, hogy a nőt kiemeli dicstelen helyzetéből, azaz emancipálja, visszaadja neki azt a méltóságot és jogot, minőt ez emberi nem egységénél fogva a nő természete és magasztos hivatása követel. Az emberiség megváltása Jézus Krisztus által, megváltása a nőnek is.

Állításunk helyességét és igazságát mi sem bizonyíthatja jobban, mint az ókori pogány nő helyzetének összehasonlítása a megváltott keresztény nő helyzetével.

Lássuk a nőt a pogány szellem uralma alatt és Jézus Krisztus birodalmában! Álljon itt első sorban a művelt Görögország.

Aristoteles nagyban dicsekszik azzal, hogy népe sokkal többre becsüli a nőt, mint, bármely más nemzet. Nálunk a nő – mondja önérzettel – igaz segítő társa a férfiúnak, s nem is viseli a rabszolgák bilincseit. Rangban fölötte áll minden rabszolgának. És tényleg mit tapasztalunk a dicső Görögországban? A nő helyzete a legnyomorúságosabb. Férje nem bánik vele ugyan oly durván, mint rabszolgáival, de azért mégis csak egyszerű eszközt lát benne vágyai kielégítésére, háza fentartására, családjá gyarapítására. Azt ugyan nem mondhatjuk a görög leányokról, hogy erkölcs-telenségük révén szerezték meg maguknak a kiházasítás hozományát, amint ezt az Etruszkok és Lydiaiakról olvashatjuk, de azért a legmíveltebb görög sem részesíti leányát oly nevelésben, minőt a nő igaz méltósága követel. Nevelésben és oktatásban csak figyermekait részesíti. Az egész leánynevelés a szükséges házimunkák elsajátítása és egy kis ének- és táncoktatásra szorítkozott. A két utóbbira azért fektettek súlyt, mert egyes vallási szertartásoknál éppen a leányoknak kellett kevésbé erkölcsös szerepet

játszaniuk. Olvasás, írás, irodalom, művészet a férfiak szentélye vala, melybe nőnek belépni soha sem volt megengedve. A nő tevékenysége a ház rendbentartásában, a rabszolgák fölött gyakorolt felügyeletben és a férfi iránti föltétlen engedelmességében nyilvánult. Szabad elhatározásról szó sem volt nála; ő csak vak eszköz volt a szabad férfi kezében. Mint ilyen a férfi részéről semmi tiszteletben nem részesült, s nem is részesülhetett azon uralkodó közfelfogás miatt: hogy a nő már természeténél fogva sokkal alacsonyabb fokon áll, mint a férfi, és sem nagylelkűsége, sem áldozatra vagy tartós hűségre nem képes: szóval arra van teremtve, hogy vagy megcsaljon, vagy megcsalassék. A nő örökös gyámság alatt állott. A míg férje élt, a férfi hatalmának volt alávetve; ha ez meghalt, legidősebbik fia gyámsága alá került, hogy szegyenletes rabszolga helyzetének vége ne szakadjon soha. A nyilvános élet el volt zárva előle; a ház küszöbéhez lánczolva, azon túl nem terjeszkedhetett.

A leány jövőjéről az apa, vagy ha az meghalt, legidősebbik testvére gondoskodott. Az apa vagy testvér szeszélyétől, Ízlésétől, önkényétől gyűlölet vagy szeretetétől függött a leány jövője, boldog vagy boldogtalan sorsa. A házasság megkötése után a fiatal nő a saját termeire vagy osztályára van utalva. Rabszolganők veszik körül és vagy szórakoztatják vagy bosszantják. A gynükon küszöbét férjén kívül még legközelebbi rokonai sem léphetik át. A háznál megjelenő vendég a férj vendége, a vendégasztal a férfiaké; a ház erkölcsét, a férfi becsületét sértette mélyen az a nő, ki egy ilyen férfiasztalnál megjeleni merészkedett. A nő csak szigorúan elzárt osztályában úrnő. Innét van, hogy maga Plato is a nőt egyszerűen „a rejtek és sötétség lényének” mondja.

A görög műveltség fejlődésével és az azzal járó erkölcsök elfajulásával a férjes nő sorsa elviselhetlenné válik. A házasság köteléke, mely kezdetben – mint alább látni fogjuk – szent vala, mindinkább lazul: az elválások napirenden vannak, daczára annak, hogy az ország törvénye minden válásnál a két fél beleegyezését követeli. De hát ki mérlegelheti az akkori férfiak önkénykedő hatalmát azzal a nővel szemben, kit eltaszítani akart. A nő

beleegyezése a házasság felbontásánál a kényszerhelyzet folyománya - vala, mert mindegyik inkább egyezett bele a válásba, semhogy a tőle elfordult férfi korlátlan hatalmának brutalizmusát továbbra is tűrje. Sőt annyira korlátlan joga volt a férfinak nejével szemben, hogy azt végrendeletileg másra ruházhatta át.

A monogámia be volt hozva, de azért minden görögnek szabadságában állott érzéki vágyait oly módon kielégíthetni, mely minden törvényes asszonyra nézve a legnagyobb gyalázat bélyegét viseli magán.

A törvényes görög nő mitsem tehetett az ellen, ha férje oly nőket is vonzott magához, kik a törvény előtt nem szerepelhettek, de azért sokkal közelebb állottak szívéhez, mint törvényes neje. Ezek voltak a híres hetarák. Maga Demosthenes mondja: A hetarákat a gyönyörölvezet végett tartjuk, ágyasaink a testnek mindennapi gondozására vannak utalva, míg feleségeink tisztje a telivérű görög nemzedék fentartása és házuk rendezése.” Valóban lehetetlen leszállnunk az erkölcstelenség ama undok posványába, melyben a művelt görög férfi leledzett és a törvényes asszony sínylődött. Ne is csodálkozzunk rajta, ha egy Sokratesnél vagy Arisztotelesnél olvassuk, hogy a spártai és athéni nők csak zabolátlanságban és erkölcstelenségben töltötték idejüket.

A *régi római* tisztesség és erkölcs méltó helyet biztosított a nő számára. Az ősrégi rómaiaknál az isteni kinyilatkoztatásnak maradványait veszszük észre, melyek még elmosódva is határozott befolyást gyakorolnak a nép erkölcsére, a nőnek a házban elfoglalt méltóságára. A monogammiát a római fentartja, sőt házasságkötésének szent jelleget ad, midőn azt vallási szertartással köti és e köteleket a közösen megosztandó örömök vagy közösen elviselendő tetetteinek biztosítékának tekinti.

Azt gondolom, hogy nem lesz az olvasóra érdektelen, ha az ősrégi római házasságkötés vallásos szertartásával megismertetem; abból fogja látni, hogy a házasságnak szent jellege volt még annál a népnél is, melyet annyira bámulunk, melyet annyira utánozzunk – hej sajnós! csak rossz tulajdonságaiban, romlottsága és pusztulása előidézésében – az Istentől való elpártolásban, az erkölcsi züllésben.

A régieknél, a görögöknél ép úgy mint a rómaiaknál a házasságot

a házi vallás hozta létre. A tűzhelynek és az elődöknek vallásos tisztelete, mely apáról fiúra szállott, nem volt kizárólag a férfiak tulajdona, az asszony is részt vett a házi kultuszban, és pedig mint leány jelen volt atyja, mint nő férje vallási szer tartásainál.

Ebben rejlik a régieknél a házassági köteléknek lényeges jellege. Két család lakik tőzsomszédságban, de isteneik különbözők. Az egyik családnál a fiatal leány résztvesz gyermekségétől fogva atyja vallásában, fohászkodik az ő tűzhelyéhez, minden nap áldoz neki, ékesíti virágokkal és koszorúkkal ünnepnapon, kéri védelmét és hálát mond jótéteményeiért. Ez az atyai tűzhely az ő istene.

Abban az esetben, ha a szomszéd családnak fia nőül kéri őt, a leányra nézve másról van szó, mintsem arról, hogy csak házat cseréljen. Ő az atyai tűzhelyet készül elhagyni, hogy aztán férje tűzhelyét imádj. Vallást kell változtatnia, más szertartásokat végeznie és más imákat rebesgetnie. Gyermekségének isteneit készül elhagyni és magát egy más istennek, kit nem ismer, oltalma alá helyezni. Hűtlen lesz az egyik istenhez, hogy imádj a másikat. Mert ebben a vallásban az a megmásíthatatlan elv uralkodik, hogy egy és ugyanazon személy nem imádkozhatik két tűzhelyhez, sem pedig kétféle elődhöz. Az asszonynak, ha házasságra lépett, így szól egy régi író, nincsen többé közössége atyáinak házi vallásaiban, ő férje tűzhelyének áldoz. (Dikearch).

A házasság e szerint komoly cselekvény a leányra, de nem kevésbé az férjére nézve. Mert ez a vallás azt kívánja, hogy, a ki a tűzhelynél áldozni akar, annak közelében született legyen. Azonkívül a férjnek szándékában van idegent hozni tűzhelyéhez, vele akarja teljesíteni kultuszának titkoszerű szertartásait; ő fogja neki kinyilatkoztatni a szertartásokat és imaformulákat, melyek családjának hagyományai. Ő előtte semmi sem becsesebb ezen örökségeknél; ezek az istenek, ezek a szertartások, énekek, melyeket atyjától átvett, ez az, a mi őt megvédi életében; ez az, a mi neki gazdagságot, boldogságot és erényt ígér. És mégis a helyett, hogy megőrizné ezt a hatalmas védelmezőjét, amint a vad ember megőrzi varázs-szerét vagy amulejtét, bálványát, ő azon van, hogy oda bocsásson egy nőt, hogy vele mindezt megoszssa.

Ha így behatolunk a régiek gondolkodásmódjába, látjuk mily nagyfontosságú volt náluk a házassági egyesülés és mennyire szükséges volt a vallás közbenjárása. Nem kellett-e a fiatal leányt valamely szent szertartás által beavatni azon kultuszba, melyet nemsokára követnie kellett? Hogy papnője lehessen azon tűzhelynek, melyhez a születés nem csatolta őt, nem volt-e szüksége valamely felavatásra vagy adoptióra?

A házasság szent szertartás volt. Szokása a görög és római íróknak a házasság fogalma kifejezésére oly szót használni, melyek vallási cselekményt jeleznek. Így pl. *sacrum nuptiale*. Pollux, ki az Antoniusok idejében élt, de ki nagyon jártas volt a régi szokásokban, s a régi nyelvben, mondja, hogy a régi nyelvben, a helyett, hogy a házasságot saját

nevével (γάμοι) jelölték volna, azt egyszerűen τέλος-nak mondták, melyszó szent szertartást jelent (Pollux II. 3. 38).

Így tehát a vallás, mely a házasságot létrehozta, nem vala sem Jupiteré, sem Junoé, sem pedig más olympusi isteneké. A szertartás nem valamely templomban ment végbe; helye a házban volt, és a házi Isten volt az, ki itt elnökösködött. Az igaz, hogy abban az időben, midőn a mennybeli istenek vallása túlságosra vergődött, nem vonhatták ki magukat az alól, hogy ezekhez is ne forduljanak házassági imáikban; sőt az is szokás lett, hogy mindenekelőtt templomba is vonultak, hogy ott áldozatokat mutassanak be, melyeket a házasság előzményeinek neveztek (ποσ-γαμω). De a szertartások fő és lényeges részének a házi tűzhely előtt kellett végződnie.

A régieknek, úgy a görögök, mint rómaiaknál a házi szertartás három cselekményből állott. Az első az atyának tűzhelye előtt ment végbe εγγόησις, a második az egyiktől a másikhoz való menetből állott: ποσπη; a harmadik a férjnek tűzhelye előtt történt τέλος.

1. Az atyai hasban az atya körülvéve rendesen családjától, a kérő jelenlétében hoz áldozatot. Az áldozat végeztével kijelenti a szentséges formulák elmondása mellett, hogy oda adja leányát a fiatal embernek. Ez a kinyilatkoztatás nélkülözhetetlen a házasságnál. Mert a fiatal leány nem mehetne el azonnal, hogy imádja férjének tűzhelyét, ha az atyja nem oldaná fel egyelőre az atyai tűzhelytől. Hogy új vallásába léphessen, feloldva kell lennie minden köteléktől, mely őt előbbi vallásához köti. (Herodot VI. 130 Isaeos)

2. A fiatal leányt átviszik férje házába. Gyakran férje maga az, ki őt elkíséri. Némelv városban egy olyan férfi lett megbízva a fiatal leány elvezetésével, a ki a görögöknél papi jelleggel volt felruházva és a kit hírnöknek hívnak vala. A fiatal leányt rendesen szekérrre helyezték, arcát fátyol borította, fejét pedig koszorú ékesítette. A koszorú minden vallási szertartásnál szokásban volt. Ruhája fehér. A fehér szín vala a ruházatnak főkelléke minden vallásos cselekménynél. Elöl égő fáklyával mentek. Ez volt a menyegzői fáklya, (Lampades ardentek, a Szentírás). Az egész menet alatt vallásos éneket énekeltek, melynek refrainját a ω μην ω υμέοε képezte. Ezt az éneket Inmenaeosnak nevezték és e szent ének fontossága oly nagy volt, hogy annak nevével jelölték az egész szertartást: *Hymen*.

A fiatal leány nem lép be magától új lakhelyébe. Megkívánták, hogy férje őt elragadja, hogy rablást tessen, hogy a leány elsikoltsa magát, hogy a nők tessenék magukat, mintha őt megvédeni akarnák. Mire való ez az eljárás? Talán a leány szemérmességének jelképe. Nem. Ez arra mutat, hogy a nő, kinek majd az új tűzhelynél kell áldoznia, tudja, hogy ő neki ehhez önmagától nincsen semmi joga, hogy ő nem közeledik ide saját akaratából, hanem megkívántatik, miszerint őt ezen helynek és ezen istennek ura vezesse be valamely erőszakos cselek-

ménynyel. Akármiképp áll a dolog, ezen tettetett viaskodás után a férj karjaiba veszi a nőt, átmegegy az ajtón, vigyázva, hogy lábai a küszöböt ne érintsék.

Ez mind csak előzője a nagy szertartásnak; a főcselekmény a házban megy végbe.

3. Közelednek a tűzhelyhez: a nőt a házi istenség elébe viszik. Meghintik tisztító vízzel és megéri a szent tüzet. Elmondják az imákat, melyek bevégeztével a házaspár kalácsot, kenyeret és némi gyümölcsöt oszt meg. Quintus Curtius VIII, 16: „Jussit afferri patrio more panem; hoc erat apud Macedones sanctissimum coeuntium pignus, quem divisum gladio uterque libabat.”

A lakoma imával kezdődik és végződik; az ételeknek ez a megosztása a tűzhely előtt a házaspárt vallásos összeköttetésbe és a házi istennel való közösségbe hozza.

A római házasság három cselekményt foglal magában; ezek: *a traditio, deductio in domum, confarreatio*.

1. A fiatal leány elhagyja az atyai házat. Amint az atyai tűzhelyhez nem saját joga köti, hanem csakis a családtyának közbenjárása; úgy csakis az atyának tekintélye az, mely képes őt ettől feloldani. A *treditio* e szerint elkerülhetetlen formalitás.

2. A fiatal leányt férje házához kísérik. Le van fátyolozva, koszorút hord és mennyegzői fáklját visznek a menet előtt, mint Görögországban. Énekelnek körülötte egy régi szent éneket, melynek refrainje e szó: „*Talassie*”, oly szó, melyet a rómaiak Horacz idejében ép oly kevéssé értettek, mint a görögök a *υμενα*; szót.

A kíséret megállapodik a férjnek háza előtt. Ott a leánynak tüzet és vizet nyújtanak. A tűz a házi istenségnek jelképe, a víz pedig a tisztító víz, melyet a család minden vallási szertartásnál használ. Hogy a leány bevonulhasson férje házába, kellett, hogy itt is, mint Görögországban, rablást színleljenek. Férje karjaiba ragadta őt és a küszöbön átvitte, anélkül, hogy azt érintené.

A nőt a tűzhely elé kísérik, oda, a hol a Penatesek székelnek, vagy a hol a házi istenek, valamint az elődök képei össze vannak csoportosítva a szent tűz körül. A házaspár áldozatot mutat, libatiót önt, imákat mond és közösen eszik a panis farreusból (Plinius H. N. XVIII. 3. 10. mondja: *In saeris nihil religiosius confarreationis vinculo erat, novaesque nuptiae farreum praeferebant*).

Ez az imák mellett, a házi istenségek jelenlétében és szemeik előtt megevett kalács eszközle a szent frigyét férj és feleség között. Ezentúl ugyanazon kultuszban vannak egyesítve. A nőnek ugyanazon istenei, ugyanazon szertartásai, imái s ünnepei vannak, mint férjének. Innen származott a házasságnak ama régi meghatározása, melyet a törvénytudók számunkra fentartottak, a mely így hangzik: *Nuptiae sunt divini juris et humani communicatio*. És a másik: *Uxor socia humanae rei atque divinae*. Digest. XXIII. 2. Justin, törvénykönyve IX. 32. 4.

Az így férjhez ment nő köt elmeihez tartozik még a halottaknak* kultusza is; de többé nem saját elődei azok, kiknek a halotti lakomát hozza, mert ezekhez nincsen többé joga. A házasság elválasztotta őt teljesen atyjának családjától, ő megszakított minden vallási viszonyt, melyben ahhoz állott. Ezentúl csak férje elődeinek hoz áldozatot: ők lettek az ő elődei. A házasság által újra születik. Ezentúl férjének leánya *filie loco*, a mint ezt a törvénytudók mondják. Senki sem tartozik két családhoz, sem pedig *két házi valláshoz*; a nő egészen átmegy férje családjába és vallásába. Fontos körülmény ez következményeiben: az örökösödségre nézve.

A szent házasságnak intézménye oly régi az indo-európai néptörzseknél, mint a házi vallás, mert az egyik nem képzelhető a másik nélkül. Ez a vallás megmutatta az embernek, hogy a házassági frigy egészen más, mint a nemi viszony vagy mulékony érzelem, a mennyiben a házaspárt ugyanazon kultusz és ugyanazon hit kötelékei által egyesíté. A házasságnak szertartása másrészt oly ünnepélyes vala és oly fontos következményeket vont maga után, hogy nem lehetünk meglepetve, ha ezek az emberek azt hiszik róla, hogy nem szabad, de nem is lehet egy házba többet egy *nőnél* bevezetni. Ilyen vallás nem engedhette meg a *soknejűséget*.

Felfogható, hogy ilyen egyesülés feloldhatatlan és hogy az elválás majdnem lehetlenné vált. A római jog megengedte ugyan a házasság felbontását *coemptio* vagy *usus* által. De a vallásos házasságnak feloldása igen nehéz volt. Erre nézve a vallás egészen új szertartást követelt; mert csak a vallás bonthatta fel azt, mit a vallás egyesített. A *confarreatio* eredményét csak a *diffareatio* semmisíthette meg. A házaspár, mely el akart válni, megjelent utoljára a közös tűzhely előtt; egy pap és a tanúk voltak jelen. Oda nyújtották a házaspárnak, mint a menyegző napján, a panis farreus-t, de a helyett, hogy azt megosztották volna, elutasították maguktól. Azonkívül imák helyett valami idegenszerű, szigorú, gyűlöletes és rettentő jellegű formulákat mondtak el, az átoknak bizonyos nevét, melylyel a nő lemondott férje kultusza és isteneiről. E perctől kezdve a vallási kötelékek meg voltak szakítva. A vallásnak közössége megszűnván, megszűnt teljes joggal a többi közösség és a házasság fel volt bontva. Ilyen volt a hitnek megfelelő legrégibb szent házasság, mely akkor tűnt el, mikor a hit csökkent, az erkölcsök meglazultak.*

A nő mindinkább súlyed, a férfi önkénye mindjobban érezhető. A családban korlátlan hatalommal uralkodik. Ővé az élet és halál fölötti jog. A hűtlenségen ért nőt meggyilkolhatja anélkül, hogy felelősségre vonatnék. Nála a legcsekélyebb ok is elegendő arra, hogy nejét vagy megölje vagy egyszerűen eltaszítsa. Egnatius Mecenius meggyilkolja nejét, mert mint monda: bort ivott. A

* Fustel de Coulanges: „Az ókori község.” 49-58. 1.

római nőnek nem volt tulajdonjoga semmihez. A tulajdonhoz csak a férfiúnak van kizárólagos joga. A nő föltétlenül alá volt vetve férje akaratának, szeszélyének és szenvedélyének. A ki ma ölelgette, holnap egyszerűen leszúrhatta. A rabszolganőrökről, kiket szabadon használhatott a férj, nem is szólunk. A római nő érzé társadalmi helyzetének nyomasztóságát és küzd ellene. Már 422-ben Róma alapítása után női összeesküvésről szólnak a történelem lapjai, melynek sok tekintélyes római férfi esett áldozatul. A méregkeverők összeesküvésének felfedeztetése után az összeesküvés korupheus asszonyaival itatták meg a méregpoharat, melyet a férfiaknak szántak, Minél jobban terjedett a római birodalom, minél szélesebb rétegekben kapott lábra az érzékiség és kiölé a régi római becsületességet, annál mélyebben sülyed az asszony, miglúii a legszemérmetlenebb érzékiség posványában fetreng. A második puni háború után alig volt már házasság – ha a házasság fogalma alatt némi állandóságot értünk. – A férfi szeszélyétől függött a családi kötelék időtartama. A legcsekélyebb ok elegendő vala, hogy a férj elválhasson nejétől. Sulpicius elvál feleségétől, mert fátyolozatlanul járt az utcán; Antisius Vetus, mert neje egy szabadon bocsátottal beszélt nyilvánosan; Sophus, mert neje az ő engedélye nélkül, ment a színházba; Aemilius Paulus, Perseus legyőzője, elvált nejétől a nélkül, hogy eljárásának legalább némi okát adta volna. Róma leghíresebb szónoka, legműveltebb elméje, Cicero irt de officiis, de amicitia, de senectute, de a házasságról nem irt semmit. Mint szigorú erkölcs-bölcslő elvál első nejétől. hogy gazdagabbat vegyen, s ezt is elutasítja magától, midőn látta, hogy leánya halála fölött nem búslakodik oly mérvben a mint ő kívánta. Cato, a szigorú jellem eltaszítja feleségét Atiliat és másikat vesz el, kit rövid idő múlva barátjának Hortensiusnak enged át, hogy halála után másodsor keljen vele egybe. Pompejus eltaszítja nejét, hogy a Sullák rokonságába jusson és elveszi Sulla mostoha leányát Aemiliat, kinek azonban első férjétől válnia kellett. Harmadik feleségét Muciat szintén eltaszítja, hogy Caesar leányát Júliát bírhasa. Ha ilyen férfiak bántak így nejeikkel, vajjon mit mivelhetett a nagy tömeg? Si hoc in viridi quid in arido? Ezen

szégyenteljes állapot mélyen sérté a római nő büszkeségét, s mivel rabszolga-bilincseit nem zúzhatta szét, szemérmertlenné és erkölcs-telenné válik. Az akkori nők erkölcsi züllését Seneca festi leg-hívebben, midőn mondja: „Egyetlen nő sem szégyenli többé váló levelét, miután több magasrangú és előkelő úrinő éveit nem a konzulok, hanem férjeik száma után számítja. Házasságra lépnek, hogy mielőbb elváljanak és elváljanak, hogy újból férjhez mehes-senek „

Ne is csodálkozzunk azon, ha ilyen állapotok mellett a családi élet felbomlott, az ország elnéptelenedett és rohamosan pusztulni” kezdett. Hiába való volt már Augusztus császárnak, ki maga is az erkölcs-telenség szörnye vala, a családok kihalásának megakadályo-zására hozott lex Julia és lex Poppäa című törvény. Róma bukása feltartóztathatlan vala. Erkölcsi romlottsága buktatta meg.

A keleti népeknél a nő helyzete még szégyenletesebb és lealá-zóbb, mint a nyugati görögök és rómaiaknál. A házasság hossza-dalmas vértanúság vala. A megöregedett asszonyt a férj meg-fojtja, mert megöregedett, – ha pedig férje elhal, kedvencz neje is az isteneknek áldoztatik fel. A hindu népeknél a nő a legújabb időkben is a máglyán ég el, ha férje meghal. A férj korlátlan hatalommal bír neje élete és halála fölött. Ha a parthus nejét vagy leányát gyilkolja meg, az épen annyi, mintha házi állatot ölne le.

A muzulmán még most is abban a hitben él, hogy a nő egyedüli rendeltetése gyermeket szülni és férjének szolgálni. A nő a Serail falai között életfogytig tartó börtönre van kárhoztatva. Ha kimenőt kap, akkor is mint egy egyiptomi múmia jelenik meg be-pólyázva sűrűn lefátyolozva. Szabadságot nem ismerve a rabszolgaság bilincseit hordja érzék nélkül, panaszszó nélkül.

Ilyen volt a nő helyzete Krisztus előtt, ilyen még most is ott, hol Krisztus tanítása mai napig sem hatott el.

Krisztus a nő emanczipációjának szerzője. Széttöré a sze-rencsétlen rabszolgák bilincseit, felszabadítá a férfi hatalma alatt nyögő nőt, méltóságot adott annak, kinek méltóságát mindenki tagadta.

Jézus Krisztus mindenekelőtt tökéletesítette azt, a mi az Ó-szövetségben tökéletlen volt. „Ne véljétek, hogy felbontani jöttem a törvényt vagy a prófétákat; nem jöttem felbontani, hanem beteljesíteni”. (Math. 5. 17.) Isten választott népénél az asszony kiváló helyet foglal. Ábrahám felesége, Sarah, a vendégek társaságában is megjelenik. Asszonyok éneklük meg a vörös tengeren át történt csodálatos átkelést, dicshimnuszokat zengenek Gedeon és Dávid győzelmei fölött. Mózes nővére, Mirjam, továbbá Deborah, Judith, Eszter történeti szerepet játszanak. A házasság felbonthatlansága a nép eszménye; azért tiltva volt a papoknak az elbocsátott nővel való egybekelés. A próféták hatalmas szava dörög végig az országon, valahányszor a válások szaporodtak, az erkölcstelenség lábra kapott. A polygamiát túrik, de nem szentesítik. A közönséges zsidó monogamiában él és mondhatjuk, hogy csodálatosnak tűnik fel a monogámia intézményének fentartása oly nép között, mely a testi érzékiségnek hódolni szeret és szomszédjainál sem lát egyebet, mint a szemérmelenségnek, testi kéjnek szentelt berkeket. Az asszonyt törvény védte a férfi brutalitása ellen és a házasságtörés bűne a férfiúra is a megköveztetés büntetésével járt. A mi tehát jó volt a régi törvényben, azt Jézus Krisztus is fentartotta és tökéletesítette.

Jézus Krisztus tana szerint férfi és nő lényegileg egyenlők; Isten teremtő kezéből kerül ki mindkettő, mindegyiknek testét élteni az Isten által belelehelte halhatatlan lélek, úgy a férfi-, mint nő-nemért lett az Ige testté, halt meg a keresztfán, hogy megváltsa a férfit, üdvözítse a nőt. Mindazokat hívja magához, a kik meg vannak terhelve; különbséget nem tesz férfi és nő között. És vajjon nem a nő érzé jobban életerhető? Jézus könyörül rajta, terhén is könnyít. Méltóságot ad annak, ki csak megvetést tapasztalt, felemeli azt, kit csak bukásra szántak. Nem tesz különbséget öreg és fiatal között: egyforma szeretettel ragadja meg Simon Péter mostohájának kezét, hogy őt lázától megszabadítsa és Jairus leányának zsenge kezét, hogy őt feltámaszsza. Jézus túri, hogy egy szegény beteg asszony ruháját érintse és vérfolyásától megszabaduljon; túri, hogy egy bűnös asszony könyeivel áztassa és

hajával törölje lábait. Az egyiket megszabadítja testi betegségétől, a másiknak lelki betegségét gyógyítja. A hányatott lelkeknek békét hirdet és békét hoz, nem törődve a farizeusok megbotránkosásával, hanem igenis törődve a lelkek megmentésével. A Sicherni Jacob-kútnál magányosan beszél egy nővel, kinek öt férje volt és kioktatja őt; – a tanítványok csodálkoznak mesterük ezen eljárása fölött, de nem mernek szólni. Jézus örül a megmentett léleknek. A farizeus sereg egy házasságtörésen rajtakapott nőt hurczol lábai elé, azt kiáltva: Mózes törvénye szerint ilyen nőt meg kell kövezni és te mit szólsz hozzá? Jézus lehajlik és ír – majd azt mondja a körülállóknak: „a ki nem bűnös, vessen rá követ” – az asszonynak pedig: „menj és ne vétkezzél”. Ki nem látná Jézus Krisztusnak ezen cselekedeteden az isteni irgalmat és jószágot mindazok iránt, kik alkotó kezéből kerültek ki, legyen az férfi vagy nő, és kiknek csak egy céljuk van és lehet: üdvözülni a szeretet és erénygyakorlat, vagy ha elbuktak, a hittel párosult töredelmesség útján. Egy lévén a cél, csak egyenlő lehet a cél felé törekvők emberi méltósága, Nincs különbség asszony és férfi között: mindkettő Isten gyermeke; nincs más megalázott, mint az, kit Isten alá az meg; nincs más megvetett, mint a kit Isten bűnei miatt vet meg. A hit üdvözít férfit, asszonyt egyaránt. Ne is csodálkozzunk azon, ha az emberi nemnek ezen regenerátora, a nő emancipációjának ezen létesítője, Jézus Krisztus fölött a nők könyeket hullatnak, midőn őt a nehéz kereszttel megterhelve látják s virrasztanak a keresztre feszítettnek lábainál, míg lelkét ki nem adja. Érzik, hogy az ő tanításának köszönhetik méltóságukat, szabadságukat, testi-lelki üdvöket.

Mivel a női nem elnemtelenítésének tulajdonképeni oka a házassági köteléknek szabályozatlanságában rejlett, Jézus Krisztus a házasság kötelékének megfelelő szervezetet ad, midőn azt első sorban az egységnek, a férfi és nő szeretetegységének eredeti alapjára fekteti és a szentség méltóságára emeli. A házasság ezentúl nem csupán érzéki vágyak kielégítésére szolgáló intézmény, vagy a nő szabad kihasználhatásának hajléka, hanem két egyesülni vágyott szívnek szent frigye, melyben a nő egyenrangú a

férfiúval, mert támasza és segítő társa az életben nem ideig-óráig nem pillanatokra, vagy rövid pár évre, hanem életfogytig, mert „mit Isten egyesített, azt ember el ne válaszsza”. Elválaszthatlan kötelékkel van fűzve az asszony a férfiúhoz, a férfiú az asszonyhoz – ebben rejlik a család állandósága, a gyermekek biztonsága, az ország népesedésének legbiztosabb alapja, a megvetett nő méltósága. Mint nő a férfi gyönyöre és támasza, mint anya a család boldogságának hordozója, az országok fentartó eleme. Csak ilyen házasság lehet áldásthozó a férfiakra és az országokra. A felbonthatlanságban rejlik isteni ereje és hatalma. Küszöböljétek – ki a házasság kötelékéből az Istent, foszszátok meg szentségjellegetől és a házasság a régi alacsony nivójára száll le, nem lesz egyéb a testi érzéket szolgáló szabad intézménynél, méltóság és szentség nélkül, mely mint ilyen okvetlenül a családok pusztulását, a nemzetek romlását idézi elő.

Különben is az isteni Megváltó Jézus Krisztus örökdik az ő intézménye fölött. Boszuló angyalát küldi le mindannyiszor, valahányszor ezen intézménye ellen merényletet követtek el akár a hatalmasok, akár mások. I. Miklós pápa, II. Orbán, II. Paschal, III. Coelestin, III. Ince, VII. Kelemen és III. Pál egyházfejek a házasság intézménye szentséges jellegének megvédésénél tanúsított hősiességét bámulja az utókor. Mint Krisztus helyettesei e földön Krisztus tanát megvédelmezték az országok királyai ellen. Nyíltan, férfiasan, Krisztus szelleméhez hiven hangoztatták I. Lothár, I. Fülöp, II. Fülöp, VIII. Henrik és a XIX-ik században VII. Pius pápa, I. Napoleon császárok és királyok ellenében a házasság felbonthatatlan egységét. Miért tették? Hogy megmentvén a házasság méltóságát, megmentse a családot és a családokkal az országokat.

Síkra szálltak és szállnak a gyöngye nő érdekében, mert ha elveszik a nőtől az őt joggal megillető méltóságot, akkor az erkölcs-telenség posványába taszítjuk vissza, hol nemcsak ő maga merül el, hanem százezren buknak, országok omlanak össze. Mondjátok ki ti szabadelvű kormányférfiak és szocialista-vezérek a szabad szerelem jogosságát és be fogjátok látni, hogy 20 esztendő múlva a generáció nemzésére állandóságot, kell biztosítanotok a családi

kötéléknek, a házassági frigynek, azaz vissza kell térnetek Krisztushoz, kit most gyűlöltek. A legboldogabb házasság az, a hol a férfiúban megvan a nő méltósága iránti tisztelet, és a nőben a szerénység dicsfénye és a vágy a férfi szívét azért bájolni el, hogy őt is Krisztushoz, a női nem felszabadítójához, azaz az éghez emelje s oda vele menjen.

Ebben rejlik az igaz keresztény nőnek főséges s boldogító szerepe. S valóban ilyennek látjuk az igaz keresztény nőt az első századokban, ilyennek tapasztaljuk manapság is ott, hová a vallástalanság és modern anyagelvű korszellem mérges lehellete nem birt behatolni.

Lássuk a nőt a kereszténység első századaiban! Mégha' szívesen felszabadítójáért, Krisztusért. Gyenge teste nem irtózik a kínzó eszközöktől. Hős a maga nemében. A szűz küzd és szenved szabadon választott vőlegényeért, Krisztusért; a nő felszabadító jáért. Mi aczélozza mindkettő akaraterejét? Az isteni szeretet. Szenvednek és túrnak – szeretetből, hogy a szeretet égi jutalmát az örök boldogságot elnyerhessék. Szt. Ágnes még csak zsenge leányzó s máris meghalni tud Krisztusért. A szűzek rengeteg serege követi őt – nem fanatizmusból, hanem szeretetből Jézus iráni. Az igaz keresztény asszony hűsége férje iránt rendíthetlen, szeretetforrásai kiapadhatlanok; boldogítja férjét, Istennek neveli gyermekeit. Miért? mert szeret nem önmagáért, nem érzékiségeért. hanem Istenért. Engedelmes férjének, mert tudja, hogy Krisztus is engedelmes volt Atyjának – t. i. szenved, ha kell, meghal, hogy felszabadítója példáját kövesse. Ostoroz és üt, a hol lehet és kei'. hogy férjét az égbe vezesse. Irgalmas, hogy irgalmat nyerjen, jótékony, hogy jótékonyága gyümölcsein mások örvendhessenek és mert minden szeretetnek igaz forrása csak Isten lehet. A hol ilyen isteni szeretet uralkodik, ott csak béke honolhat, a családi béke ép úgy, mint társadalmi béke. Irtsátok ki az asszony szívéből felszabadítója iránti hitét és szeretetét, akkor furiát neveitettek belőle; nem lesz a házi tűzhely angyala, hanem ördög-, nem lesz a férfi szív nemtője, hanem elkeserítője, nem lesz a családtagok menedéke, hanem félelmetes pokla, melytől még az utolsó gyermek is elfut és elmenekül.

Daczára annak, hogy Krisztus Urunk a nőt emancipálta vagyis kiragadta méltatlan helyzetéből és megadta neki az őt megillető méltóságát, a mai korban mégis a *nők emancipációjáról* beszélnek. A modern kor anyagelvű és hitetlen szelleme egészen más helyzetet akar teremteni a nő számára, mint a minőt a kereszténységben foglal el. Azt mondják: hogy Jézus Krisztus nem szabadította fel teljesen a nőt, a mennyiben őt a férfi hatalmának vetette alá – a Szentírás szavai szerint: „a férfihatalom alatt leszel és ő uralkodik fölötted (Gen. 3. 16. és Szt. Pál I. kor 11.8-10.) „mert nem a férfiú lett az asszonyból, hanem az asszony – a férfiúból, nem is az asszonyért teremtetett a férfi, hanem az asszony a férfiúért. Annak okáért az asszony fején hatalomjelnek kell lenni az angyalok miatt” és (Szt. Pál 1. Timoth. 2. 12.) „Nem engedem pedig meg az asszonynak, hogy tanítson, sem hogy uralkodjék férjén, hanem hogy csendességben legyen”. Ez ellenében ma, a legújabb kor nőboldogítói, a nő tökéletes egyenjogúságát a férfival hirdetik és lebontják a válaszfalat, melyet még a kereszténység is férfi és nő között állít fel. Ennélfogva követelik, hogy a nő nemcsak a családi tűzhelyen legyen egyenjogú a férfival, hanem a politikai téren is. A nő egyenjogú választó legyen; < férfival és ha egyenjogú s választó, akkor választható is legyen. azaz az állam hivatalát elfoglalhassa, a hivatal méltóságát elnyerhesse ép úgy, mint a férfi. Ezen tannal szemben csak annyit jegyzünk meg, hogy a modern nőboldogítók szüntessék meg mindenekelőtt a nő és férfi természet között tényleg fenforgó ellentétet, hiszen erre czéloz Szt. Pál levelének tartalma, semmisítsék meg a férfi természeterejét, ássák alá teljesen az ő tekintélyét mondják ki, hogy a férfiszellem és erő sohasem nyilvánulna pregnánsabban, mint az asszony szelleme és ereje – hozzák be az asszony hadkötelezettségét, mutassák ki a tudomány és miivé szét terén az asszonyi szellem fensőbbségét – akkor majd szoba állunk velők. Mindaddig, míg ezt ki nem mutatják, az asszonyt az ő természetkörére szorítjuk vissza és követeljük is tőle, hogy a család Édenének angyala legyen, de ne ura; a társadalomnak védszelleme, de nem védereje; az állampolgárok szülője és nem-

tője, de nem hivatalnoka; a katonaság teremtője, de soha vezére. Szeretnők látni azt az államot, még pedig folytonos, fejlődésében, melynek igazgatását nők teljesítik, és melynek határait női őrség védelmezi. Az asszonynak a férfi oldala mellett van helye, ott küzdhet és elvérezhet – ő segítőtársa a férfiúnak, segítőtársa az életben és az élet által az örök boldogság elérésében.

De még szociális, különösen nemzetgazdasági téren sem engedhetünk meg a nőnek annyi jogot, mint a férfiúnak. Más a nő hivatása és más a férfi hivatása. A mezei és gyári munka hosszú időt vesz igénybe, a férfi erejét is kimeríti, hogy ne merítene ki az asszonyt. Hát a házat, a gyermeket ki gondozná ilyenkor? Talán az asszony helyét elfoglaló férfi, ki már természeténél fogva erő kifejtésre van teremtve, nem pedig házgondozásra és gyermekfelügyeletre, táplálásra?

Az asszony a családért van; annak éljen, azért haljon. A házi tűzhely őrzése, a gyermekek nevelése az ő szent hivatásának van fentartva. Valóban szent hivatás. Mondjátok meg nekem ti hivatásszerűleg élő asszonyok, kinek hivatása nemesebb, szentebb, a férfiué-e, ki a ház fentartásának eszközeit sanyarú munkájával megszerzi, vagy az asszonyé, ki a szerzett eszközökből kellemes otthont alakít a család számára? Vagy azon atya érdemel-e nagyobb elismerést, ki naphosszat a hivatal Íróasztala mellett görnyedez, a földet verejtékével munkálja, a műhelyben izzad, a gép mellett fárad stb., vagy az az asszony, ki gyermekeiből a haza hasznos polgárait, az államok feni ártó elemét, az ég örököseit neveli? Az emberiség nevelőanyjának lenni a legmagasztosabb hivatás. Hát ha még az Isten országát gyarapítja lakókkal az anya, akkor méltó az örökkévalóság koronájára. A modern kor női emancipációjának hirdetői farkasok báránybőrben, kik az ördögi önérdeket szolgálják és ennek az ördögi érdekek szolgálatába hamis jelszavak alatt szeretnék bevonni az anyát is, hogy nagyobb lévén a munkaerő, nagyobb legyen a rebach is.

Az anyagelvi szellem mindenben csak sajátlagos szempontját érvényesíti. Nála nem dönt sem a magasabb erkölcsi szempont, sem az emberi természetnek különbözősége. A matéria kihasznál-

lásának merev elvévei az embert is, tekintet nélkül nemi természete különbözőségére a haszonérdek Molochjának áldozza fel. Mindenekelőtt elanyagiasítja a férfit és a nőt, kiöl a szívekből minden magasabb felfogást, hitet, szemérmét, erkölcsöt stb., hogy aztán tetszése szerint kösse vagy a haszonérdeket szolgáló gép kerekéhez, vagy pedig bármely más téren használja ki. A tetszetős frázisok egész özönével lép fel; – hangoztatja a haladást, a tudományt, művészetet, hogy érdekkörébe csalja az emberanyagot, és ha kihasználta, eldobhassa magától, mint a kifacsart citromot Mindenekelőtt a nőt követeli magának, mert olcsóbb emberanyagoknak tartja és a női emancipáció csábító jelszavával toboroz magának híveket azok között, kik csak *szírral* tudnak gondolkodni. „*Minden pálya nyitva legyen a nő előtt*”, „ne legyen különbség férfi szellem és női szellem között”, ezzel a kijelentéssel csalja lépre a tudatlanokat és ha elanyagiasította, akkor tetszése szerint használja ki erőiket. Beülteti a nőt a büróba, a vasúti helyiségbe, a katedrába, elvezeti a bonczoló asztalhoz, beülteti a törvényszék zsölyébe és – talán nincs messze az idő – a parlament padjaiba. Tudományyal, algebrával, természettannal, nemzetgazdászattal akarja agyonölni a nő gyöngéd röpke szellemét.

Tagadhatatlan, hogy a nő szellemét is művelni kell; művelni, de nem nehézkessé tenni és ferde irányba terelni. Nyissuk meg a nő előtt valódi világát; a vallás, irodalom, történelem, művészet, költészet, festészet, zene világát, az igaz, szép és jó látkörét, hadd fejlődjék e téren. És itt ragyogni is fog. De tudomány, algebra, számtan, vegytan, természettan, jogtudomány, földművelés, nemzetgazdaság – nem neki valók. Nem tudomány, csak a tudomány virága való neki. – Mily lángészt, mily ismeretet árul el Molière e gyönyörű szavaiban:

„Ám legyen a nőnek mindenről fogalma”.

Ugy van, de csakis fogalma. Mert ha a nő tudóssá lesz, megállhatja-e, hogy abból mit se fitogtasson? Aztán a férfiak tudják legjobban, hogy bármily csekély mérvben teszi azt, oda varázsa, oda befolyása.*

* Bougeaud Emil: „A kereszténység és korunk” cz. műve.

Különben is az anyagiasság férfiaknak csak azért jutott eszökbé a nő kezébe könyveket adni, hogy elrabolt vallását pótolják. Ha a nő lelke Isten nélkül, akkor a családi ház bölcsője nélkül marad. A vallás horgonya eltört, azt valamivel helyettesíteni kell. Meghózták neki a tudomány horgonyát, de nem mentek vele semmire. Nincs az a tudomány, mely az eldobott kincset pótolná, az üressé vált női szívet betöltené. Legkevésbé pótolják azt a modern anyagelvi korszellem könyvei. A liberális, felvilágosodott ember Isten nélkül él, a felvilágosodott tudós és tudománya istentagadó, az ember majomtól származik, az asszony számtani képletek szerint tömörül és válik szét; mindenütt a vegy- és természettan szerepel. Hát mit gondoltok, ily világ közepette, mi lesz a nő szellemével, mely csak szívével tud gondolkodni. E világot a nő megutálja, a könyveket, mikben szíve táplálékot nem talál, visszautasítja s mert az eszményi szépnek világa előtte zárva van, haszontalanságokon kapkod. Ledérségének végkép áldozatul esik. Szellemét, izlését, találékonyságát, eszét csak arra fogja használni, hogy a divatot szaporítsa, mindennap a legkülönb öltözékekkel álljon elő, tétlenségében hiúság és kalandokban keressen menedéket. És mint-hogy a férfi az erkölcsi magaslatról lesüllyedvén s társát is magával rántván, nem talál majd többé élvezetet a nő társaságában, és ez még kevésbé a férfi körében, – hacsak pillanatnyi gyönyörévezetről nincs szó, – minden szalonban két társaskört látunk majd alakulni; az egyikben csak a folyó ügyek, kereskedelem, ipar, börze, kutyák, lovak, vadászat fognak szőnyegen forogni; a másokban nem lesz csak chiffonokról szó. És ha aztán a nő szívében teljesen átment az istentagadás, az anyagelviség, akkor a szocializmus zászlóvivői czinkostársakul és szóvivőkül *nőket* fognak keresni. És találnak is eleget; mert a nő nemcsak ledérségre, hanem túlzásra, és ha elbukott, vakmerőségre is hajlandó. Találnak tehát ily nőket és ezek túltesznek rajtuk. A clubokban hallani fogjuk majd az istentelenség lelket rázó lármáját – a nők szájából. A közterekre tódulni fog a tömeg, hogy tanúja legyen oly értekezletnek, hol a legaljasabb anyagelviséget s a leghidegverűbb szocializmust szórják világgá – a nők. És ha majd a

logika, mely – bármit mondjunk is – a világ intézője, ez utálatos tanok nyomán katasztrófákat idéz elő; a köztereken a rablók és vadállatokénál ezerszer félelmetesebb vérengző bandákra bukkanunk, a nők bandáira – akkor tegye kezét szívére az isten-tagadó férfi és mondja: „ez az én vétkem!” Meghagyta volna a őt a maga körében, tisztelte volna szíve vallásos érzelmét – úgy nem fajult volna el odáig.

Rége volt, hogy a társadalom három védpajzsot adott a nőnek: vallást, szemérmet és törvényt.

Vallás! ez nem kell többé a mostani kor férfiainak.

Szemérem! Melyik anyagelvi férfi becsüli azt most a nőben! A nő, a leány becsülete sehol sem biztos a kényszerek megtámasztása ellen. A színházak a szemérmatlenség terjesztői, az irodalom a csábítókat dicsőíti és a megcsalt férjeket nevetségesekké teszi. A szegény sorsú leányra, ha szép, hajtó vadászatot tart a ledér fiatalság és rendesen elbukik, ha Isten is távozik szívéből. A gyári élet piszkos üzemeit nem is hozzuk elő. Jól mondja Le Play:

„Még a közvélemény sem bír elegendő erélylyel arra, hogy a szegény fiatal leányokat a legutálatosabb jellegű bizonyos erkölcsi kínoktól, különösen a művezetők s főbb munkások csábításától megóvjá; némely iparos városokban a baj oly mérveket öltött, hogy azok, kik a francia polgárosodásra e sülyedt erkölcsök által hozott szégyent érzik, s tiltakozni akarnak, azt sem tudják, hogy fogjanak bele és csak önmagukat tennék nevetségesekké”.

Sokan csodálkoznak azon, hogy a nők között oly nagy lelkesedést szült a női emancipáció felvetett eszméje. Ebben semmi csodálni valót nem találunk. A modern nő a férfiúban csak csábítóját, a szerelmeért esedezőben csak bájainak élvezőjét s kihasználóját látja, a keze után epedezőben érdekvadászt tekint, ki csak azért közeleg feléje, hogy az hozományával életérdekét előmozdítsa. A házasság maga egy egyszerű szerződés, melynek külső állandóságát vagy az érdek vas törvénye, vagy az állam szigora biztosítja hosszabb-rövidebb időre. Ilyen viszonyok között a no felkapja az extrem irányzatot és maga akarja magának kivívni azt

az állást, mely életfentartási eszközt nyújt neki, de egyéb morális békókat nem ver életére.

Szíve úrját akkép tölti be, a hogy tudja, és még büszke is a mellett, hogy a férfi erős karjára nincs többé szüksége – fen tarthatja önönmagát is akár a gépnél, akár a hivatalban. Házi családi tűzhely, kedvesen mosolygó gyermek, nem bír előtte értékkel – lemond szívesen legszentebb hivatásáról, csakhogy szabad, azaz jobban mondva „szabados” lehessen. Íme odáig juttatta a nőt a modern anyag elvű férfiak ledérsége és hitetlensége. A férfi csak körülrepdesi a nőt s ha kelyhe édes mezével tele szívta magát, tovább röpül, más virágra száll – érzi és tudja azt a mostani nő, azért küzd önállóságáért – emancipációjáért. Megveti a férfit s inkább a női sexualizmus posványában merül el, semhogy szabadosságát feláldozná. Nincs hite, nincs bizalma. És ugyanezt tapasztaljuk a hitetlen férfiaknál. Érdekből lépnek házasságra, de a házasság szentségét a hűséget nem tartják meg – nincs hitük, nincs bizalmuk. Ha anyagi érdekük vagy felhevült szenvedélyük nem kívánja, szívesen lemondanak minden családi örömről – agglagények maradnak. – Miért? Mert az általuk emancipált nőtől ők rettegnek legjobban.

Ily állapotok mellett a társadalomnak vesznie, buknia kell. Itt az ideje, hogy a társadalom a női hivatás méltóságának visszaállításaért sikra szálljon. E tekintetben a keresztény program csak az lehet, hogy:

1. Adjuk vissza a női szívnek azt, a mi nélkül nyughatatlan marad – *az Istent, a vallást.*

2. Biztosítsuk számára a családi tűzhelyet, hadd legyen ő annak védőszelleme, a szent tűznek ápolója, élesztője.

3. Becsüljük meg női szívének legféléttettebb kincsét, a szeretetet, mely nélkül a nő elhervad és elhal mint forró-övi pusztai virág.

4. Bízunk vallásos szívére a gyermeknevelést, hiszen a gyermek sokkal közelebb áll az anya, mint az apa szívéhez. Szíve alatt hordozta, szíve vérével táplálta, tudja legjobban, mikép kell azt nevelni, hogy majdan a hazának hasznos polgára legyen.

Ennélfogva mozdítsuk elő a nők alkalmaztatását a nevelőintézetekben és gyermektanodákban, feltéve, hogy a nő vallásos és szíve az Isten szellemétől van áthatva.

5. Küzdjünk a családanyáknak a gyári és oly munka alóli felszabadításáért, mely által az a családi tűzhelytől huzamosabb időn át elvonatik és gyermekei nevelését elhanyagolni kénytelen. Hogy e célt elérhessük, rajta kell lennünk, hogy akár a gyárban, akár pedig bármely hivatalban alkalmazott vagy munkában levő családapa napi hozománya elegendő legyen családtagjai fentartására. Magától értetődik, hogy egyes családapák tékozlási hajlama a napi szerzemény megállapítását nem befolyásolhatja.

6. Hogy a családanya is hozzájárulhasson a családi tűzhely biztosításához, költsége fedezéséhez a házi ipar fejlesztését kell zászlónkra írunk, de csak oly módon és oly mérvben legyen az szervezve, hogy a szakiparosok előnyére és ne hátrányára válják.

7. Hasson oda a társadalom, hogy a leánykereskedők és lelketlen nőcsábítók a legszigorúbban büntetessenek.

8. Adjuk vissza a nőt önmagának, azaz hivatásának és magas szentes hivatásával járó méltóságának, azaz állítsuk vissza azon polczra, melyre a kereszténység szelleme állítja. Legyen anygala az Édennek, anygala a szenvedő emberiségnek, védőszelleme a férfi szívnek, papnője a családnak s úgy jelenjék meg a társadalomban, mint a nők eszményképét, Szűz Máriát festeni szokás: homlokán csillagkoronával, anygajok körében, ruhája szegélyével a földet alig érintve és lábaival a kígyót tiporva.

Ebben rejlik az igaz nőemanczipáció. Ezért küzdjünk!

A modern korszellem női emanczipációját mint a korszellem szülöttjét passu pari kellett követnie az iskola emanczipációjának, vagyis a gyermeknevelő nyilvános intézetek a vallás karjaiból való kiragadásának és a modern materialistikus hitetlen szellem karjaiba való átültetésének. A materialistikus Moloch a zsenge ifjúság áldozatát követeli leghangosabban. Oda is adták neki, hogy felemészse. Lássuk hát az iskolát mostani berendeztségében – vagyis inkább pusztításában.

AZ ISKOLAKÉRDÉS.

Az iskola teljes meghódítása képezi a világ atheus államainak legfőbb törekvését – nevezzük bár ezen államokat atheus-liberalis államoknak, vagy a jövőt önmagának vindikáló szociális államoknak. Egyikét és másikat is csak a materializmus vezérli és ezen materializmusnak uralmát akarja fen tartani a korlátlanul uralkodó liberalizmus, ezen materialistikus alapra törekszik fektetni a már most is félelmetes szociálizmus a jövő század államát; a collectív tulajdon államát. Hogy célját elérje, egyik is, másik is a jövő fentartóját, a zsenge ifjúságot csalogatja magához; egyik is, másik is a maga eszméjének akarja meghódítani, mert tudja, hogy: „kié az iskola, azé a jövő”. A materialistikus-liberális és a jövő századot magukénak hirdető szociális bölcselek és államtudósok ezen tervének ellene áll a lenézett, kigúnyolt, nap-nap mellett becsmért, lealázott, de mindennek daczára szilárdan álló és meg nem tört keresztény katolikus egyház, mely az isteni igazság fegyverét villogtatva ellene szegül a két ellenfélnek és az isteni tekintély pajzsával védi leányát: *az iskolát*. Ehhez nemcsak joga van, hanem ezt tennie kötelessége is. „Elmenvén tanítások minden nemzeteket” monda az Üdvözítő tanítványainak és ezzel a kijelentésével az apostolokra és utódaikra bízta a tanítói hatalmat. Az egyház tanítói hatalmának felelevenítésére és gyakorlására leginkább a mai keresztényellenes időkben van a legnagyobb szükség. Az összes „modern” államok csak antikeresztény pártok befolyása alatt állanak, s vajmi kevés reményt táplálhatunk arra nézve, hogy az elhagyott keresztény állápontra egyhamar visszatérjenek. Az egyház és állam szétválasztásának elve uralkodik manapság s jogara alatt mindinkább tünedeznek a keresztény elemek úgy az állami, mint társadalmi közéletből, – helyüket elfoglalja az istentagadó materialis szellem befolyása alatt álló párt, melynek végcélja a társadalomnak elkereszténytelenítésű és aztán végleges elistentelenítése a

netán felszínre kerülő szocziáлизmusban. Ez irányban működik a kereszténységtől elidegenült állami iskola, melynek befolyása napról-napra érezhetőbbé válik. Már látjuk a társadalom felszínén felbukkanó atheus alakokat, melyekről bátran mondhatjuk: elvesztvén minden valláserkölcsi támpontot, a „has” vagyis az „érdek” istenét imádják.

Ily körülmények között az egyházra, mint Krisztus tanításának letéteményesére háramlik a fontos feladat, hogy *leányát, az iskolát* megvédje és az ifjúságnak keresztény szellemű nevelése és oktatása által a társadalom nagy testébe keresztény szellemet – öntsön. E célja eléréseéből az onnipotens állammal szemben a *tanszabadságot* proklamálja, hogy annak kivívásával, miként Amerikában, úgy minden európai államban elhatározó befolyást gyakorolhasson a közéletnek minden fázisára.

Az egyház ezen törekvésének ellenáll a Hegel-féle omnipotens államisten, mely mint ilyen, az iskolát önmagának követeli és az ifjúság nevelését és oktatását az állam feladatának tekinti. Az egyház és állam mint két hatalmas ellenség állanak e téren egymással szemben s míg az első az isteni tekintélyre támaszkodik, addig az állam a divatos „államisten” hatalmában bízik. Kinek van igaza? E kérdést megfejtí az *iskolának* meghatározása. *Iskola alatt oly intézetet értünk, melyben az ifjúság oktatást nyer mindabból, a mi neki jövő élethivatására szükséges és hasznos.* E meghatározás szerint az iskola első sorban *oktató* intézetnek látszik, – a *nevelés* másodrendűnek tűnik fel, de csak feltűnik, mert tényleg az oktatás a nevelésnek csak egy részét és eszközét képezi. Ez a nevelés céljából folyik. *A nevelésnek feladata és célja a tanítványt úgy képezni, hogy felnőtt korában önállóan ideiglenes és örök hivatásának megfelelni tudjon* – a mi más szóval annyit jelent: a növendék szellemi képessége annyira legyen kifejlesztve, annyi ismerettel és készséggel bírjon, hogy földi hivatását betöltse, örök boldogságát elnyerhesse. Ez az *oktatás* tiszte. De mivel továbbá a nevelésnek még az a feladata is van, hogy a növendéket oly szilárd jellemű kereszténynyé képezze, a ki a jóért es igazért lelkesedni tud, s a ki hivatásának kötelmeit híven és

lelkiismeretesen erkölcsi érdekből teljesíteni élete legfőbb feladatának tekinti, akkor ily nemes magaviselet lényegesen függ az igazság megismerésétől. Az igazság megismerésének eszköze „az oktatás” – s mint ilyen a *nevelésnek* szolgál.

Az oktatás lényeges összefüggésben áll a neveléssel. Egyik sem választható el a másiktól. Ha az oktatást önczélnak tekintjük és kezelésében a nevelést egészen mellőzzük, úgy csak a növendék szellemi és erkölcsi életének megosztását érjük el. Az oktatásnak lényeges *nevelő jellege* van; az nevelő oktatás. Így fogván fel az iskolát – azt *nevelő-oktató* intézetnek kell neveznünk. Mint ilyennek legfőbb feladata a *nevelés*. *Neveljen* oktatás által. Vagyis törekedjék arra, hogy az ifjúságot ne csak szellemileg tornázza és neki bizonyos mérvű ismeretet és készséget adjon, hanem mivelje az ifjúság szívét, helyesre indítsa akaratát is; hogy az ifjúság ne csak szellemileg, hanem erkölcsileg is haladjon, fejlődjék, keresztény jellemmé váljék.

Így fogván fel a nevelő oktatásnak célját, magát az iskolát, melyben a szülői nevelés lesz kiegészítve, az egyház számára kell követelnünk. Az egyház mint isteni intézmény a keresztényeknek igaz nevelőintézete. És ebben a tekintetben maguk a szülők is csak mint az egyház orgánumai szerepelhetnek gyermekeik nevelésénél – mert a házasság szentségénél fogva gyermekeiket *keresztényileg* tartoznak nevelni – s hogy az történjék, e fölött az egyház örökös közegét által. Az iskola tehát, a mennyiben csak helyettese a szülői háznak, *az egyházé*. Maguknak a szülőknek joguk és kötelességük megkövetelni, hogy az iskola az egyház felügyelete alá helyeztessék. *Joguk*, mert csak így lehetnek biztosak, hogy az iskola igazán keresztényileg neveli gyermekeiket; *kötelességük*, mert szülői tisztóknál fogva tartoznak gyermekeik keresztény nevelése felől garantiát követelni: a garancia az egyháznak az iskola fölött gyakorolt felügyeletében rejlik.

És ez egészben és általában mondható minden iskoláról, legyen az elemi népiskola, városi gimnázium vagy főiskola. Minden iskolának egy a feladata: *nevelni a maga módja szerint*. Akár elemi tárgyak körében mozog az oktatás, akár tudományos termé-

szetű, mégis *nevelő oktatásnak* kell lennie, mindig a nevelésnek szolgálnia. A nevelés pedig első sorban a szülők, főleg az egyház tiszte. Azért az iskolák emancipációja akár a szülők joga, akár az egyház felügyelete alól megsértése a szülők és az egyház jogának.

Hogy az iskola az egyházé, és annak felügyelete és vezetése alatt kell állania, azt az államok is elismerték mindaddig, míg keresztény alapokon állottak. Az első iskolákat az egyház alapította – ő tehát az iskolának anyja, s ilyenek ismerték el az államok, midőn kijelentették, hogy az iskola „annexum relligionis”. A történelem tanúsága szerint, a székesegyházak, zárdák és plébániák területén mindenütt iskolák keletkeztek, s ezeket mint az illető egyházak annexióit a lelkészek látták el. Későbbben az egyes községek és városok is alapítottak iskolákat s az egyház felügyelete alá helyezték. A világi fejedelmek által alapított és dotált felsőbb iskolák a „keresztény hit előmozdítását és terjesztését” tárták feladatuknak s mint ilyenek szerves összeköttetésben állottak az egyházzal. Nyilvános működésüket csak akkor kezdték meg, ha a pápa által elismerve és hitelesítve voltak. A főiskola kancellárja mindig egyházi méltóság volt s mint ilyen csakis egyházi tekintély erősíté meg hivatalában. Az iskola tehát nem volt tisztán világi tanintézet, hanem mint az egyház leánya szerepelt. Az iskola elvilági ásitása a reformatio idejében jött divatba; azóta az állam veszi lassan-lassan birtokába a nélkül, hogy keresztény jellegétől megfosztaná. Csak a XIX. század második felében ragadja ki az állam az egyház kezéből az iskolát, hogy azt a saját képére és hasonlatosságára alkossa. A felekezetenlküli állam felekezetenlküli iskolát alapít.

Igaz ugyan, hogy az emberi nemzedéknek oktatását és nevelését, első sorban az egyháznak vindikáljuk, mindazáltal elismerjük, hogy az államnak is joga van az iskolához – még pedig közvetett joga, melyet mint ilyen csak az egyházzal *közösen* gyakorolhat, de tagadjuk az államnak közvetlen és föltétlen jogát egy oly intézetre vonatkozólag, mely első sorban *nevelő-oktató* intézet. Az államnak érdekében áll, hogy a gyermekek az iskolában alapo-

san képeztessenek, a kultúrállam polgárainak szükséges ismeretekben gyarapodjanak. Az iskolázatlan és tanulatlan ember csökkeneti annak az államnak a tekintélyét, melynek kebelében helyet foglal. Az állam érdekében áll, hogy a tudományos oktatás a felsőbb iskolákban kimerítő és tökéletes legyen, hogy legyen neki elég művelt közege, kellő képzettségű eleme, melyet közigazgatásában felhasználhat és értékesíthet. *Joga* van megkövetelni, hogy az ifjúság a tanrendszer egész lépcsőzetén kellőképp oktattassék mindazon ismeretekben, melyeket d, *az állam*, a polgári és állami élet érdekében, minden alattvalójától megkívánhat. Az államnak továbbá még *iskola-ellenőrzési joga* is van, hogy biztosságot szerezzen magának, vajjon az iskolában úgy teljesítik-e az ő igényeit, a mint azt az ő érdeke megköveteli. Ámde az államnak ezen joga gyakorlásában az egyházzal egyetértelműleg, közösen kell eljárnia, nehogy az egyház joga csorbítottassék akkor, mikor az állam a maga jogát gyakorolja. Autonóm testület az egyház, Autonóm az állam, mindkettőnek érdeke a kölcsönös támogatást igényli legkivált az iskolai nevelés és oktatás terén, ilyen viszony létezett, egyház és állam között a keresztény államokban. A világi hatalom nem függetlenítette magát az egyháztól, nem bitorolt kizárólagos jogot az iskolához, hanem minden rendeletét és intézkedését az egyház jóváhagyásával tévé. Ezen jó viszonynak a XIX. század szelleme szakíta véget az iskola-monopólium behozásával az állam jogának az egyház joga fölé való helyezésével. Az egyház örökét, az egyház leányát, az iskolát, az állam veszi hatalmába, hogy föltétlenül uralkodhassék fölötte. Ez a *modern paedagogia* nagy (?) vívmánya.

Ezen paedagogia alapelve szerint az ifjúsági nevelés és oktatás nem a család, sem az egyház ügye, hanem az *államé*. Az első és legfőbb nevelő az állam. Ezen paedagogiai elmélet semmi egyéb, mint kifolyása az állam absolutizmusát hirdető modern államelméletnek, mely szerint az emberek mind csak az *állam végéit* vannak és értékük is csak annyiban van, a mennyiben az állam céljainak szolgálnak. Ebből kifolyólag az államnak kizárólagos joggal kell bírnia arra is, hogy az ifjúságot a *saját* céljaira nevelje.

Mint látjuk, az államelmélet szolgálatába szegődött a paedagogia is. Nem produkált újat, midőn az *állami nevelést* írta legfőbb elv gyanánt lobogójára.

Ezen elmélet és paedagogiai felfogás szerint az iskola állami intézet és mint ilyen nem áll lényeges összefüggésben a családdal; az iskolai nevelés már nem kiegészítése és tökélyesbítése a szülői nevelésnek; az iskola nem megbízott helyettese a szülői háznak, hanem egy az állam által a szülők nélkül alapított intézet, mely mint ilyen a családokkal szemben souverén és uralkodó rangot foglal el. A szülők tartoznak gyermekeiket ezen intézetbe küldeni, hogy ott az állami közegek az állam egyedüli felügyelete és vezetése alatt az állam céljaira neveljék és oktassák őket. Itt tehát a szülők joga a neveléshez teljesen meg van semmisítve; a szülők helyére az állam lép és magához ragadja a nevelés jogát. Így van ez Németországban, Austriában, Franciaországban és a többi nyugati államokban. Magyarországon az általános államosításnak a jelenlegi kultuszminiszter a legnagyobb híve, s hogy szándékát nem tudja a maga egészében keresztül vinni, annak csak egy oka van: *a pénzhiány*.

A modern paedagógiának elmélete szerint a nevelés joga tehát az államot illeti; az iskola semmi egyéb, mint *állami intézet* oly célból alapítva, hogy az ifjúságot az államnak és érdekeinek nevelje. Az állami absolutizmus monopolizálja az iskolát, akár csak a szeszes italokat, dohányt stb. Az egyháznak semmi dolga többé az állami iskolában, ki van rekesztve, kirúgva. A modern paedagogia azt nyíltan ki is mondja, midőn hangoztatja és követeli: hogy az egyház takarodjék ki az iskolából. Az egyház az ő pozitív keresztény vallásoktatásával, az ő pozitív keresztény nevelésével ne is közeledjék az iskolához. Az iskolán kívül, ha a szülők épen kívánják, vagy nem ellenzik, oktathatja és nevelheti a gyermekeket keresztényileg; az iskola ebbe nem avatkozik, mert az iskolának csupán az a teendője, hogy az állami – „nemzeti” nevelést ápolja. Az állam legfőlebb annyit tehet, hogy a keresztény vallásoktatásnak egy pár órát enged át hetenkint, de ezt csak azért, mert a nép jelenleg meg azon a fokon áll, hogy iskolát

keresztény vallásoktatás nélkül nem tud képzelni. De majd másképp lesz ám ez, ha egyszer a „modern” iskola megteszi hatását a serdülő nemzedéknél, és akkor itt lesz az ideje, hogy a vallásoktatás az iskolai tantervből egyszerűen töröltessék. Erről álmodzik a liberalizmus, erre építi fel államát a szocizálizmus.

A modern paedagogia szelleme nem tűrheti az ifjúságnak keresztény szellemben való neveltetését – ez annyit jelentene, mint feladni az állami nevelés princípiumát és az iskolát egy régen elavult álláspontra visszavezetni, mely a modern eszmékkel egyáltalán nem férhet össze.

A modern paedagogia teljesen elszakadt az egyháztól és az atheus állam szolgálatába szegődött, igaz ugyan, hogy a viszonyok jelen stádiumában a modern paedagogia megenged még egy kis „általános vallásoktatást”, de nem tűri, ha az illető hitoktató holmi „felekezeti különbségek”, „általános vallási nézetek”, „magasabb erkölcsstani kultuszok” feszegetésével bíbelődik.

A modern iskola lényegében ép oly istentagadó, mint ura, az állam; és ha az iskola ezen atheismusát a modern paedagogia legszajásabb képviselői már nyíltan hangoztatják, ezeket legalább annyiból meg kell dicséernünk, hogy következetesen gondolkodnak és bátorságuk is van rendszerük utolsó következményeit hímezés-hámozás nélkül hangoztatni.

Ezen rendszer következményei világosak előttünk. Bármerre tekintünk, mindenütt azt látjuk, hogy az elkereszténytelenedés sikamlós lejtőjére jutottunk. A modern paedagogia szelleme mindig mélyebben és mélyebben hatol a modern államiskolába és kiszorít abból minden keresztény szellemet. Franciaországban a század elején a napóleoni iskolamonopolium alpesként nehezedett az iskolára; e monopólium kényszere alatt szépecskén tanyát ütöttek „az 1789-iki elvek”, vagyis az atheismus elvei. Más államok csak később léptek ezen lejtőre, és manapság körülbelül ott áll az egész iskolaügy, ahol Napoleon idejében. Nagyon sokan vannak nemcsak Ausztria-Magyarországon, hanem Németország és a többi nyugati országokban is, akik az iskolaügyet illetőleg együgyű optimizmusban ringatóznak. Jajveszékelnék ugyan az ifjúságnak iszonyú el-

vadulása fölött, de azért mégis azt hiszik, hogy az iskola még most is keresztény, s mint ilyen majd visszatéríti az elpártoltakat. Hiu remény! Az állami iskolákból a papi iskolafelügyelőt eltávolították; a vallásoktatást az állam kezelteti, annyira, hogy ott még a káté sem biztos a világi hatóságok önkényű beavatkozásától; az iskolai nevelés nem keresztény többé, hanem a liberális elvé. Ha pedig a közös iskolákat tekintjük, melyekben a vallásoktatás, mint a többi tantárgyak függeléke szerepel és az ifjúság vallásgyakorlata inkább türetek, mint előmozdítatik; ha figyelembe vesszük továbbá azt az épen nem keresztény, hanem határozottan vallástalan széliemet, mely az egyetemeken uralkodik, hol a keresztény gondolatot és eszmét csak kigúnyolják és kikaczagják, akkor bizony egy csepp okunk sincs arra, hogy optimizmusban ringassuk magunkat. Különben is a rövidlátók optimizmusát megczáfolják a tények. Egy protestáns intézet tanárának memorandumszerű értekezését közöljük a jegyzetben, hadd lássa minden ember, hová jutottunk, mit eredményezett a „modern paedagogiai” elv.

„Freilich, das ist wahr, auf dem Papier, nach den Bestimmungen, welche für die Gymnasien gültig sind, und die, wir sagen es mit Dank, die leitenden Behörden wiederholt bekannt gemacht und eingeschärft haben, werden unsere Staatsgymnasien im christlichen Geiste geleitet; sieht man aber die wirkliche Sachlage an, so ist obiger Satz; weiter nichts als eine grosse Täuschung und kann bei den gegenwärtigen sittlich-religiösen Zuständen unseres Volkslebens gar nichts anderes als eine Täuschung sein. – Die Mehrzahl der Gebildeten unseres Volkes ist der Gottentfremdung, dem Unglauben anheimgefallen. Die Missachtung der Gebote Gottes, die Vernachlässigung der Ordnungen der Kirche überwiegt die treue Befolgung derselben. In vielen, vielen Gebildeten scheint überhaupt das christliche Leben erstorben zu sein, in den Augen Weniger findet der Glaube an die Bibel als Gottes Wort noch Gnade, viele kümmern sich gar nicht darum, andere werfen ihn geradezu über Bord. Das Leben „ohne Gott in der honestesten Form” bildet nur zu oft gerade in den gebildeten Familien die Regel. Ewigkeit, Himmel und Hölle, Gott, Jesus Christus der wahrhaftige Gottmensch, der einzige Heiland und Retter der Sünder, das sind abgethane Stücke, die existiren für Viele nicht mehr; werden sie ihnen vor die Augen gestellt, so erzwingen sie ein vornehmes Lächeln oder ein stolzes noli me tangere. Die Gvmnasial-Gandidaten rekrutiren sich nun nicht sowohl aus den

verhältnissmässig wenigen gläubigen Familien des Volkes, sondern ebenso gut aus den eben gezeichneten Kreisen; die grosse Mehrzahl derselben ist, wie in christlichen Kreisen, soweit sie die Biebel-Universitätsverhältnisse kennen, allgemein bekannt, ist, mit dem Glauben an die Biebel als göttliche Offenbarung, an Jesum Christum, den auferstandenen Heiland und Seligmacher der Menschen, fertig. Daraus machen sie auch gar kein Geheimniss. Im Gegentheil, es wäre eine Beleidigung für die Herren, wenn man ihnen zumuthen wollte, sie sollen glauben an die Biebel als die einzige göttliche, ewige Wahrheit, sie sollten als arme Sünder zu dem auf Golgotha gekreuzigten Jesus sich wenden, um durch sein vergossenes Blut ihre Sünden tilgen und sich mit Gott versöhnen zu lassen.

„Der Staat besetzt nun aus den Reihen der Gymnasial-Gandidaten die Lehrerstellen der Gymnasien. Auf dem Papier stehen die vortrefflichsten Bestimmungen über die Leitung der Gymnasien im christlichen Geiste, aber bei der Anstellung der Lehrer fragt der Staat auch nicht im entferntesten nach dem christlichen Glauben seiner Philologen, sondern hier entscheiden allein das wissenschaftliche Zeugnis und etwa das Alter. – Wir fragen sämtliche Gymnasiallehrer aller deutschen Gymnasien, ob einer von ihnen uns auch nur eine Mittheilung machen kann, dass der Staat bei der Anstellung seiner Lehrer sich um den Glauben kümmert. Wir sind einmal mit einem gläubigen deutschen Gymnasialdirector zusammen gekommen. Derselbe redete mit tiefem Schmerze über die religiösen Zustände der Gymnasiallehrer-Collegien, er erklärte zugleich: ich bin eine Reihe von Jahren Director eines königlichen Gymnasiums, ich habe alles mögliche versucht, ein einigermaßen gleichgesinntes Lehrercollegium zu sammeln, aber es ist unter den bestehenden Verhältnissen an den Staatsgymnasien unmöglich. Wenn man hier etwas will, so muss man Privatgymnasien gründen. Der Staat kann auch gar nicht nach dem Glauben seiner Philologen, Mathematiker, Naturwissenschaftler u. f. m. Fragen, denn wollte er den positiven Glauben mit zu einer Bedingung der Anstellung machen, so würde er bei den vorhin, geschilderten gegenwärtigen sittlich-religiösen Volksständen die-leeren Stellen nicht besetzen können.

Auf diese Weise kommt es ganz von selbst, dass die Gymnasial-Lehrer meistens als Ungläubige oder Gleichgiltige oder Unwissende vor der Ewigkeit, vor dem Worte Gottes stehen. Es sind Fälle genug constatirt oder können constatirt werden, dass Lehrer ihren Unglauben selbst vor den Schülern bekannt haben, ihn als echte Weisheit hingestellt haben. Der eine erklärte etwa, Wunder seien unmöglich, ein anderer, Weissagungen gebe es nicht, es seien nur aus der Gegenwart gezogene Schlüsse, wie Bismarck sie auch zu ziehen im Stande sei, ein dritter lässt die Biebel voller Mythen sein, ein vierter lässt in der Religionsstunde Sätze analysiren, weil ihm das Verständnis, was in einer Religionsstunde

getrieben werden muss, völlig abhanden gekommen ist. Solche und ähnliche Beispiele können viele erzählt werden, die obigen hat Schreiber dieses nur gelegentlich von Freunden oder Bekannten mittheilen gehört. Aber die grosse Menge der Gymnasiallehrer offenbart ihren Unglauben in ihrem Verhalten gegen die Gebote Gottes und die Ordnungen der Kirche. Das Gotteshaus wird gar nicht oder selten besucht, der Altar mit dem gesegneten Brode und Kelche ist für sie nicht da, des Reich Gottes mit seinen grossen Arbeiten lässt sie kalt. Niemand urtheile hierüber hart, denn sie müssen sich so gegen die Heiligthümer verhalten, jede andere Stellung wäre eine Heuchelei. Sie glauben ja nicht an den verlorenen Zustand der Menschen, an eine ewige Seligkeit der von Jesu Erlösten und an eine ewige Verdammnis aller Ungläubigen und Umgekehrten. Diese betrübenden Erscheinungen haben die Herren, die das Gütersloher Gymnasium gegründet, ihrer Zeit offener und klarer dargelegt als wir es thun vermögen. Es ist, ergreifend, wie einer von ihnen vor dem Geheimrath Dr. Wiese schildert, wie die Lehrercollegien der Staatsgymnasien bunt zusammengewürfelt seien aus Theisten und Phantheisten, Aesthetikern und Materialisten oder wie die Richtungen alle heisseu mögen.

Wie weit die liberalen, negativen Glaubensanschauungen unter die Lehrer der Philosophie, der Geschichte u. s. w. auf den Universitäten eingedrungen sind, ist ja allgemein bekannt. Mag man das „Freie Wissenschaft“ oder Fortschritt nennen – uns soll es einerlei sein, wir wollen es nur constatirt haben. Deshalb ist es auch selbstverständlich, dass ihre Schüler von demselben Geiste zum grössten Theil beseelt sind . . .

Bei solchen Zuständen, die nicht einmal von Schuli Behörden gerügt, geschweige verhindert werden können, sind unsere Kinder auf den Staatsgymnasien den Gefahren des offenen Unglaubens ausgesetzt. Väter und Mütter, welche an die Bibel als Gottes Wort und Offenbarung glauben, können unmöglich mit Gleichgiltigkeit diesem seelenmörderischen Treiben zusehen und müssen bitten, dass es ihnen gestattet werde, für ihre Kinder und Pflegebefohlenen ein Privatgymnasium zu errichten, in dem sie ihre Kinder vor solchen Gefahren geschützt wissen.

Gewiss, wir geben mit Freuden zu, dass an manchen Gymnasien liebe, ernst christlich gesinnte Lehrer wirken und christlich gesinnte Directoren walten; aber diese verhältnissmässig wenigen, denen das Wort Gottes theuer und die sich unverhohlen als gnadenhungrige Sünder unter das Kreuz Christi stellen, Gotteshaus und Altar treulichst aufsuchen, verschwinden in der Mehrzahl der anderen, sind gelegentlich unter den Schülern um ihres Kirchengehens willie als Dummköpfe verschrien . . .

Bei der verhältnissmässig geringen Zahl gläubiger Gymnasiallehrer kann das Ghristenthum auf den Staatsgymnasien den Schülern nicht als eine Macht, als die göttliche Wahrheit entgegentreten. Jesus Christus

tritt hier in den Hintergrund, als sei er gar nicht der für uns gekreuzigte und auferstandene Heiland der Welt, als sei er nicht der Lebendige, der über ewige Kräfte und Mächte gebietet.

Solche Zustände, die kein Minister und keine staatliche Behörde zur Zeit mit dem besten Willen zu ändern vermögen, müssen von unheilvollen, verderblichem Einfluss auf die Entwicklung des Glaubenslebens der Schüler sein; gerade in diesen jungen Jahren bildet der Knabe, der Jüngling sich nach seinen Pflegern und Erziehern mehr, ab zu einer andern Zeit. So kommt es denn, dass Gymnasiasten, oft kleine Kinder, schon von dem Unglauben angefressen und von der Richtigkeit und dem Unwerth der Religion vollständig überzeugt sind, oder, um mit dem genannten Gütersloher Herrn zu reden, nur zu oft von jedem Reste der Frömmigkeit, den sie vielleicht noch aus dem Elternhaus mitgebracht, ausgeleert sind.

Unser gesamtes Schulwesen ist unverkennbar in einer Krisis begriffen; es fehlt im allgemeinen an derjenigen Einheit des Geistes, ohne welche die Wirksamkeit weder eines Lehrplanes, noch eines Lehrercollegiums fruchtbar sein kann, soviel auch im einzelnen gelernt werden mag . . . Der verderbliche Mangel solcher Einheit tritt am schärfsten in der Verschiedenheit der Ansichten hervor, welche von den Lehrern selbst über die religiöse Seite dieser Aufgabe gehegt und geäußert werden. Von vielen wird die Zugehörigkeit des Religionsunterrichtes zum Lehrplan überhaupt bestritten, von anderen für denselben eine subjective Freiheit in Anspruch genommen, welche die kirchliche Gemeinschaft und die objective Norm eines kirchlichen Bekenntnisses ignoriert und nicht einmal den zwischen den Klassenstufen der Schule erforderlichen Zusammenhang achtet. Vollends gemeinsame Andachten, etwa beim Beginn des Tagewerks der Schule oder beim Schluss der Woche zu halten wird von diesem Standpunkt aus entschieden verworfen. Das ist u. a. in der . . . erwähnten Schrift geschehen, worin ein Lehrer mit scharfem Blick allerlei Schäden des höheren Schulwesens beurtheilt; aber wie man die Schüler der oberen und der unteren Klassen zu einer Andacht vereinigen könne, begreift er nicht und sieht die Lehrer dabei zur Unwahrheit gezwungen an; denn zwischen der geistigen Sphäre des wissenschaftlich gebildeten Mannes und dem Kirchenthum bestehe jetzt ein Gegensatz, der schroffer nicht gedacht werden könne. Sollte die Zahl der Gymnasiallehrer, die das apostolische Glaubensbekenntnisa mit gutem Gewissen als ihrer religiösen Ueberzeugung conform bezeichnen können, auch nur Eins von Tausend betragen? fragt er und fügt hinzu: Schwerlich! Ob er Recht hat oder nicht, wer will es sagen? Jedenfalls liegt in seiner Bemerkung der Hinweis auf einen Zersetzungsprozess und auf das Symptom einer Krankheit, die am innersten Leben der Schule zerrt. Es ist der Indifferentismus und die Unwahrheit des Namenchristentums . . .

„Nach allen unseren Erfahrungen müssen wir dasselbe bezeugen. Die Kneipereien sind ein Fluch für viele Gymnasiasten geworden, lasten wie ein Alp auf den idealen Zielen der Gymnasiasten und richten nicht wenige Schüler zu Grunde, rauben manchen talentvollem Jüngling jede Energie und Lust zum lernen, verursachen ernster Gesinnten oft die schwersten Gewissensbisse und Kämpfe. Ein christlich gesinnter Gymnasiast, der noch dazu in dem Hause seiner gläubigen Eltern wohnte, hat mir einmal die Verführungen, die da lauern und nur zu oft verstricken, und seine bitteren Kämpfe und Gewissensnöthe, die er durchzumachen, in der erschütterndsten Weise offenbart. Christliche Eltern, welche an die Ewigkeit denken und die unsterblichen Seelen ihrer Kinder gern zur Seligkeit leiten möchten, schauern hier zusammen.

Dicht neben diesen Sünden liegt das schauerliche Gebiet der Unzuchtssünden, in die manche Gymnasiasten, wie wir öfters zu hören Gelegenheit hatten, schon eingeführt worden. Der empörend schmutzigen Reden kaum confirmirter Knaben, des Renommirens mit den (Unzuchtssünden) — dessen erinnern wir uns selbst aus unserer Gymnasialzeit. Es ist gewiss in den letzten Jahren nicht besser geworden. Im allgemeinen wirkt der Geist der Liederlichkeit in den letzten Jahrzehnten unter unserm Volke intensiv und extensiv stärker. Der sittliche Schmutz unserer studirenden Jugend muss nach dem, was man gelegentlich hört, ein grauenhafter sein, lässt sich in diesem Umfange, in dieser Roheit und Raffinirtheit nur dadurch erklären, dass jene unglückseligen Jünglinge schon zum Theile als Knaben oder kaum Erwachsene in die Gemeinheit eingeführt wurden. Einzelheiten mitzuthemen verbietet uns der Anstand ... Wenn ich schliesslich nach den Resultaten solcher Erziehung und solchen Lebens und Treibens frage, so lässt sich hier wenig sagen. Soviel ist aber gewiss, die Zahl derer, die bereits in der Gymnasialzeit vollständig herunterkommen, Sorgenkinder ihrer Eltern werden, ist keine kleine.

Als gemeinsamer Charakter der bestraften Schülerverbindungen hat sich, erwiesen die Gewöhnung an einen übermässigen Genuss geistiger Getränke, welcher, auch wenn er in Ausnahmefällen ohne Täuschung der Eltern über den Zweck der Ausgaben ermöglicht wird, jedenfalls der körperlichen Gesundheit nachtheilig ist, jedes edlere geistige Interesse lähmt, ja selbst die Fähigkeit zum ernstlichen Arbeiten aufhebt. Die Unterhaltungen in den Trinkgelagen sind in manchen Fällen nachweisbar, da man sie der schriftlichen Aufzeichnung werth erachtet hat, in den Schmutz gemeiner Unsittlichkeit herabgesunken. Die Entfremdung gegen die wissenschaftlichen und sittlichen Ziele der Schule führt zu der Bemühung um alle Mittel der Täuschung in den für häusliche Arbeit gestellten Aufgaben. Manche Verbindungen sichern hierzu überdies ihren Mitgliedern die Benützung ihrer Täuschungsbibliothek. Selbstverständlich ist der Erfolg solcher Täuschung nur ein vorübergehender; die längste Dauer des Aufenthaltes in den oberen Klassen, das Doppelte und Drei-

fäche der normalen Zeit, findet sich vornehmlich bei eifrigen Verbindungsmitgliedern, die in der Erfüllung ihrer angeblichen Verbindungspflichten die Fähigkeit zum Arbeiten verloren haben. Gemeinsam ist ferner den bestraften Schü'erverbindungen die Bestimmung, dass in Sachen der Verbindung den Mitgliedern gegenüber der Schule die Lüge zur Ehrenpflicht gemacht wird. An die Stelle der Achtung vor der sittlichen Ordnung der Schule und der natürlichen Anhänglichkeit der Schüler an die Lehrer wird die grundsätzliche Missachtung der Schulordnung und die pietätslose Frechheit gegen die Lehrer gesetzt. Der Terrorismus, welchen die Vereinsmitglieder gegen die übrigen Schüler ausüben, erschwert es diesen, sich der sittlichen Vergiftung zu entziehen; durch enge Verbindung untereinander breiten die Vereine ihr Netz möglichst weit über verschiedene, nahe und ferne Lehranstalten aus. Die bezeichneten Charakterzüge sind, wenn auch nicht jeder derselben in jedem einzelnen Falle ausdrücklich nachgewiesen ist, doch sämtlich in betrübender Evidenz als thatsächlich constatirt.

Ein bestimmter confessioneller Charakter gehörte damals (vor 1869) zu den unterscheidenden Merkmalen der Unterrichtsanstalten und wurde für ein wesentliches Stück ihrer Zweckbestimmung gehalten; ihn zu fordern und ihn für die Zusammensetzung der Lehrercollegien entscheidend sein zu lassen, war lange Zeit Verwaltungsprincip. Bei der allgemeinen Zeitforderung einer festen gesetzlichen Regelung der Verhältnisse konnten jedoch auf diesem Gebiete Verwaltungsprincipien ein unangefochtenes und normatives Ansehen nicht behalten. Kein Gesetz macht aber den confessionellen Charakter zur *conditio sine qua non* des Bestehens einer Schule. So geschah es, dass schon in der Zeit der Vorbereitung eines Unterrichtsgesetzes zugleich unter der Einwirkung der vorerwähnten kirchlichen Conflict, mehr und mehr die Parität (richtiger die Confessionslosigkeit) an die Stelle der Confessionalität bei den höheren Schulen gesetzt wurde. Schon im Jahre 1868 (16. Dez.) war im Hause der Abgeordneten der Antrag gestellt und angenommen worden, pas hinfort in der zum Staatshaushalts-Etat gehörigen Nachweisung die Bezeichnung evangelisch oder katholisch bei den Gymnasien weggelassen werde. In einzelnen Fällen ist zwar auch Neugründungen noch ein bestimmter confessioneller Charakter gegeben worden, ζ. B. dem auf Staatskosten errichteten Gymnasium zu Wongrowitz der katholische, im Jahre 1872. Seitdem aber ist in der Regel für die Gewährung von Zuschüssen aus allgemeinen Staatfonds das Aufgeben eines exclusiv confessionellen Charakters, jedenfalls z. B. innerhalb des der evangelischen auf die lutherische Confession beschränkten, zur Bedingung gemacht worden.

Trendelenburg, a híres berlini tanár a következőkben határozta meg az állam omnipoteiciáját: „Wenn der Staat in der

umfassenden Bedeutung seines Wortes gedacht das Volk als einen Menschen im Grossen darstellen soll, und wenn dieser Mensch im Grossen dadurch bedingt ist, dass das Volk wie natürlich, so auch geistig sich aus sich fort erzeuge und ergänze; ferner, dass gemeinsame sittliche Vorstellungen den Willen aller bestimmen, und wenn die Einheit der Geister wesentlich davon abhängt, dass dazu die Jugend gewöhnt und unterwiesen werde; so liegt es im Begriff des Staates Erzieher zu sein.” íme a nagy tanárnak iskola-elmélete, mely eltekintve attól, hogy költői festése mellett nem gyakorlati, nem igazságos, de még keresztényellenes és immorális is. És épen ezen theoria uralja Európa államainak kormányfériait, ezen theoria képezi alapját a modern államiskolák berendezettsé- gének Európa összes államaiban.

Ezen általánosan elfogadott elmélet, daczára költőiségének. először is nem gyakorlati. Hangzatos, sőt csiklandozó és a hazafias szellem fellendítésére irányuló ezen eszme. Sajnos, hogy csak hangzatos. A tiszta hazafias szellem, mely az állampolgárnak szívét-lelkét betölti, mely nem gyorsan fellobbanó szalmatúz, hanem szilárd, mint az aczél, semmiféle oktatással sem csepegtethető az ember szívébe, ez már benrejlík, magába szívja azt az ember még csecsemő korában az édes anyatejjel, tovább fejleszti az isteni vallás, Jézus Krisztus példáján okulva, ki hazája fölött könyeket sírt; nagy fává növeszti a vallás erkölce, mely a hazát az ember második anyjául állítja oda. Ha a patriotizmus fejlesztése tisztán az állami iskolákra lenne bízva, akkor nem beszélhetnénk patriótákról, magokat és mindenüket a hazáért feláldozó hősökről, oly korban, amikor a keresztény vallás nevelte az embereket és az állami absolutizmusnak még híre sem vala. A hazafiság előbb volt, mint Europa absolut állama. A keresztény állam ifjúsága tudott hazafiasán érezni anélkül, hogy állami iskolába járt volna. Jaj annak a patriotizmusnak, mely az állam üvegházában fejlődik és gyarapodik. Az igaz hazafiság a keresztény vallásban bírja gyökerét. A hazafiság erény – és mint ilyen az isteni vallás gyökeréből nő és táplálkozik.

A mindennapi élet nap-nap mellett bizonyítja, hogy a vallás

nélküli ember csak egy elvet követ: „ubi bene ibi patria.” Az érdek, még pedig a magánérdek kielégítésére szolgáló feltételek teszik előtte becsessé a talajt, melyen áll és mozog. A feltételek megszűntével megszűnnek a kötelékek, melyek a talajhoz kötötték, – más szóval megszűnik a hazaszeretet, hogy helyébe lépjen egy más hazának a szeretete – no de nem is szeretete – csak más haza (vidék) iránti vágyódása. Hazaszeretet és vallás elválaszthatlanok egymástól. Csak az igaz vallásból fejlődik igaz hazaszeretet – ezt bizonyítja a történelem. A vallástalan, felekezetenlküli iskolából kikerült, jobban mondva az ilyen iskolában fejlesztett hazafiság csak olyan üvegháznövény; melyet az érdek első viharos és jeges szele megfagyaszt vagy letördel. A legnagyobb hősök a legnagyobb keresztények voltak. Tagadja, a kinek tetszik, a tények szólnak mellettem. Vallás nélkül nincs erkölcs, nincs erény – ez tény; a hazafiság erény, tehát vallás nélkül lehetetlen. És ha van, akkor csak üvegházi növény, mely addig él, míg az érdek levegőjében tény ész.

Semmiképen sem vonom kétségbe az államnak azon jogát, melynél fogva minden ténykedésével az állampolgárok szívében lán-goló lelkesedést kell gerjesztenie önmaga iránt, sőt még megtoldom azzal, hogy ezt tenni kötelessége. Maga a teremtő Isten különféle társadalmi körökbe helyezé ugyan az embert, de megköveteli tőle, hogy a kör egységét meg ne bontsa, a vele egy körbe helyezett tagokkal egyetértsen, együtt érezzen. Ilyen körök: a család, a szülőváros, a megye, a haza; a nemzetiségekre nézve: a magyarnak a magyar, a németnek a német stb. A magyar magyarnak érezze magát akár az Alföld kalászos rónáin lakik, akár a Kárpátok hegytövéén, akár a tengermosta partvidéken, akár pedig mint az egésztől különvált részecske Amerika földjén él és tartózkodik. Az életviszonyok még más társadalmi köröket is alakítottak: a katona tiszti körét tartja becsben, a tanár tanán testületében érzi magát legjobban, a szerzetes szerzetestársai szeretetét kívánja, az egyház híveinek egyértelműségére tart igényt. Ezen körök mind a kör tagjainak szívét követelik maguknak, hogy az egység fentartassék s így mindnyájan egyért és egy valamennyiért

éljen és helytálljon. Ugyanazt követeli tőlünk a haza, a gondos anya, melynek emlőin táplálkozunk és erősödünk. Ezt Isten rendelte így – Isten rendeletének pedig engedelmeskedni tartozunk, íme a vallás parancsa a hazaszeretet dicső erényének gyakorlásánál!

Jogos továbbá az államok azon törekvése, mely a nemzeti egység révén az államegységet czélozza – föltéve, hogy nemes törekvésében csak megengedett eszközökhöz nyúl és nem sérti sem a természetes, sem a népjogot. Az állam izmosságára nézve szép előny az, ha alattvalói között a lehető legnagyobb nemzeti és vallási egyetértés uralkodik, – a nemzeti és vallási egység fennáll. Joga van tehát a magyar államnak követelni alattvalójától, hogy a nemzeti és magyar állami egység érdekében a magyar nyelvet tanulja, a nemzet egységét képviselő kapocs iránt szeretetet tanúsítson.

Igazságtalanná válik azonban az államnak ezen jogos törekvése, ha célját jogtalan, meg nem engedett eszközökkel törekszik elérni, mint pl. ha a szülők nevelési jogát korlátozza és a gyermeknevelést önmagának vindikálja. Ez a szülők természeti jogának megsértése, ehhez nyúlni még a mindenható államnak sem szabad, ha jogállamnak nevezi magát, azaz „jogon” és nem „ököljogon” alapszik.

A modern iskolaelmélet, mint az uralkodó államtannak kifejezése, ép oly *keresztény ellenez*, mint maga az állam. Minden egyes tételében megtaláljuk a keresztény álláspontnak és felfogásnak negaczióját. Az állam a keresztény hit negaczióján épült fel, az államiskola a keresztény felfogás negaczióját képviseli. A *keresztény felfogás* alatt nemcsak a katolikusok egyöntetű felfogását értem, hanem azon protestánsokét is, kik a pozitív kereszténységnek alapján állanak. A keresztény felfogás szerint az állam az emberiség világi üdvéről gondoskodik, az egyház a vallás ügyeit kezeli és mivel a két „önálló” tényezőnek harmonikus működésétől függ a társadalom testi és lelki jóléte, azért egyház és állam együttvéve képezi azt a nagyban vett egy embert, amelyről Trendelenburg beszél. Ha az állam egymagában képezi a „nagy em-

bért”, akkor mondják meg nekünk, hogy mire való az egyház, legyen az katolikus vagy protestáns? Vagy a vallástanítás is a világi állam hatalmára van bízva? Úgy tudjuk, hogy az állam a vallással szakított, nem törődik vele s így a vallástanítás sem tarthatik jogkörébe. Ezt nem is vindikálja magának; mint felekezetenkénti államnak semmi köze, nincs is szüksége vallásra s nem is tűrné iskolájában, ha a buta tömeg (?), mint szócsövei hirdetik, nem ragaszkodnék annyira hozzá. Megtűri, miért? Mert proklamált mindenhatósága dacára nem tudja megfékezni a felkorbácsolt emberi szenvedélyeket – rendőrbotja súlyával nem ölheti ki a szív borzadalmas, magát az uralkodó liberális államot is veszélyeztető gerjedelmeit. A szív szenvedélyeit csak a vallás fékezi, íme a vallás hatalma! Érti a mindenható állam is, hogy a vallás hatalmasabb, mint ő; de azért nem meri nyíltan kimondani, gyengeségét nem akarja beismerni; büszke hivalkodással hirdeti a maga nagyságát és hatalmát – pedig egy háborgó szívet sem tud lecsendesíteni, – öntelten kürtöli világgá: „éti vagyok az úr, enyém a gyermek-, férfi- és aggkor”, és mégis vallási rendőr segítségével után kiabál, ha a gyermek, férfi és agg szenvedélyes arccal közeleg feléje. Íme a mindenható, büszke modern államnak képe– Nem látjuk-e ábrázatán a csalfaság, a képmutatás, a hamisság, a szemfényvesztés vonását. A vallást semmibe sem veszi, de a vallás karjára igényt tart; a vallást gúnyolja, de azért iskoláiban és a nyilvánosságban a valláserkölcsei nevelés szükségességét hirdeti; az egyházat üldözi s mégis alamizna-kenyeret kér tőle; Krisztus istenségét tagadja és Krisztus istenségének tanítását az iskolában megtűri; magát Istennek tartja, s más Istent tűr meg maga mellett; a türelmetlenségnek inkarnációja a szabadság czégére alatt s mégis a legtürelmesebb bárány. Miért V Mert önző érdeke így kívánja. Ha majd más lesz az érdek, más lesz a bőre. Most még csak báránybőrben farkast ad, későbbben a vad szociálizmusban farkasbőrben igazi farkast mutat majd. Ebben dicsérjük a szociálizmus következetességét. Nem akar másnak látszani, mint a mi de facto.

Keresztény tan szerint Krisztus az apostoloknak ezeket mon-

dotta: „Elmenvén tanítsatok minden nemzeteket, megkeresztelvén őket az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében; tanítván őket, megtartván mind, a miket parancsoltam nektek. (Máté 28. 19-20.)” Ezen rövid szavakkal Krisztus Urunk tanítványaira azaz tanító egyházára biza: 1. a vallástanítást („Elmenvén tanítsatok minden nemzeteket”); 2. a szentségek kiszolgáltatását („megkeresztelvén őket stb.”); 3. a felnőttek kioktatását a vallás igazságaiban („tanítván őket megtartani stb.”). Az egyház, mint az államtól különálló Autonóm intézmény áll előttünk. Fel van ruházva az igazság tanításának és hirdetésének jogával. Ha a vallástanítás az egyház jogkörébe tartozik, úgy a tanítás fölötti felügyelet is az egyházat illeti. Hogyan történhetett mégis, hogy az állam önmagának vindikálván az iskolát, melyben a vallásoktatást is megtűri, a vallástanítás fölötti főfelügyeletet a maga közegei által gyakorolja. Tudjuk nagyon jól, hogy az állam a vallástanítást teljesen kiküszöbölné az általa fentartott iskoláiból, ha a társadalmi viszonyok jelen állásánál a vallásra, mint rendőri közegre nem szorulna, de így kénytelen megtűrni a gyakorlatban azt, amit elvileg elvet; de hogy fensőbbségét az egyház fölött fitogtassa, azért gyakoroltatja a főfelügyeletet a maga iskoláiban a saját közegei, tanfelügyelői által, kik mint ilyenek az iskolákban előadott összes tantárgyak, tehát a vallás mint tantárgy fölött ellenőrzést gyakorolnak. Hiába kendőzi magát azzal, hogy én mint állam a vallástanításba nem avatkozom, azt az illető egyházak papjaira bízom, sőt nagylelkűségemben és a vallás iránt még mindig tanúsított tiszteletemben fizetést is adok azon papoknak, kik az én iskoláimban az erkölcsi nevelést a vallástanítással előmozdítják.” Épen ezen kijelentésében rejlik a hamisság, a szemfényvesztés. Tudhatja mindenki, hogy az állami iskolákban szereplő és a vallástanítással foglalkozó papi személyek csak mint az *állam orgánumai* vétetnek tekintetbe, s mint ilyenek fölött áll az állami tanfelügyelő, legyen az protestáns, katolikus, felekezetenkívüli, vagy zsidó. A hamis iskolaelméletnek a gyakorlatban nevetséges kinövései vannak. így pl. egy tisztán kath. községben alapított állami iskolába eljár a véletlenül protestáns vagy felekezetenkívüli tanfelügyelő és ellen-

őrzi a kath. vallástanítást és vizsont. Miképen ellenőrizheti, ha nem ért hozzá? Risum tenentis. Vagy azért teszi, mert fizetést huz érte, vagy pedig azért, hogy ő mint állami közeg az állam fensőbbségét hirdesse az egyház fölött. Ha az első ok az igazi, úgy az ilyen iskolafelügyeletben nincs köszönet – végezheti akárki, még ha azt sem tudja, mi fán terem az az iskola; hiszen a vallás ép oly kötelező tantárgy, mint a többi; – ha pedig ehhez nem ért és mégis felügyeletet gyakorolhat fölötte – miért értsen a többihez? Ha pedig a második ok az igazi, akkor legalább nyílt és következetes legyen az állam, mondja ki nyíltan, hogy maga mellett semmiféle Autonóm egyházat nem tűr meg, és ne dédelgesse az egyiket pl. a protestánst, a másiknak, értem a kath. egyháznak rovására; ne kacsintgasson oly szerelmesen a zsidóságra és ne hunyjon szemet annak valláserkölesi tanaival szemben. Kérje el az utóbbiaktól a kátét, az erkölcstant, hogy lássa, vajjon csakugyan azt tanítják azok, amit az állam ismer, vagy más tanokat is csepegtetnek a tanulóifjúság szívébe. A keresztény tan egy nyitott könyvben foglaltatik – megnézheti, a mikor tetszik. Nincs mit takarnunk; – az isteni igazság világosságot terjeszt. Csakhogy a sötétség fejedelme nem szereti a világosságot. Hogy uralkodhassék, a hamis elméletek és tanok ködévei árnyékolja be a világosság napját, hogy legalább addig gyakorolja fenhatóságát, míg a nap fénysugarai a ködön áttörnek. Így tett a legújabb kor államtanával, így tesz a modern iskola elméletével, nem törődve azzal, hogy mást hangoztat elméletben és mást visz keresztül a gyakorlatban. Célja az, hogy izolálván az államtól az egyházat, azt az állam szolgájává alacsonyítsa le. Innét van, hogy mindenben és mindenütt az államot tolja előtérbe, mely mint ilyen az emberek nemcsak földi világi, hanem lelki üdvéről is gondoskodni hivatva van legalább addig, míg az ember is ég-lelki táplálék után sopánkodik. Az egyház és állam dualizmusától, mely a kereszténység lényegében fekszik, retteg és irtózik. Inkább magán hagyja száradni a szemfényvesztés, hamisság, alattomoság igazságos vádját, semhogy a keresztény felfogás érvényesülésének tért engedne; inkább visszaesik a pogányságba, mintsem elfo-

gagná a keresztény államtheoriát, a keresztény iskolaelméletet.

A modern iskolatan eszméje akkor lépett a nyilvános élet porondjára, a mikor Voltaire 1787-ben a maga „Écrassez l'iname”-jával diadalát ünnepelte Berlinben és Sanssouciban. Azóta terjedt folyton, mert mindig talált egy tekintélyes férfit, Maecenast, ki új ruhába öltöztette és mint a kecsesség eszményét az emberiségnek mutogatta. Sok bámulója között akadt aztán olyan is, ki felismerte a kecses ruhába bujtatott vézna, beteges alakot s le is leplezte. Hogy csak egyet említsek a sok közül, itt van pl. Rönne a nagy protestáns tekintély (a protestáns tekintélyeket azért citálom, nehogy elfogultsággal vagy pártossággal vádoljanak), ki „Das Staatsrecht der preuss. Monarchie, Leipzig 1882. II. kötet, 370 1.” című művében nemcsak Németországban, hanem a többi nyugoti kulturáliamokban divó iskolaelméletnek jogi oldalát a következő szavakkal dönti halomra: „Die Kirche ist vom Staate nach Gegenstand, Zweck und Wirksamkeit verschieden, und deshalb betrachtet die gemeinsame Ordnung aller christlichen Völker Staat und Kirche als zweierlei, wesentlich selbstständige Gemeinschaften . . . Noch die Römer sehen das *jus sacrum* als einen Bestandtheil des *jus publicum* an. Erst das Christenthum hat dahin geführt, die Kirche, als die *religiöse* Gemeinschaft des Menschen, dem Staate, als der *politischen* Gemeinschaft, selbständig zur Seite zu stellen. A ki még keresztény, vegye fontolóra Rönne nagy horderejű szavait.

Még egy körülményre akarom figyelmeztetni a modern államtanítókat és főprinczipálisukat: a modern állam vallás- és közoktatásügyi miniszterét. Magyarázza meg nekünk, hogyan vezetheti egy állami tanító katolikus szellemben azt az állami iskolát, mely véletlenül vagy par force egy tiszta katolikus községben létesült s melynek az illető állami kinevezés folytán tanítójává lett mikor ő neki mint a felekezetenélküli állam által kinevezettnék csak a felekezetenélküli szellemet, azaz kenyéradója és ura szellemét kell hangoztatnia, tekintet nélkül arra a szellemre, mely a község lakosságát vezérli? Én azt gondolom, hogy az iskolának

mégis csak valami szelleműnek kell lennie; hogy milyen legyen ez a szellem, azt most nem vitatom, de hogy egységes szellemnek kell lennie, azt tudom, mert az iskolaoktatás célja abban a pillanatban veszélyeztetve van, amint egységes szellemétől megfosztjuk és két, esetleg három vagy semmi szellemet nem viszünk bele, A szellem egységéből származik az oktatás egysége, mely nélkül meddő munkát végez a leghíresebb paedagogus is. A pogány korban az államok politheistikus szelleme uralkodott az iskolákban – ennek kellett magát alávetnie még egy Sokratesnek is – mert abban a pillanatban lett elítélve, melyben az egy Istent hirdette. A kakas feláldozásával Aesculapnak már nem tette jóvá elkövetett hibáját; – mást tanított, mint a mit az állam előírt; – bűnhődnie kellett, elítéltetett és életével bűnhődött. Hát a modern állam milyen szellemet visz bele az iskolákba? Felekezetnélküli lévén ő maga, más mint felekezetnélküli szellemben nem taníthatja a jövő reménységét, a gyermekeket és a serdülő ifjúságot; ha mégis megteszi, akkor veszélyezteti az oktatás egységes célját, megsérti a még katolikus község legszentebb érzületét, mert hiszen a kath, szülő katolikus gyermeket óhajt, a protestáns protestánt, a zsidó zsidót; – egyik sem akarja, hogy az iskola protestánt neveljen a katolikus gyermekből, katolikust a protestánsból, zsidót e kettő bármelyikéből, vagy katolikust a zsidóból. Vagy nivellíroz mindent és azt mondja: felekezetnélküli szellemben neveltetem majd a jövő támaszát; csakhogy ezzel a kijelentéssel a kinevezett tanító helyzetét teszi elviselhetlenné. A község katolikus, tehát katolikus nevelést kíván az iskolától – ha pedig protestáns, a protestáns szellemnek tiszteletben tartását követeli, A felekezetnélküliség még csak a romlott kedélyeket hódította meg – a többség ellenáll ennek a vészes szellemnek. Ezt tudja az állam, ezt érzi a tanító: – hogy célzott érjen, képmutatóvá lesz egyik is, másik is. Az államtanító látszólag protestáns vagy katolikus szellemben vezeti az iskolát – a mint a község többsége magával hozza, de a mellett van gondja, hogy lassan amúgy észrevétlenül a felekezetnélküliség, a hitetlenség mérgét kisebb-nagyobb adagban csepegtesse a fogékony gyermekszívbe. A kultuszminiszter szemet

huny a látszólagos katolikus nevelés fölött, az állam tani Ló meg örül képmutató tanításának – megtartja állását. E képmutató galád eljárás már is megtenné a maga gyümölcsét: a folyton elharapódzó erkölcstelenséget és hitetlenséget. Az államot nem okolhatja ezért senki, mert hiszen keresztény szellemben oktatja a gyermekeket (a látszat kedvéért); a tanító büszkén veri mellét: mert megtette kötelességét – oly szellemben vezette az iskolát, a milyen szellemű maga a község; hogy az ifjúság erkölcsi elfajulása érezhetőbb, mint azelőtt, a hitetlenség még tovább terjed, ez a papság bűne – mondják képmutató arczzal – nem tartotta meg rendesen a hittanórákat – nem törődött eléggé a gyermekekkel. A tanító csak nem vezetheti be azt a szegény gyereket annyira a lelkiekbe, mint azt egy pap tehetné; – a tanítónak sok tárgya van – a papnak csak egy. Ha már terjed a hitetlenség és erkölcsi elfajulás, annak oka a papok léhasága, nem törődése, mondják unisono. Oh a képmutatók! Nagyon jól tudják, hogy a felekezetenlküli állam tanítója – ha ugyan derék szolgálja a felekezetenlküli államnak-ezer meg ezer alkalmat talál, a mikor a szegény papnak 1-2 órai hittanoktatását a többi tárgyak kere-tében kigúnyolhatja, neveltségessé teheti. Erre nézve nagyon sok példával szolgálhatnék. Hát a hol az állami tanító a hittanatanatást is végzi. Ilyen is van. Igazán sajnálatra méltó az ilyen. A képmutatásban kell magát gyakorolnia, hogy eleget tegyen a szülők érzületének, az állam kívánságának. Bilinguisi léleknek kell lennie, hogy eleget tegyen itt is, ott is. Tanít az mindent, a mit reá bíznak – ha kell protestáns szellem, abban oktat, ha kell katolikus, ebbe csap át, ha a zsidók érdeke nem túri egyik szellemet sem, közömbös lesz, szóval ens neutrius generis. Ennek a képmutató rendszernek Diesterweg a megalapítója. Lehetetlen ide nem iktatnunk Ketteler mainzi érseknek ezen képmutató rendszer ellen intézett pásztorlevelének legpraegnánsabb részletét. Közlöm eredeti német nyelven: „Machen wir uns die Rathschläge Diesterwegs recht klar, Geliebte; wir haben hier ein wahrhaft teuflisches System der Verführung der Kinder zum Unglauben und des schändlichsten Betruges der Eltern vor uns. Der ungläubige Lehrer soll all so

zunächst nach diesem Rathe, um seine Stelle nicht zu verlieren, fortfahren, das zu lehren, was er innerlich für unwahr hält, vielleicht verspottet, verachtet. Schon das ist ohne Zweifel eine Heuchelei; denn nicht durch die Worte, die er äusserlich hersagt, sondern durch den innern Glauben ist er ein Glied der Kirche, und nur in der Voraussetzung dieses inneren Glaubens hat er die Stelle erhalten. Er soll aber bei dieser Heuchelei nicht stehen bleiben, sondern vielmehr jetzt planmässig und absichtlich diesen Schein einer katholischen Gesinnung, durch den er sich im Amte erhält, benützen, um den Kindern ihren katholischen Glauben zu nehmen. Der ungläubige Lehrer soll daher den Buchstaben der Religionslehre, ohne das, was den Buchstaben lebendig macht - also die blosse todte Form vortragen; dagegen soll er in der Überzeugung dadurch die todte Form bald wieder zu beseitigen, in die lebendige Seele der Kinder seine eigenen Gefühle und Stimmungen des Unglaubens und des Spottes über die Religion einhauchen. Weiter kann in der Thai der Betrug und die Schlechtigkeit kaum getrieben werden, als es hier gerathen wird." (Ket-teier: Der Religionsunterricht in der Volksschule. Mainz, Kirchheim 1859. 50-ik oldal.) Sapienti sat.

A modern iskolaelméletről a következő megjegyzést bátorkodunk kockáztatni:

Először: A modern felekezetnélküli, vallástalan állam, a mely csak ámitás és szemfényvesztés céljából itt-ott „kereszténynek” nevezi magát, jóllehet kultuszminisztere és tanítói közege zsidó, pantheista, materialista, atheista lehet, a legnagyobb erkölcstelen-séget követi akkor, midőn államkeretében felekezeti iskolákat meg-túr és működésüket az állam tekintélyével szentesíti. Egy felekezet-nélküli állam iskolai berendezettségének okvetlenül felekezetnélküli-nek, vallástalannak, szóval színtelennek kell lennie, azaz olyannak, a milyen maga az úr, az állam. Iskoláiban nem szabadna hangoz-tatni sem Krisztust, sem hogy Krisztus Isten; azt sem szabadna említienie, hogy a protestáns vallás megalapítója Luther Márton, Calvin János. Mi köze az államnak a vallásokhoz és azok alapítói-hoz. A felekezetnélküli, vallástalan, egy szóval hitetlen állam csak

hitetlen iskolákat tarthat fenn, tűrhet meg. A rémes szociáldemokrácia ebben a tekintetben teljesen elűt apjától, a liberalizmustól. A felállított hitetlenségi elvnek levonja konzekvenciáit, minden képmutatás nélkül azt mondja: a szocialista állam bensőleg teljesen külön szakadt az egyháztól, mint a pénz állama, a liberalizmusé, épen úgy helyezkedett az „atheismus” álláspontjára, akár a most uralkodó „liberális” állam; mindent elutasít magától, a mi legkevésbé is vallási jelleggel bír, vagy a mi az államot bármilyen módon viszonyba hozhatná valamelyik religióval; sőt a szocialista állam még csak nem is iparkodik a maga istentagadó jellegét titkolni, mint ezt a „modern” állam cselekszi mindannyiszor, valahányszor úgy látja, hogy még nem tanácsos a maga valódi ábrázatját megmutatni; a szocializmus nyíltan és bátran hirdeti az istentagadást és anyagelviséget, egyenesen kimondja, hogy ezen és csakis ezen alapon akarja felépíteni a maga új államát – ezen alapon fogja fentartani a maga állami intézeteit. Az államnak semmi köze a valláshoz és viszont. Ez legalább nyílt szó – tudja mindenki, hogy hányadán van vele. Megérti az egyes, megérti az egyház.

A szociáldemokracziának ezen kijelentése: „az államnak semmi köze a valláshoz és viszont” ép oly képmutató, mint a liberalizmusé. Mert ha az állam elszakadván az egyháztól, a keresztény szellemtől, atheisztává lett: akkor a dolog természeténél fogva önmagát teszi az Isten helyére, kit megtagadott és Hegel frázisa szerint „a föld abszolút hatalmává” nevezi ki magát, vagyis a szociális abszolút állam ép oly kevéssé állapotodik meg az egyház kapuinál, mint nem állapotodik meg a modern liberális állam, mert maga mellett más Autonóm intézményt meg nem tűrhet. „A vallási vélemény szabadsága, szabad vallástanítás az iskolában” stb. csak szólam, melylyel a még vallásosokat a maga pártjára szeretné hozni az uralkodó liberális állam és a jövőt magának követelő atheis szocializmus. Az összeütközés egyház és állam között be fog következni és annál intenzívebb lesz, minél abszolutisztikusabb lesz maga az állam.

Képmutató a vallástanítás, a valláserkölcsei nevelés szükség-

gességének hangoztatásánál a liberalizmus, ravasz és hamis, sőt erőszakos ellensége az egyháznak a vad szociáldemokrácia. Mindkettő az atheizmus alapján áll, mindkettő ellensége a pozitív vallásnak, ellensége a pozitív vallásitanításnak és igaz vallás-erkölcsei nevelésnek. Mindkettő az iskolát követeli magának, – mely daczára a jámbor szólamoknak, alapjában csak vallástalan felekezetenélküli lehet.

A vallástalan felekezetenélküli iskola valóságos pestis az ifjúságra és az emberi társadalomra, megöli a lüktető szívet, hogy a nihilizmus örvényébe süllyedjen a jövő nemzedék. Állításom bizonyítására idézem Bougaudt:

„Az iskola a vallási, erkölcsi és szellemi ember kiáltó szüksége; az ész csatornája, a jó ízlés terjesztője, a világosság fényforrása. A gyermeket épúgy őrizni kell a mindent tagadó álbölestől, mint a barbártól, ki csak néhány szót dadog, vagy a vad embertől, ki rombol és dúl; vagy csak elrettentő példaként kell őket bemutatni, mint a spártai gyermekeknek a részeg rabszolgát, hogy megutálják.”

„Vajjon így áll-e a dolog napjainkban. A lelkek második szentélyét, az iskolát megóvtuk-e a kételyektől? Ki van-e zárva onnét minden, mi a gyermeket lealacsonyítja és meggyalázza?”

„Fájdalom, az iskola ajtait és ablakait feltártuk, hogy kiüzzük belőle Istent. A kétely, istentagadás, közöny minden oldalon betört oda; és mi lett a gyermekekkel? Hasonlóan a vadak gyermekeihez – írja már 1840-ben Lamartine – kiket születésükkor majd forró, majd jéghideg vízbe mártanak, hogy bőrüket az égélj viszontagságaira megedzzék, a mi gyermekeinket is majd a hitetlenség, majd a hit karjaiba dobják. Kikerülve egy, talán vallásos, meglehet kétkedő atya házából, hol az anya állítja, amit az atya tagad, belép az állami tanintézetbe, melynek szelleme és iránya meghasonlott. Két lelkének kellene lenni, de csak egy van, melyet két ellenkező irányba terelnek. Eszméi zavartak és rendetlenek lesznek, melyeknek egy-egy töredékrésze a vallásnak, egy-egy töredékrésze az észnek marad. Csodálkozik az ellenmondásokon, eszmélni kezd, hogy talán undok játékot üznek vele, hogy a társa-

dalom mitsem hisz abból, amit tanít, hogy talán két hite és két erkölce van, egy hite és Istene a gyermekek, másik hite és Istene a felnőttek számára s talán még egy harmadik a meglett embereknek van fentartva. E látvány megtöri lelkét; hite kihal, értelme rideggé lesz, lelke sivárrá; lelkesedése pedig vagy közönyné vagy gyávasággá törpül. Ezt monda ezelőtt 60 évvel Lamartine. A szerencsétlen Musset Alfréd pedig ezeket mondja: „Még mint ifjú, utálatos kórbán szenvedvén, elmondom, mi történt velem három év alatt. Ha csak magam szenvednék, hallgatnék de mert ezer mások is hasonló bajban nyögnek, írok ezeknek. Nem valék még tizenhat éves, és már semmi hitem nem volt, templomba sem mint gyermek, sem mint tanuló nem jártam; az én vallásomban, ha ugyan volt, nem vala sem szertartás, sem hitvallás; én csak külső formák, szertartás, kinyilatkoztatás nélkül való Istent fogadtam el. A múlt század termékei által már serdülő koromban megmételyezve, igen korán szívtam magamba az istentelenség meddő tejét Az emberi büszkeség – az önző lelkek ez istene – nem engedte, hogy ima jöjjön ajkaimra; végre sivár lelkem a megsemmisülés reményében keresett megnyugvást.”

Ne gondoljuk, hogy ez egyes kivételes eset, ez volt az általános állapot. Miként ama harcos, kitől egykor azt kérdezték: „Miben hiszel”, így felelt: „Magamban”, úgy az ifjúság ugyané kérdésre ezt mondja: „Semmiben.”

Az író folytatja: „Ki bátorkodnék valaha elbeszélni azt, mi akkor az iskolákban végbement. Az emberek mindenben kétkedtek; a fiatalok mindent tagadtak. A költők kétségbeesésről énekeltek; az ifjak derült homlokkal, vidám, üde arczczal és – káromkodva jöttek ki az iskolából. Az ifjú szívek hervadtak, mint a letört virág. Anélkül, hogy lelkesültünk volna a rosziért, csak a jót tagadtuk; nem estünk kétségbe, csak érzéketlenek valánk. Tizenötéves gyermekek, virágzó bokrok árnyában gondtalanul összeülve oly beszédekkel ölték az időt, miktől Versailles százados ligetei is megrázkódtak volna. Krisztus szent testét, az ostyát, a mennyei szeretet ez örök zálogát levelek lepecsételésére használták, a gyerekek az isteni kenyérre pöktek! Boldogok, kiket az ár

el nem sodort! Boldogok, kik égre függesztett tekintettel haladtak át az örvény felett! Kétségkívül voltak ily szerencsések és ezek szánakozni fognak rajtunk.”

Íme a század első felében mivé lett az iskola. Hát a második felében milyen? A jobban ellenőrzött és fékentartott alsóbb rangú nevelőintézetekből elúztatva a hitetlenség, a magasabb körökben ütött tanyát, hol leginkább az ifjúság sarkában leselkedett, hogy megrontsa és megmételje azt. Láttunk tanárokat, érett embereket, kik a romlott, könnyelmű ifjúság tapsai közt taníták, hogy nincs Isten, nincs lélek, nincs különbség jó és rossz között; nincs erkölcsi szabadság és felelősség, hogy az agyvelő akként választja el a gondolatot, mint a vesék a vizet; hogy erény és bűn ép oly gyártmányok, mint a cukor vagy vitriol; hogy nincs más isten, mint a minőt az ember önmagának saját bensejéből alkot akként, mint a pók az ő hálóját. Továbbá, hogy minden szenvedély természetünkben gyökerezik, a mi pedig természetünkben van, az mind jó; hogy az erkölcs ösztönszerű valami, s a lelkiismeret nem egyéb igen egyszerű gépezetnél, mely idővel elgyengül, mint valami rugó. Lám, ilyenre taníták és tanítják a hevesvérű könnyelmű ifjúságot. És ezt tűrik az apák. De hát tűrni kénytelenek, még ha gyalázatot is hoz fejükre, mert ők sem jobbak. A fiú az apánál látja a hitetlenséget, ő sem lehet más – apja igaz fia. Ha pedig kilép a társadalomba – ott mit lát? Rossz lapokat minden kávéházban, rossz könyveket minden könyvtárban; ezer meg ezer kéjhölgyet, kik a nagy városokban minden utczaszögleten hajtó vadászatot tartanak a fiatalokra; színházakat, még pedig oly szemérmetleneket, hogy a különben kevésbé finnyás földszinti közönség gyakran felháborodva így kiált fel: Elég, elég.

Hát a nyilvános életben mit lát az iskolás fiatal úr. Látja a becsületet megvetve és üres külszín által helyettesítve; aljas üzérkedések által meggazdagodott emberek emelt fővel járnak és a legmagasabb polczokra vergődnek; a gyávaság neve mérséklet, az erényé ostobaság; az árulással tetézett házasságtörés oly közönséges lón, hogy fel sem tűnik többé; az erkölcsök hanyatla-

nak és minden lelkiismeret eladó. A politikában álnokság, törvénytelenység, jogtalanság; a legszentebb ügyet, ha ingadozik, gyalázatosan cserben hagyják; míg a legaljasabbat, ha sikert ígér, felkarolják; a népek között az igazság kötelékei megszakadtak; Európa nagy küzdőtérré vált, melyen mint a vadaknál, az erősebb joga dönt. „Ötven év óta, monda Royer-Collard, az erkölcstelenség nagy iskolája áll nyitva, melynek tanait ma már az egész világ visszhangoztatja.” Ilyen a nyilvános tanoda, ilyen az életiskola. Ilyen iskolából csakis ilyen fiatalság kerülhet ki, mint a minőnek azt Sand George Festi, írván: „Jelen szomorú közéletünkben nincs többé ifjú – vagy kivételes módon nevelt leány; az, kit naponkint látunk, az egy ronda, meglehetősen faragatlan tanuló, megméltelyezve bizonyos otromba bűnnel, mely lényében már szétdőlt a magasztos eszmény szentségét. Vagy ha a szegény gyermek a tanulók e dögvészét szerencsésen kikerülte is, lehetetlen, hogy a képzelet tisztaságát és korának szent tudatlanságát megőrizze. Elrútult, habár a természet szépnak alkotta is. Arczán a gyalázat bélyege ül, nem mer szemetek közé nézni; a rossz könyveket titokban, mohón nyeli le és a nők tekintetétől mégis remeg. Az anya czirógatásai alatt elpirul; talán érzi, hogy méltatlan azokra. A világ legszebb művei, az emberiség legfőnségesebb költeményei előtte már untató, lázító és undorító dolgok. ízlése megromlott és csak ocsmányságok után kapkod. Évek kellene, hogy e rútság bélyegét lehányja, hogy nyíltan, felemelt fővel nézzen szemetekbe. Csak ekkor fog ismét anyja keblére simulni, de már a szenvedélyek erőt vesznek rajta; sohasem fogja ismerni amaz angyali szeretetet, mely pihenő az emberi lélek számára.”

„Ifjú nincs többé, – hangzik a tapasztalt férfiak ajkairól. Abból, ki gyermek nem volt, sohasem lesz férfi. Bolygassátok meg a színleges ifjúságot, vizsgáljátok meg ez edényt; forrása meg van mérgezve. Csökken a vállalkozó szellem, lelkesedés, bátorság, tűz, jóság és gyöngédség. A physikai és erkölcsi férfias erő, mit a rómaiak „virtus”-nak neveztek, nincs többé. A nyitott tivornyák, a szemérmertlenség tanyái azok, melyeket az ifjúság leginkább látogat. Lelke üres, keble sivár a korán élvezett és korán meg-

utált gyönyör után. Oh apák, ébredjeteK és vigyázzatok fiaitokra, ügyeljeteK az iskola szellemére. Fontoljátok meg, hogy egyik-másik gyermeketeknek idő előtti elaggott lelke, csaknem hülyesége a szellemi dolgokban, huszonnégy évvel kimerült teste, eredménye az erkölcstelenség és hitetlenség azon mérgének, melyet jó korán magába szívott. Az ilyen ifjú csak az unalom sötét érzetét hordja keblében. Miért? Megmondja sorsosa De Sensncourt Lettres a Marcie-lettre IV. p. 194.: „Szerencsétlen nemzedék vagyunk, a kétely végtelen pusztáján bolygó gyarmat gyanánt, miként Izrael, a nyugalom sátorát keressük, de elhagyatva, próféták, kalauz, vezércsillag nélkül, azt sem tudjuk, hol üssük fel sátorunkat e háttartalan sivatagon. Ezért öL bennünket az unalom, zaklatnak a szenvedélyek és a sötétség ördöge, az öngyilkosság párnáinkon ólálkodik, vagy az est homályában a folyamok partjára kerget. Nincs többé szilárd alapunk, hol akaratumK horgonyát megvessük, és e hasznavehetetlen horgony, minőt az álbölcselet nyújt, szét-tört kezeinkben. Elvesztők önmagunk, érzelmeink fölött való uralmunkat, erőink tudatát. Még tünékeny létünk, e siralomvölgyön való gyors átsuhanásunk fölött is kétkedünk és fajtát életünk szemléletében meg-megállunk, mint a lázbeteg, ki feleszmélve így kiált: „Mit jelent ez álom?” Ilyen eredményt ér el az atheis iskola. Ha tehát az állam akár liberális, akár szocziáldemokratikus, csakis vallástalan atheistikus iskolákat tarthat fenn a képmutatás igaz vádjá nélkül, és ha az ilyen iskolák valóságos pestis az ifjúságra és a társadalomra, akkor a mindenható államnak le kell mondania iskolamesteri állásáról és az iskolát, mint nevelő oktató intézetet annak kezére kell bíznia, kinek az ifjúság neveléséhez és valláserkölcsi tanításához joga van: az egyháznak, vagy modern szóval élve, a felekezetnek; a katolikus egyháznak a kaiholikus ifjúságot, a protestáns felekezetnek a protestánst stb.

Tudjuk nagyon jól, hogy e naiv kívánságunkon csak mosolyogni fog az állami iskolaelméletnek buzgó támogatója és maga a felekezetnélküli állam és hogy az egyszer elfoglalt iskolaterületet nem egyhamar adja vissza, de hát akkor engedjen legalább becsületes konkurrencziát a felekezeti és állami iskolák között, ne

hangoztassa folyton, hogy csak az állami iskolákban van az igazi haladás, Patriotismus, tudomány; a felekezeti iskolák csak butítói az ifjúságnak, korlátai a dicső haladásnak, – hiszen úgyis tudja és érzi, hogy ez nem igaz; – ne mutasson oly nagy szeretetet a maga magzatja iránt, – hiszen a felekezeti iskola is hálás, még talán hálásabb gyermeke a hazának, mint az anyagilag folyton és folyton subventionált állami iskola. Részesítse az iskolákat egyforma kegyben, egyenlő anyagi támogatásban, ott, a hol az iskola mint ilyen anyagi támogatására van utalva. Ne gondolja az állam, hogy a hazaszeretet, hazafiság csakis a csillogó díszes állami iskolai épületekben tenyészik és fejlődik; a legszegényebb és legdísztelenebb felekezeti iskola is fejleszti a hazaszeretnek, önzetlen hazafiságnak oly díszpéldányait, minőket az állami iskolákban hiába keresünk. A tiszta önzetlen hazaszeretet gyönyörű virágának talaja és földje az igaz vallás, napfénye az isteni, nem emberi igazság, harmatja a vallás, kegyelme és malasztja, fejlesztő ereje a tiszta erkölcs.

Sokszor, nagyon sokszor elgondolkoztam a fölött, hogyan merészkedik az állam egyik-másik iskolaközege a hazafias szellem hiányos ápolásáról beszélni, oly iskoláknál melyek kath. kezekre, illetve kath. tanítórendekre vannak bízva – és dicsőíteni holmi zsidó zugiskolák hazafias szellemét. A választ megadja erre a töprenkedésemre az uralkodó keresztényellenes szellem, mely dicsérettel halmoz el minden keresztényellenes intézményt, legyaláz minden isteni tekintélyen alapuló hatalmat. Úgy tudom, hogy a hazafias szellem ápolásához, fejlesztéséhez, gyarapításához más belső erő is kell, mint az egyszerű parancsban rejlő hatalmi erő. Azt is tudom, hogy sokak hazaszeretete a haza által kielégített magánérdek határánál végződik. Miért? Mert nem ismerik azt a forrasztó erőt, mely az embert földi életpályáján nemcsak a szülői házhoz, hanem ahhoz a földhöz is köti, melyet ősei vére áztatott és termékenyített meg. És ilyen erő a *keresztény vallás*, minden egyes tétele az emberiség közjavát célozza, a haza jólétét hangoztatja, az egyest áldozathozatalra, sőt élete feláldozására tanítja, csakhogy az emberiség földi és örök üdvé eléréssék.

És ezen keresztény vallással szemben milyen összeforrasztó erőt állíthat fel a magát mindenhatónak nevező állam, milyen eszmével akarja meghódítani az ifjúság szívét? Tán „a magasabb erkölctan kultuszának” az eszméjével, vagy a se hus, se halizü német „gleiche sittliche Vorstellung”-nak az ifjúság szívébe való becepepgetésével? Hogy mi legyen az a „magasabb erkölctan kultusza” vagy a „gleiche sittliche Vorstellung”, azt – bocsánatot kérek – nem érti az ifjúság és nem érti maga a t. vallásügyi miniszter úr sem. Ilyen közeszemével, mely se hús, se hal, nem létesíthető sem az értelem, sem az érzelem egysége. Az iskolának pedig az a célja, hogy ilyen egységre tanítsa az ifjúságot, mint az egységes államnak egykori támaszát. És tegyük fel, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszternek sikerül az általa hangoztatott eszme alapján az egységet létrehozni – vajjon tartós lehet-e az ilyen egység? Nem. Addig tart, míg a vallásügyi miniszter eszméjét a belügy, igazságügy és hadügy miniszterei támogatják. De ilyenkor is csak a külső kényszer hatalmával erőszakosan fentartott külső egységről lehet szó, mert eltekintve az egész ország lakosságától, magában a tanári testületben is lesznek sokan, kiknek egyike-másika inkább hódol majd az ultramontanizmus, darvinizmus, Judaismus, pantheizmus, szocziáldemokratizmus, atheizmus elvének, mint a kegyelmes miniszter úr akár „gleiche sittliche vorstellung”-ot, akár „magasabb erkölctani kultuszt” folyton emlegető, semmit mondó érthetetlen oktatási irányelvének.

Hogy ilyen eszmékkal sokak szívéből kiirthatják a katolikus felfogást és érzületet – azt elhiszszük; de hogy értelmi és érzelmi egységet lehessen velők megállapítani, azt határozottan kétségbe vonjuk. Az értelem és érzelem egysége csak az isteni vallás révén érhető el. És ilyen isteni vallás csak egy van: a Krisztus vallása a kath. egyházban. Ez nevelt hősöket és vértanukat – ez nevel hazafiakat, önzetlen állampolgárokat, a hazáért halni tudó ifjakat és férfiakat. Ha katolikus meghal a hazáért, teszi azt meggyőződésből és Krisztus iránti szeretetből, ki népe fölött sírni, népeért meghalni tudott; de nem teszi fanatizmusból és a túlvilági hurik édes ölelő karjainak csiklandós érzékiségétől hajtva – mint a

mohamedán. „Isten, haza és trón”, ez szent minden katolikus előtt – ezért él, ezért hal. A történelem bizonyítja állításunk igazságát. A keresztény vallás magasztos tanának minden egyes tétele azt mondja: „Szeresd az Istent, becsüld meg a hatalmaságot, melyet Isten rendelt számodra, szeresd felebarátodat, mint tenmagadat, szeresd azt a földet, melyet Isten számodra rendelt; boldogulva boldogíts másokat, tanítsd őket jóra, hogy üdvödet elnyerhessed”. És ezen tannal szemben az atheus állam a maga torzszülöttjével áll elő és felkelti az érdek és önzés uralmát, hogy az egyenetlenségnek és torzsalkodásnak vége ne szakadjon soha.

Ha érzelmi és értelmi egységet, igaz hazafias szellemet akar az állam elérni úgy az iskolákban, mint nyilvános intézetekben, akkor ne zárkózzék el a keresztény szellemtől ő maga – hiszen daczára a modern államférfiak és bölcselők minden rugdalódzásának, az államok javarészben keresztény alappal bírnak; – ne akadályozza meg a keresztény szellemet behatolásában az iskolákba, felsőbb tanintézetekbe, hanem tárt ajtót nyisson neki, fogadja szeretettel, hadd legyen az iskola az igaz erény és tiszta erkölcs nevidéje, mint vala régente. Az ateizmus nem ismerhet sem erényt, sem erkölcsöt, mert mindkettő az egy igaz Istenben való hitnek gyönyörteljes virága. Ezen virágok között a hazaszeretet virága elragadtat szín pompájával csodaszép erény, a mint a hit gyökeréből sarjadzik elő – peremes, míg gyökere táplálja – elsatnyul, elcsenevész és elhal, a mint gyökerétől elválasztjuk és az érdek bármily fényes és művészi cserépedényébe ültetjük őt. Isten, szeretet nélkül nincs hazaszeretet. *Van talajszeretet, míg a talaj megélhetést és élvezetet nyújt – de nincs hazaszeretet.* És ilyen talajszeretetet neveznek most sokan hazaszeretetnek. S büszkélkednek vele, fitogtatják az utcán, a nyilvánosságban, mint a farizeusok ájtatosságukat; titokban és zárt ajtók mögött pedig számítják, hogy tulajdonkép mennyit is hozott vagy hozhat ezen nyilvános talaj szeretetük – pardon – *hazaszeretetük*. Ha keveset hoz be, nem rentábilisnak mondják és kivándorolnak, más talaj után néznek, melyre mint rentábilisra szeretetüket pazarol-

hassák. Magyarország a legrentabilisabb talaj, a hazaszeretet képviselői a rebach-lovagok. Meddig? Azt mondják feleletül: a míg tetszik. Sajnáljuk nagyon, hogy ezeket kell írunk – de nem tehetünk róla. A tények hosszú láncolata bizonyítja állításunk helyességét. Clio szorgalmasan jegyzi az adatokat Európa, sőt a világ évkönyveibe.

Hogy az Isten nélküli állam nem ismer hazaszeretetet, azt a szocialisták közkézen forgó programja is bizonyítja. Ledöntötte a haza határköveit, hogy nemzetközi lehessen. Isten nélküli, mert felekezetnélküli alapon áll az uralkodó liberális is. Egy az alap, egynek kell lenni az azon álló érzületnek is. A belső berendezés lehet más, de ez a lényegen nem változtat, nem változtat még akkor sem, ha e nagy épületnek egyik szépen berendezett termében hazaszeretetet emlegetnek és talajszeretetet értenek alatta. A tiszta önfeláldozó hazaszeretetnek így forrása csak Isten lehet. A mi szeretet más forrásból bugyog ki – s a mit csak tévesen szeretetnek neveznek, ez alapjában nem egyéb, mint a tetszetősnek érzéki felkarolása, a hozadékot és élvezetet biztosító tárgynak vagy személynek bírása utáni vágyakodás – mely addig tart, míg a tárgy tetszetősége fényével gyönyörködött, hozadékával kényelmetességet nyújt. Kihasztnált fényével kialszik a szemnek iránta való vágyódása. Miért? Mert nem eszményi a szeretet, csak tárgyi. Újból mondom: *Isten mint minden szeretetnek eszményképe nélkül nincs eszményi szeretet, tehát hazaszeretet sincsen.*

Vigye be az állam az általa alapított vagy a felekezetektől, különösen a keresztény kath. egyháztól elfoglalt iskolákba és felsőbb tanintézetekbe az Isten szeretetének szellemét, a mint ez az egyházat vezeti, függeszse ki az iskolateremnek díszéül Krisztus képét vagy keresztjét, mint a megváltás nagy művének létesítőjét, mint az igaz hazaszeretetnek eszményképét, ne engedje, hogy holmi zsidó rebach-lovagok megpökdössék vagy lábball tapossák annak akár képen, akár fán festett alakját, kinek példáját követték a nagy hősök akkor, mikor hazájukért vérüket és életüket feláldozták; adja át az iskolát az igazi nevelőanyának, az egyháznak – hiszen leánya; – és ha mindezt nem akarja tenni –

még pedig egy elenyésző csoportnak kedvéért – akkor legalább ne ámítsa a keresztény világot azzal, hogy a felekezetekkel nem törődik, hanem egyforma bánásmódban részesítse a zsidót, a protestánst, a katolikust, mert a mindennap tapasztalható tények meghazudtolják nagyhangú állítását. Az állami felekezetnélküli iskoláknak folytonos szubvenciója, az azokban elért tudományos haladásnak fennhangoztatása, a katolikus iskoláknak rendszerinti lealacsonyítása, néha hallgatag mellőzése, vagy csak esetleges – mert a pártszempont így kívánja – dicsőítése, a zsidó iskolák fölötti szigorú államfelügyeletnek elhanyagolása stb. mit jelenthet egyebet, mint hogy az állam a saját képére és hasonlóságára teremtett, tehát felekezetnélküli iskolákra fekteti a jövő századát s nem tűrheti meg maga mellett azt az egyházat, mely mint isteni intézmény az állam mellett is Autonóm testületként szerepelni akar, fennállani fog, mert fennállásának biztosítékát Krisztus Urunk Isten Fíának e szavaiban bírja: „Veletek vagyok e világ végezetéig”, „A pokol kapui nem vesznek erőt rajtad”. A liberalizmus egy századon át üldözi, hogy elnyomja – s mégis fennáll; a szocializmus nyíltan kimondja, hogy a katolikus egyházat „leghalálosabb ellenségének” tekinti – az egyház nem ijed meg a jövő századot magának követelő ezen hatalmas vérszomjazó ellenségétől sem, „Nee portae inferi” etc.

Látva, hogy a liberális állam, állandó képmutatása mellett, a keresztény szellemnek lenyűgözésére, ha lehetséges volna, teljes kiirtására tör, résen kell lennie minden igaz kereszténynek. Az állam alapjai, bár itt-ott aláaknázva is vannak, teljességökben még mindig keresztényiek. Az államok uralkodó pártja uralmát a képviselőház többségére alapítja: ha az liberális – liberális az államkormányzat is; – mi is a többségre hivatkozunk – vagyis a népfőlség elvére alapítjuk tervünket – vigyük keresztül a többség szellemének győzelmét. A felekezetnélküli állam az iskolát követeli magának. Kezdjük mi is az iskolánál. Az állam felekezetnélküli – az európai államok lakosságának többsége keresztény; a többség dönt, mondja a liberalizmus – és ha ez dönt, akkor Európa államainak keresztényeknek kell lenniök. A felekezetnélküli

liberális állam fennállása az ifjúságnak, mint a jövő nemzedéknek felekezetenélküliségben való felneveltetésétől függ; a keresztény iskolanevelés megállapítja a keresztény állam jövőjét. Rajta hát keresztények, lelkesüljetek a keresztény államokért. Ezt követeli tőletek azon hit, melyben neveltettek. A felekezetenélküliségnek *hite* köteleseégeket ró a magahitűek számára; mint pl. meg kell tartaniok mindazt, mit a felekezetenélküli állam, jobban mondva az államférfiakat igazgató többség mint a népakaratnak képviselője (?) elébök szab. Nekünk keresztényeknek meg kell tartanunk, meg kell tennünk mindazt, mit Krisztus, az Isten Fia és az általa alapított egyház parancsol.

Jam proximus ardet Uealegon. Nem tagadhatja senki, hogy a liberálismusban csak mesterségesen tartják fenn az életet; - egyes államokban már meg is halt és csak a janicsárok csapatja hangoztatja, hogy a nagy Mohamed bár nagyon beteg, de megél. A szocializmus eszméi rohamosan terjednek és hódítanak. Útját egyengette a liberalizmus. Az egyháznak nincs mit tartania a vad szocializmustól. Szembe szállt a liberalizmussal, mely dicsősége tetőpontján büszkén hangoztatta: „íme egy csapással megsemmisítem a magát autonómnak nevező kath. egyházat.” A liberalizmus haldoklik – az egyház él; a szó legnemesebb értelmében *liberális* minden ember iránt, rang, kor és nemkülönbség nélkül. A liberalizmus radikalizmusa nem ártott fényének, csak emelte tekintélyét; a szocializmus radikalizmusa megint csak az egyházat eddig nem látott fényében fogja megpillantani, mert az egyháznak minden parancsolatja, minden intézkedése, minden cselekménye az összemberiség jólétének előmozdítására irányul. Nem egyoldalú, mint a radikális szocializmus; nemesíti, emeli, boldogítja az ember legnemesebb részét: a lelket; izmosítja, ápolja, gyógyítja a testet; egy szóval tanának minden szavával biztosítja a földi és örök boldogságot. Oltalmába veszi az üldözöttet, kibékíti Istennel a bűnöst, a charitas angyalaival fölkeresteti a szegényt, gyógyítja a beteget, karjaiba fogadja a kisdedet, neveli a gyermeket, Isten malasztjának és kegyelmének kincsházát megnyitja mindenkinek; közös mindenkivel, közkincese mindenkinek;

övé az egész emberiség, ő meg az egész emberiségé. Nem titkos társulat, az emberek nyilvános egyesülete ő, nem válogat a személyekben, mert minden emberben isteni alapítójának gyermekét látja; egy szóval nemesen szocialis. Mint ilyen jó eleve gondoskodik arról, hogy az izmosodó szocializmus radikalizmusának élet vegye és isten igazságával a reá bízott emberiséget felvértezze. Mint Isten által rendelt nevelő az iskolát követeli magának régi ellenségétől a liberalizmustól, az iskolával akar szembeszállani a forradalmi szociáldemokráciával. Itt az ideje, hogy az egyház hű fiai mind sorakozzanak, tömörüljenek és megvalósítsák az iskola keresztény-szocialis programját, melyet a következőkben adunk elő.

1. Követelnünk kell a keresztény szellemnek visszahelyeztetését az iskolában, hogy így a gyermekek nemcsak a keresztény igazság ismeretére jussanak, hanem a tantárgyak összesége fölött lebegő keresztény geniust lássák. Ismerjék alaposan a kereszténységnek erkölcsnemesítő kulturális befolyását az emberiségre, hogy egyházukat megbecsüljék és az istentagadó korszellem veszedelmes tana ellenében felvértezve legyenek. Minél jobban ismerik az egyháznak világboldogító tanát, annál nagyobb ellenállást fejtenek majd ki az egyházüldöző hazug tanokkal szemben. Mint igaz keresztények a keresztény önmegtagadás, felebaráti szeretet és igazságosság cselekedeteinek gyakorlása által különbözendnek a magukat „jó katolikusoknak” nevező egyházüldöző rókáktól.

2. Az ifjúság összes szellemi képességeinek, tehetségeinek *fokozatos* fejlesztése képezze a keresztény szocialis iskolának feladatát, mert minél mi véltebb az elme, annál jobban megveti a durvaságot, az állatias ösztön brutalizmusát. *Fokozatosnak* mondjuk a tehetségek művelését, mert a túltömött agy hátráltatja a gyermek testi fejlődését, megerőlteti a látó szerkezetet, gyengíti az elmét. A most divó tanrendszernek az a legnagyobb hibája, hogy annyi sok mindenfélével tömik tele a gyermek és a serdülő ifjú agyát, annyi tankönyvvel rakják teli táskáját, hogy utoljára azt sem tudja melyikhez kezdjen, mit tanuljon alaposan míg végre abban állapodik meg: „mindenből valamit, az egészből

semmit.” A fokozatos és célirányos tanrendszer magával hozza, hogy a négy alsó elemi iskolában a vallás, iras, olvasás, szám-tan alaposan adassék elő, míg a többi osztályokban a természetrajz, földrajz, természettan, hazai történelem, rajz szerepeljen, különösen tekintettel arra, vajjon falusi vagy városi iskola-e. Faluhelyeken a gazdaságtan elemei előadandók, városokban az ipar és kereskedelem alkatelemei ismertetendők.

3. A tanításnak végcélját a gondolkodás és cselekvés önállóságának fejlesztése képezze.

4. Tekintve azt, hogy minden ember Isten teremtménye, a megváltás nagy műve által Krisztus testvére, az egyháznak gyermeke, és hogy Isten tetszése szerint osztogatja a talentumokat, nem tekintve, vajjon gazdag vagy szegény szülők gyermeke, oda kell hatnunk, hogy a felsőbb tanintézetek kapui a szegény sorsú előtt is megnyíljanak az *ingyenes oktatás* behozatala által azok részére, kik Isten jóvoltából tehetséggel igen, de arannyal, ezüsttel nem rendelkeznek.

5. Különös súly fektetendő a hazai történetre, melynek az a hivatása és célja, hogy a nagy hazafiak dicső tettei hason tettek, hason hazaszeretetre lelkesítsék az ifjúságot. Minden hazának megvan a maga vérrrel megírt története, de a legvéresebb mégis a magyarok története. Legvéresebb az a korszaka, a mikor a kereszténységért harcol és megmenti a nyugati országokat az izlamizmus őrjöngő támadásától. A kereszténység szelleme szüle az akkori idők dicső hőseit. Igaz keresztény szellem vonuljon tehát végig a történet mozzanatain, hadd lássa az ifjúság, hogy csak ilyen szellemben lehet megvédeni a hazát akár bel-, akár kül-ellenség ellen. Manapság a történetírás terén a pártos szellem uralkodik – a protestáns történetíró protestáns szellemben adja elő az eseményeket, a materialista és atheus a maga szellemét nyargaltatja végig a történet tág mezején és egyik és másik keresve keresi az alkalmat, hogy a katolicizmus szellemén nagyot rúgjon. Ennek a pártos szellemű történettanításnak az eredménye az az egyenetlenség, melyet a protestánsok és katolikusok között nap nap mellett észlelünk. A protestáns ifjú csakis önmagának

vindikálja a hazafiságot, gúnynyal illeti az ultramontant – mintha bizony Kálvin és Luther előtt a hazát nem a katholicizmus hősei tartották volna fenn és tették dicsővé, Európában hatalmassá. A hamisított történelem bomlasztja az államtest egységét, harczra bőszi a szerveket egymás ellen – nem nevel igaz hősöket, hanem csak fanatikusokat. Ügyeljünk tehát arra, hogy az iskolákban a meztelen igazsággal megírt történelemből tanulja meg az ifjúság miként kell a hazáért lelkesülni, miként kell azt szeretni, megvédeni, ha kell, miként kell érette meghalni. Nem hagyhatom említés nélkül azt a rémítő baklövést, melyet közoktatásügyi miniszterünk elkövetnek, midőn a hazai történet előadásával a haza ős fiainak mellőztével mást bíznak meg. Az illetőnek tudását nem vonom kétségbe, de hogy nincs meg benne a nemzeti vérnek az a szilaj lüktetése, nincs meg előadásában az a magával ragadó tűz, a lelkesedés lángja, minőt a történelem előadása megkövetel, azt már határozottan állítom. A még mindig keresztény Magyarországnak keresztény történettanár kell, mert a kereszténységtől idegenkedő szellem, bármily tudományosan képzett szellem legyen is az, nem lelkesíthet ott, a hol az ő szellemétől, felfogásától alapján különböző szellemhős tetteit kell tűzzel-lánggal magasztalnia, dicsőítenie. A keresztény ifjúságnak történettanára legyen feddhetlen magyar keresztény.

6 Az ifjúság neveltessék *vattás-erkölcsi és hazafias szellemem*. Ebben kulminál az oktató nevelésnek és nevelő-oktatásnak czélja. Itt meg kell jegyezmem, hogy a vallás alatt *tételes hitvallást* értek és nem holmi határozatlan, színtelen, minden egyesnek felfogása szerint önmaga alkotta *észvallást*, mely az érdekek változékonyságának ruháját viseli magán s akként formálódik át, mint azt az illető ember érdeke vagy szenvedélye kívánja. A tételes isteni és nem emberi tekintélyen alapuló vallás kell az ifjúságnak és emberiségnek, mert csak ilyennek van tiszta erkölcsé, csak ilyennek gyakorlatában rejlik az erény. Különben is, mindenki tudja, hogy csak a sziklaszilárd emberi hatalom által megdönthetlen isteni vallás nevelhet erkölcsösen. Ezen elv folyománya: az iskolának felekezeti szerinti különválása. A katholiciz-

mus követelje a maga iskoláját, protestáns a magáét, úgyszintén a zsidó. *Ezt követeli az önfentartás ösztöne.* Ennek az önfentartási ösztönnek a kielégítésére kell törekednünk manapság, midőn nap-nap mellett látjuk, hogy a magát mindenhatónak nevező állam nem ismerve el a katolikus egyház Autonóm jogát, ennek az egyháznak iskoláit foglalja le a hol lehet, ennek az egyháznak szellemét üldözi minden téren. No de nem ijedünk meg. Az arany is a tűzben tisztul; a katolikus érzület is a megpróbáltatások tűzében lesz aczéllá. Küzdés az ember élete; aki nem küzd, nem számíthat babérkoszorúra. Küzdjünk tehát a katolikus iskoláért. Mint keresztény szocialistáknak ki kell vívnunk:

7. a katolikus autonómiát. Si hi et hae cur non tu Augustine. Ha a protestánsok kivívhatták a maguk autonómiáját, sértetlen tulajdonukká tették iskolájukat, – miért ne vívhatnók ki ezt mi is? Tán a munkától ijedjünk meg? Vagy a fennálló viszonyok nehézségei rettegtesseken vissza? Egyik sem. Nunc est tempus salutare, nunc est tempus acceptabile. Kívíván a mi autonómiánkat, rajta legyünk, hogy ezen autonómiánk keretében izmosodjunk, iskoláinkat rendezzük, iskolákat létesítsünk, nevelő-oktató intézeteinkben a keresztény szellemet nagyra neveljük és bízva Isten támogató erejében és kegyelmében a jövő támaszát, az ifjúságot az egyháznak megnyerjük. A nagy cél nagy áldozatot követel. Azt gondolom, hogy az áldozathozatalhoz már is szokva vagyunk. Hiszen az igaz kereszténynek egész élete Krisztus oltárán bemutatott áldozat. Sokan azt mondják, tegyenek először a püspökök valamit, aztán hozzálátok én is; én azt mondom „Krisztus tanítóegyházának fejeit nem mi igazgatjuk, hanem vezérli őket a Szent Lélek, mi meg tegyük meg keresztény kath. köteletségünket és ne nézzük hogyan mozog a fej, mert a fej nem maradhat veszteg, ha a tagok mind mozognak, – és a fej hiába ösztönöz és parancsol, ha a tagok nem engedelmeskednek. Szétszórt kévék vagyunk, és ez a mi legnagyobb bajunk. A kereszténység géniusza azt parancsolja nekünk, – hogy a jövő boldogulás érdekében alapítsunk kath. egyetemet.” És hányan rakják le filléreiket erre a nemes célra? Kevesen vannak. A püspö-

kök, mint Hettyei, boldogult Schuster, elől vannak – hol a többi katolikus? De hol a többi érsek, püspök stb. kérdi egyik-másik. Ez csak kifogás, ott lesznek mellettünk mind, csak együtt lássák a nyáját. A kereszténység géniusza kath. iskolák létesítését óhajtja. És hányan törekednek e célra? A világi katholicizmus még most is lethargikus álomba van merülve – álmodik a kath. szellem szépségéről, de érette nem tesz semmit. Az egyház püspökeire és papjaira bízza szellemének fellendítését. Ébredjen a világi katolikus is, lássa helyzetét, tegyen valamit a kath. iskolaügy érdekében és meglátja, hogy oly bátyát építettünk a forradalmi szocializmusnak árja ellen, melyen keresztültörni nem leendő képes soha. A kié az iskola, azé a jövő. Ha miénk lesz az iskola, miénk, a keresztény szocialistáké a jövő. Ebben bízunk. Christus victor! Teljes erőnkől legyünk rajta, hogy az istentagadó, képmutató rendszert végre valahára a keresztény rendszer válthassa fel minden téren.

AZ AGRÁR-OSZTÁLY BAJAI ÉS AZOK ORVOSLÁSA.

Senki sem vonhatja kétségbe, hogy az emberi társadalom kebelében létező különböző osztályok között, bármily éles elszigeteltségben álljanak is egymással szemben, az agrár-osztály foglalja el az első helyet. Csak ezen osztályról mondhatjuk, hogy közvetlenül az emberi társadalom természetén alapul; nem hozta azt létre sem egyház, sem állam; létének alapjai a földben gyökereznek; a föld erejéből táplálkozik maga, a föld erejének felszívása val táplálja a többi osztályokat, fentartja az államokat. Ez az emberi társadalomnak par excellence osztálya; lététől függ a többi közvetetteknek nevezett társadalmi osztályok jóléte. Közvetetteknek nevezzük azon osztályokat, melyeket akár az állam, akár az egyház mint hatalom illesztett bele a társadalomba; ilyen a papok, a hivatalnokok és a szellem munkásainak osztálya. Mindezen osztályok gerinczét az agrár-osztály képezi. A legnehezebb és legfáradtságosabb munka a társadalom érdekében a földművelő osztályra esett. Évről-évre kell neki felhasználni minden munkaerejét, hogy a természettől kicsikarhassa mindama terményeket, melyek annyi millió ember fentartására szükségesek. És e mellett soha sincs biztosítva arról, hogy káros természeti balesemények szorgalmának és erőlködésének minden gyümölcsét egy csapással tönkre ne tegyék. Ő tehát állandóan fölfelé van utalva s akaratlanul is azon tudattal kél és fekszik le, hogy minden munkája és fáradtsága hiábavaló, ha arra Isten az ő áldását és kegyelmét reá nem adja. De ép azért, mivel egész élete és működése a birtokkal, a földdel van összenöve, melytől ő arczának verejtékével nyeri meg terményeit, csüng a földművelő lelkének teljes erejével az ő birto-

kán; arra irányul minden gondolata és törekvése; messze menő politikai vagy társadalmi ügyekkel ő kevésbé törődik.

És ebben van az ő sajátos természete, ez jellemzi a földművelő osztályt más osztályokkal szemben: a mély vallásosság és Isten iránti kegyelet, szilárd változhatatlan konzervativizmus, mellyel az ő származásához határozottan ragaszkodik és egyáltalán idegenkedik minden oly újítástól és átalakítástól, mely őt munkájában vagy birtoka nyugalmában zavarja. K mellett a még meg nem mételyezett földművelőt tiszta és egészséges nézet vezérli; sofisztikai rábeszélésekkel, mesterkéeltséggel nem igen közelíthető meg. Az ő utjai egyenesek és ha nincs is minden furfang nélkül, midőn érdekeinek követeléséről van szó, mégis megveti az alattomoság és csalárdság útjait. Sokkal becsületesebb és vallásosabb, semhogy azt tegye. Ha mégis kitör nála a nyers erő és kihágásokra készíteti, mégis idegenkedik attól az egoismustól, mely rendszeresen és hidegvérrel ássa alá életérdekét. Nemes egyszerűségben tölti egyhangú életét, váltakozva munka és vallási ájtatosság között, távol a városok kiszámított gyönyöreitől, a nélkül, hogy igényt tartana egyéb élvezetre, mint a minőt a falusi élet nyújt.

A földművelő osztály, ha ép eszét nem zavarták meg a modern tévtanok, szívéből nem irtották ki a vallást, a legnagyobb jelentőséggel bír a társadalomban. Ő képviseli a konzervatív elemet, és képezi azon nélkülözhetlen alapot, melyre az állami, társadalmi épületet építeni kell, hogy az szilárd alappal és tartóssággal birjon.

És mit tapasztalunk manapság? Az állam és társadalom alapjai inognak, mert az agrár-osztály válságba jutott. Léte veszélyeztetve van az új irány által, melyet a liberális korszellem felkapott s mely merkantilizmus név alatt felszívja a föld osztályát megsemmisíti annak létalapját s mezei munkássá degradálja az egykor szabad és csak szabadságában erős pórosztályt. Ki ne tapasztalna, mint pusztul napról-napra a szabad paraszt, mint idegenkednek többen és többen a földnek művelésétől s mint kerül a paraszt es nemesi kúria idegen kezekbe. A szabad paraszt földönt utóvá tesz, vagy mezei munkásnak szegődik, csak hogy életét tenghesse. Más

választása úgy sincsen. Elveszítvén birtokát, elveszíti önállóságát, szabadságát s rabszolgává süllyed, a dölyfös mindent felemészítő kapitalizmusnak rabszolgájává. Jaj annak az államnak, melyet csak rabszolga-kezek tartanak fel!

Az agrár-válság manapság leginkább a földbirtoknak túlságos megterhelésében nyilvánul. Nem veszem tekintetbe a többi országokat, csak Magyarországra utalok – ennek a tejjel-mézzel folyó országnak a földje 65% adóssággal van terhelve. Ilyen viszonyok között csak a végrehajtónak van dolga – a földművelő nép kívándorolhat.

Sok ezer ember törte már a fejét a földbirtokot terhelő ropant adósságok okának megállapításánál és tanulmányozásánál. Voltak és vannak egyesek, kik a földművelők, kisebb-nagyobb birtokosok könnyelműségében, birtokuk hanyag kezelésében látják az adósságok forrását. Nem vonjuk kétségbe, hogy sok parasztbirtok és nemesi kúria a gazdák könnyelműségének esett áldozatul, de ez csak egyes esetekre vonatkozhatik – az agrár-válság azonban általános, tehát általános okának is kell lenni, mely a válságot előidézte.

Ezen általános okok egyike a liberalizmus által szankcionált helytelen örökösödési törvény, mely kimondván az összes örökösök egyenjogúságát a tanyaörökössel, a tanya feloszthatlanságát egyszerűen törölte. Az örökösök rendesen csereértéke szerint becsülik meg a birtokot, nem törődve azzal, hogy a csereérték jóval felülmúlja a használati értéket. Ha a birtokot egyik vagy másik örökös meg akarja tartani, akkor a többi örököst a birtoknak csereérték szerint történt becslési összeggel vagy kielégíti, vagy pedig az összeggel a birtokot megterheli. Ha egyik örökös sem akarja megtartani apja hagyatékát, akkor a birtok elárvereztetik és a befolyt összeg az örökösök között egyenlő részekben felosztatik. Ez utolsó esetben a birtok egyik kézből a másikba vándorol át s kiszámíthatatlan károkkal jár úgy az államra, mint a társadalomra. Ezen bajok festésével e téren nem foglalkozom, csak arra kérem az illetékes hatósági köröket, ügyeljenek arra, hogy a vándor birtok oly hazafias kezekben állapodjék meg, melyek a hazai talaj folytonos mivé-

lésében keményedtek meg. Sokkal fontosabb reánk nézve az első eset.

Ha az örökösök egyike, nevezzük főörökösnek, tényleg átveszi a birtokot, akkor vagy kifizeti a többi örököst, vagy pedig ha nincs készpénze és az Örökösök ráállanak, bizonyos százalék fejében a tartozást a birtokra kebelezteti. Itt kezdődik az első birtokteher. A birtokkezelőnek két bajjal kell megküzdenie, a megélhetéssel és az évenkénti törlesztéssel. Az örökösöknek fizet évenként 6 százalékos kamat fejében, a birtok azonban csak 4 százalékos hoz – a birtokos tehát károsodik s felvett pénzüsszegekkel iparkodik baján segíteni. A felvett pénzüsszegek kamatja kimeríti az ő munkaerejét s felszívja a föld hozadékát. Mit csináljon – egy ideig csak húzza az ígát, aztán megutálja azt is és dobra vereti az egész birtokot, hogy hányadából kielégítse úgy, a hogy lehet az örökösököt és az uzsorásokat, ő maga pedig vagy földönfutóvá lesz, vagy mezei munkásnak szegődik. Nincsen kedve az önálló gazdálkodáshoz, mert tapasztalta, hogy ez nemcsak erejét merítette ki, hanem kifosztotta abból is, a mit egykoron apai örökségnek nevezett. Előfordul még egy másik eset is. A főörökös átveszi a birtokot, melyet már apja adóssággal terhelt meg, dolgozik, fárad, fizeti az adósság kamatait, itt-ott juttat bizonyos ideig az örökösöknek is egy pár forintot, de zöld ágra még sem bír vergődni, másokat éltet, ő meg koplal, végre megutálja ezt az életet és a birtoknak feldaraboltatását javasolja. Az örökösök beleegyeznek, mindegyik megkapja a maga parcelláját s ideig-óráig kínlódik a törpe gazdálkodással, míg végre belátván, hogy sehogy sem tud boldogulni, kis parcelláját odadobja az első jelentkezőnek kezébe – pedig ilyen prédaleső sok van a mai korban – hogy legalább, mint mondja, terhétől megszabadulhasson. A törpe gazdálkodás oka annak, hogy az élelmes emberek egyik parcellát a másik után potom áron kaparintanak kezökbe és egyszerre mint nagybirtokosok kezdenek szerepelni a társadalom tágas piacán. A szabad es önálló parasztbirtok pusztul, a latifundiumok növekednek, milliók elszegényednek, proletárokká süllyednek, egyesek gazdagodnak, urakká válnak, a társadalom fentartó eleme koldul, a kizsákma-

nyoló elem uraskodik, az állam ingadozik, a népszarolók ujjongnak és telirakott zsebbel az államot, is megvásárolhatónak hiszik.

Íme az agrárosztály válságának egyik oka. Maguk a liberális kormányok idézték elő dicsőnek hirdetett liberális örökösödési törvényükkel.

Az agrárosztály válságának második oka a birtokvételhez szükséges készpénzösszegnek hiányában rejlik. Sokan, nagyon sokan vannak, a kiknek mániájuk a birtokvásárlás. Szeretnek eldicsekedni azzal, hogy gazdálkodásuk hosszú vagy rövid ideje alatt ennyi vagy annyi földbirtokká! szaporították gazdaságukat, de sohasem vallják be, mennyi adóssággal terhelték meg az azelőtt adósságmentes birtokukat. A birtokvásárlási mánia vakokká, sőt esztelenné tett már sok ezer gazdát. Ha némileg jó módú és hallja, hogy a faluban ennek vagy annak a birtoka kerül dobra, rögtön megszállja a vételkedv és hezital sine fine, azon reményben – hiszen majd törleszti lassan-lassan a kínálkozott birtok megvételéhez a takarékból felvett összeget. Egyszerre csak észreveszi, hogy legfárasztóbb, leggondosabb munkája daczára is a megvett birtok alig fedezi a kamatokat s istenkísértés volna a tőke törlesztésére gondolni. Mit tegyen. Visszavonul – eladja a megvett birtokot és ráadásul, hogy a takarékpénztárt kielégítse, adósságmentes birtokának egy részét is dobra vereti a prédalesők örömére, családjának fájdalmára. A szegény nem gondolta meg, hogy a mai korban sokkal magasabbak a felvett készpénz után fizetendő kamatok, mint a föld hozadéka. A jelenkor a merkantilisták és kapitalisták aranykora. Hej de meddig?! Az eset azonos akkor is, ha a vevő nem a takarékpénztárból veszi fel a vételárt, hanem az eladónak marad vele adós. A kamat mindig fizetendő, ez pedig felemészti a munkaerőt, és a föld hozadékát. Nem egy apa hajtja le fejét örök nyugalomra azzal a kínos tudattal: „csak nyomort és ínséget testálhatok gyermekeimnek.”

Az agrárosztály válságának harmadik oka az észszerűtlenül csinált forgalmi adósság. Tudhatja mindenki, a ki csak némileg megfordult az egyszerű földművelő nép és a birtokososztály körében, hogy ezen agrárosztály kebelében nagyon is sokan vannak,

kik a föld, a birtok meliorációjára, javítására fektetik a fősúlyt, hogy így termőerejét fokozzák, maguknak nagyobb termést biztosítsanak. Szép és dicséretes egy szándék. Csakhogy ezen földjavítók javarésze nem rendelkezik a föld termőképességének fokozásához szükséges pénzüsszeggel s lótfut a kölcsön után. Ha megkapja, akkor sokszor esztelenül veri be a földbe s nem gondolja meg, hogy ezzel csak birtokát terhelte meg, mert az esztelenül keresztülvitt birtokjavítás hozadékát a felvett kölcsön kamatai emésztik fel. Ilyen adósságok emésztették fel Magyarország nem egy kiváló gazdájának birtokát, nem egy nemesnek büszke kúriáját. Az észszerű, rendszeresen keresztülvitt birtokjavítás hasznára válik annak, ki saját pénzével és nem kölcsönzöttel viszi azt keresztül. A melioráció hasznát ő élvezi, nem nyeli el a kapzsi pénztár kamatja.

Az itt felsorolt háromféle adósságot következőképpen jellemezhetjük. Az első szükségadósságnak nevezhető, a második vételadósságnak jelezhető, míg a harmadik a könnyelműség adósságának bélyegezhető.

Az itt felsorolt adóssági nemeken kívül vannak a gazdasági válságnak még más okai. Ilyenek:

1. A földbirtok csekély hozadéka, vagyis az alacsony gabonaárak, így pl. a többi európai államoktól eltekintve Magyarországon 1873-ban 14 frt 76 kr. volt egy métermázsza búza értéke; 1894-ben 6 frt 75 kr-ra szállt alá; 1898. április hóban 14 frt 50 kr-ra emelkedett rövid időre, 1899-ben 6 frt 80 kr. – 8 frt; 1900. április hónapra 7 frt 73 kr-ra van előjegyezve. Meg kell jegyezni, hogy ez az úgynevezett tőzsdeérték a Budapestre való szállítással. A vidéki kisgazdánál tehát 1 frt mindig levonásba hozandó. Így van ez a többi európai piacokon is. A tényleg fenforgó terményhanyatlásnak igaz oka fölött eltérők az agrárpolitikusok nézetei, a szerint, a mint vagy liberális vagy konzervatív iskolából kerülnek ki.

A liberális iskolának hívei a világ gabonapiaczában a tengerentúli gabonának szerfölötti felkarolásában látják a hazai földbirtok terményhanyatlásának egyedüli okát. Napról-napra panaszkodva hangoztatják, hogy Amerika nyugati részének egyes tar-

tományai, úgymint Argentína, azonkívül Kelet-India, sokkal olcsóbban termeli az életmű gabonát, mint Európa. Ezen olcsó termelésének okai: *a)* A földbirtok olcsósága a gyér lakosság miatt; *b)* A föld nagyobb termőképessége, mert nem csikarták ki s nem is erőltették el annyira, mint ez Európa földjével történt; *c)* A földművelés költségének alacsonyága, mely karöltve jár a föld jó minőségével, mivel sem rendszeres trágyázást, sem fásztó megmunkálást nem igényel. Nem csoda – mondják – ha a kielégítheti en európai nagytőke ezen külföldi nagy piacokon érvényesül s érvényesülésével a hazai földértéket lejjebb és lejjebb szorítja – más szóval, a hazai földnek egy idegen földben versenytársat állít. A kapitalizmus csak a maga hasznával bíbelődik. A haszon internacionális – miért is a haszonra dolgozó kapitalizmus legkevésbé sem törődhetik azzal, vajjon a haza földje vagy egy idegen állam tartománya biztosítja számára a kilátás reményében befektetett tőkének hatalmas rebachját.

Ennek következtében elárasztják az európai államok gabonapiaczeit olcsó tengerentúli gabonával, sőt gondoskodnak arról is, hogy a behozott gabona szállítási költsége mindig kisebb és kisebb legyen. E tekintetben bámulatos a haladás. A tengerentúli gabonaszállítások árai 1869 óta 75%-kal süllyedtek. Egy métermázsza búza szállítási költsége New-Yorkból Hamburgig 1 frt 20 krt tesz ki, míg La Plata államból 1 frt 80 krra rúg. Nem tagadjuk, hogy a szállítás minimizációja némi tekintetben a roppant nagyot haladott géptechnikától is függ, mégis javarészből a nagytőke kezében lévő szállító társaságok versenyében bírja alapját. Minden egyes szállító társaság a minimumra szállítja le a díjakat, csak-hogy befektetett tőkéjének nagyobb tömeg árunak a behozatalával a kellő hozadékot biztosítsa. Ennek a manővernek csak egy következménye lehet: a belföldi gabonapiacznak egyenlőtlen versenye a világ gabonapiaczával. Az importált gabonaquantum leszorítja a belföldi terményárut s árát is a szerint csökkenti, amint olcsón beszerezett és szállított kisebb-nagyobb gabonaquantummal áll a világpiacra. Ha hozzávesszük, hogy egyes tengerentúli, külföldi államok bő termésének okvetlenül a világpiacra kell kerül-

nie, akkor nem csodálkozhatunk a belföldi gabonaáraknak rohamos hanyatlásán, a belföldi gabonapiacznak versenyképtelenségén a nagy világpiacczal. A belföldi gazda fáradsága, munkája kárba vész, mert gabonáját csak oly áron értékesítheti, minőt a világ piac megszab és megállapít. A világpiacson csak az előállított kész áru vétetik tekintetbe, az előállítás nehézsége, a föld megmunkálásának terhe szóba sem jön. A nagytőke uralja a világpiacot s e világpiacczal uralja a gazdaközöniséget. Legkevésbé sem törődik a belföldi gazda tönkrehajtásával, gondját az importra befektetett tőke minél nagyobb hozadékká fordítja. Igaz, hogy ez lelketlenség, de hát ki törődik azzal, – a pénznek úgy sincs szíve, – a materialistikus világnézetben a pénz, a tőke a legnagyobb hatalom.

Magyarországon a silány romániai búza hatalmas factor az importáló gabonatőke kezében arra nézve, hogy a legjobb minőségű magyar búza ára a tőzsdeurak tetszése szerint leszállítassék. A tengerentúli termény-import tette tönkre a római gazdát, ugyanaz teszi tönkre a jelen kor gazdaközöniségét is. A felkapott importnak csak az az egy jó következménye van, hogy rossz termés és inség idején megmenti ugyan az éhségtől az egyes 01 szagok lakosságát, de alaposan kizsebeli az import-gabonára szorult népeket.

Az alacsony gabonaárak második oka a tőzsdei bianco határidő-üzlet. Egyes agrárpolitikusok a bianco határidő-üzletben főokát látják a gabonaárak rohamos hanyatlásának, mások megint csak mellékokoknak tekintik, míg a liberális agrárpolitikusok egyszerűen tagadják a bianco határidő-üzletnek káros befolyását. Hogy miért, azt talán maguk sem tudnák megmondani, mert hiszen még a laikus is ismeri manapság a gabonatőzsde szédelgését a bianco határidő-üzlettel, melynek objectumát nem is a gabona, hanem az árkülönbözet képezi április 15-től október 15-ig vagy más megállapított időközökben. Senki sem mondhatja, hogy ez reális üzlet, ha nem magára a termésre, hanem inkább az árkülönbözetre fektetem a fősúlyt. Ennek a differenciális üzletnek okvetlenül kell befolyásolnia nemcsak a gabonaárakat, hanem a termelő osztályok

munkaerejét is. Mit ér a gazda tevékenysége, szorgalma, fáradtsága, ha semmibe sem veszik akkor, mikor fáradtságának gyümölcsét értékesíteni akarja. A tőzsde dönt, a világpiac érzéketlen, úgy szabja az árakat, a hogy a felhalmozott nagy tőkének tetszik. A gazda ha élni akar, ha állampolgári kötelezettségének a reája kirótt adóval eleget akar tenni, kénytelen fáradtsága gyümölcsét ott és akkor eladni, a hol és a mikor kényszerhelyzete arra utalja. Az árszabás a tőke dolga.

Az agrárváltságának harmadik oka a terményárak közvetítő kereskedésében és annak lelketlen kizsákmányolási rendszerében rejlik. Közvetítőknek nevezzük azokat, kik a termelőktől kisebb-nagyobb mennyiségű terményárut összevásárolnak, hogy azt vagy a fogyasztó közönségnek juttassák vagy nagykereskedőknek szállítsák, kiknek révén a fogyasztó közönség juthat majd életfentartási eszközeihez. A közvetítők – vagy mint mondani szokás, ágensek, szenzálok igyekezete az árunak minél olcsóbb megvételére és fokozottabb értékesítésére irányul. Törekvésüket rendszeren siker koronázza, kivált faluhelyen a kisgazdák körében, mert rendszeren a kisgazdák szorult helyzetét zsákmányolják ki és addig járnak nyakukra, míg a termést az általuk megszabott áron meg nem kaparintják. Sajnos, sok gazda könnyelmű és tövön adja el termését, azt gondolva, hogy ezzel megtakarította a szállítási költséget, és a piacon való álldogálástól is megszabadult. Az előlegezett pénz csillogása elvakítja s vakon köt üzleteket, melyek káros voltát csak később veszi észre.

Ezen közvetítő kereskedésnek nemcsak a termelő, hanem a fogyasztó is vallja kárát. A haszon a kereskedőé. A fogyasztó kénytelen-kelletlen megfizeti a gabonaárának a kereskedő által felemelt, árát, miután a piac úgyszólván a közvetítők hatalmában van. A közvetítő kereskedők manapság egy ringet képeznek és szoros összeköttetésben állanak egymással. A ring vagy egyes vidékekre terjed ki, vagy nagyobb területet foglal el, a szerint amint a közvetítést rendező nagytőke kisebb vagy nagyobb összegeket bocsát az ágensek rendelkezésére. Az ország termésének quantuma képezi az alapot, az egyes vidékek gazdaközönségének szorult helyzete pedig

a direktívát, melylyel minden ágens jó előre számol, hogy a nagy tőke telhetetlen zsebét minél jobban megtölthesse és saját személyét biztosíthassa. A ringek már jó előre megállapítják a termésképeket, melyektől csak kivételes esetekben térnek el. Innét van, hogy az összes piacok árfolyama alig-alig 2 krral tér el egymástól. Az egyszer megállapított árak nyomják a termelést, idézik elő az agrár-válságot, mely annál nagyobb, minél kapzsibb a tőke. Nem hagyhatjuk említés nélkül a nagytőke által előre megállapított készlet-quantumot.

Az agrár válságnak negyedik okát a valutaérték egyenlőtlenségében kell keresnünk. Az európai államok különböző pénzneme és e pénznemek reálértéke magát a föld produktumát is kell hogy befolyásolja. Minél kisebb a pénznem reálértéke, viszonyítva a világpiacra uralkodó pénzürtékhez, annál kisebb az illető állami terményéből húzott haszon magában az országban, de annál nagyobb, ha az ország terményét egy jobb pénzürtékkel bíró államban értékesítik, mert így a termésért kapott pénznek nagyobb reálértéke fedezi a szállítási s egyéb költségeket. Megfordítva áll a dolog, ha a termény egy silányabb pénznem-értékkel rendelkező országban értékesítetik. Ezen bajon csak az aranyvaluta hozatala által lehetne segíteni.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az agrár-válságnak ötödik okát, mely oly pénzürtétek hiányában fekszik, melyek a megszokult gazdaközönséget a földbirtok jövedelméhez mérten pénzzel segítenék fel akkor, a mikor erre legnagyobb szüksége van. A földmívelés évi hozadéka ha csekély is, de legalább biztos. Ezen évi hozadék aránya biztosítja a hasznos célra felvett összegnek kamatait. Ezen kamatoknak 1-ször alacsonyaknak kell lenniök, nehogy felemészszenek a földmívelő munkaerejét és a terhes földmívelés összes évi hozamát; 2-szor a kölcsön legalább egy évre terjedjen, mert a kigazda soha sincs olyan helyzetben, hogy termését, mint a kereskedő árucikkét, minden héten vagy hónapban értékesíthesse s így pénzhez jusson. A kigazda évenként egyszer van azon helyzetben, hogy nagyobb termény-quantumnak eladásával nagyobb összeghez jut, melylyel aztán kötelezettségének, ha lelkiismeretes

szorgos és pontos, nem könnyelmű, megfelelni törekszik. A rövid – mondjuk 2-3 hónapra adott – kölcsönök nem segítenek rajta, mert költséges utánjárással, idővesztegetéssel vannak összekötve. Ilyen földhitelintézetek hiánya nagyban ássa alá a még létező szabad parasztbirtok alapjait, a pórosztály existenciáját.

Mit mondjunk a súlyos adóterhekről, melyek mind – legyenek azok állami vagy községi adók-csak a földművelő osztály vállaira nehezednek. A régi jó idők elmúltak, a jelen kor militarizmusa, fényűzése roppant összegeket nyel el. Ehhez járul a divatos korszellemnek az igények támasztásában eddig soha nem ismert ereje. Szaporítja az igényeket egy hangzatos frázis a „kultúra” frázisa alatt és millió embert tesz koldussá. Sokkal több manapság az éhező, mint a jóllakott. Az állam céljáról, a népjólétról manapság dívó hamis jelszavak hatása alatt sok oly intézmény lett életbe léptetve, melyről ugyan senki sem mondhatja, hogy a közjólétet emelné, de melynek létesítése és fentartása a hangzatos „haladás” czégére alatt százezret hajt ki a szegény kiscgazda zsebéből. Hát a folyton szaporodó államadóságok évenként törlesztendő kamatai, vajjon érintetlenül hagyják-e az államfentartó osztályt? Korántsem. Az ő verejtékes fillérei vándorolnak azon nagytőke birtokába, mely a kiscgazdát már régen elnyelte s az egyes államok függetlenségét elhantolta. Senki sem tagadhatja többé, hogy az államok csak szolgálói, mert lekötelezettjei a hivalgó kapitalizmusnak. Ez másképp nem is lehet, mert ahol az államfentartó középosztály csakis a kapitalizmus kegyelméből él, ott maga az állam ugyanazon kapitalizmusnak kegyelemkenyerére van utalva. Ha nincs hitele, csőd alá kerül. Hogy hitelét fentartsa s ezzel existenciáját időről-időre biztosítsa, államtekintélyénél és hatalmánál fogva az államfentartó középosztályt, legkivált az agrár-osztályt teszi adóprése alá, mert épen ennek a szegény osztálynak van kézzelfogható -és legkönnyebben ellenőrizhető fekvősége. A fekvő birtok értéke könnyen megbecsülhető s értéke szerint meg is adóztatható – a készpénz készlete nagyon könnyen eltitkolható s csak nehezen megterhelhető' A kézzelfogható birtokra kivétvén az állam az adót, annak készpénzben való lefizetését követeli, mely intézkedésével egy újabb

terhet ró a birtokos osztályra: a magtárban levő gabonaáru készpénzzé való átváltoztatásának a terhéért. A parasztnak először vevőt kell keresnie és ha ráakadt, annak akaratától függ a kész termésáru értékének a megállapítása és kifizetése.

Az indirect adók is a földmívelő osztályt terhelik leginkább – míg az állami intézmények hasznát a gazdagabbak élvezik.

Ilyen viszonyok között ne csodálkozzunk a középosztály felzúdulásán vagy nyögésén a végtelennek látszó adó-csavar alatt. Semmit sem nevezhet magáénak; minden az államé, mert mindent az államtól kell megvennie – a legkisebb darab kenyeret, melylyel gyomra korgását lecsillapítja, fogyasztási adó révén szerzi magának. Valóban semmit sem mondhat magáénak – a házőrző kutya is az államé, mert kutyaadót fizet utána. A földből kicsikart gyümölcs a II-ik osztályú keresetadó alá esik, a fejadó a családtagokat tartja evidenciában. A végtelen adó-csavar képezi az agrár-osztály válságos helyzetének hetedik okát.

Minden gazdaember tudja, hogy termése értékének egy részét az évről-évre emelkedő cselédbér emészti fel. A cselédügy manapság kiváló jelentőséggel bír különösen a cseléddel gazdálkodókra nézve. Mert mit tapasztalunk? A szolgálatra kényszerült emberek nagy része a városok és ipartelepek felé tolul egyrészt az ezeken a helyeken fizetett nagyobb díjak, másrészt az ott fellelhető nagyobb szabadság és kellemesebb életcomfort miatt. A mezei munka az ember minden erejét és idejét foglalja le; innét van, hogy manapság a gazda csak kivételes esetekben akad jóra való, kitartó és hű cselédre. És ez is magasabb bért követel, mert a városi és ipartelepi magas díjak a gazdasági cselédség fokozottabb díjazását idézik elő. Ehhez járul a három évig tartó katonai szolgálat, mely a legerőteljesebb elemet foglalja le a maga számára s elvonván őket a földtől, csak válságosabbá teszi a gazda helyzetét. A megmaradtak csak úgy hajlandók szolgálatba lépni, ha magasra felcsigázott igényeiket a gazda zsebe minden tekintetben kielégítheti. Ez nagy csapás a gazdálkodó közönségre s nem kis mértékben járul hozzá a gazda termésének apasztásához.

Hátha még a gazdák jelenlegi életmódját veszszük bonczkés

alá. Régen eltűnt már köréből a nemes egyszerűség, helyébe lépett a bizzar élvvágy. A föld termése a régi, az igények ujak. A gyorsított közlekedés a városokba viszi a falusi embert, a honnét már nem a régi tér vissza. Szemét kápráztatja a látott csillogó fény, eszét elkábítják a pillanatnyi élvezek, szívét betöltik az azelőtt ismeretlen vágyak. Úgy van az az ifjúsággal is a katonaszolgálat ideje alatt. A város csillogása, szabadossága elmámorítja, szívében oly vágyakat ébreszt, melyek kielégítésére szűk az ő falujának határa, képtelen apja kicsi birtoka. Ha haza jön, kedvetlen, kifogásol mindent s nehezőre esik a föld megművelése. Nem végez többé rendszeres munkát, hanem lesi a pillanatot, a mikor ettől a kisbirtoktól megszabadulhatna. Fülében csengnek a hallott hangzatos frázisok a városi jólétről, kultúráról, civilizációról, szabad életről stb. s faluhelyen is szeretné végigélvezni mindazt, amit a városok nyújtanak. Az élelmes elemek ki is használják az egyszerű falusi nép ezen titkos vágyakozását, befurakodnak a nép közé s városi czikkeket kínálnak jó drága áron. A nép kapkod utánuk, megszokja a fényűzést, a selyemkendőt, selyemszoknyát a fehér nép, a korcsmázást, selyem nyakkendőt, díszes ruhát a férfiak s addig üzik a könnyelmű játékot, míg a dob szomorú hangja meg nem szólal a biztosnak vélt ház kapuja előtt. Sok gazda könnyelműsége folytán süllyedt proletárrá – sok parasztbirtok csúszott le a torkon. Az agrárválságnak ezen okáról mondhatják a kisbirtokosok: „Én vétkem, én legnagyobb vétkem!”

Ezekben foglalhatjuk össze az agrárválságnak legfőbb okait. Ismervén az okokat, ismertetnünk kell a létező válságot megszüntető vagy legalább némi részben enyhítő szereket is.

Egy minden tekintetben okos agrárpolitikának számolnia kell a jelenlegi gazdasági viszonyokkal s ezekhez mérten kell alkalmaznia a szükséges óv- vagy gyógyszereket. A jelenkori agrárizmusnak két nagy hibája van: a törpe gazdaság és a latifundiumok. Egyik is másik is nagybaj úgy politikai, mint gazdasági tekintetben. A törpe gazdaság barázdájában a proletariátus üti fel fejét – és hogy ez mennyire veszélyeztetheti a társadalmat, azt talán mindenki tudja vagy legalább érzi; a latifundiumokban az

alkalmazott segítő erő, vagyis a nagyszámú cselédség és a bérlő szerepel. A törpe gazdaságban proletárrá süllyedt pórnép csak mindennapi igényének kielégítéséről gondoskodik s legkevesebbé sem gondol kis birtokának észszerű megművelésére. A cseléd és bérlőgazdálkodás felemésztí a latifundiumok hozadékát s elkedvetleníti a birtokost, ki nagy kiterjedésű birtokából csak csekély hasznot húz. Ezen bajokon csak az által lehet segíteni, ha visszaállítják a szabad paraszt szabad kúriáját, vagyis ha úgy intézkedünk, hogy a földbirtok java része a középosztály kezében összpontosuljon, mert a társadalomnak hasznára nem válhatnak sem a roppant latifundiumok, sem a most nagy mértékben elharapózott törpe gazdák. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy minden latifundium beszüntetendő, mert hiszen az egyes latifundiumok birtokosai, ha a technika és chemia vívmányait a mezőgazdaság tereén felhasználjuk, hasznára válnak a kisgazdának is; sőt a szik tésre szorított törpegazdálkodás is előnyére lehet a nagy nemzetgazdasátnak, mert a nagyobb birtok kezeléséhez és czélszerű megműveléséhez szükséges erőt szolgáltatja; – a roppant latifundiumok csak akkor végzetesek, ha az ország földterülete aránytalanul egyesek kezében összpontosul, és a földművelő nép apró parcellákhoz köttetik – azaz ha a törpe gazdák száma milliókra emelkedik. Az állam gerinczét képezze egy jól szituált földművelő osztály. Ennek a czélnak elérésére kell törekednie minden józan agrárpolitikának.

De még egy második nem kevésbbé fontos feladat vár az agrárpolitikára, t. i. a parasztszaládnak állandósítása a szabad apai birtokon. A családtagok csak úgy fejthetik ki összes erejüket, ha birtokocskájukat sértetlen és megtámadhatlan egésznek tudják, ellenesetben rögtön beáll a stagnáció és a stagnációval a birtokvándorlás, mely nemcsak egyeseket tesz tönkre, hanem mérhetlen kárára válik az államok nemzetgazdaságának. A birtokállandósítást szigorú preczizirozott rendszabályokkal és intézkedésekkel kell körülzánczolni s nem szabad azt a birtokos szabad akaratára bízni, mert a szabad akarat nagyon sokszor szabadossággá fajul s könnyelműségre ingerli még azokat is, és pedig a szenved-

délynek egy pillanatában, kik máskülönben a higgadtság és józan-ságnak példaképei valának.

Sejtem előre a nagy lármát, melyet a liberális tábor ezen nézetem hallatára csapni fog – vádolni fog ultramontanizmussal, az ember lelkiismereti szabadságának elnyomásáról stb., kürtölni, fogja eszméjének helyességét, emberszeretetét, az akarat szabadságát – pardon – szabadosságát – csakhogy megbénítsa a birtok kötöttsége iránt indított akcióit. Jól tudja, hogy a kötött birtok hatalmas gátja feltartóztatja előnyomulásában a piszkos önzés hömpölygő hullámát. Ilyen lármától nem ijedek meg, mert jól tudom, hogy e tékozlási hajlamnak is ép oly erős féket kell adni, mint a gyilkolási szenvedélynek. Igen is, szigorú rendszabályok korlátaira van szükségünk, békóba kell vernünk a szabados-ságot, ha nem akarjuk, hogy proletárrá sülyedjen a szabadnak hirdetett földművelő osztály, s kis birtokocskája egyes prédalesők hatalmába kerüljön magának az államnak legnagyobb hátrányára és szerencsétlenségére.

Ha a birtok állandósítva van, rajta kell lennünk, hogy a most dívó örökösödési törvény alapos revízió alá kerüljön. Ezt az agrárválság szigorúan követeli. A megoldás mikéntjére nézve divergálok a nézetek. Egyes agrárpolitikások az egy örökösre átszállandó földbirtoknak összeírását sürgetik, mert mint mondják, csakis az így összeállított jegyzék alapján tartható evidenciában az öröklendő birtokquantum. A megoldásnak ezen módja nem mondható czélszerűnek, – mert a birtokos akaratától függ, vajjon birtokmennyiségét bejegyezteti-e vagy nem, továbbá beleegyezik-e végrendelkezési szabadságának ilyen megszorításába? Ezeket vette tekintetbe az agrárpolitikusok második csoportja, midőn kimondja: a most dívó örökösödési törvény eltörlendő s az egész öröklés más alapokra fektetendő. A megalkotandó új törvénynek alapját képezze a birtokegésznek egy örökösre való átruházása – vagyis a birtokfeldarabolásnak megakadályozása. Ez annyival is inkább keresztülvihető, mert sok vidéken egyrészt a közszokás, másrészt a földművelők praktikus józan felfogásával is találkozónék. Hiszen nem tagadhatja senki, hogy vannak földművelők, kik akár egyez-

ség, akár házi tradíció útján a birtokegészet csak egy örökösre ruházzák át, míg a többi örököst bizonyos összeggel elégitik ki. A mellékörökösöknek juttatandó részt illetőleg a birtok évi jövedelme és nem csere-értéke szerint becsülendő meg. Figyelemmel kell lenni arra is, nehogy a birtok összes tiszta jövedelme vétesék becslési alapul, mert ilyen esetben a birtokkezelő elüttetnék fáradozása, azaz munkája gyümölcsétől azok javára, kik a mi velés terhét semmivel sem könnyítik.

Ha a földbirtok mellett készpénzzel is rendelkezik a végrendelező, a készpénzkészlet egyenlő arányban osztandó fel.

A mellékörökösök öröksége nem egyszerre, hanem évi részletekben fizetendő, akár terményben, akár pedig készpénzben. Hogy ez utóbbi foganatosítható legyen, gondoskodjék oly pénzügyintézetek alapításáról, melyek a mellékörökösök évi jutalékát megfelelő kamatok fejében a főörökös megterhelhetésének kizárásával készpénzben forgathatják és átszolgáltathatják.

Nem mondhatja senki, hogy ilyen intézkedés mellett az oldalörökösök megrövidítenének, mert már a természeti jognál fogva a főörökös fölötté áll az oldalörökösöknek. Ne feltse a liberalizmus a maga roszul értelmezett jogegyenlőség elvét – az agrárosztály csak nyerni fog mellette, prosperálni fognak különösen a kisebb-nagyobb városok közelében fekvő kis- és nagyközségek, a hol a beltelkek nagy része gyümölcsösnek vagy zöldséges kerteknek átalakítható.

A kényszerosztás megőljje a szabad parasztbirtokosnak, aláásója az államfentartó talapzatnak. „Sapientia sat.”

A jelenlegi viszonyok között a földbirtok túlterhelése mindenféle adóssággal képezi az agrárválságnak legsúlyosabb okát. itt az ideje, hogy a törvényhozás is gondoskodjék a baj elhárításáról. Két módot ajánlunk e cél elérésére. Az egyik a földbirtokra, mint jelzálogra fölveendő kölcsönök érvénytelenségében; a második a jelzálogkölcsönök tetemes megszorításában rejlik. Mind a két móddal határt szabhatunk egyrészt a földbirtok könnyelmű elidegenítésének, másrészt a könnyelmű gazdák adósságcsinálásának. Az úgynevezett kölcsön-, illetve adóssági határ megállapítása

abban áll, hogy egy gazda-bárki legyen az – jelzálog-kölcsönnel csak felerészben terhelhető meg a maga birtokát, a többi adósság személyadósságnak minősítették, mely mint ilyen a birtokra semmi körülmény között sem lenne rátáblázható.

Igaz ugyan, hogy csak ezen módok mellett akadályozhatjuk meg a birtoknak túlterhelését, de azért tekintetbe véve a jelen gazdasági viszonyokat, a legnagyobb biztossággal kell hozzálátunk, nehogy a mostani birtokosoknak egzisztenciáját veszélyeztessük, a gazdasági válságot súlyosbítsuk. Hiszen minden ember beláthatja, hogy ezen módok bármelyikének életbeléptetésével a gazdaközönség elveszti hitelképességét és hitel hiányában a legszükségesebbnek beszerzésétől is el lesz ütve. Hogy ez be ne állhasson, oly pénzüzetek létesítéséről kell gondoskodnunk, melyeknél a birtokos a birtokkezeléshez szükséges forgalmi tőkét olcsó kamat mellett beszerezheti. Ilyenek lennének első sorban az országos jelzálog-bankok. A most dívó magán jelzálog-bankok és pénzüzetek a magas kamatokkal csak a részvényesek zsebéből tömők s nincsenek tekintettel a középosztály szorultságára, az agrárválságnak ijesztő terjedésére. Nem tagadjuk, hogy a földhitelintézet segíteni akart az agráriusok súlyos terhén, de célját még sem érte, mert a kisebb gazda csak költséges közvetítés útján juthat a kölcsönhöz s a feltételek is nem annyira a birtok hozadékát, azaz haszonértékét, mint inkább csereértékét kötik le.

A kisgazdának legjobban megfelelnek a Raiffeisen-féle hitelintézetek. Németországban való roppant elterjedtségüknek oka egyszerű berendezésük és még egyszerűbb kezelésük. Ilyen hitel-egyesület minden községben létesíthető, sőt több község is egy kötelékbe léphet, országos kötelékké és egyesületté is alakulhat, hogy áldásos működésében minden egyes kisgazda résztvehessen, befektetésének gyümölcsét élvezhesse. Az ilyen Raiffeisen-féle hitel-egyesületnek tagja lehet minden kisgazda, csak hogy kezébe kell birtokocskájával azon egyesületért, melynek tagjává lett. E hitelszövetkezet devise: „Mindnyájan egyért és egy mindnyájáért.” És éppen ezen szolidaritásában rejlik roppant hatalma és hitele. A pénzkölcsön csak a tagok részére folyósítá-

tik, a visszafizetés pedig oly csekély részletekben történik, a kamatok is olyan olcsók, hogy a legkisebb gazda is megfelelhet tagsági kötelezettségének, a visszafizetés szabályainak. A kezelés rendszeren ingyenes, csak a pénztáros részesül kisebb-nagyobb honoráriumban. Az egyesület élén áll az öt tagú elöljáróság, ezt ellenőrzi egy kilencz tagból álló felülvizsgáló ellenőrző-bizottság, mindkettőjük bírāja pedig a minden két évben megválasztható közgyűlés, melynek kebeléből választják az igazgatót és az igazgatósági tanácsot. Adná az ég, hogy ezen áldásos hitel-szövetkezetek ép úgy terjedjenek minálunk, mint Németországban – legújabbban Olaszország, Hollandia, Franciaország és Észak-Amerikában. - Magában Németországban több mint 700 ilyen szövetkezet léteült eddig és számuk évről-évre szaporodik.

Az agrárváltság megszüntetéséhez nagyban hozzájárulna a földbirtok hozamának, a haszonértéknek emelése. Ezt pedig csak az által érhetjük el, ha:

1. A gazdaközönség összessége határozott állást foglal a most divatozó gabona- és más gazdasági terménnyel üzött bianco határidőüzlet ellen. Ez a tőzsdebárók és gabonakereskedők legkönnyebben megsebezhető Achilles-sarka. De ezt a czélt csak úgy érhetjük el, ha a gabona és általában a nyerstermény reális határidőüzletét *az agrárszövetkezetek kezére bizzuk*. Európa összes államainak merkantilistái és tőzsdeurai máris érzik a csipős szelet s hogy megmentsek, a mi még megmenthető, a gabonatőzsdék szövetkezeti organizációját sürgetik. Elismerjük a gabona- és terménytőzsdék hasznos voltát, mint oly közhelyeknek, hol a vevő és eladó találkozhatnak a nélkül, hogy a behozott áru képezné a tárgyalás és alkuvás objectumát; sűrűn emlegetik a gabonatőzsdék határidőüzletének szükségességét, de kárhoztatják a differenciális üzletet. Nagyon jól tudjuk, hogy az államok jelenlegi berendezettsége mellett a bianco határidőüzletnek rögtöni beszüntetése, illetve korlátozása nemzetközi közmegállapodás nélkül lehetetlen, de azért mégis azt hangoztatjuk, hogy igen, minden államnak kötelessége a saját határain belül a veszedelmes üzletet kiküszöbölni. Ezzel tartozik az államtestet képező polgárainak. Egyik vagy másik

államnak ezen rendszeresen céltudatos fellépése s e fellépéseivel elért eredménye más államokat buzdítandó majd hasonló eljárás követésére. Hogy ezt a célt elérhesse, mondja ki a magyar állam törvényhozó testülete a bianco határidőüzletek megkötésének törvény előtti érvénytelenségét és biztosítsa az államvezetőket, hogy nagyobb hálára kötelezik a nemzet zömét ezen eljárásukkal, mint akárhány tetszetős, de sokszor hiába való szabályrendeleteikkel.

A parasztközségek fejlődésére, jólétben való gyarapodására nagy befolyással bír a tökéletesített közlekedés és a gyorsított szállítás. És íme mit tapasztalunk? A közlekedési és szállítási intézmények javarészből egyes magánvállalkozók, bankok és részvénytársaságok kezében vannak, kik aztán nyereszkeskedési vágyukban határt nem ismerve, felemelt szállítási díjakkal sarcolják a termelőt, megnyúzzák a fogyasztót. A közlekedési és szállítási ügy egyes korporációk – legyenek azok községi vagy országos – kezébe adandó vagy általánosságban az államra bízandó. A míg e célt el nem érjük, addig az állam szigorúan ügyeljen fel arra, vajjon az egyes magánvállalkozók, bankok és részvénytársaságok által alapítandó intézmények a közjót szolgálják-e inkább, mint a magánérdeket s joggyakorlatukkal nem nyirbálják-e meg az államtest fentartó osztályának jogát. Nyugodt lélekkel mondhatjuk, hogy éppen a közlekedési vonalak kiépítésénél történtek a legnagyobb visszaélések. A viczinálisták ügye Magyarországon piszkos hullámokban folyt és folyik le. Sok község elszegényedett, egyesek meggazdagodtak, mert a vasútvonal kijelölésénél nem a közjói respektálták, hanem különös ügyelemmel voltak egyes gyárosok, nagybirtokosok magánérdekére, személyes kívánságára. A községek fizettek, jóllehet a vonalnak sem mi hasznát sem vehették; a kiépítés költségeit zsebre vágta a szerencsés engedélyes, a szegénység terhére tovább czipelte a nyomorúságra kárhozott paraszt. Az államfők a viczinalizmussal kérkedtek, az államtest zöme a viczinalizmust és az urakat szidta. A nagytőke mosolygott, mert tudta, hogy első sorban míg a községekből a pénzt összeszedik, az ő filléreit veszik igénybe. Egyesek milliomosokká lettek, milliók koldusokká. Ebben rejlik a helytelen közlekedési politikának átka.

Mint mindenben, úgy ebben is csak a nagytőke nyert és nyer. Az általa fentartott nagy közlekedési vonalokon előnyben részesíti az idegen államok termését s leszorítja a honi terméncikkék árát, hogy míg ő az idegen álamok dicskoszorújával dicsekszik, a haza népe a töviskorona alatt nyöghessen.

A valutakérdésre az a megjegyzésem, hogy az természeténél fogva csak az összes államok megegyezése alapján oldható meg. Az ezüst és arany relatiójának a fixirozása nemzetközi ügy, miért is csak nemzetközi utón szabályozható. Magától értetődik, hogy a szabályozásnál az agrárviszonyoknak kell döntő szerepet játszaniok.

Et nunc venio ad virum fortissimum, a birtokos osztályt leg-súlyosabban terhelő adókra. Ezen teher alatt roskadoz a föld népe. Úgy látszik, mintha az államok pénzügyminiszterei már nem is ismernék az osztó igazságot, mert az adók terhét a birtokos osztály vállaira rakják. Ez a legnagyobb igazságtalanság, mert minden államvezetőnek tudnia kellene, hogy a közép- és kisbirtokosok osztálya még egyéb nyilvános teherrel is van megrakva. Hogy egyebet ne említsek, hát a hadkötelezettség kit terhel leginkább? A közép- és kisbirtokos osztály szolgáltatja a legerősebb és legkitartóbb katonákat, míg ellenben az elcsigázott iparososztály vajmi csekély aránnyal van képviselve. A közmunkák terhét nem is fessegetem. Az ingatlanra nehezedik minden, az ingó vagyon szabadon mozog. Az osztó igazság megköveteli, hogy a mozgótőke és az ingó vagyon, mint pl. bányaipar, gyáripar, szállítóintézetek stb. termelőképességük aránya szerint megadóztassanak. Hiszen a gazdagabb sokkal könnyebben nélkülözheti vagyona egy részének hiányát, mint a földhöz kötött szegénysorsú, ép ezért adóképeségének is ép oly arányban kell emelkednie, a mily arányban növekszik az ő ingó vagyona. Ezt véve alapul, egy igazságos adórendszer nemcsak kimondja a léttel küzdők adómentességét, hanem behozza a progressiv jövedelmi adókat is azokra nézve, kik ingó vagyonuk és mozgó tőkájük után sokkal nagyobb jövedelmet húztak, mint az a szegény kisbirtokos, ki reggeltől estig tartó fárasztó munkája díját adó fejében fizeti le. Ez nem igazságos. Az igaz értelemben vett osztó igazság egészen más alapokra fekteti a progressiv adó-

rendszer, mint a milyeneken manapság áll, nem is azt mondja, hogy minden jövedelmező tárgy, legyen az telek, föld, ház, ipar, üzlet stb. évi hozadéka aránya szerint, a mint ezt a jelenleg divó pénzgazdálkodásnál tapasztaljuk, adóztatandó meg, hanem kijelenti, hogy a jövedelem arányához mért legyen a jövedelmet terhelő évi adó Eddigélé az van szokásban, hogy meghatározott százalékot vetettek ki az évi jövedelemre, mely százalék „fix”-nek szerepel az 1000 koronás jövedelemnél és a 100.000-nél. A ki egy ezer korona után 2-3 százalékot fizet, az 100.000 után is csak e két százalék lefizetésére van kötelezve. Az osztó igazság azt követeli, hogy a kinek százezer koronányi évi jövedelme van, az ne csak a fixírozott kamatot fizesse, hanem 3-4-et, mert a gazdagabb sokkal könnyebben nélkülözheti nagy jövedelme kis részének hiányát, mint a kisbirtokos csekély évi jövedelmének nagy részét.

Nem hagyhatom figyelmen kívül az önbevallás helytelenségét, Hiszen az ingó vagyon nagyon könnyen eltitkolható, a jövedelme plane felderíthetetlen. A kisbirtokos nem titkolhat el semmit, mert minden talpalatnyi földje kipuhatolható, ő fizeti tehát az államtérnek nagy részét, míg az ingó vagyonnal rendelkezők urat játszanak s csekély adójukkal kérkednek. Ha már mindenhatónak mondja magát az állam, akkor éreztesse mindenhatóságát legkivált azokkal, kik pénzüikkel mindenhatóságát támogatják és hangoztatják annak édes reményében, hogy a legfőbb úr, a szeretett állam (jöllehet a mindenható bankárok szolgálja) nem zaklatandja őket és sokkal kisebb terhet rak majd széles vállaikra, mint a melyet elviselhetnének a nélkül, hogy beleizzadnának. A mostani liberális adórendszer azt mondja a szegény földművelő népnek; „fizess vagy fuss”, a gazdag tőkésnek: „tetszik uram”. Ez osztó igazsági

Már előbb mondtam, hogy az általános hadkötelezettség oly nagy teher a földbirtokos osztályon, hogy ennél nagyobb már nem rakhatták meg az egymás között versengő államok a nemzetfentartó elem vállalait. Ennek a bajnak csak az általános leszerelés vethetne véget. Csakhogy a jelenlegi viszonyok között ez utópikus álm. Ha nem érhetjük el az általános leszerelést, törekedjünk legalább arra, hogy a nemzetek közötti békének fentartásával a

partialis leszerelésnek lehetőségét keresztülvigyük. Már ezzel az egy lépéssel is sokat lendítünk az agrár ügyön, mert a szolgálati időnek leszorítása által fentartjuk számára a legegészségesebb elemet, kisebbitjük az állandó hadsereg készenlétben tartásával járó adók rettentő súlyát. A világ máris ez eszme felkarolását tűzte ki céljául az interparlamentáris konferenciákon és a világbéke apostolainak szétküldésével. A feladat nehéz, de megoldásához nem kell egyéb, mint az egyes államok hatalmi versengéséről való lemondása a nagy emberiség javára. Erre a nagy áldozatra tanítja az államok vezetőit Jézus Krisztus szeretettana, melyet ha megérteni akarnának, bizony rövididő alatt létesülne a nemzetközi közmegállapodás, megszűnnék a nemzetek hatalmas versengése, leszereltetnék a roppant terhekkal járó hadsereg. Csakhogy ettől még messze vagyunk, mert az államfők jobban szeretik a sötétség harcos fejedelmét, mint a béke hirdetőjét, jobban ragaszkodnak a Moloch emberáldozatot követelő istenségéhez, mint az emberiség Megváltójához, ki azt mondta: „Pax vobis ego sum*. Non, est pax impiis. Ezt tanúsítja a jelen kor államtörténete. Világ - békét hirdet, hogy háborúba keveredhessen. Az államok önönmagukat istenítik, hogy minél többeket rabszolgájukká telessenek. A nagy nemzettest görnyedjen, hogy emelt fővel járhatson az állam vezére. Elég ebből ennyi is, nem feszegetem tovább a dolgot, csak annyit jegyezek meg, hogy egy kis jóakarat és kisebb államhatalmi versengés mellett a hadkötelezettség terhén is lehetne könnyíteni, sőt, – ha megvolna a közös akarat – a nép jóléte érdekében azt teljesen be is szüntetni. Az államok biztonságát egy jó szituált polgárság ereje védi.

Az agrár válság tényezői között nagy szerepet játszik a most dívó fényűzés és tékozlás. A hatalmas római állam akkor kezdett süllyedni, a midőn középosztálya elhagyta a régiek nemes egyszerűségét, elhanyagolta a családi tűzhelyet és az annál végezni szokott vallásgyakorlatot. Szomorú kép az, mely manapság szemünk elé tárul. A társadalom nagy faktorai, az államok vezérférfiai vetélkednek a megváltás tanának kigúnyolásában, a régi egyszerűségnek megvetésében, a divathóbortjának felkarolásában. A civilizáció

külső mázával bevont fényalakok (?) felemelt mert sokszor üres lejjel grasszálnak az élet nagy arénáján s csörgősipkás bohóccsént mulattatják a nagy közönséget esztelen pazarlásukkal s ha nincs mit pazarolniuk, még esztelenebb életmegvetésükkel. Talán nem tévedek, ha azt mondom, hogy a modem világnak ezen hőseit a hitetlen korszellem szülte és szüli. A példa vonzó erővel bír - hát még a rossz példa! Város és falu, palota és kunyhó egyformán árasztja el a világ arénáját a maga bohócaival, hogy a kép változatosabb legyen és az áldozatok tarka-barkaságában is gyönyörködhessek az élvvagyó nézőközönség.

Úgy tudom, hogy Krisztus vallása a nemes egyszerűség, az aranyos középuton haladó takarékoság dicső erényeinek a szülőanyja. És mivel az, talán ép azért részesül megvetésben azok részéről, kik csak élvezni akarnak. Jó lesz, ha az államfők észreternek és az egyházzal kezét fognak, meri csak a két faktornak együttes működése mentheti meg a prédaleső idegenek elől, a mi még megmenthető. Az állam hivatalnoka ne ijedezzen vallása nyilvános gyakorlásától és a nemes egyszerűségtől. A takarékoság erény; az erény pedig még nem becstelenített meg senkit; díszére válik az arisztokratának és a pórnak, a hivatalnoknak és a hivatalszolgának, a miniszterelnöknek és a falusi bírónak. Sőt azt mondom, hogy az államhivatalnoki kar akkor teljesíti feladatát legjobban és legüdvösebben, a mikor az állam által kiutalványozott összegek czélszerű felhasználásánál az egyetemes jólétet és a takarékoság erényét emeli érvényre. E feladata megoldását könnyíteni fogja Krisztus vallásának szent tana és e tantól áthatott nép zöme, ha egy akolban, egy érzelemben látja önmagát és világi meg egyházi pásztorait, vezetőit. Kemény dió ugyan, de törve jó!

A pusztuló középosztály megmentésére irányulnak az agrárszövetkezetek. Faluhelyeken megalakított parasztszövetkezeteknél nem képelek üdvösebbet, hasznosabbat. Az országos gazdasági szövetkezetek, kisebb territóriumra szorítókozó parasztszövetkezetek eltekintve attól, hogy intensivebbé teszik a mezőgazdálkodást, szoros egységüknél fogva a mezőgazdaság hatalmas érdekét is megvédik az egyesek érdekét védő kapitalizmusnak romboló árjával

szemben. A kapitalizmus a szabadság és a mezőgazdák szervezetlenségének érájában arat legbővebben, mert az egyes mezőgazda jajszava elhal a kapitalisták nagy seregének vásáros zsibajában. A kapitalisták szervezve vannak mind, miért nem szervezkedhetnének a többséget képező agráriusok? Úgy Játszik, mintha az indolenciában szenvedő agrár közönség önönmagának akarná megásni a sírt, hogy annál dísztelenebbül hantolják el benne. Az agrár szövetkezetek alakítása és célszerű berendezése nélkül elpusztul az államfentartó osztály, veszélyeztetve van annak létérdeke.

A parasztsztyály csakis szövetkezeti utón foglalhatja vissza el vesztett pozícióját. Minden egyes szövetkezet gondoskodnék tagjai szorult helyzetének javításáról, mert számerejénél fogva magához ragadhatná a tagok közötti pénzközvetítést, a mint ezt a Raiffeisen-féle kasszáknál tapasztaljuk – és ha az egyes parasztszövetkezetek vidéki vagy országos szövetkezetekké tömörülnének, úgy ezen eljárásukkal függetleníthetnék a mezőgazdaságot a bankoktól és minden egyéb pénzhitelintézetektől. Meg vagyok győződve róla, hogy csakis ezen utón törhetnök meg a nagy tőke ijesztő hatalmát. Nem vonom kétségbe, hogy igenis vannak pénzintézetek, melyek pénzközvetítésükkel a mezőgazdaság érdekét támogatják, mindazonáltal előnyösebbnek tartom az agrárszövetkezetek révén történő pénzközvetítést, mert az ilyen szövetkezeteknél kizártnak látom a minél nagyobb magánvagyon megszerzésére irányuló önzést és nemtelen vágyat.

A parasztszövetkezetek organizációja még azzal az előnyvel is jár, hogy a szövetkezetek a maguk kezébe veszik a termény értékesítését s lehetlenné teszik az annyira káros gabona-közvetítő kereskedést. A közvetítő (sensálok, ágensek) kereskedők hasznát a szövetkezet rakhatja zsebre, mert a gabonaquantumot nem itt-ott vásárolja össze, hanem a tagoktól szedi be és könnyű szerrel a termelőnek minden nagyobb károsodása nélkül értékesíti. Sőt ismerve tagjainak helyzetét, olcsó kamat mellett előleget is adhat, s ezzel egyszerűen véget vet a most divatos gabona-uzsorának.

De még itt sem kell megállapodnunk. A céltudatos irány-

ban működő szövetkezetek, hitelképességüknél fogva, megszerezhetik a mezőgazdaság fejlesztéséhez manapság annyira szükséges tökéletesített forgalmi eszközöket, gépeket stb. s mivel ilyenek beszerzése direct utón a közvetítő kereskedők kizárásával eszközölhető, a jelenlegi közvetítők haszna vagy a szövetkezet pénztárába folyik, vagy annyival olcsóbban szerezhető meg a tagoknak szükséges forgalmi eszköz.

Még egy kiváló előnyük van a paraszt- és egyéb agrárszövetkezeteknek és ez a hivatás, szeretet és az együvé tartozandóság testvéri érzetének fejlesztése. Lélekemelő „az egy mindnyájáért és mindnyájan egyért”-féle testvéri elvnek a hatása. A törpegazda testvérét látja a nagyobb gazdában és viszont a földhöz kötöttek mind egy testvérületet képeznek abból a célból, hogy a kicsiny és nagy boldogulhasson. Ez felel meg a keresztény szeretetnek, és ezzel a szeretettel meg lehet oldani a félelmetes agrárszocializmust. A szeretet tűrő, nem kívánja a másét.

Ezekben foglaltam össze az agrárbajok gyógyszereit. Hogy a hosszasan taglaltakat könnyebben áttekinthessük, pontokba foglalom a mezőgazdák keresztény szociális programját:

1. A földművelő osztály a szó legszorosabb értelmében vett államfentartó osztály, mert nemcsak munkája gyümölcseivel tartja fenn a többi osztályokat mind, hanem az államok védelme és biztonsága életerős, izmos fiain nyugszik.

2. Gondoskodják az állam ezen életfentartó eleme létérdekének és jólétének előmozdításáról az által, hogy kitaró munkássága gyümölcseinek, azaz terményének oly árakat biztosít, melyek mellett az családjával, illetve cselédségével emberségesen megélhet s fáradsága gyümölcseit nyugodtan élvezhesse.

3. A gabonaárszabás ne függjön az önző tőzsde akaratától, hanem vegye kezébe azt maga az állam és tekintettel legyen az egyes gabonaneműek árszabásánál a produktumra fordított munkaidőre és erőfelfejtésre.

4. Az agráriusok tömörüljenek falusi, vidéki és országos szövetkezetekben, hogy mint önálló egész ügyeiket és érdekeiket önállóan előmozdíthassák, természetnyüknek értékesítéséről függet-

lenül gondoskodhassanak. Magától értetődik, hogy a szövetkezetek szervezete nem lehet bürokratikus, mert az ilyen szervezet csak újabb terhet rakni a földmívelő osztálynak amúgy is jól megrakott vállaira.

5. A parasztbirtoknak, a mennyiben családi birtok, sértetlennek és elidegeníthetlennek kell maradnia, mert csak ezen állán dóság biztosítja a parasztosztály exisztenciáját, hasznos fenállását.

6. A birtokörökös, legyen az elsőszülött, másodszülött vagy legközelebbi rokon, ha már hadmentességet nem nyerhet, minden további intézkedés nélkül egyszerűen a tartalékba sorozandó, hogy legyen a birtoknak állandó kezelője és fentartója.

7. Az állandónak deklarált parasztbirtok csakis az országos gazda-szövetkezet beleegyezésével, és nagyon fontos okok mellett kerülhet más kézre – de akkor is arra kell törekedni, hogy újból paraszt kezekre kerüljön.

8. Meg kell akadályozni a nagybirtokok túlságos szaporítását és egy kézben való cenzalizációját, nehogy egyesek tehetősége miatt, a szegényebb sorsú pórosztály elűtessék egyes parcellák megvételeitől, kis vagyonszáma gyarapításától. Nem kell attól tartanunk, hogy a parasztosztály jólétének gyarapodásával a nagybirtok mind parasztkézre kerüljön. A nagybirtokos is agrárlista, ő is ügyeljen annak fentartására, a mi exisztenciáját biztosítja.

9. A parasztszövetkezetek hitelintézetei szaporítandók, hogy minden egyes törekvő gazda kiragadtassék mielőbb az uzoráskodók vaskarmaiból s fellélegzésében újult erővel lásson elhanyagolt földje tudatos megmíveléséhez.

10. Mondassék ki a paraszt-osztály váltóképességének érvénytelensége. A paraszt váltóképessége vagy tékozlóvá, könnyelművé teszi a pórnépet, vagy egyszerűen az uzorások karjaiba hajtja, hol aztán addig szorongatják, míg meg nem ful.

11. A megterhelhetés határát a birtok hasznóértékének fele képezze. Ezen túl a birtok adóssággal ne legyen megterhelhető.

12. A felényinél többel megterhelt földbirtok teherleszállítással (seisactiea) biztosítandó. E célból adjon ki az állam államjegyeket kényszerárfolyammal, melyeket kamatmentesen a túlterhelt

földbirtokra vet és kényszeríti a gazdát, hogy 25-30 év lefolyása alatt a terhet lefizesse és ezen egész idő alatt újabb adósságcsinálásra képtelennek deklarálja. A kitűzött határidő leteltével a parasztbirtok szabaddá válik és a meghatározott haláron túl meg nem terhelhető.

13. A dob alá kerülő parasztbirtok első sorban a parasztszövetkezet által szereztessék meg és ha ez vételár hiányában a birtokvételtől kénytelen elállani, úgy az állam vegye meg oly kötelezettség mellett, hogy a birtokot vagy az illető parasztnak adja megművelés alá, vagy ha az illető paraszt könnyelműségénél fogva megbizhatlarnak bizonyulna – a legközelebbi örökösnek szolgáltatja át, ki aztán 25-30 év leforgása alatt a birtok terhet törleszteni tartozik. Az ekképen 25-30 évi törlesztés által tehermentesített birtok mint szabad birtok az ő vagy utódja nevére íratnék át.

14. A felállítandó pénzügyintézeteknél a nyereszkesedés korlátoltasséks emeltessék a pórosztálynak olcsó jelzalog és személyes hitele.

15. A földjavításokhoz, csatornaépítésekhez szükséges összegeket olcsó kamat tejében maga az állam bocsássa rendelkezésére úgy a hitelképes egyeseknek, mint a szövetkezeteknek.

16. A marhasó csak előállítási költségén adassék el, míg a marhatenyésztés subventióval és premiumokkal mozdíttassék elő.

17. A műtrágya, erőtakarmány, vetőmag tenyészállatok számára kivételes tarifák hozassanak be nemcsak a nagybirtokosok, hanem a pórosztály részére.

18. Meg kell szüntetni az uzsoráskodó közvetítő kereskedést, hadd értékesítse a pórosztály maga a piacra hozott gabonát és egyéb természetményét.

19. Az élelmiczikkek szállítása a hadsereg, s más nyilvános intézetek számára kizárólag a gazda-szövetkezeteknek biztosítandó.

20. Ha egy állam termése az egyes külállamok versengése folytán olyannyira veszélyeztetnék, hogy ilyen árak mellett a parasztszotály létérdekében károsodnék, akkor az állam szoros kötelességének ismerje szigorú védvámokkal megoltalmazni a maga államfentartó osztályát.

21. Ne tagadja senki, hogy egy jól szervezett állam észsze-

rúen keresztülvitt agrárberendezettsége mellett csakis önálló vámterülettel védekezhetik a külföldi cikkek importálása ellen

22. A nagy hajtóvadászatok és évi nagy hadgyakorlatok alatt, eszközölt károk megállapításánál és megbecsülésénél a parasztszövetkezetek tagjai is szerepeljenek. Úgyszintén a tűz- és jégkárok megbecsülésénél is.

23. Az illetőségi törvény revízióját sürgetni kell. Hiszen mindenki tudja, mily terhekkal rójják meg a községeket oly egyének tentartása és ápolása címén, kik életük javarészét a városokban és gyárakban töltvén, aggkorukban és munkaképtelenségükben egyszerűen illetőségi helyükre szállítatnak.

24. A gyártelepek alapításánál a községi határozat is mérlegelendő; mert minden nagyobb gyártelep még egyéb közcélú intézetek, u. m. iskolák, szegényházak, kórházak stb. felállításával jár, melyek mindegyikéhez a községnek is kell hozzájárulnia. Ezen megterhelteése ellen védekezzék oly biztosítékok követelésével, melyek mellett létérdekét fentartja, terhét megkönnyítheti.

25. Állíttassanak fel mielőbb vidéki és országos közmagtárak és közpinczék és ezek mellett pénzüzetek, melyek a szállítmányra előlegeket nyújtanak.

26. A mezőgazdasági eszközök, gépek stb. beszerzése szövetségi utón történjék.

27. A községi elemi iskoláknál a szakoktatás hozandó be, hogy a parasztközségek hivatásukat már gyermekkorukban megszerezzék éi a szeretettől áthatva, kötelességüket a magán- és közjó érdekében teljesítsék.

28. Olcsó népiskolák szerveztessenek, hadd lássa a pórosztály, hány ezer ember megy tönkre az által, hogy meggondolatlanságában ott hagyja a földet és aranyhegyekről álmodozva, a városokba tolul, hol csekély munkabére mellett többet éheznek, mint jóllakik, nemcsak testileg, de lelkileg is elsatnyul, elvész.

29. Ápoljuk a nép kebelében a föld alkotója irán ti szeretetet, mert e nélkül vadállattá fajul és megátkozza a földet, mely életet és jólétet biztosíthat számára.

Íme, a keresztény szocializmus gazdasági programja.

A MUNKA RENDEZÉSE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A NAGY IPARVÁLLALATOK KIZSÁKMÁNYOLÁSI RENDSZERÉRE.

Az agrárválsággal szorosan összefügg a munkáskérdés, vagyis a munkásosztály válsága, mely manapság oly nagy hullámokat ver, hogy sokan egyoldalúságukban e kérdést nevezik szocziális kérdésnek és a munkások mozgalmát a jövőt magának vindikáló szocializmus mozgalmának.

E kérdéssel foglalkozik manapság az emberiség nagy része és e kérdés megoldásától függ a jövő állam képe. Én a magam részéről eminenter szocziális kérdésnek látom, mert míg az agrárkérdésnél – és mint későbbben kimutatom, az ipar és kereskedelemnél ezen osztályoknak a proletárságba való sülyedését akadályozzuk meg minden célravezető preventív eszközöknek tudatos alkalmazásával, addig a munkáskérdésnél a már proletárokká sülyedt nagy osztálynak kiemeléséről és megmentéséről kell gondoskodnunk. A nyomor képe ijesztő. Milliók és milliók szenvednek a rendezetlen munka iszonyú súlya alatt s még annyit sem tudnak szerezni, a mennyi elegendő lehetne családjuk fentartására, testük ruházására. Ilyen viszonyok között nem csoda, hogy a munkástömeg milliói a szocialdemokrácia zászlójához szegődnek s vérmes reményeket táplálva, a jelen társadalmát és államát támadják meg.

Mielőtt a munkásosztály bajainak okait tanulmányoznók, tisztában kell lennünk magukkal a munkásokkal, kik a munkáskérdésnek alanyát képezik.

A munkás elnevezés alatt csak azokat értjük, kik minden egyéb életfentartó eszköz hiányában csakis kezök munkája révén

szerezhetik meg a szükséges mindennapi kenyeret, mint az élet alapfeltételét. A nagy iparvállalatok, gyártelepek, bányák munkásai szerepelnek első sorban; ezekhez szegődnek a házi iparcikkek előállítói és a mezei munkások. Marx és Engels gyújtó felhívása: „Proletarier aller Länder vereinigt euch!” a nagyipar munkásainak szólt.

A nagy munkásosztály szomorú helyzete négy főokra vezethető vissza: 1. A munkás egzisztencia bizonytalanság az a munkabér elégtelensége; 3. a gazdagság fenhéjázó gögje; 4. a hit vigaszának teljes hiánya.

A társadalomnak jelenkori divatos berendezettsége melleit a nagy munkásosztály életsajkája csak Scylla és Charybdis között evez. Eltekintve a betegség, szerencsétlenség, munkaképtelenség és aggkor szirtjeitől, még az iparkrízis is veszélyezteti, mely ezer és ezer munkásnak elbocsátásával nemcsak magát a munkást, hanem családját is a sírba viszi, vagy a jótékonyság által nyújtott kolduskenyérre utalja. Sőt ha van is jól megérdemelt kenyere, ez a kenyér is sokszor sótalan. A végzett nehéz munka nem áll arányban a munkabérrel. A munka terhes, nagy, a munkabér csekély. Az egyes millomosok abban ringatják magukat, hogy munkaerő ügyis elég van és tetszésük szerint szállítják le a béreket, nem gondolva meg, hogy ezen eljárásukkal proletárrá süllyesztik a munkáskezet és élethalálharczra provokálják az elkeserített tömeget. De még ezzel sem elégesznek meg. Fenhéjázó gögjükben határt nem ismerve, külsőleg is fitogtatják a munkáskéz gyümölcsét, a roppant gazdagságot, hogy láttára még jobban elkeseredjék a bizonytalanság tengerén evező munkás s irtóztató átkot szórjon gögös kenyéradójára és az államok vezetőire, kik a most dívó korszellem mellett csak a gazdagokat ismerik el állami tényezőknak.

Az általam felhozott négy főokon kívül van a felszínen lévő munkáskérdésnek még más oka is. Ilyen:

1. az államhatalmak laissez faire laissez raster elvének érvényesítése az alattvalók keresetét illetőleg. Az uralkodó manchester-liberalismus az egyed kereseti szabadságát tekinti a földi jólét leghatalmasabb emeltyűjének, szabadnak deklarálja a kére-

setképeséget, hogy a nagy és egyenlőtlen versenyharcban a vagyontalanok fegyvernélküli nagy tömegét a jól felfegyverzett egyes gazdagok szolgátságába hajtsa.

Ez a proklamált kereset- és versenyszabadságnak gyászos eredménye. A kereset-szabadságnál is, mint minden másnál, az arany középút a legjobb, meg kell szorítani ott és azoknál, kik szabadságukkal az egyetemlegesség kárára visszaélnék, ki kell terjeszteni ott, hol azzal az egyetemes jólét előmozdítatik.

A kereseti szabadságnak túlságos megszorítása ép oly hátrányos, mint a laissez faire és laissez passer politika. Kárhozatos befolyását az ipar terén tapasztaljuk legszembeötlőbben.

A múlt század végén Angolországban kezdett hódítani az eszme, hogy a nemzet általános jólétének emeltyűje nem a mezőgazdaság, nem is a kereskedelem, hanem az ipar, mely a természettől kicsikart nyers anyagnak feldolgozásával szaporítja a nemzeti gazdagságot. Ez képezi minden nemzeti jólétnek bőven csörgedező forrását. Ezen eszme még most is hódít, mert mint tapasztaljuk, manapság is csak azon államokat tekintik kulturálmoknak, melyeknek legkifejlettebb iparuk van. Az iparnak ezen nagyrabecsülése, mondjuk inkább túlbecsülése, egyszerű folyamánya a klasszikus nemzetgazdaság azon elvének: „értéket egyedül a munka képviselhet”, „az objectum kisebb-nagyobb értéke az előállítására fordított emberi munkának hatványától függ.”

Egyes szociálpolitikusok a találmányok, gépek túlságos felhasználásában keresik a munkásosztály bajainak főokát. E nézet helytelensége már abból is kiviláglik, hogy mint a tapasztalás bizonyítja, a munkások jólétnek örvendenek azokon a nagy gyártelepeken, hol igazság, a munkái megbecsülése és emberszeretet uralkodik. A gőzerőnek felhasználása tönkretehetett egyes kézműipar-ágakat, de ilyen általános munkás válságot nem idézhetett elő. A munkásválságnak előidézője nem a természettől ellesett erő, hanem ez erővel üzött visszaélés. Az igazságosság és felebaráti szeretet eszméitől áthatott társadalomban a munkásválság nem ölthetett volna olyan arányokat, még a folyton tökélesbülő

gépek mellett sem, ha a liberális korszellem fel nem szabadítja a Krisztus szelleme által lánczra vert embertelen önzés szilaj ördögét s nem ülteti oltárra az aranyborjut. A liberális korszellemnek korlátlan szabadságelve megtenné a maga gyümölcsét, a féktelen *szabadversenyt*, a munkásosztálynak ezen átkát. A szabadverseny 1-ször leszorítja a munkások bérét, mert a termelés feltételei u. m. gépek, munkaerő stb. minden gyárosnál egyenlők; 2-szor az iparcikkek túlermelésével előidézi az iparkrizist, mely ezer és ezer munkás elbocsátását vonja maga után; az elbocsátott munkás kenyér után néz és ép ezért: 3-szor olcsó lesz az ő munkaereje, – vagy ha saját erejét a gyárosok által szabott áron áruba nem bocsátja, akkor 4-szer helyét az asszony és gyermekmunka foglalja el. Ilyen viszonyok között a munkás proletárrá süllyed s bosszúvágygal szívében várja a tőkeurak bukását és a saját megváltását.

De van ám a szabadosságot dicsőítő korszellemnek még más káros következménye is. Ledöntötte a természet törvénye által felállított erkölcsi és emberjogi korlátokat s egyszerű géppé alacsonyította le a nagy munkástömeget, melyhez sem jogi, sem erkölcsi kötelék nem fűzi azokat, kiket egyszerű néven kenyéradóknak nevez. Megszűnván a felebaráti szeretet kötelme, az emberanyagnak kihasználása vette kezdetét:

1. a munkaidőnek meghosszabbításával, a munkaerőnek embertelen kihasználásával. A szegény munkás kénytelen beletörödni mindkettőbe, ha élni akar, mert az aranyborjút imádó nagy gyáros nem vet ügyet arra, vajjon bírja-e a szegény munkás a hosszan fárasztó munkát, vagy kidől-e benne. Esze ágában sincs gondolni arra, hogy hiszen az embernek ilyenén kihasználását a munkást életfentartó jogában károsítja, mert idő előtt viszi sírba, – a munkás és családjának emberjoga őt nem érdekli. Hiszen olyan olcsó az emberanyag – mondják lelketlenül.

2. A liberális szabadosság behozta az asszony- és gyermekmunkát tekintet nélkül az ő szervezetükre, illetve zsenge korokra.

3. Megrabolta a munkást a családi tűzhely örömeitől és bekergette a poshadt levegőjű lebuja okba, hogy ott a mámorító

italba ölje buját és panaszát. Mit is keressen a szegény gyári munkás az oly tűzhelyen, a melyről az asszony, meg a gyermek is, távol van éjjel vagy nappal, a szerint, a mint éjjeli vagy nappali munkára szorítják. A gyermeknevelés elhanyagolásáról nem is szólunk.

4. Apasztotta az életfentartáshoz szükséges munkabért. A munkás mint pária elégedjék meg a nagygyárosok által szabott bérekkal, fogadja el az elébe terjesztett feltételeket, vagy álljon odébb. Van szabad költözködési joga, éljen vele, mondják gúnyosan és keressen magának magasabb béreket és kedvezőbb feltételeket – mintha nem tudnák, hogy a szoros ring, melyet a nagy gyárosok képeznek, kigúnyol minden költözködési szabadságot, megöl minden reménységet.

5. A munkabér elégtelenségét megkeserítik még egy másik égbekiáltó igazságtalansággal, midőn a munkabért árucikkekben szolgáltatják ki (Truckrendszer). A munkás csak elkótyavetéli az árut, mert értékesíteni nem tudja, s elesik csekély bérének jó részétől. Ha ez nem égbekiáltó bűn, akkor nem tudom mi lehet az.

6. Lassú de biztos halálba kergetik a munkást, midőn egészségtelen, mérgezett helyeken foglalkoztatják a szegény páriát, a nélkül, hogy csak némi rekompenzációban részesítenék önfeláldozásáért. A nagy gyárosok néha ügyet sem vetnek a hely biztonságára; csak ha megtörtént a nagy szerencsétlenség és egy-néhány munkás belehalt, akkor a rendőrség utalására szemlét tartatnak a helyiségek fölött s pár forintocskával rázzák le magukról a megholtak koldusbotra jutott családját. A keresztény erkölcs tan azt mondja, hogy ilyen életveszélyeztető vállalatok csak a közszükséglet és közjólét határozott parancsára léptethetők életbe. De ki törődik a keresztény erkölcs és szeretet parancsával? - Asszony és gyermek örüljön, hogy ilyen helyen kaphat foglalkozást s csekély keresetével szaporíthatja férje szerzeményét.

7. A liberális korszellem gúny tárgyává tette a keresztény egyháznak a vasárnap megünnepléséről szóló erkölcsi törvényét, s ezzel feloldotta a munkaadókat a munkásoknak adandó egy szabad napnak kötelességétől, lerontotta a vallási követelménynek

és törvénynek utolsó korlátját. Meg is látszik ennek hatása. Valástan az állam, vallástan annak munkásserege: a hitetlenség ördöge várja kitörését.

8. A nagy gyárosok szabadossága magával hozza az erkölcsi szabadosságot, vagyis a gyártelepeken dívó szemérmetlen erkölcstelenségnek grasszálását. Utálatos egy kép, festeni nem akarom.

9. A liberális korszellem zászlóvivői a szabadságot hirdetik, de csak a maguk és matadorjaik a pénzbárók számára, a munkásseregre a kényszerzubbonyt alkalmazzák. Még azt sem engedi meg, hogy munkásegyletet alakítsanak – megnyirbálja jogait, cenzúrázza határozataikat, szétoszlatja gyülekezeteiket stb. – s mindezt a dicső szabadság nevében és czégére alatt. A szabadságnak korlátozása csak akkor lehet üdvös, ha az általános jóiét érdekében történik s állam- vagy társadalomellenes törekvéseket és célokat tipor le. A nemes szabadság még nem ártott senkinek; a szabadosság ezer bajnak gyökere, és ha ez így van, akkor nyomják el a szabadosságot nemcsak a munkásoknál, hanem a munkaadóknál és tőzsdebáróknál is. Quod uni justum, alteri sit aequum. Becsüljék meg a szegény munkásban is az embert, és biztosítom a társadalmat, hogy ezzel az egy tényével is sokat lendített a munkássereg gyászos sorsának jobbra fordultán.

A munkásválság itt röviden előadott okának felderítése és szellőztetése már magában involválja az okozat megszüntetésénél alkalmazandó leghelyesebb gyógyszer és gyógymódot.

A munkás, mint látjuk, egy szegény pária, még csak legszerényebb tulajdona sincsen. Két keze az, mit magáénak nevezhet, e két kezének munkásságától és kitartásától függ életexisztenciája. Ebben rejlik a társadalmi berendezettségnek visszássága. A munkástömeg ezen áldatlan helyzetének mielőbbi beszüntetését sürgeti korunk legnagyobb embere XIII. Leo, midőn „Rerum novarum” kezdetű encyklikájában szerény birtokot követel a társadalomtól a zaklatott munkások számára, hogy legalább némileg állandósítva legyen s keze *állandó* szerzeményében örömet leljen. A zsidó agitátorok által elvakított, megtevesztett munkás

nem hallja az emberszerető pápa szavát, inkább hisz az ámitónak, mint önzetlen jóakarójának. A pápában csak ellenségét látja, az ő jóakarátú szavát ámitásnak veszi, mert erre tanítja az egyházgyűlölő szeltem, ezt dörgi fülébe csalfa barátja.

Az egyház feje megmutatta az utat, melyen az államfőknek és társadalomnak haladnia kell, ha a munkáskérdést meg akarja oldani, de hát az egyházat annyira diskreditálták, hogy még áldásos befolyása elől is inkább elzárják az embereket, semhogy kénytelenek legyenek hallani, hogy „íme csak az egyházfeje gondoskodott rólunk.” Ilyennek hallatára megcsömörlenék a tőzsdebaró és a liberális állam. Mindkettőnek liberális, de nem hithű munkásra van szüksége. Szegény elvakított munkássereg – hallgass a te izgatóidra és biztosítlak arról, hogy proletariatusságodból nem szabadulsz meg soha.

Itt az ideje, hogy a társadalom is belássa, miszerint a munkássereget gyámolítania, a proletariátus posványából kiemelnie kötelessége, ha önmagát megmenteni akarja.

Első sorban kötelessége a társadalomnak, vagy ha úgy tetszik az államnak gondoskodni arról, hogy a törekvő munkás egy kis birtokhoz jusson, hadd szűnjék meg a birtokososztály iránt táplált gyűlölete s növekedjék önmagába és munkájába helyezett bizalma. Hogy ez megtörténhessék, ne ragadjuk ki alóla szántszándékkal, törvényes intézkedésekkel a természet törvényének gyékényét – ehhez neki is van joga, hanem állítsuk a természet követelte jognak és erkölcsnek talapzatára, ott biztosnak érzi majd magát s meg fogja becsülni mindazokat, kik emberi méltóságát visszaadták, az államok erkölcsi és jogi tényezői sorába helyezték.

1. Alapítson az állam iskolákat, a hol a munkássereg díjtalanul oktattassék ki életfentartási eszközeinek elsajátítására, saját egyéniségének méltánylására, erkölcsi és jogi állapotának megismerésére Ne érezze magát páriának, hanem embernek.

3. A tanintézetekben elsajátított jogi, erkölcsi és nemzetgazdasági ismeretek szolgáljanak neki útmutatásul arra nézve, miként emelkedhetik ki épen ezen ismeretek felhasználásával a proletarizmus posványából s válhatik ép oly hasznos tagjává az emberi

társadalomnak, mint a társadalmi testnek bármely szerve. Érezze, hogy ő is a nagy nemzettestnek egy működő szerve. Hogy az államok ezt a célt elérhessék, az általános természeti elveket könnyen felfogható formába kell öltöztetniök, hogy a leggyaralóbb észtehetséggel megáldott egyén is lássa, miszerint ilyen elvekkel az ő létérdekét mozdítják elő, életexisztenciáját akarják biztosítani.

4. Mivel a munkás válságnak egyik oka a féktelen konkurencziában rejlik, rajta kell lenni a társadalom összes tényezőinek, hogy a féktelen, zabolátlan versengésnek vége vessenek. E cél elérésére legalkalmasabbak a szövetkezetek és egyesületek, melyek hasonlóan a középkor iparczéhjeihez, a mérhetlen versengésnek vetnének gátat és a munkás becsületét is helyreállítanák. Hogy a szabad versenynek leghatályosabb fékezője a szövetkezés, ezt bizonyítják maguk a nagyiparosok és gyárosok, kik életfentartási ösztönüktől indítatva, kartelleket, ringeket kötnek egymás között azon egyetlen célból, hogy a szabad verseny káros hatását feltartóztassák, a termelés hozadékát a maguk részére biztosítsák. Quod uni aequum alteri sit justum. A munkás szövetkezetek előmozdítanák a hasznos konkurencziát. korlátoznák a becstelen, féktelen szabadversenyt.

A munkás- és iparszövetkezetek alakítása a törvényhozás kötelességévé tételessék, hadd szűnjék meg már egyszer a lábrakapott termelési anarchia. A már életbeléptetett szövetkezetekre ügyeljen fel a kormány, nehogy azok a termelés rendezésénél a munkások jogait csorbítsák, s elért monopóliumuk révén az áruk túlságos értékelését eredményezzék. A termelés és verseny rendezésénél mérvadó legyen a termelők, a munkások és fogyasztók jól megérdemelt haszna. Az állami felügyelet szigorától függ ezen szövetkezetek gyűlöletes kartellekké való elfajulásának megakadályozása, a netán lábrakapott visszaéléseknek és igazságtalanságoknak a megtorlása.

Ha a szövetkezetek alakítása nagy horderejű okokból lehetlenné válnék, akkor állami törvényhozás útján kell a féktelen versenyszabadságot megfékezni olyképen, hogy minden egyes nagy

vállalatnak engedélyezésénél a vállalatnak közhasznú célja, állandósága és rentabilitása képezné az iparkrízis megakadályozására annyira szükséges biztosítékot.

5. Legfontosabb kötelessége az államnak: *a munkásvéd törvénynek megalkotása.*

A MUNKÁS-VÉDTÖRVÉNY.

Nem hiába mondják ezt legfontosabb *állami* kötelességnek, mert 1. egy állam kötelékében élő minden egyes individuumnak bizonyos joggal és jogkörrel keli bírnia, melynek praecizírozása és megvédése az állam hatáskörébe vág; 2. e jognak sértetlen fentartásától, a jogkörnek hatályos megvédésétől függ az államtestnek biztonsága és exisztenciája. Ez minden állam önfentartásának *conditio sine qua non*-ja. És mivel, mint láttuk, a nagy munkástest jogai százezer esetben vagy nem érvényesülhetnek, vagy egyesek által minden megtorlás nélkül egyszerűen megvettetnek, lépjen közbe tehát az állam, hogy a szervek közötti egyetértés helyreálljon, a letiprott osztály lázongása lecsendesüljön, a jogos panaszszó elnémuljon, minden egyed joga a közjó érdekében érvényesüljön. Erre a célra szolgál a munkásvédtörvény. Ennek a munkástörvénynek fel kell ölelnie:

1. A munkásnak összes jogait. Ilyenek az életfentartási jog, a testi épséghez, egészséghez, az igazságos munkabérhez, az egyed erkölcsi értékének fentartásához való joga, nehogy a kenyéradó kihasználva, a munkás szorult anyagi helyzetét, erkölcsi és vallási érzületét mélyen sértő cselekedetre bírhasssa.

2. A védtörvénynek hatásosnak kell lennie. Az állam gondoskodjék az egyszer megalkotott törvénynek szigorú és pontos végrehajtásáról, különösen kerülje a most dívó személyválogatást – a munkás is ember, nemcsak a milliókkal rendelkező pénzarisztokrata. Minél szigorúbbak a büntetések, *minél igazságosabb egy igazságos törvénynek a végrehajtása*, annál nagyobb a törvény tisztelete.

Nem vonjuk kétségbe, hogy egyes államok kormányai, szakitva a dicsőített liberalizmusnak alapelveivel és követelményeivel, munkástörvényekkel sánczolják körül a védtelen, kiszarolt munkás-

tömeget. A baj általános, a proletariátus internacionális, általánosnak, nemzetközinek kell lennie a törvényalkotásnak is. A külbéke érdekében interparlamentáris konferenciákat tartanak, az általános belbéke, a társadalom megmentése érdekében egyetlen egy mélyreható konferenciát sem tudnak összehozni a mi nagy politikusaink, mintha iszonyodnának a munkás kérges kezének érintésétől vagy félnének a pénzbarók pirongatásától, szemrehányásától. Íme a liberalizmus demokracziája!

Az egyes államok, u. m. Németország, Angolország, különösen a kis Svájc, munkás-véd törvényei a következőkre szorítkoznak:

1. *A munkaidő megszorított szabályozására.* Valóban égető kérdés. Ennek szabályozását követeli a munkás élete, a munkás-család fentartása. A hosszúra nyújtott fárasztó testi munka tönkreteszi a munkás testi szervezetét, elvonja attól, a mi még örömet nyújthat neki a család szentélyétől. De hát mit törődik azzal a kielégíthetetlen pénzsák! Embertelen pénzsomjában az ipar versenyképtelenségét hangoztatja a megrövidített munkaidő mellett, sőt megfenyegeti a kormányokat, a pénzsák kegyelméből megválasztott honatyákat, ha akaratát nem respektálják. Sajnos, sokan hallgatnak félemietes parancsszavára. A pénzsák honatyái egymás ülébe sugdossák: „laissez faire, laissez aller, le monde va de lui même”. A munkásnak nincs még választójoga – hagyjuk tehát sorsára!

A kielégíthetetlen pénzsáknak ezen általam előbb felhozott érvére csak annyit jegyezek meg: bizonyítsa be, hogy a megrövidített munkaidő versenyképtelenné tett valamely iparvállalatot. A tapasztalás épen az ellenkezőjét bizonyítja. A megrövidített munkaidő mellett dolgozó munkás nagyobb erőt fejtve ki, többet produkál. Ez tény. Contra facta nihil valent argumenta. Különben is az ipar van az ember végett és nem megfordítva: az ember az ipar végett.

Valóban nagy kérdés, vajjon a munkaidő fixírozása, precíz szabályozása lehetséges-e vagy nem, és ha igen, mily időtartam veendő normálnak vagy maximumnak. A szocziáldemokrácia 8 órai időtartamban állapítja meg az általánosan behozandó munka-

időt, és ezen követelésénél a munkás egészségi szempontjából indul ki. Indokolása sok esetben helyes, sok esetben helytelen. Szerintem a munkaidő általános fokozása lehetetlen, mert vannak teljesen kimerítő és kevésbé testemésztő foglalkozások. Az egyik munka már 8 óra alatt teljesen felemésztí a test erőkifejtési képességét, a másik 12 órai időtartamával még el sem csigázza a testet; az egyik munkás bűzhödtt levegőjű zárt szobákban végzi a maga munkáját, a másik üdítő természetben. Sőt vannak bizonyos munkák, melyeknek időtartamát nem állapíthatja meg senki. Ilyen pl. a mezőgazdasági munka. Hiábavaló minden törvényhozás, annál a munkánál az időjárás a maga szeszélyeivel állapítja meg a rövidebb vagy hosszabb időtartamú munkát.

A 8 órai munkaidőt a munkás családi élete sem követeli oly szigorúan, a mint azt a szociáldemokrácia hangulatkeltés céljából hangoztatja, mert azt ugyan komolyan nem hirdetheti senki, hogy a munkásnak 16 órai tartózkodása a család körében a természet követelménye. Sőt ellenkezőleg. A 8 órai munkaidő sokszor hátránnyal járt úgy a családi életre, mint a munkás jólétére, mert a foglalkozástól elcsípett szabad idő a költséges élvágy kielégítésére ösztönözné még azokat a munkásokat is, kik máskülönben szolid életet élnek. „Otium pulvinar diaboli”.

A helyes munkaidő megállapítására nézve a legtermészetesebb elvet XIII. Leo pápa állítja fel, midőn mondja: „A munkaidő a munkás erejéhez mért legyen”. Mily hosszú ideig tartson a pihenés, azt a munka neme, ideje, helye és a munkás ereje szabja meg. A bányamunka sokkal nagyobb fáradsággal és erőkifejtéssel jár, mint bármely más munka, miért is jogosnak találjuk a bányamunkások 8 órai munkaidejét. Hiszen nemcsak erejüket emésztik fel, hanem egészségüket és életüket is kockáztatják. Ép úgy vagyunk a kohómunkásokkal is. El kell ítélnünk azok lelketlenségét, kik az aranyborjú imadásába elmerülve nem hallják, mert nem akarják hallani a zaklatott bányászok jogos követelését, s magukat az államkormányokat is hason siketségre intik, ösztönzik. Ilyen jogtalanságra és szívtelenségre csak az aranyborjú imádói képesek.

Az európai kultúrállamok törvényhozása a 11 órai munka-

időben állapotodott meg, a szükséges pihenőt $\frac{1}{2}$ órára terjeszti ki. Szerintem ezen időtartamot is redukálni lehetne egy igazságos alapon keresztül vitt versenyszabályozással és munkástelepekkel. Csakhogy erre a pénzt imádó manchester-liberalizmus nem gondol, édesebb neki az egyes pénzbárók hízelgése, mint a tömeg jogos követelése, szívesebben látja a paloták növét, mint a munkásházak emelkedését, hajlong az egy aranyborjú előtt, s Chimborasso magaslatról néz le megvetőleg a milliányi munkástömegre, ezer holdakat adogat potom áron a kizsákmányolóknak, s száz holdat sem juttat a munkástelepeknek, hogy a szegény munkásnak is lenne egy kis kertecskeje, melyet szabad óráiban művelhetne, öntözgethetne, gyümölcsén gyönyörködhetnék. A munkásnak ne legyen semmije, a mi őt lekötne – hadd vándoroljon keservesen megszerzett bére azok kezébe vissza, a kik adták. Éljen a piacot uraló pénzbárók jóvoltából; erejét se használja fel másra, mint azok szolgálatára, kik nagy kegyesen munkát adnak és mindennapi kenyeréről gondoskodnak. Ne nevezzen magáénak semmit, nehogy felfuvalkodottá váljék – ez a manchester-liberalizmusnak liberális (?) elve. Minél több a proletár, annál feltűnőbb az egyesek hatalma, minél több a szabad birtokos, annál kisebb a parvenü milliomosok tekintélye. Ez a tekintély „nebántsvirág”, inkább dolgozzék a munkás hosszabb ideig, mintsem egy percet veszítsen a pénz ura a földi, gyönyör élvezetéből. Milliók meg milliók küzdhetnek ínséggel meg nyomorral. Rághatják a vagyontáíanság száraz kenyerét, mi köze hozzá a nagy *liberálisnak* (V!); ő élvezni akar és ebben ne akadályozza őt senki – ezt megkövetelheti az általa fentartott liberális kormánytól.

Ha jövedelme szaporításához nem elég a férfimunkás, álljon a gép kerekéhez az asszony, hogy nagyobb legyen a rebach és szebb az élet.

A jelenkornak legnagyobb gyalázata a női és gyermekelő túlságos kihasználása a gyártelepeken és bűzhöd levegőjű iparműhelyiségekben. Ennek megszorítását sürgeti a pápai körlevél, midőn mondja: „Végtére amit egy felnőtt és erőteljes férfi végezhet, arra képtelen az asszony vagy a gyermek. A gyermek munka a leg-

emberségesebb bánásmódot és gondozást igényli. Nem szabadna megengedni, hogy gyermekek gyárakba és iparműhelyekbe lépjenek, mielőtt testük és szellemük kellően megérett. A zsenge kor erőkifejlődését az idő előtti erőmegfeszítés nyomja agyon, és ha egyszer letört a zsenge kor életvirága, azzal együtt megszűnt a további fejlődés is. Ép úgy tekintettel kell lennünk arra is, hogy egyes munkanemek sehogy sem felelnek meg a női nemnek-mely már természeténél fogva a házi teendők végzésére van hivatva”.

Hogy a visszás állapot megszűnjék, első sorban is a női és gyermekmunka szigorú megszorítása válik szükségessé. Legjobb lenne, ha a nő és gyermek a nagygyáraktól teljesen eltiltatnék és a mennyiben egyéb nagyobb rázkódtatás nélkül nem volna elérhető, a kevésbé fárasztó munkára szoríttatnék. Ezt követeli nemcsak magának a nőnek egészsége és életérdeke, hanem a család érdeke is, mert az a nő hivatása, hogy a nyilvános élet küzdelmeiben résztvevő férfit a család szentélyébe visszavezesse és a családi örömök megosztásával a további küzdelemre képesítse. Különben is a gyermeknevelés nein nélkülözheti az éber anya őrsemét. E célú csak úgy érheti el, ha a napnak nagy részét a kedves magzatok társaságában tölti, fejlődésüket gond Js szemmel kíséri.

Ezeket tartván szem előtt, nem helyeseljük egyes államok még azon intézkedését sem, melylyel a női munkaidőt 11, Angolországban 10, vásár- és ünnepnapok előtt pedig 9 órában állapították meg. Ilyen intézkedésekkel csak port hintenek a *közönség* szemébe. Mindenki tudja, hogy a 11, 10, illetve 9 órai munkaidőhöz kötött nő sem a gyermekneveléssel, sem a házvezetéssel nem foglalkozhatik rendesen, minek csak a házi perpatvar és a gyermekszívnek elhidegülése lehet következménye. A női munka sokkal rövidebb időre szorítandó, mert ez felel meg gyengébb természetének, magasztos hivatásának.

Ép úgy vagyunk a leánymunkával is. A mindent kihasználó pénzsák gyári munkáslányokat hozott be a gyárakba, s azokra nézve is kimondá a 11 és 10 órai munkaidőt. Az erkölcsi szempontot nem veszem most bírálat alá, de annyit kénytelen vagyok meg-

jegyezni, hogy a leányok túlságos foglalkoztatásának hátrányát megérzi a jövő nemzedék és a családi szentély, melynek rendezéséhez és fentartásához az ilyen szegény teremtések, ha férjhez mennek, nem értenek és tájékozatlanságukkal örökös izgalomban tartják a családfentartót, a tűzhelyen pihenőt kereső férfit.

Van azonban a női és leánymunkának még egy másik hátránya is, mely a férfi-erőnek és ezzel keresetének leszorításában rejlik. Egy szociális baj, melynek eltávolítására a kielégíthetetlen pénzság nem gondol, mert érdekét az asszonymunkával is megvédheti. A női munka olcsó – félre a férfiakkal!

A munkásnők és munkáslányok között ott találjuk a nagy gyártelepeken és iparműhelyekben a munkás gyermek sereget. Vajjon hogyan fejlődhetik a gyermek organizmusa oly helyen, hol még a felnőtt ember tüdeje is megromlik?! Az új munkásnemzedék satnyul – mondják ezren és ezren, és nem veszik észre, hogy ez csak a nagyvállalkozók pénzsomjának és kizsárolási rendszerének szomorú következménye. Szívják a csenevész nemzedéket, de fentartják lelketlen rendszerüket.

Ezt az ügyet az államnak kell kezébe vennie. A jelenleg dívó törvényhozási intézkedés, mely különbséget tesz a gyermek és felnőtt munkások közt, a mennyiben a 12-14 éves kort gyermekkornak a 14-18 évest ifjúkornak deklarálja, elégtelennek bizonyult be. A gyermekmunka egyáltalán törlendő, míg a felnőtteknek csakis a meglett korú férfi munkások körében végezhetnék testi erejükhöz mért könnyű és rövid ideig tartó munkájukat. Az ifjú munkásoknak bére a szülőknek vagy gyámoknak lenne kiszolgáltatandó, nehogy a tékozlás hajlama jó korán kifejlődjék azoknál, kik a társadalom zömét képezendik egykoron.

A munkás védtörvény keretébe tartozik *a vasárnapi munkaszünet*.

A VASÁRNAPI MUNKASZÜNET.

Sokat, nagyon sokat írtak már a vasárnapi munkaszünetnek szükségességéről, de a nagy gyárosok nem hederítettek s ma sem hederítenek a jogos követelésre. Én e tekintetben csak röviden jelzem álláspontomat. Nem érintem a vasárnap vallás-erkölcsi jellegét, csak annak *gazdasági* jelentőségére akarok utalni.

A társadalom gazdasági élete munkán és közlekedésen alapszik. Ámde a munka és közlekedés az emberi munkaerő teljes megfeszítését kívánják, ez szakadatlanul és sokáig nem tarthat, mert az erőlködésnek utóvégre is a munkaerő elzsibbadása, kimerülése lenne következménye. A munkát szükséges időszakonként pihenő szünetek által félbeszakítani, hogy az elhasznált munkaerő újból visszaverődjék, a lélek új kedvet nyerjen a további munkához. E szerint a gazdasági élet mind az individuumok érdekében, mind pedig a nép összes gazdasági munkaerejének érdekében egy időszakonként ismétlődő pihenő napot kíván, mikor a munka és forgalom szünetel, és a kezek, karok, melyek a munkaidő alatt elfáradtak, szépen ölbe hullnak és a végzett erőlködés után ünnepelnek.” És ezen pihenőnap nem *lehet* más, mint épen a vasárnap, mert csak ezen biztosítja a *tisztességes* gyönyört, a testi és szellemi felüdülést. A vasárnapnak vallás-erkölcsi jellege a tisztesség korlátai közé szorítja a gyönyört, midőn a lelket Istenhez eme lé és a testet az erkölcstelen kicsapongástól távol tartja. Ezt azonban a vasárnap csak mint Istennek szentelt nap teheti. Ha elveszíti vallás-erkölcs i színezetét, ha nem kiválóan Istentiszteletre szánt napnak tekintetik, akkor a kicsapongás és ledérség lép előtérbe; mindkettő pedig elrabolja az ember munkakedvét, renyhévét, közönyössé teszi az embert és undort kelt minden munka és erőmegfeszítés iránt. A vasárnap megünneplésének gazdasági jelentősége lényegesen annak

vallási jellegéhez és a jelleg megőrzéséhez van kötve. Ezzel áll, vagy dől. A mai hitetlen materialisztikus kor vasárnapja a szemérmetlen erkölcstelenség és ledérség szabad napja.

A modern liberális gazdálkodás az ő istentagadó materialista elvénél fogva a vasárnapot nem tekinti az Úr napjának, hanem egyszerűen egyenlőnek a többi hétköznapokkal. Ugyanazért a liberális pénzhatalmak vasárnap is ép úgy folytatják a munkát, mint a hét közönségesebb napján; megkövetelik a munkástól, ha kenyerét nem akarja elveszíteni, hogy vasárnap is rabszolgainak fogja meg a dolog nyelét. Hogy a munkás ez által testileg s lelkileg tönkre megy-e, azzal a liberális pénzes szatyor nem törődik. Ez csak a saját érdekét tartja szemé előtt. Sőt még a munkás *természet-jogának* becsstelen megsértésétől sem ijed meg, mert jóllehet a munkásnak mint embernek természetszerűleg joga van egy kis üres időhöz, hogy vallási kötelmeit teljesítse, vallási szükségleteit kielégítse, a munkás e természetes jogára ügyet sem vet az arany borjú, miután mint isten nem túrheti meg maga mellett az igaz istent és törvényének tiszteletét.

A liberális gazdálkodás nem törülhetett még el tormaliter a vasárnapot, mert útjában áll a nép keblében még folyvást élő keresztény öntudat, vagy a hol már ez eltűnt volna, a nép között meggyökerezett szokás; ámde annál dühösebben ostromolja e miatti haragjában az *ünnepeket*. Részletes aprólékossággal, a minőre csak egy zsidó kufár szellem képes, kiszámítgatják, hány és mily nagy kárt okoz az általános népgazdaságnak ama néhány ünnep; mennyit szerezhetne magának azokon a munkásnép stb. stb. A liberális elmélet szerint a nép csak azért van, hogy dolgozzék. A pénzes szatyor nem ismer vallást. A nép egyébre nem való, mint hogy a gazdagok számára izzadja a fényes gyöngyöket, az ezüst és arany pénzt. Amint a kath. egyház ünnepeiről gondolkodnak, ép úgy gondolkodnak a liberális urak a vasárnapról is. Előttük nincs jelentősége, mert egy gazdasági elmélet ép oly kevésbé fér össze a vasárnappal, mint a többi egyházi ünneppel

Rendesen azt hozzák fel érvül, hogy a vasárnapok és ünnepek csak ösztönt és alkalmat nyújtanak a népnek a kicsapongásra

és erkölcstelenségre. A legtöbb rendetlenséget vasárnap követik el a munkások; ilyenkor elpálinkázzák, elpocsékolják egész heti keresményüket. Igaz, ez állapotok megvannak. De hol rejlik a szomorú állapot igaz oka? A vallástalan materialis szellemben, mely a liberális uraktól mint központból áramolván szét, mint valami dögvészes fuvalom behatol a népelet minden likacsába. A liberális urak vallástalan szelleme ráragad a tömegre és megszenteltelenít mindent. Szenteljék meg a vasárnapot az urak, és meg fogja szentelni a nagy tömeg is.

Némely nagyon okos (!) férfiú azt képzeli, hogy ha a nép vasárnap is folytatná a munkát, akkor nem pazarolhatná munkerejét kicsapongásokra. Ez egyszerűen ostoba képzelődés. Mert az időnkint ismétlődő munkaszünet szükségét annyira érzi az ember, hogy ha vasárnap nem pihenhet, hát máskor iparkodik magának nyugalomnapot csinálni. Az utczai tömeg a „Heverdel” napot, a Blaumontagot ünnepli. A tapasztalás is bizonyítja, hogy minél inkább divatba jön a vasárnapi munka, annál sűrűbb lesz a Blaumontag-csinálás, az talán mégis csak veszélyesebb a nép erkölcsére, mint az Istennek szentelt vasárnap? A vasárnap vállalási megünneplése még a legdurvább embert is visszatartja kissé a kicsapongástól. Ha maga nem is megy el a nyilvános istentiszteletre, vagy ha csak külsőleg vesz is abban részt, mégis legalább a vasárnap vallásos légkörét szívja magába és ellensúlyozza a durvább szenvedélyek kitörését. A Blaumontagon nyakig jár a munkás a közönséges élet iszapjában; ilyenkor a kicsapongó ember korlátlanul ülheti a maga utálatos tivornyáit. Hagyjuk meg tehát a népiek a vasárnapot és az ünnepet és ne raboljuk el tőle azt a néhány órát, mikor Istenéhez emelheti fel lelkét, testierejének fentartásáért folyomodhatik, ha hívó lelke van.

Különben is a németországi szocializmus 1877-ben azzal lepte meg a világot, hogy a modern liberális gazdálkodásnak a vasárnap megünneplésével szemközt elfoglalt állásától eltérőleg *a vasárnapi munkaszünetet* követi. Ugyanis a berlini szocialisták az 1872-ki birodalmi gyűlés szaka előtt az iparosrend érdekében többi közt. azt is indítványozták, *hogy a törvény szabja meg a*

vasárnapi munkaszünetet. Az indítványt ily alakban terjesztették elő: „Vasárnapokon és általános ünnepnapokon tiltatik mások szolgálatában iparos munkát végezni.” Ezzel a szocializmus egy hatalmas ütleget mért a liberális gazdálkodásra; a fiú nyakon legyinté az édes apját. De hát a szocialisták ezzel csak azt fejezték ki, hogy a munkásnak természetes és elvitázhatlan joga van időnkint munkaszünetre, s hogy a pénzes szatyornak nincs igaza, midőn a munkást megfosztja még e jogától is. Az atheus fm hü maradt e tekintetben az atheus atyjához és zsebre is vághatta azt a kemény leczkét, melyet a boldog emlékü Windhorsttól kapott. Ezen gondviselészerű férfitú ugyanakkor a következő találó megjegyzést tévé: „A szocialista szónok a vasárnapi munkaszünet rendkívül fontos kérdésének vitásakor kiemelte, hogy erre ő is nagy súlyt fektet” csak hogy nem vallási okokból. E nyilatkozat fájdalmasan esett nekem, s úgy gondolom, egyikét jelzi azon igen lényeges rögeszméknek, melyekben a szocialdemokrata urak szenvednek. Ha önök azt hiszik, hogy a munkások igazi javát mozgathatják elő, a nélkül, hogy buzgólkodnának az életviszonyok mélyen vallásos felfogását bennük fölébresztteni, akkor határozottan csalódnak. Akkor izgatásaik által határozottan csak az elégedetlenséget növelik a munkásokban, sőt talán oly lépésekre indítják, melyek a legnagyobb mértékben káros következményei lehetnek a munkásokra; de szívökbe sohasem ültetik el azon növényt, mely egyedül teremhet nekik, jó és áldásos gyümölcsöket. Uraim nemcsak az iparosok, hanem másféle munkások és minden ember komoly viszonyokkal kénytelen küzdeni.

Vagy a szocialdemokrata urak talán azt hiszik, hogy a többi osztályokban nincs erre szükség? E többi osztályokban is kétségkívül a mély valóság az, mely az élet nyomorát, keservét tűrhetővé teszi. Hasonlóképp szükséges az is, hogy másféle munkásoknak is a vallás, az örökkévalóságba tekintés adjon erőt az élet nyomorának béketűró elviselésére és ez által egy fensőbb célnak elérésére; ez minden ember közös sorsa, a munkásoké is. Azért fáj nekem, a szocialista szónok említett nyilatkozata.” Hason értelemben nyilatkozott a magyar parlamentben Páder

Rezső a vasárnapi munkaszünetről szóló beszédében, de a liberális uraknál siket fülekre talált, ép úgy, mint a nagy Windhorst a német parlamentbe!

Miután látjuk, hogy e tekintetben még a legbátrabb szónak sincs foganatja, rajta kell lennie nemcsak a munkás tömegnek, hanem egyáltalán a társadalomnak is, hogy az *állam* olyan állást foglaljon el e kérdéssel szemben, a milyen az egyszerű munkás természetjogának és vallásos érzületének leginkább megfelelő.

Követelni kell az államtól, a világi hatóságtól, hogy a vasárnap vallásos megszentelését *oltalmazza*, támogassa és e vég-bőii a vasárnap szent jellegéhez méltó intézkedéseket mihamarább életbe léptessen. Csak valláserkölcsei világrend ad egyfelül az államnak létjogot, másfelül az államhatalomnak erkölcsi alapot arra, hogy hatáskörébe vágó functiókat végezhesen. Csak a valláserkölcsei világrend szempontjából tekinthetjük az államot legfőbb elemzésben *Isteni* intézménynek; csak a valláserkölcsei világrendnél fogva követelhet az állami tekintély - mint melynek hatalma legfőbb elemzésben Istentől származik, - az alattvalóktól lelkismeretes engedelmisséget. A valláserkölcsei rendnek, melyre a kultuszminiszter urak annyira szoktak hivatkozni, úgyszólván joga van megkövetelni, hogy nyilvánosan tiszteljék; ha megsértetnék, megóvják, megvédelmezzék.

Természetes, hogy egyesek magánéletébe még az állam fenntartása sem avatkozhatik, de a nyilvános élet terén semmit sem szabad elnéznie, a mi a vasárnap vallásos megszentelését akadályozza, a nap szentségét fitymálja vagy megveti. Ha ezt nem akarja tenni, akkor jelentse ki egyszerűen, hogy nem ismeri el többé a valláserkölcsei világrendet.

Követelnünk kell, hogy az állam nemcsak a valláserkölcsei világrend céljából védelmezze meg a vasárnap vallásos megünneplését, hanem *a munkás nép javáért* is. A munkásnak természetes joga van úgy a munkaszünetre, mint a szabad időre, mely alatt vallási kötelmeit teljesítheti és vallási szükségleteinek eleget tehet. A munkás népnek e jogát az állam akkor védelmezi, ha a

vasárnapi és ünnepnap *munkakényszer*t törvény által eltiltja. Ki a munkást vasárnap munkára kényszeríti, megsérti az ő *természetes* jogát; az ilyen sértést az államnak sohasem szabad eltűrnie.

Csak szigorú rendszabályokkal védheti meg az állam a zaklatott munkástömeget a féktelenül és kegyetlenül zsákmányoló, önző pénzhatalmak ellen; és másfelől segíti a munkás nép szívében fentartani a valláserkölcsei öntudatot, mely a munkás népnek egyedül szolgálhat támasztékul, hogy földi sorsával kibékülve és megelégedve folytassa munkáját, viselje annak terhét, az erejét emésztő kicsapongásoktól őrizkedjék és ne hallgasson ama felforgató pártok izgága bujtogatásaira, melyek csak oly útra akarják csábítani, ahol boldogságot soha sem találhat. A vasárnapi munkaszünetnek vallásos megünneplése egyik lényeges momentuma a társadalmi kérdés megoldásának.

Ezzel szorosan összefügg a gyári munkások és munkásnők erkölcsiségének a megóvása úgy a munkaadók, mint munkások részéről. Sokat, igen sokat lehetne e themáról írni, ez alkalommal csak a legszűkebbre szorítkozom, midőn kijelentem, hogy a munkaadókon kívül az államnak is kötelessége felügyelni azokra a gyártelepekre és műhelyekre, melyeken a fajtatalanság úzi orgiáit. Minden egyes nagyobb gyártelepen legyenek különválasztott öltözőszobák a férfiak és nők részére. A demoralizáció még nem használt sem e telepeknek, sem az államoknak. Minden országnak támasza és talpköve *a tiszta erkölcs*.

Ezennel áttérek a munkás mozgalomnak tulajdonképeni okára, melyről legtöbbet beszél a munkástömeg, melyről beszél a szocialpolitikus, de melyet addigélé nem oldott meg senki; ez *a munkabér égető kérdése*.

A MUNKABÉR ÉGETŐ KÉRDÉSE.

Tagadja, a kinek tetszik, mégis igaz marad, hogy a munkát nemcsak eszményileg, erkölcsileg, hanem anyagilag is *semmi sem értéketelenítette el annyira, mint épen a dicsőnek hirdetett liberális korszellem*. Az uralkodó liberális gazdálkodás rendszere mellett egyes államokban oly viszonyok léteznek, melyek mellett a munkás ember még a legszükségesebb életigényeit sem elégítheti ki.

Mutassa ki, vagy bizonyítsa be nekem valaki, hogy a liberális korszellemnek szolgálatában álló munkás bármelyike olyan anyagi helyzettel dicsekedhetnék, minőben a sötét középkornak gúnyolt korszakban a legutolsóbb iparos leledzett. A nagy gyárak világforgalma és kizsákmányolási rendszere elnyeli a nagy munkástömeg jólétét.

A létért való harczra tökélte el magát a nagy munkástömeg abban a pillanatban, a midőn anyagi egzisztenciájának biztosítására a társadalom ellen indítandó nagy harcznál más kecsagetőbb eszközt nem talált, mint „Le a liberális kizsákmányoló rendszerrel, le a pénzbárókkal, a nagy urakkal, a papokkal”, ez a harczra kész munkástömeg csatakiáltása. Harczi kedvét éleszti az alacsony munkabér és a keresztényellenes ördögi szellem.

Az 1886-ban Észak-Amerikában kitört általános munkásmozgalom végzetessé válhatott volna az egész államra, ha kellően lett volna szervezve. Azt gondolom nem lesz érdektelen az olvasóra, ha a „The American Catholic Quarterly Review” (vol. XI pag. 328) nyomán ide iktatjuk az 1884-ben Észak-Amerika államaiban élő munkások munkabérét. Először jelzem, hogy különbséget kell tennünk a teoriában elért munkabér magassága és a tényleges munkabér között.

A theoretikus munkabérrel dicsekesznek leginkább a nagy

iparvállalatok tulajdonosai, a ténylegesről nagy bölcsen hallgatnak, nehogy maguk ellen bősziítsék fel azokat is, kiket megtéveszteniük sikerült. Az említett folyóirat egészen másképen ítél ez ügyben; összehasonlítja a teoriában szereplő munkabért a ténylegessel és így vonja le következtetéseit. Én az átlagos összeget írom ki. E szerint a vasércbányákban dolgozó munkásnak *heti* theoretikus bére 6-772 dollár; tényleges bére 372-472 között váltakozik. Az anthracit szénbányákban elérhető legnagyobb heti munkabér 872-12 dollárt tenne ki, tényleg nem üti meg a 6-9 dollárt. Az asphalt szénbánya tulajdonosai 972-12 dollár heti bért mutatnak ki, a munkások tényleg 6-7 dollárt kapnak. Az említett folyóirat hozzá teszi: „Meg keli jegyeznünk, hogy még a *ténylegeseknek* feltüntetett munkabéreknél is sok a levonás, melyeket a munkásoknak akarva nem akarva el kell tűrniök. A levonások a tényleges munkabérnek 20-29 százalékát teszik ki. Ilyen viszonyok mellett a munkás sem családját nem tarthatja fenn, sem* tisztességes életmódot nem biztosíthat a maga számára. Nincs is kilátása arra, hogy rabszolga helyzetéből valamikor kiszabaduljon. Egész életén át húzza az igát úgy, a hogy azt kenyéradója előírja.”

A teoriában feltüntetett és tényleges munkabér közötti különbözetnek az igazi oka nem a hosszú munkaidőben, hanem abban rejlik, hogy a kenyéradók a hosszabb időre szerződött munkást nemcsak hogy nem foglalkoztatják állandóan, hanem megállapított normális béréből néha a legcsekélyebb okból levonásokat is tesznek, és így illuzoriussá válik a nagy közönség lecsitítása céljából felszámított nagy munkabér.

Az „Oestereichische Monatschrift für christliche Social-Reform” megdöbbentő adatokat közöl az egyes nagy vállalkozók ipar- és gyártelepein dívó hajmeresztő munkás-kizsákmányolásról. Így pl. köt. VI. 1. 361. írja: „Egyik-másik vállalkozó nagyon is ért hozzá, hogyan szerezzen magának oly munkásokat, kik semmibe sem kerülnek. Az illetők leánymunkásokat vesznek fel, de előre kikötik a 4 hétig tarló díjmentes próba-időt. Négy hét múlva egyszerűen mint hasznavehetetleneket, alkalmatlanokat elbocsájtják azokat a szegény munkásleányokat, kik a hosszú idő alatt

reggeli 5 órától esti 8 óráig – a vasárnapokat sem véve ki, szünet nélkül szorgosan dolgoztak. Az elbocsájtottak helyébe ugyancsak ilyen feltétel mellett másokat vesznek. A munka tovább foly, a munkabér a lelketlen kenyéradók rebachját képezi. Van ám a kiszákmányolásnak még egy másik égbekiáltóbb rendszere is. Az említett folyóirat 408. lapján ezt a rendszert így írja le: „A hetvenes években összeállottak a zsidó nagykereskedők és a szocziáldemokratákat vonták körükbe, hogy ezek révén Bécs városának ruhakészítőit teljesen tönkre tegyék. Nevezett évben a szocziáldemokrata párt a ruhakészítők, a szabók segédjeit vonta körébe. A munkavezetők mögött a zsidó nagykereskedők állottak és sztrájkra buzdították a nevezett tömeget. Magától értetődik, hogy a nagykereskedők élénk részvétet hangoztattak a kisiparosok, ruhakereskedők által kiszipolyozott segédek és munkások iránt, sőt tetemes összegekkel is támogatták a kelepcebe csalt sztrájkolókat . . . Nem csoda, ha a sztrájkot inszcenirozó szocziáldemokraták a zsidókat tartották legnemesebb barátjaiknak. A sztrájk a szezon idejében tört ki; a mesterek legény, munkaerő nélkül maradtak, – a zsidók pedig eladták minden készletüket. A szezon végével ki lett merítve a sztrájk-kassza is. Száz és száz iparos tönkre ment, de a munkabér nem emelkedett, sőt ellenkezőleg a mindentől megfosztott munkások, hogy életüket tengessék, kénytelenek voltak a zsidók számára oly bér mellett dolgozni, a minőt azok szabtak nekik, miután a sztrájk alatt tönkrement iparosoknál foglalkoztatásra nem számíhattak. A zsidók lassan-lassan elcsalták a vásárló közönséget és jó üzletet csinálva a fogyasztó közönség kárán, miután az mindent drágábban fizetett, a rebachot szépen zsebre vágták. És most jön a java; a zsidók a foglalkozás nélkül maradt sztrájk munkásoknak egyszerűen azt mondták, hogy csak azért fogadják be őket munkába, mert sztrájkoltak, de elégedjenek meg azzal a bérrel, a minőtök– a helyzet urai – megállapítanak. íme a zsidó farizeizmus a leglelketlenebb formában!” Ezen egyes eseteket nem akarjuk általánosítani, de tény az, hogy az osztrák műhelyekben fizettetni szokott munkabér alacsony-sága mellett a szegény munkás annyit sem keres, a mennyivel

egyedüli életszükségletét kielégíthetné. A legmagasabb heti munkabér 6-9 firt a szövő iparnál, de sokszor 3-4 firta. száll le.

Magyarországon hetenkint 6-9 firtot szerez magának egy erőteljes munkás, ha a munkafelügyelő protegálja, ellenesetben elégedjék meg 7-9 krral óránként. A levonások és munkás-elbocsájtások napirenden vannak. És ha hozzáveszszük, hogy egyes gyártelepeken a munkás a gyártelep bodegájában kénytelen étkezni és keserves szerzeményét otthagyni, akkor valóban csodálkoznunk kell azon, hogy a munkásmozgalom nem ölt nagyobb arányokat, mint a minőket észlelhetünk.

Németországban a szövő-ipar munkásainak átlagos heti jövedelme 15 márka. Vannak azonban egyesek, kik ügyességük és szorgalmuk mellett 40-50 márkát szereznek.

Brandenburg és Szilézia 12-15 márkával szerepel Franciaországban a Wal-des-Bois-i szövőgyárnál alkalmazott munkás napibére: 3,50, 4,50, 5, 5,40, 6, 6,65 frank; a mellékfoglalkozások u. m. női és gyermekmunkák 3-1,70 frankkal lettek honorálva. A szorgalom különdíja 15-20 ctm.-ig emelkedik. A darabszámra dolgozó munkások átlagos napibére 4-5 frank; 1894-ben 6 -15 frankig emelkedett.

Belgiumban a lüttichi szénbányamunkások évi jövedelme 957 frankot tett ki 1892-ben. A részvényesek évi osztaléka 7-10% között váltakozik.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy a kisipar munkásának átlagos évi jövedelme Európa minden államában jóval felülmúlja a nagy gyári és nagyipar munkásainak keresetét. A kisipar munkásainak átlagos heti bére 10-12 firt. A legsodálatosabb a dologban az, hogy a keresztény iparosok rendszeren nagyobb bért fizetnek, mint a zsidók. így pl.: a keresztény esernyőcsinálók 60-80 krt fizetnek tuczonként, míg a zsidók rendszeren 25-30 krral elégitik ki alkalmazottait, vagy egyszerűen azt mondják: „keress magadnak munkát, a hol neked tetszik.”

Tudom nagyon jól, hogy sokan vannak, kik a régi időket siratják vissza. Lássuk hát milyen is volt a régi idők munkabére, nemkülönben egyes cikkek értéke.

Beissel István: „Geldwerth und Arbeitslohn im Mittelalter” című munkájának 186-ik lapján Xantea városának munkadíjait sorolja elő 1356-1882-ig és azt mondja, hogy ezen időközben a mester napi díja 25%-kal, a legényé 23%-kal, míg az élelmiszereké 30-50%-kai emelkedett.

Nagyon jól tudom, hogy a magyar olvasó a magyarországi viszonyokra kíváncsi leginkább. A rendelkezésemre álló és itt közölt adatok szolgáljanak felvilágosításul az elmúlt századok és a mostani század áruértékére és munkabérére nézve.

A XIV. században 1373-ban a felvidéken egy köböl zab ára 18 dénár volt; 1386-ban 28, 1394-97-ben 10-12 dénár.

Életneműek ára :

Egy köböl buza	1410—1450-ig	12—40 dénár
„	1525-ben	44 „
„	1600-ban	4 frt 50 kr.
„	1622-ben	4 „ 28 „
„	1663-ban	2 „ 18 „
„	1896-ban	6.04—6.08 frt.

Egy köböl rozs ugyancsak a fentemlített években : 10, 33 dénár, 3 frt 25 kr., 3 frt 50 kr., 1 frt 72 kr., 5 frt, 3, 5, 4, frt.
 Árpa: 25 dénár, 2 frt, 3 frt, 1 frt 27 kr., 4, 1, 5, 2 frt.

Élelmi cikkek :

	1627.	1688.	1714.	1896.
Egy font marhahus legjava	2½ dénár	4 dénár	4 dénár	25 kr.
„ „ „ silányabb	2 „	3 „	3 „	25 „
„ „ borjúhus legjava	4 „	4 „	4 „	22 „
„ „ „ silányabb	3 „	3 „	3 „	22 „
„ „ juhhus	2 „	3 „	3 „	18 „
„ „ sertéshus java	5 „	6 „	6 „	24 „
„ „ „ silányabb	4 „	5 „	5 „	24 „
„ „ szalonna	12 „	14 „	12 „	30 „
„ „ zsír	14 „	16 „	14 „	37 „
„ „ juhturó	6 „	8 „	8 „	32 „
Egy iteze vaj	18 „	20 „	30 „	60 „
„ „ méz	25 „	30 „	36 „	50 „
Egy pár csirke (öreg)	8 „	10 „	12 „	90 „
Egy jó öreg tyúk	10 „	12 „	12 „	50 „
Egy jó öreg lúd	20 „	21 „	24 „	1-20 „
Egy hizlalt kappan	16 „	30 „	24 „	1-50 „

	1627.	1658.	1714.	1890.	
Egy kacsá	8	denár	12 denár	12 denár	60 kr.
Egy hizlalt pulykakakas	80	..	1-25 frt.	1 50 frt.	4-50 ..
Egy .. .. nöstény	70	..	1-25 ..	— 90 ..	3-— ..
Egy sütni való malacz	20	..	21 denár	— 90 ..	1 50 ..
Egy font sóvári só	2	..	2 ..	2 denár	6 ..
Egy öl tűzifa java	60	..	75 ..	60 ..	6-60 ..
Egy öl tűzifa különféle	50	..	65 ..	60 ..	5-— ..
Egy pár hiz. alföldi ártány	16	frt	—	18 frt	130 frt

Iparcikkek 1627, 1688, 1714-ik években

Kocsisnak való csizma térdenfélől érő szárral 1 frt 20-1 frt. 33 dénár. Ugyanaz térdig érő 1 frt. Fiúnak való csizma 42-60 dénár. Gyermekeknek való csizma 12-90 dénár; Asszonynak fekete, sárga, kordován vagy karmasin csizma általában 1 frt-3 frt 60 dénár. Férfinek való czipő 40-90 dénár; gyermekeknek 20-30 dénár. Asszonynak való 18-90, czifra 1 frt. Egy csizma varratása 30-40 dénár. A kalapok ára 15-75 dénár. Egy öreg nagy vásári ködmön 2 frt 50 dénár, ugyanaz czifra 4 frt, Szolgának vagy parasztasszonyak való ködmön 1 frt 80 dénár. A szabóknál férfiruha varratásért 1414-ben a legmagasabb ár egy darabtól 1 frt 30 dénár. A női ruháknál egyért 1 frt 30 dénár, ha czifrában akarja, alkudjék a szabóval.

A napszámosok, fuvarosok díjait a hatóság 1629-ben így állapította meg: öliárak a közeli vágásból befuvarozása 33 dénár, ma 1 frt. 80 kr.-2 frt; a távolabbi vágásból 60 dénár, ma 2 frt 80 kr.-3 frt. Egy napszámosnak étellemezzel 8 dénár, étellemez nélkül 15 dénár; ma 80 kr.-1 frt.

Ezen kis mutatványból látjuk az árakbani nagy különbséget a hajdan és most között. Dr. Acsády Ignác (Közgazdasági állapotaink a XVI-XVII.században ez. művében) a pénznek XVI-XVII. századbéli vásárlási képességét az árak összehasonlítása alapján így határozta meg:

1 magyar frt megfelelt	1522 – 30	közt	15	mai írtnak
1	1530-46	„	12	„
1	1546 – 1600	„	10	„
1	1600 után	„	7-8	„
1	1650	„	5-6	„

A XVIII. század elején, nem számítva ide a II. Rákóczy Ferencz korában elszaporodott rézpénzzel megrontott hitelű időt, a pénz vásárlási képességét még mindig tehetjük a mainak G-7-szeresére.

Íme ilyenek voltak a régi jó idők.

A jelen időkbeni munkabér égető kérdésének tanulmányozása arról győz meg, hogy igenis vannak manapság egyes ügyes és szorgalmas munkások, kik kezük munkája után nemcsak önmaguknak, hanem családjuknak is tisztességes ellátást biztosíthatnak, de a munkások nagy tömege csak szükséggel és nyomorral küzd, nem képes kiemelkedni az egyszerű napszamos helyzetéből, családját sem tarthatja fenn mellékkereset nélkül azon a társadalmi polczon, melyhez joga van. A szegény munkás, szegény pária, vagy proletár magasabbra nem emelkedhetik, mert csekély bére sokszor még a koldulástól sem menti meg. Az emberi munka leggyalázatosabb anyagi *elértéktelenítésének* korszakát éljük. A munkaképes, erőteljes nőtlen munkás nem tehet félre semmit; a családos még legszerényebb igényeit sem elégítheti ki. Okát ennek az általános munka-elértéktelenítésnek nem találhatjuk másban, mint a keresztény szeretet és igazságosságnak megvetésében, a liberális korszellem által felidézett önzésnek felülkerekedésében.

Alig múit el nemrégen egy százada annak, hogy az első gép az emberi munkaerőnek könnyítését Ígérette; hiszen minden eszköznek az a rendeltetése, hogy támogassa az embert, könnyítse munkáját, emelje keresetét. És mit tapasztalunk? A munka maga támogatót nyert a gépben, de a munkás csak nyomora és ínsége előidézőjét látja benne. A munka keresetképessége annyira emelkedett, hogy a világpiacz, a raktárak túltömvék az élet komfortját emelő és nem emelő, hasznos és haszontalan cikkekkel és mégis oly drága minden, mégis oly nagy a nyomor. Honnét e jelenség? Az életigények rohamos emelkedésével emelkedett ugyan a munkaerő szükséglete, csakhogy aránytalanul a gépmunka erejéhez. A géperőnek föltétlen uralma az emberi munkaerő fölött, ez értéktelenítette el az emberi munkát, ez csinált a szabad munkásból föltétlenül engedelmeskedni tartozó géprabszolgát.

Az önző és kapzsi szellem csakhamar a maga részére aknázza ki a beállott kedvező helyzetet. A gép tulajdonosa első sorban a munkások bérét szállította le és hogy kevesebb munkást foglalkoztasson, a munkaidőt hosszabbította meg; a féktelen szabadverseny, a túltermelés munkáselbocsátásokat vont maga után, vagy oly szerződések kötésére bírta a magmaradottakat, melyek mellett a piszkos kapzsiság aranytrónra ült, a szegény munkás pedig a nyomor sártengerében fetrengett. A gép előnyét a tulajdonos érezte, hátrányával a munkástömeg ismerkedett meg. Tegyük meg a gépet köztulajdonnak, juthasson hozzá szegény s gazdag egyaránt, akkor betölti rendeltetését, könnyíti a munkát, emeli a hozadékot, talpra állítja az ingó társadalmi jólétet. Pusztuljon az önzés ördöge és uralkodjék a keresztény igazság angyala.

A most dívó munkabérrendszernek két nagy hibája van: *a bér munka rendezetlensége, bizonytalansága és a munkabér alacsony foka*. Itt az ideje, hogy a munkabér minimuma törvényhozásilag megállapíttassék, esetleg kieroszakoltassék; a munkaerő tevékenysége a tisztességes megélhetés korlátai között az emberi méltóság és keresztény igazságosság törvénye alapján szabályoztassék. A mostani korszellemnek süppedékes talaján mozgó társadalmat csak a keresztény felebaráti szeretet és igazságosság mentheti meg a borzasztó elsüllyedéstől.

Nem tagadjuk, hogy valóban nagyon nehéz megállapítani a határt, hol kezdődik az egyszer fixírozott munkabér minimumnak a megsértése a munkaadók részéről és mily okokból történhetik ez: mégis vannak bizonyos általános ismertető jelek, melyek a megsértés jogosságát vagy jogtalanságát visszatükrözik. P. o. a hol a vállalkozó tiszta nyeresége ezrekre rúg, míg munkása egynehány krajczárral tartja fenn önmagát és családját, ott az igazságtalanság annyira szembeötlő, hogy tulajdonképen még vádlóra s ncs szükség. Bizony nem válik díszére a jelenkori liberális igazságszolgáltatásnak, ha egy tolvajt, ki száz forintot lopott, hosszú börtönre ítél, míg ellenben a becsületesség prototíponjának tekinti azokat, kik az emberi társadalomnak egész osztályát rendszeresen

kizsákmányolják és legszerényebb életigénye megvonásával idő előtt a sírba viszik.

Úgy tudjuk, hogy ilyen lelketlen kizsákmányolásra az igaz hívő keresztény ember nem is képes.

Hogy a munkabér igazságossága vagy igazságtalansága fölött Ítélezhesünk, mindenek előtt az igazságos munkabér normájával kell tisztában lennünk.

1. Az emberi munka értékét függetlenítenünk kell az áruk értékétől. A most dívó kizsákmányolási rendszer mellett a munkás embert is csak áruszámba veszik s munkaerejét is aszerint honorálják vagy megvetik, amint az egyes áru értéke emelkedik vagy süllyed. Az ember munkaértéke nem függhet az áruérték folytonos hullámzásától; hiszen maga az áru-érték sem függ mindig az anyag olcsóságától, drágaságától vagy előállítási költségeitől, hanem más mellék körülményektől is, melyek mind befolyásolhatják az áruértéknek emelkedését, illetve csökkenését. Az emberi munkaértéknek megbecsülésénél az ember szellemi és testi tevékenysége is mérlegelendő, mert csak így állapíthatjuk meg igazságosan a munkaerő értékét, becset.

2. A nagyipar és gyártelepeknek létesítése, üzemben tartása, a nyers anyag beszerzési költségei, a vállalkozó rizikója, mint mellékkörülmények szerepelhetnek a munkabér megállapításánál, de nem szoríthatják le a munkabér minimumát oly annyira, hogy abból a munkás nem élhet, hanem csak tenghet. Ezen általunk elősorolt mellékkörülmények szem előtt tartandók a munkaadó és munkás között kötött szerződéskor, melynek mindenkoron az igazságosság és emberszeretet bázisán kell alapulnia. A szerződések kötésénél a munkaadó nagyon könnyen kihasználhatja a munkakereső nyomorát, ha nincsen benne igazságérzet s lelkiismeretlen szabadosságában letiporhatja annak szabad ságát, kinek munkaereje biztosítja számára az üzemet és a jólétet.

3. A vállalkozók időleges veszteségei, a nyers anyagnak megdrágulása a munkabér minimumára befolyással nem bírhatnak.

4. Az államtekintély haddon oda, hogy a nagy gyár- és ipar-telepek tulajdonosai teljes garanciát nyújtsanak a szerződött

munkások állandó foglalkoztatására nézve. Erről az állam nem gondoskodott, s ezen gondatlanságának szomorú következménye az, hogy rövid idő múlva ezer meg ezer munkás bocsátatik el és mint nyomorult proletár koldulásból tengi sanyarú életét. A munkás is csak olyan ember, mint a munkaadó, egyiknek jogát ép oly szigorúan kell megvédenie az államhatalomnak, mint a másikét.

5. A női munkások száma – mint már előbb mondtam – korlátozandó, hogy a férfimunkások bére emelkedhessek.

6. Ha a munkaadó és munkás között kötött szerződés értelmében a megállapított munkabér nem biztosítaná a munkás és családjának tisztességes megélhetését, akkor az államnak kell közbelépnie, mert ha kétséges esetekben az embereknek természetes joga és jogkötelme fölött ítélkezhetik és dönthet, úgy dönthet az igazságos munkabér minimumánál is. Ez annyival is inkább kötelessége, mert egy igazságos vagy igazságtalan munkabértől függ a társadalom nyugalma, illetve forrongása.

7. A munkabér nemére nézve törlendő a sok helyütt divó Truk-rendszer, mely végelemzésben csak látszólag érinti a munkabér nemét, tényleg pedig a bér nagyságát befolyásolván, az igazságosan megkeresett munkabérnek levonását foglalja magában. Az áru rendesen csereértéke szerint számíttatik fel, a munkás gondoskodik, hogy adhat túl rajta és mennyit kap érte. Az áru értékesítése rendesen veszteséggel jár.

8. Megengedendőnek, sőt üdvösnek tartjuk a munkás életszükségleteinek fedezésére *okvetlenül szükséges áruk* kiszolgáltatását munkabérben, mert a munkást egyrészt a pénznek könnyelmű elpocsékolásától tartja vissza, másrészt pedig jó cikkhez is juttatja. De mivel ezen árura való utalványozás is sok igazságtalanságra vezethet, azért csak oly telepeken foganatosítható, a hol teljes mértékben megvan a keresztény üzleti erkölcs úgy az árucikkre, mint annak értékére nézve.

9. A készpénzben való fizetést leghelyesebbnek tartjuk. Hátránnyal csak azoknál bír, kik könnyelműségükben ledérségre, kicsapongásra hajlammal bírnak. A gyermekmunkások bére a szüléknek vagy gyámoknak szolgáltatandó ki.

10. A fizetés terminusát 8 napban tartjuk megállapítandónak. Határozottan ellene vagyunk annak a praxisnak, melynél fogva a fizetések rendszeresen szombaton este vagy vasárnap reggel eszközöltetnek. Manapság a munkástömeg javarészt hitetlen, a vasárnapot nem tekinti *szent*, hanem egyszerűen *szabad* napnak, s ilyenkor pénzzel zsebében inkább áldoz Gambinusnak vagy Bachusnak, mint Istennek. Az ilyenkor kézhez kapott összegnek egy részét már jó előre a kocsmárosoknak szánja. *A kifizetés napja egy hétközn ap legyen.*

A munkabér égető kérdését csak keresztény felebaráti szeretet és igazságosság fogja megoldani. Christus Victor. A szegénységet választotta, hogy a szegénységet felemelje. Munkás volt ő maga, munkásokat választott apostoloknak. Péterért még az adót is lefizette. Az ő szelleme segít a sanyargatott munkáson is. Tehát vissza Krisztushoz! Ebben rejlik a munkás-kérdés megoldhatóságának egyedüli biztosítéka.

A munkásválság megszüntetése céljából megalkotott munkásvédtörvény gondoskodjék a czélszerűen keresztülviendő *munkás - biztosításról*, melynek nemcsak az aggkorra, hanem a munka- és keresetképtelenség esetére is kell kiterjeszkednie.

Azt gondolom, hogy nem végzek haszontalan munkát, ha a munkás-kérdés keretébe lesz foglalva az annyira szükséges *munkásbiztosítás*.

MUNKÁSBIZTOSÍTÁS.

A munkás-biztosítás a munkás-jövedelem egy részének jogi biztosításában rejlik bármely okból beálló keresetképtelenség esetére. A munkásbiztosító társulatok a segélyező egyletek neméhez tartoznak. A munkás-szükségnek időszerinti enyhítése legnemesebb céljuk.

Ki ne tudná, hogy a mai viszonyok között a legszorgosabb munkáskéz sem képes annyit megtakarítani, a mennyi munkaképtelensége idejében fentartására elegendő lehetne. A biztosítás jogcímet nyújt a munkásnak egy bizonyos összegre, melyet a biztosító társulat kifizetni köteles. Az állam nyugdíjban részesíti a maga hivatalnokait, a minisztereket is, ha megbuktattatnak, az alantasabbakat, ha kegyelemvesztettek vagy munkaképtelenek. A szegény munkás nem támaszkodhatik senkire, nem remélhet semmit. Ezen megszomorító helyzetén segíteni a biztosító társulat van hivatva.

A munkásbiztosításnak több nemét különböztetjük meg a szerint a mint a megalakított társulat alapszabályai a munka- vagy keresetképtelenség esetét veszik alapul. így vannak betegség, baleset, aggkor, munkaképtelenség elleni biztosítások, sőt özvegy- és árvabiztosítások is. Vannak továbbá önkéntes és kényszerbiztosítások, nyilvános és magánbiztosító társulatok. Németországban, a hol a betegség, aggkor és balesetelleni kényszerbiztosítások vannak behozva, a munkás sorsa legjobban biztosítottnak mondható. A biztosításnak, legyen az bármilyen, legnagyobb bibije a befizetés. Erre nézve nagyon is divergálnak a szociálpolitikusok nézetei. Vannak sokan, kik az állampénztárt akarják igénybe venni, mások a terhet a munkaadók vállaira rakják, míg egyesek a munkás terhére róják. Az ellentétes vélemények között mi a középutat választjuk és azt mondjuk: az állam mint ilyen semmi jogcímen sem vonható bele; a munkásbiztosítás ügye a két érdekelt félnek u. m. a munkaadó és munkás, ügyét képezi. A befizetendő mun-

kabiztosítási díjak javarészevel első sorban is a munkadók terhelendők meg, mert a jelenlegi munkadíjak mellett a legtöbb hasznót ők vágják zsebre.

Egészen másképp állana a dolog, ha a munkabér igazságosan rendeztetnék és magának a munkásnak annyi bér biztosítatnék, hogy tisztességes életmódja mellett még baleset és aggkor elleni biztosításokra is telnék. A keresztény felfogás és emberszeretet ilyenre is képes. E nélkül a biztosítás ügyét kárbaveszettek kell nyilvánítanunk.

Az igazságosság érzetét csak a keresztény szellem ápolhatja – az pedig nincsen a kenyéradók nagy részénél; a takarékoság keresztény erény, ennek gyakorlásától irtózik az elkereszténytelenített munkás s innét van, hogy a munkásbiztosítás ügye Európa legtöbb államaiban nem tud sem gyökeret verni, sem dűlőre jutni. Fázik tőle a munkás, retteg a munkaadó. Az utóbbi azért, mert munkabér-felemelésnek tartja és mintegy munkanyugdíjnak tekinti; míg az előbbi jogos követelményének tudatában inkább bízik a sorsban, semhogy biztosítására egy fillért fordítson. Segítségükre siet azok véleménye, kik agitacionális szempontokból kiindulva a munkások fülébe nap-nap mellett kürtölik: „ugyan minek biztosítanátok magatokat, majd gondoskodik rólatok és családotokról azon állam, melyet *mi szociáldemokraták* fogunk megalkotni.” Jaj be édesen hangzik ez a munkástömeg fülébe! Nem gondol balesetére, nem aggkorára, éli világát a jövődő boldogság nagy reményében.

A munkásbiztosításnak két nemét különböztetjük meg, *önkéntes-* és *kényszer-biztosításokat*. A biztosító személyek, melyek a munkaképtelenné vált munkásnak akár részleges, akár teljes ellátásáról gondoskodni tartoznak vagy magánegyesületek, vagy nyilvános jogi korporációk, u. m. községek, területek, tartományok stb.

A legutóbbi évtizedben maguk az államok folytak be a biztosításokba, midőn hatalmuknál fogva magukat a munkásokat kényszerítették a biztosítási összegek pontos lefizetésére. E tekintetben a legszélesebb alapokra fektetett munkásbiztosítások Németországban vannak. Itt meg kell jegyeznünk, hogy nem tartjuk helyesnek az állampénztárnak a biztosítási-díjakhoz való hozzájárultatását.

A munkások a munkaadók érdekében tevékenykednek s mint ilyenek nem állnak az állam szolgálatában s nem is formálhatnak jogcímet arra, hogy az állampénztár biztosítási díjaik egy részét magára vállalja és fedezze. Az állam *közjóléte* az egyedüli jogcím, melyre a munkások támaszkodhatnak. A biztosítási díjak első sorban a munkaadókat terhelik. A szegény munkás megérdemli, hogy igazságos munkaadója gondoskodjék róla mindazon esetekben, a mikor ura érdekében erejét felemésztette, életét kockáztatta, munkaképtelenné vált.

A munkabiztosításnak a jelenlegi viszonyok között két nagy akadálya van: 1. a munkaadó könyörületlensége, 2. a munkabér elégtelensége. A magasabb munkabér mellett a becsületes és takarékos munkás legalább annyit tehetne félre, a mennyi öreg napjaira vagy szerencsétlenség, baleset idejére elegendő volna. Most nem takaríthat meg semmit, örüljön, ha napibéréből lecsillapíthatja gyomra éhségét s éjjelre nyirkos pinczehelyiségben meghúzzhatja magát.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a keresztény szellemet. A takarékoság és mértékletesség elválaszthatlanok az igaz keresztény szellemtől. Ha a szellemet kiölték a munkásnép kebeléből az önző és kapzsi munkaadók, akkor a földhöz tapadtak tékozlásáért, mértékletlenségeért ne a munkásokat, hanem magukat és önző szellemeiket vádolják. Az aranyborjú körüli táncz és vigalom nem képezheti csak egyes kiváltságos pénzbárok privilégiumát – ahhoz formál jogot a munkástömeg is, mely az aranyborjút készíti és ékesíti; munkás keze alkotása körül ő is táncolni óhajt s mivel nincs más istene, a munkaadók istenének akarja bemutatni szíve áldozatát. Ha visszatartják, erőt gyűjt, tömörül, fenyegető állást foglal azok ellen, kik elbizakodottságukba az aranyborjút magukénak mondják.

Íme ideáig juttatta a munkásokat a szívtelen aranyborjú-imádók keresztényellenes szelleme! Minek is biztosítaná önmagát a munkás, midőn gondolja, hogy rövid idő múlva úgyis övé leend az egész aranyborjú. Válságosak az idők, mert válságos, veszedelmes az időket uraló szellem.

A munkások helyzetének igazságos megbírlására, a munkásérdekek megvédésére legalkalmasabbak: *A munhásbizottságok.*

A MUNKASBIZOTTSÁGOK.

„Segíts magadon és megsegít az Isten.” Ezen közmondás alapján hassanak a munkások oda, hogy a saját kebelükből választott munkásbizottságok védjék meg a munkások jogos érdekeit a munkaadókkal szemben. A munkásbizottságoknak legfőbb előnyük a következőkben rejlik:

1. Közvetítik a munkaadókkal a munkások jogos vagy jogtalan követelését, panaszát s szoros viszonyba hozzák a munkást munkaadójával.

2. Élesztik a közszellemet, fejlesztik a munkásokban a szolidaritás érzetét

3. Mint hivatott közegek felügyelnek a munkások életrendjére, erkölcsére, jó tanácsal látják el a bányászokat, lecsendesítik a viszálykodókat, felélesztik a kishitűeket, tettekre serkentik a této-vázókat.

4. Ítéleznek a munkások körében támadt ügyes-bajos, úgy személyes, mint általános munkásosztály-ügyekben, fenntartják a társadalom rendjét.

Ezen célok könnyebb elérése szempontjából nagyon ajánlatosak a vegyes bizottságok, vagyis olyanok, melyek nemcsak kizárólag munkásokból, hanem munkaadókból is alakulnak, hadd vegyen tevékeny részt a munkások tanácskozásában az is, kit a munkásügy közvetlenül érint – a munkaadó. E két faktornak kölcsönös közvetlen érintkezése áthidalná a munkás és munkaadó között lévő tátongó örvényt s közelebb hozná a zubbonyt a gyűlölt frakkhoz. Hogy e magasztos cél elérhetővé váljék, le kell szállniok a munkaadóknak a büszke és lelketlen önzés magasztatóról, fel kell hagyniok a munkásoknak a társadalomfelforgató forradalmi eszmékkel. A keresztény felebaráti szeretet és igazságosság kötelékének kell átöveznie mind a két factort, hogy létrejöhessen az annyira szükséges társadalmi rend s felvirradjon a békekorszak hajnala.

A MUNKÁSEGYLETEK.

A munkásosztály sanyarú helyzetének javítását célozzák: a *munkásegyletek*.

Ezekről mondja XIII. Leo:*) 1. Valamint az embert ezen természetes hajlandósága a polgári társadalom megalapítására indítja, úgy őt ezenkívül más szövetségek alakítására is bírja, melyek, ha nem is nagy és önálló, mégis valódi társaságok. Ezen kis társaságok s ama nagy állami társadalom között a különféle közelebbi okok folytán nagy a különbség. Az állam célja valamennyi polgárra kiterjed, mivel a közjónak szolgál, melyben mindenkinek kell jog szerint részének lennie. S azért neveztetik nyilvánosnak, mivel általa az emberek egymással egy állam alakítására egyesülnek! Ellenben azon társaságok, melyek mintegy az állam kebelében alakulnak, magántársaságoknak neveztetnek és pedig helyesen, mivel a cél, mely előttük lebeg, az egyeseknek a haszna, vagyis a tagoké. Magántársaság pedig az, mely valamely magánügy előmozdítására alakul, mint midőn ketten vagy hárman szövetkeznek, hogy közösen kereskedjenek. Habár e szerint a magántársaságok az államban léteznek és ennek úgyszólván mindmegannyi részei, azért általában és önmagában véve az államnak még sincs joga azoknak fennállását megakadályozni. Az embernek ugyanis a természettől meg van a joga magántársulatokat alakítani; az állam pedig a természetes jognak védelmére, nem pedig megsemmisítésére van rendelve. Sőt az állam önmagával is ellenkezésbe jön, ha a polgárok szövetkezeteit megtiltja, mivel ezek vele együtt ugyanegy forrásból erednek, abból t. i., hogy az emberek természettől fogva alkalmasak a társulásra.

De azért lehetnek esetek, melyekben az állam jogosan száll szembe a társaságokkal, akkor ugyanis, ha ezek oly dolgokat tűz-

*) „A munkások helyzetéről” című körlevelében.”

nek ki czélul, melyek a tisztességgel, az igazságossággal vagy az állam jólétével ellentétben állanak. Ily esetekben az állam teljes joggal megakadályozhatja azoknak megalakulását s fel is oszlathatja, ha már megalakultak. Általában azonban mindenkor nagy óvatosságra van szükség, nehogy az állam a polgárok jogait megsértse vagy a közjó címén oly dolgot rendeljen, mely a józan észszel ellenkezik. A törvényeknek ugyanis csak annyiban kell engedelmeskedni, a mennyiben az észszel s ekként Isten örök törvényével megegyeznek.” 2. A természetadta ezen szabadegyesülési joggal szorosán összefügg bizonyos korlátolt önrendelkezés (autonómia); mert a természetnek joga van úgy a privátérdek előmozdítása céljából alakítandó egyesületek, mint a jelzett célok elérhetésére irányuló eszközök és módok meghatározása és életbeléptetésére. Ha tehát az egyesülési jog az állampolgárok jogát képezi, amint az csakugyan áll, úgy azoknak az egyleteknek a határozatai és intézkedései, amennyiben célhoz vezetnek, jóváhagyandók. 3. A munkásegyletek célját a munkások testi és lelki helyzetének jobbítása kell hogy képezze, melynek legfőbb emeltyűje a lelkiekben a vallásos érzület, az isteni parancsolatok, az anyagiakban munkásoktatás, a közös pénztárak, melyek segélyt nyújtanak úgy a munkaszünetelés, mint baleset idejében. A munkaközvetítés és a munkások jogvédelme a munkaadóval szemben a munkásegyletek hatáskörébe tartozzék.

Az egyletek berendezésére nézve nem állapíthatunk meg semmiféle határozott és mindegyikre kötelező irányelvet, mert mindenki tudja, hogy egy ilyennek felállításánál nemcsak az egyes országok munkásnépének sajátlagos jellege, temperamentuma dönt, hanem mérlegelendők az idő- és helyi viszonyok, a különféle munka jövedelmezősége, a munkások egészségére való befolyása stb. stb. A már alakított egyletek megtalálják a módját annak is, miképen rendezkedjenek be legczélszerűbben, a munkások érdekében legüdvösebben.

Ezeknek az egyleteknek gyámolítása, támogatása és megvédelése az államhatalom kötelességét képezze. Ezen védelem alatt a külső védelmet értjük, mert határozottan kárhözatosnak tartanók,

ha az államhatalmi közegek az egyletek belügyeibe is avatkoznának. „A külső befolyás csakhamar tönkretetheti azt a szervezetest, melyet csak belső életeleme hozott létre és tart fenn.”

Bátran mondhatjuk, hogy a jól szervezett munkásegyletek rövid idő alatt megszüntethetnék a munkásválságot, helyes mederbe szoríthatnák a forradalmi mozgalmat. A lelkileg és anyagiilag kielégített munkástömeg oly védőbástyát képezend majd, melynek falait hiába döngetik a vad szocziáldemokráciának faltörő kosai. Erőlködésük hasztalan lesz, ha az egyes vidéki munkásegyletek országos egyletekké tömörülnek s oly egyéneket állítanak élükre, kik a munkásnép iránt szeretetet gyakorolnak, igazságérzetet tanúsítanak.

A munkásegyletek mellett szükségeseknek tartjuk: *A munkáskamarákat.*

A MUNKÁSKAMARÁK.

Ezek alatt a munkások kebeléből választott képviselőknek gyülekezetét értjük, kik mint ilyenek szoros összeköttetésben állanak a kormányhatalommal; ugyanis ők informálják a kormányt a munkások jogos követeléseiről, érdekeiről, ők javasolják a munkástömeg érdekében hozandó törvényeket vagy rendeleteket. A munkáskamarák ép oly szükségesek, mint a már behozott ipar- és kereskedelmi kamarák; és ha ezek, mint informatív közegek, nemcsak az iparosoknak és kereskedőknek szolgálnak tanácscsal, hanem a kormányoknak is, akkor ruháztassanak fel ugyanilyen joggal a munkáskamarák is. A kormány ne féljen ezektől a munkáskamaráktól; hiszen eltekintve attól, hogy csak tanácsadói és informatív joggal lesznek felruházva, egy oly hatalmas osztálynak az érdekében állíttatnak fel, mely lelkesedésében államokat fentarthat, forradalmában államokat vérbe fullaszthat, Egyszer s mindenkorra kijelentjük, hogy a „munkás” elnevezés alatt nemcsak a gyári és ipari, hanem a mezei munkást is értjük.

Igaz ugyan, hogy a munkáskamarák létesítésébe helyezett reménységünk hiú, kába remény maradand mindaddig, míg államkormányaink kegye a nagy tőkét beczézgeti és az államok fejlődését csakis a nagygyárosok és milliomosok pénzhatalmában látja. De hát ezt a felfogást is megdöntheti az „unitis viribus” elve.

A munkáskamarák összeállításánál arra kell ügyelni, nehogy oly emberek kerüljenek azokba, kik minden ismeret nélkül csak szájukon hordják a munkás jólétét, szívükben pedig a nagyravágyás ördögének befolyása alatt a pénzvágyat, a lelketlen önzést, a szeretetlenséget ápolják. Az ilyen emberekből összeállított iparkamara átka lesz azon munkástömegnek, mely kellő emberismeret hiányában csak a szájás munkakerülőkre adta szavazatát.

A JÓTÉKONYSÁGI INTÉZMÉNY.

Egyről nem szabad megfeledkeznünk, nem mintha ettől függne a munkásválság megszüntetése, hanem mivel ez enyhíti sokszor a munkások pillanatnyi nyomorát és Ínségét, t. i. *a jótékonyági intézményről*.

Bátran mondhatjuk róla, hogy ez a keresztény charitas angyalának intézménye. Annyiféle a hányféle maga a nyomor alakja. Megjelenik mindenütt, a hol nyomoralakok mutatkoznak. Itt testületileg, amott egyes személy alakjában; látjuk, amint az erkölcsetelenség iszapjából emeli az egyes áldozatokat és látjuk amint az elhagyatott beteg munkás ágyánál virraszt. Itt kenyeret osztogat az éhezőknek, ott lelki mannával táplálja a kétségbeesetteket. Nem kárhoztat, hanem vigasztal és emel, nem gyűlöl, hanem szeret. És ép e tulajdonságánál fogva izzó gyűlölettel kíséri a hitetlenség ördöge. Ezt tapasztaljuk az elkereszténytelenített munkások java részénél. Irtózik a keresztény vallás charitas angyalától, rá mordul és felzúdul az adománya ellen, hangosan kiáltva: „hogy neki keresztény alamizsna nem kell!” Az angyal sírva távozik, de nem átkozza, imádkozik a hitetlenségnek ezen szerencsétlen áldozatáért.

Ki tudná már most megmondani, hogyan osztályozzuk a keresztény charitas jótékonyági intézeteit? „A hol legnagyobb a veszedelem, ott legközelebb az isteni segedelem.” Ez a keresztény charitásnak a jelszava. E szerint indul – osztályozni nem bírjuk; ennél fogva csak azon jólétintézmények létesítésére, illetve támogatására szorítkozunk, melyekre a nagy munkástömegnek a jelen idők siralmas viszonyai mellett legnagyobb szüksége van.

A jólétintézményeknek két nemét kell megkülönböztetnünk. Egyikét maguk a munkaadók emelték és emelik, mások a munkások nyomorúságosan megtakarított filléreiből állíttatnak fel. Az elsők csak akkor üdvösek, ha nagyobb előnyököt biztosítanak a mun-

kásnak, mint a munkaadónak. Sajnos, a mai idők önző kalmár szelleme még a jólétiintézményeknél is rebachra számít, midőn vagy leköti munkást, vagy oly feltételek elfogadására bírja, melyek mellett a szegény ember inkább a kizsákmányolásnak van alávetve, mintsem a jólétiintézménynek előnyét élvezné. A kirugdalt keresztény szeretet helyét rendesen a rút önzés foglalja el.

A jólétiintézmények sorában első helyet foglalnak el a *munkáslakások*. Ezek is csak akkor üdvösek, ha mint magánlakások minden egyes munkáscsalád részére külön-külön építtetnek és kerttel bővítetnek. Csak ilyen magánlakban érzi a munkás önállóságának édességét, családi tűzhelyének boldogságát. A nagy munkásházak, eltekintve attól, hogy sokszor az erkölcstelenség tanyái, nem fejlesztik a munkás önértékét, hanem mindjobban elkészerítik, mert látja, hogy semmit sem mondhat magáénak – ő csak birtok nélküli pária, a munkásházak tulajdonosainak rabszolgája.

Ép úgy vagyunk a gyártelepeken felállított *közös étkezdékkel* is. Az eszme jó; csakhogy az önző szellem ezt is a maga előnyére használja ki. Sok munkás hetibérét emésztik fel az ilyen gyártelepi bodegák, s ha családjához kerül, annyija sincsen, hogy gyermekei éhségét legalább egy darabka kenyérral lecsillapíthatná. Ezen a bajon csak úgy lehetne segíteni, ha az élelmiszerek beszerzési árukon adatnának el.

Nagyon czélszerűek a munkidőnek pontos betartására, a szeszes italoktól való megtartóztatásra kitűzött *jutalomdíjak*, továbbá takarékpénztárak, özvegyek és árvák felszegélyezésére behozott perselyek és kasszák, melyekben a legcsekélyebb adomány, illetve betét is elhelyezhető és értékesíthető.

A fiatal munkásleányok számára a házvezetés alapelemeit terjesztő *iskolák*, melyekben nemcsak főzni és mosni, hanem vasalni, varrni, horgolni, stb. megtanulnak. E téren a birtokos női osztály számára nyílik a legszebb tevékenységi kör. Az ilyen iskolák felügyelete a vagyonos úri nők kezében áldásosan fog hatni a szegény munkásleányok erkölcsiségére és házias nevelésére.

A munkás szórakoztatására szolgáljanak a munkás ének- és zenekarok, színházi előadások, munkásünnepélyek. Az által, hogy

ilyen ünnepélyeken a munkaadó családjával együtt megjelenik, szorosabbra lesz fűzve az egymás közötti viszony köteléke, nemesebben kifejlődve az összetartozandóság érzete, lángolóbb lesz a keresztény szeretet, boldogítóbb az igazságosság, kevésbé sértő az önzés.

A nagy kiterjedésű gyártelepeken állíttassanak fel menhelyek árvák, özvegyek, rokkantak, munkaképtelenek és elaggottak számára, továbbá szakiskolák a munkások részére.

Az egész telepet járja át a keresztény szeretet, az igazságosság szelleme, mely gyökerében el fogja nyomni a társadalmat veszélyeztető forradalmi szellemet és annak rút kinövését, az erkölcstelenséget. Csakis Krisztus szellemének van regeneráló hatása. Ezt tartsuk fenn, a hol megvan, vigyük be oda, a hol nincsen.

Ezekben foglaljuk össze a munkás sanyarú helyzetének javítására irányuló keresztény eszméinket; adná az ég, hogy mielőbb érvényesülnének!

Ezennel áttérünk a munkások fegyverére, a sztrájkra. Ez szorosan a válságos munkakérdéshez van csatolva, miért is tárgyalását a munkakérdés keretébe kell foglalnunk.

A MUNKÁSSZTRÁJK, ANNAK VESZEDELME ÉS JOGOSULTSÁGA.

A legutóbbi évtizedek eseményei között kiváló helyet foglalnak el a munkássztrájkok. Nem tudjuk, vajjon a nemzetközi szocializmus akarja-e ilyen rendezett sztrájkokkal, mint hatalmas fal-törő kossal a társadalom falait áttörni és az összes munkásokat a maga zászlója köré gyűjteni, vagy a kapitalizmus jéghideg keze szorítja-e annyira a munkás torkát, hogy az végerőlködésben a nagytőke ellen indítandó harci kiáltásban tör ki. A társadalmi tényezők, a szociálpolitikusok egyike-másika majd abban, majd ebben látja a sztrájkok kútforrását. Véleményünk szerint a bajnak igazi okát kizárólagosan sem egyikben, sem másikban nem fedezhetjük fel – annak igazi oka a megbomlasztott társadalmi viszonyokban rejlik. Tény az, hogy a munkásnép rendszeres kizsákmányolása fokozta elkeseredését, fejlesztette ellenállási hajlamát, képességét, kitörésre bírta a forradalmi szellemet; másrésről az sem tagadható, hogy a szociáldemokráciának ügyes agitációja felcsigázta a munkások kedvét, tömörítette az elégedetleneket, túlzott reményekkel telítette a munkások roppant hadának földi menyországot váró kebelét. Hogy kinek van igaza, azt halandó ember nem tudhatja és nem is mondhatja. Mi csak azt konstatáljuk, hogy 1. a munkás és a munkaadó közötti viszonyt a kölcsönös gyűlölet viszonyának kell neveznünk; 2. hogy ezen állapotnak huzamosb fennállása magát a most létező társadalmat dönti halomra s temeti sirba. A kölcsönös egyetértés, az emberi jogok igazságos méltányolása elejét vehetné a kitörendő katasztrófának; csak hogy a felkeltett emberi büszkeség nem hederít reá. Az egyik bízik a kormányhatalom hadseregében, a másik nagy tömege erejében, az erőbe fektetett győzelmi reményében. Szeretetről szó sem lehet, sem az egyik, sem a másik részen. A harcot az elbizakodottság vívja. Ki tudná

* L. „Arbeitsvertrag und Strike” Aug. Lehmkuhl Breisgau 1890.

megmondani, ki fog bukni, vagy ki fog győzni? A keresztény szellemnek még árnyékát sem látjuk. A dölyfös, önző munkaadó fitymálja és megveti; az atheus munkás alkalmatlannak tekinti és gyűlöli. Jól mondja XIII. Leo a francia munkásokhoz 1889-ben intézett beszédében: „Amit mi óhajtunk, az nem egyéb, minthogy a kereszténység alapelveihez való visszatérés által helyreálljon és megerősödjék a munkások és munkaadók között azon belső egyetértés, mely kölcsönös érdekeiknek egyedüli biztosítékát képezi és melytől úgy a magán, mint a nyilvános életnek boldogsága, nyugalma és békéje függ.” Vajha megszívlelné e szavakat a munkás, szívébe vésné a munkaadó! De hát mit törődik a hitetlen kor a pápa szavával, Krisztus helytartójának intő szózatával?! Krisztus gyűlöletében versenyeznek mindketten.

Nagyon csalódnak mindazok, kik a munkássztrájkot a XIX. század szülöttjének tartják. Titus Livius leírja a római plebs-nek kivándorlását a szent hegyre. Ez is csak sztrájk volt, a római munkástömegnek a sztrájkja a dölyfös patriciusok ellen. Megtagadta a munkát, a hadiszolgálatot, mert érezte, hogy jól megérdemelt munkájának a bére: – rabszolgaság, megvetés és gyűlölet. A lefolyt keresztény korszakok czéhjeiben és egyesületeiben is mindannyiszor kitört a sztrájk, valahányszor az alkalmazott munkások béremelést sürgettek vagy követeltek. A XVIII-ik század szocziáltörténete többrendbeli iparoslegénysztrájkról tesz említést, melyek mindegyike a béremelés céljából lőn megindítva. Csakhogy míg ezelőtt minden sztrájk szórványos jelenség számba ment, most már általánossá válik és az egyes iparágak összes munkásait vonja körébe. A munkások manapság kommandóra sztrájkolnak; ez az ő egyetlen fegyverük, melylyel akár képzelt, akár igaz jogaikat kimerőszakolni, illetve kivívni akarják.

Hogy ezt megérthessük, alaposan meg kell vizsgálnunk minden sztrájknak lényegét és eredményét úgy *erkölcsi* és *jogi*, mint *közgazdasági* és *társadalmi* szempontból. Erkölcsi szempontból minden egyes sztrájk úgy tűnik fel, mintha az a munkásnép renyheségének és munkaiszonyának lenne kifolyása; *jogi* szempontból *önvédelemnek* jellemezhetjük. *Közgazdaságilag* véve a termelés meg-

akasztójának és a szegénység gyarapítójának nevezhetjük, míg *társadalmilag* a kiélesedett osztálykülönbözet *gyűlöletének* a kifejezője.

Vizsgáljuk meg alaposan.

Minden egyes sztrájk a munkások és munkaadók között dúló szakadatlan harcnak egy különös nemét képezi. E harcnak indító oka a kölcsönös gyűlölet, mely az ellentéteket kiélesíti, a harcnak megindítja. Nem tagadjuk, hogy a társadalmi osztályokat tátongó űr választja el egymástól, de egyetlen egyet sem annyira, mint a munkás és munkaadó osztályát. Minél nagyobb az ellentét, annál izgatottabb a hangulat, annál izzóbb a gyűlölet. Az osztálygyűlöletnek tulajdonképeni alapoka az alsóbbak mint alacsonyorsúak ideges elkeseredésében rejlik azok iránt kiknek részéről felfogásuk szerint – legyen ez képzelt vagy igaz – csak elnyomatást és megvetést tapasztalni kénytelenek. Minél érezhetőbb az az elnyomatás, minél szembe-tűnőbb a méltatlan bánásmód, annál lángolóbb a gyűlölet az elnyomottak szívében; ha hozzáveszszük, hogy az atheus szellemtől szaturált e két osztály egyikénél sincs meg a keresztény hősieségnek azon erénye, mely még a legféktelenebb indulatokat is zabolázni képes, úgy ne csodálkozzunk a dúló harcnak vehemensségén, még kevésbé a békeközvetítők eredménytelenségén. Az itt-ott beálló szünet csak *fegyverszünetnek* minősíthető és csak arra való, hogy a fegyver megélesítésével az újból kitört harc több áldozatot szedhessen. Azt határozottan kimondjuk, hogy sok tekintetben az önző munkaadók merev ellenállása és hatalmi elbizakodottsága szüli az évről-évre elkeseredettebb testvérharcot. Szilárd meggyőződésünk az, hogy a szélesebb rétegekben mozgó sztrájk sohasem törhetne ki oly vehemenciával, a minőt manapság tapasztalhatunk, ha a munkások hatalmas osztályánál – mindennapi tapasztalata révén – nem érlelődött volna meg azon közfelfogás, hogy a munkaadók csakis a munkásoktól jogtalanul elvont munkabéren híznak meg, mert sokkal alacsonyabb bért fizetnek, mint a minőt a munkás kifejtett fizikai ereje után családja, illetve saját személye fentartása céljából megkövetelhetne. Ez a munkások általános felfogása. Ki tudná megmondani, mi igaz benne és mi nem? De az

azonban tény, hogy a munkások nagy tömege nem tenné kockára hetekig, hónapokig tartó keresményét, nem dobná oda önmagát és családját az előre látható nyomornak és kétségbeejtő nélkülözésnek, ha nem tapasztalná az önző munkaadók könyörtelenséget, a munkabér megállapításánál üzött igazságtalan eljárását. Tudja minden munkás, hogy sztrájkolásával csak nyomorát szaporítja, mégis kitart a proklamált sztrájk mellett; miért? Mert csak osztály gyűlöletből táplálkozik és a jövő reménységében él és mozog, a míg lehet.

E szót „a míg lehet” azért használják, mert a jelen viszonyok mellett minden munkás érzi, hogy a milliókkal rendelkező és néhányezer forintnak elvesztését könnyen elviselő munkaadónak merev ellenállásán megtörik az ő harcza, azaz sztrájkolási kedve és a nyomortól kergetve kénytelen lesz munkába állni, akár kicsikart valamit, akár semmit; de még sem veszíti el harczyi kedvét, várja a leszámolás győzelmi napját, táplálja gyűlöletét. A két osztálynak egymástóli fokozódott eltávolodásában, gyűlöletszította elidegenedésében rejlik a sztrájk oka. Az egyik bizik hatalmában, másik remél győzelmében. Egyik sem gondol arra, hogy természetsszerűleg egymásra vannak utalva és csak rendszeres összműködés útján eléghethetik ki kölcsönös érdekeiket.

„A testi és külső javak oltalmát illetőleg az állam első feladata kiragadni a szegény munkásokat azon bírványó emberek zsarnoksága alól, kik telhetetlenségből az emberekkel élettelen dolgokként visszaélnék. Ugyanis sem az igazságosság, sem az emberi érzés nem engedi oly mértékű munkát követelni, mely a lelket elnyomorítja s a testet agyonsanyargatja. Valamint az ember egész természete, úgy az ő munkaképessége is bizonyos határokkal bír, melyeket nem szabad átlépni. Növeli azt ugyan a használat és gyakorlat, de csak úgy, ha koronként szünetel és pihen. A napi munkánál tehát gondoskodni kell, hogy az több órára ne terjedjen, mint a mennyit az erők elviselnek. Hogy pedig mennyi legyen a pihenés ideje, azt a munka különféle természete, a helyi és idő-viszonyok s a munkások testi ereje alapján kell megítélni. A kiknek munkája köveket fejteni, vasat, erezet, vagy más a föld rejtekeiből kiásni, azoknak dolga mind nehezebb s az

egészségre nézve is veszélyesebb, az idő rövidege által enyhítendő. Az évszakra is kell tekinteni; vannak ugyanis munkák, melyek egyik évszakban könnyen elvégezhetők, míg máskor vagy lehetetlenek vagy a legnagyobb nehézséggel járnak. Végre amit a meglett egészséges férfi elvégezhet, azt nem méltányos nőtől vagy gyermektől követelni. Sőt éppen a gyermekeknél nagyon kell vigyázni, hogy a műhelybe addig ne kerüljenek, míg a kor testüket és szellemüket eléggé ki nem fejlesztette. A gyermekkorban zöldelő hajtásokként sarjadozó erőket a korai megfeszítés elhomályosítja s így minden tanításnak és nevelésnek szárnyát szegi. így továbbá bizonyos foglalkozások kevésbé felelnek meg a nőknek, kik első sorban a házi munkára vannak hivatva; ezen munka nemcsak nagyban védelmezi a női nem méltóságát, hanem természeténél fogva meg is felel a gyermekek nevelésének és a család boldogságának. Általánosságban pedig az állapítandó meg, hogy a munkásoknak annyi pihenés engedendő, a mennyi szükséges a munka által felhasznált erők visszaszerzésére, mert a munka által elcsigázott erőt a pihenésnek vissza kell adnia. Minden szerződésben tehát, melyet a munkaadók a munkásokkal kötnek, ezen feltétel, ha nincs is kitéve, alattomban értendő, hogy a munkaszünet mindkét neméről gondoskodva legyen; másképen nem is lehetne tisztességesen szerződni, mivel sem követelni, sem pedig ígérni nem szabad azon kötelességek elhanyagolását, melyekkel valaki Istennek vagy önmagának tartozik.

Azok tehát, kik az államot kormányozzák, először is általában és egyetemlegesen kötelesek hozzájárulni a kérdés megoldásához a törvények és állami intézmények egész jellege által, úgy, hogy a kormányzás alakulása és gyakorlata által önként felvirágoztassák valamint a köz-, úgy a magán-jólétet. Ebben áll ugyanis a kormányzási okosság feladata s azoknak, kik az állam élén állanak, sajátos kötelessége. Már pedig a társadalom jólétéhez leginkább hozzájárulnak a jó erkölcsök, a családi élet tisztasága, a vallásnak és igazságosságnak oltalma, a nyilvános terheknek mérsékelt kivonása és igazságos felosztása, az ipar és kereskedelem fejlesztése, a földművelés felvirágoztatása, s általában mindazon

dolgok, melyek minél inkább műveltetnek, annál inkább járulnak hozzá, hogy a polgárok jól és boldogan éljenek.

Ezen dolgok erejénél fogva tehát hatalmukban áll az állam kormányzóinak, hogy valamint a többi osztálynak használhatnak, úgy a munkások állapotán is igen sokat javíthatnak; s ezt teljes joggal, a hivatatlanság minden gyanúja nélkül tehetik, mivel az államnak természetből fogva kötelessége minden alattvalójáról gondoskodni, s az előnyöknek minél nagyobb mennyisége ered az állam ezen gondoskodásából, annál kevésbé szükséges külön eszközökről gondoskodni a munkások felsegélyezésére.

De azt is figyelembe kell venni, a mi a dolgot mélyebben érinti, hogy tudniillik az államnak egy a célja, mely közös a magas és alacsony sorsúakéval. A szegények ugyanis természetből fogva egyenlő jogú polgárai az államnak a gazdagokkal, tehát ennek igazi és eleven részei, melyekből a család közbevetésével az állami testület keletkezik, hogy ne is említsük azt, miszerint épen ők képezik minden községben a nagy többséget. Mivel pedig teljes képtelenség a polgárok egy részéről gondoskodni, a többieket pedig elhanyagolni, világosan következik, hogy az államnak kötelessége kellőképen gondoskodni a szegények ügyének és érdekeinek védelméről; mi ha nem történik, megsértetik az igazságosság, mely azt követeli, hogy mindenkinek megadassék a magáé. Erre nézve bölcsen mondja szent Tamás: „valamint a rész és az egész bizonyos tekintetben egy, úgy az, a mi az egészé, bizonyos tekintetben a részé.” A népeket jól kormányzó fejedelmeknek tehát nem kevés és nem könnyű kötelmei közé tartozik az is, hogy minden osztályt egyenlő oltalomban részesítsenek, szorosan alkalmazkodva az úgynevezett osztó igazság elveihez.” *

A productionnak csak két tényezője van: *a munka és a tőke*. E kettő elválaszthatlan egymástól; igazságos alapon történő kölcsönös megegyezésüktől függ a munka productivitásába helyezett társadalmi jólét.

Sajnos, hogy e két factor között csak a természetellenes viszonyt fejleszti a dicsőnek hirdetett liberális korszellem s egyetlen

* XIII. Leo „Rerum novarum” cz. körlevele.

oly intézkedésével sem dicsekedhetik, mely az egymásra utalt osztályokat a nagy társadalom érdekében az igazságosság kötelékével szorosabbra fűzte volna. Az emberi munka önmagában, hiányával minden kiegészítő eszköznek, meddő marad; hiába való, nem ront ugyan, de nem is produkál; gyümölcsözővé, termelővé csak az eszköz teheti. Ez pedig manapság a *tőke*. Viszont a tőke emberi munka nélkül csak gyümölcsképes, de nem gyümölcsöző; holt tőke; csak emberi munka élte, mint az emberi testet az Isten által belelehelt lélek. A kutató, soha nem nyugvó emberi szellem feltalálhat gépeket, munkaeszközöket, aminők tetszenek – mégis csak holtak, mitsem érők azok, ha emberi kéz nem kezeli, nem hajtja. Mit ér a drága jó gép, ha nincs hozzá az éltető elem, az emberi erő?!

Az emberi *productio* értéke a munkaerő és a tőke egymáshoz viszonyítól függ. E két factor közötti ellenséges viszony silányítja a *productiot*, alacsonyítja annak értékét.

A munka és a tőke közötti legbensőbb kötelék csak ott áll fenn, a hol mindkettő egy kézben összpontosul. A hol ez nincs meg, ott erkölcsi kötelékről kell gondoskodni, mely a physikailag különálló két factort u. m. a munkát és a tőkét egyesítse. És épen ilyen kötelékre van a mostani kornak legnagyobb szüksége. A kultúra kezdetén, az emberi társadalomnak szűk körre szorított viszonyai mellett munka és tőke rendesen egy személyben bírta hordnokát és ép ezért sem nem fejlődhetett, sem nem terjeszkedhetett. Az egyes ereje csak szűk határok között mozog és érvényesül, korlátozva van; többek közreműködése és egyesülése egy célból növeli a termelést, kiterjedtebb alapokra fekteti a *productio* különféle ágait. Minél fejlettebb a kultúra, annál több physikailag egymástól különálló erőknél morális egyesülését követeli és minél szorosabb az erkölcsi kötelék, annál izmosabb a kultúrát fejlesztő két factor, intensivebb a *productio*. Az emberi testnek sok tagja, szerve van; minden egyes szerv physikailag különálló egészet képez önmagában, mint ilyen végzi funkcióját a testnek mint egésznek harmonikus egységeért. Ép úgy vagyunk a társadalomnak nagy testével is. A szervek önmagukban egyenlőtlenek, különállók, működésükben

azonban összhangzóknak kell lenniök. Minél kirívóbb a tagok egyenlőtlensége, annál bensőbbnek, szorosabbnak kell lennie a tagokat összekötő morális köteléknek. Csakhogy épen ezen morális köteléket szakították szét a magukat fontosabbnak tartó egyes társadalmi szervek és reakcióra bírták a lenézett szerveket.

A reactio első sorban a társadalmi szervek *egyenlőségének* proklamálásában nyilvánul.

Sokan vannak, kik a birtok és munka egyenlőségében látják a forrongó társadalom panaczeáját. Ezek az emberek ész nélkül kergetik az egyenlőség phantomát, de a következményekre nem gondolnak, mert szellemi vakságukban gondolkodni sem tudnak. A munka egyenlősége maga után vont a munkaiszonyt, a munkabeszüntetést; a birtokegyenlőség pedig ép oly lehetetlen, mint az emberi szervek tökéletes egyenlősége. Az egyenlőtlen szerveket a morális kötelék hozza összhangzó működésbe.

A legnagyobb baj az, hogy az emberek szenvedélyessége és ferde gondolkodása szétszakítván az erkölcsi köteléket, mindjobban kiélesítette a munka és tőke közötti ellentétet s áthidalhatlan űrt teremtett a munkások és vagyonosok osztálya között. A nagytőke hatalommá lett és e hatalmával egyengeti az utat a legszorosabb egyesülésre, hogy mint compact egység a világ fölötti uralmat csakis önmagának biztosíthassa. Ezzel szemben áll a kizsákmányolásnak kitett nagy munkástömeg, mely annyifelé oszlik, ahányféle a nagy tőke által üzemben tartott ipar. Igaz, a természet jogrendje szerint mind a két tényezőnek magában a productumban kellene találkozniuk és egyesülniök, mert ez a közös munka gyümölcse. És mit tapasztalunk? A productum a viszály almájává lesz, mind-egyik fél tart reá igényt, önmagának vindikálja és sehogy sem tudnak megegyezni a felosztás módozataira nézve. Legideálisabbnak kell mondani a tökéletes egyenlőséget és közösséget, mely azonban csak az ember bűn nélküli állapotában lett volna keresztülvihető. A bűnös állapot az emberi keblet korbácsoló szenvedélyeivel kigúnyol minden közösséget, halomra dönt minden ideális egyenlőséget. A bérrendszer meg fogja tartani a maga uralmát, akár ilyen, akár amolyan alapokra fektetjük, mert gazdagok és szegények, va-

gyonosok és vagyontalanok voltak és lesznek akkor is, ha a szocializmus a maga abszolút egyenlőségét, mely absurdum, keresztül hajszojja. Az emberi társadalomnak csak arra kell törekednie, hogy a gazdag és szegény között tényleg fennálló roppant különbözetet valahogy elsimítsa, az ellentéteket az önzetlen szeretettel kiegyenlítse. Ezen célból első sorban is a gazdagoknak kell önmagukat legyőzniök azáltal, hogy megfojtják az önzést, a ki elégi t-hetlen bírvágyat, mely magát a bérrendszert a nyomor és büntény előidézőjévé tette. Hiába mondja egyik-másik szocziálista izgató, hogy a munkás nyomorának alapoka a bérrendszerben rejlik. Oh nem, csak a bérrendszerrel űzött visszaélés, az emberi munkaerőnek kizsákmányolása és rendszeres elértéktelenítése képezi a bajok forrását, Hát nem visszaélés-e az, ha a munkaadó már a szerződés megkötésénél a tőkének és a szellemi munkának biztosítja a munka productumának legnagyobb részét s magát a testi munkát száraz kenyérral honorálja? Igaz ugyan, hogy a szellemi munka fölötté áll minden testi munkának, de azért a testi munkát is joggal megilleti a felsőbbség a tőke fölött. A munka termelő, a tőke holt.

A jelen társadalmi viszonyok között megfordított rendjét látjuk mindennek s így nem is csoda, ha munka és tőke között kitért az érdekharcz, kiélesült az ellentét. A munkást csak a mindennapi kenyér köti a tőkéhez, bírja muukára, s azt is beszüntetni kész, ha ideig-óraig más módon tarthatja fenn magát.

Íme a munkássztrájk alapoka: Az önző szellem szétszakítja az *erkölcsi* köteléket s behozá a nyomor kötelékét, hogy vérengzőbb legyen a kitérendő harcz és több az áldozat. A két osztály közötti természetellenes ellenségeskedésnek a lefolyását és eredményét verbetükkel írják majd meg a jövő kor történetírói.

No de maradjunk meg a jelennél. A folyton ismétlődő munkássztrájkok káros hatását érzi a társadalom úgy erkölcsi, mint közgazdasági téren. Jól mondja XIII. Leo:*) A dologban, melyről szólunk, az a főhiba, ha az egyik osztályt természetűl fogva a másik ellenségének tartják, mintha a természet a gazdagokat és

*) „A munkások helyzetéről” című körlevelében.

szegényeket arra teremtette volna, hogy állandó harcban egymást pusztítsák. Ez annyira ellenkezik a józan észszel és a valósággal, hogy éppen ellenkezőleg az igaz, hogy miként a testben a különféle tagok egymás között megegyeznek, a miből a kölcsönös viszony azon mérséklete következik, melyet egyensúlynak nevezünk, éppen úgy intézkedett a természet a polgári társadalomban is, hogy ama két osztály kölcsönösen egyetértsen s egymásnak az ellensúly létrehozására megfeleljen. Amúgy is teljesen egymásra vannak utalva: sem a tőke munka nélkül, sem a munka tőke nélkül fenn nem állhat. Az egyetértés szépséget és rendet hoz létre a dolgokban, míg ellenkezőleg a harc állandóságából okvetetlenül a teljes elvadulásnak és zavarnak kell következnie. A küzdelem megszüntetésére pedig, sőt gyökereinek eltávolítására a keresztény intézmények csodálatos és sokféle erővel rendelkeznek.

Így először is az egész vallásos fegyelem, melynek őre és magyarázója az egyház, nagy mértékben képes a gazdagokat és szegényeket egymással kibékíteni és kapcsolatba hozni az által, hogy mindkét osztályt kötelességeire szólítja, különösen pedig azokra, melyek az igazságosságból következnek.

Ezen kötelességekből a következők terhelik a szegényt és munkást: a mi a munka feltételül szabadon és méltányosan kikötött, azt mindenben híven kell teljesíteni, az uraknak vagyónát meg nem károsítani és személyét semmiképen meg nem sérteni.

Saját érdekeik védelmében az erőszaktól tartózkodni és soha lázadásra nem vetemedni s nem szövetkezni gyalázatos emberekkel, kik mesterségesen szítanak túlságos reményeket s tesznek óriási ígéretek, holott a velük való szövetkezésnek a következő ménye nem más, mint késő bánat és a jólét feldúlása.

A gazdagokat és munkaadókat pedig a következő kötelmek terhelik: ne tartsák munkásaikat rabszolgáknak, tiszteljék bennük az emberi személy méltóságát, melyet a keresztény jelleg megnevesít. Emlékezzenek meg róla, hogy a józan ész és a keresztény bölcsélet szava szerint nem szégyen pénzért dolgozni, hanem tisztesség, mivel tisztességes módot nyújt az élet fentartására, de

hogy undok és embertelen dolog hírvágyból visszaélni az emberekkel s őket csak annyiban becsülni, a mennyiben izmokkal és erővel bírnak. Továbbá az is kötelességük, hogy a szegények vallására és lelki javaira tekintettel legyenek. Miért is a munkaadó kötelessége gondoskodni, hogy a munkás alkalmas időben ájtatosságot gyakoroljon, hogy oda ne dobassék prédául a feslettség céljainak s a bűnre való kísértéseknek és semmiképen el ne vonassék házi gondjaitól s a takarékoság szeretetétől. Nem szabad öt nagyobb munkával terhelni, mint a milyent ereje megbír s nem olyneművel, mely korával és nemével meg nem fér. De az urak legfőbb kötelességei közé az tartozik, hogy mindenkinek igazságosan megadják a magáét.

Hogy a munkabérnek valamely méltányos mértéke még há tározassék, több okot kell számba venni; de általában is emlékezzenek meg erről a tehetőnek és munkaadók, hogy haszonlesésből a szegényeket elnyomni s másnak szerencsétlenségét kizsákmányolni sem az isten, sem az emberi törvények nem engedik. Valakitől pedig megérdemelt bérét megvonni nagy bűn, mely hangos kiáltással hívja le magára az égből a bosszú haragját. íme a munkásoknak általános csalárdul letartott bére fölkiált; és azok kiáltása a *seregek* urának füleibe hatolt. Végül a lehetőségeknek lelki ismeretesen őrizkedniük kell attól, hogy a munkások megtakarított vagyonában akár erőszakkal, akár ravaszsággal, akár uzsoramesterséggel bármi kárt tegyenek, annál is inkább, mivel ők nincsenek eléggé az igazságtalanság ellenében megvédve s az ő vagyonuk minél csekélyebb, annál sérthetetlenebbnek tartandó.

A komolyan gondolkodó, higgadtan mérlegelő ész előtt megfoghatatlannak tűnik fel a sztrájkoknak mint legradikálisabb fegyvernek az alkalmazása. Valóságos harcz dúl a munkástömeg és tőke között, melynek következménye, bármely részen legyen a győzelem, valóságos csapás és szerencsétlenség a győzőkre és a legyőzöitekre nézve. Közgazdaságilag minden egyes sztrájk károsítja a munkást, az ipart és az ipartól függő társadalmi osztályokat. A nagy nemzeti vagyon épen a sztrájkok alatt szenved legtöbbet és pusztul leginkább. Ezt bizonyítja a statisztika. A „Daily Telegraph” feljegyzése szerint a

londoni Dockmunkások sztrájkja 1890-ben $\frac{1}{2}$ millió korona veszteséggel járt naponta; egészen véve 30-40 millió koronát nyelt el. Ez közvetlen kár, a közvetett nem állapíthatta meg senki. Az 1889-ben kitört westfaliai bányasztrájk 14 millió márkát emésztett fel, míg az idegen kőszén behozatala és vételi költségei a sztrájk tartama alatt háromszoros összegben állapíthatók meg.

A jelen gazdasági viszonyok abnormitását a sztrájkok jellemzik legjobban. Az osztrák-magyar monarchiában kitört sztrájkok statisztikáját a „Christlichsoziale Blätter” 28-ik évfolyamában találjuk feltüntetve. E szerint 1891-ben a monarchia összterületén 104 munkás-sztrájkban 14025 munkás vett részt; 1892-ben 101 sztrájkban 14123; 1893-ban 172 sztrájkban 28120. A legutóbbi bányász - sztrájk 25 ezer munkással szerepel. Ezen számok meghazudtolnak minden parlamenti szónokot, ki a gazdasági viszonyok fejlődéséről, a munkások helyzetének javulásáról szónokolni merészkedik.

Tudja mindenki, hogy a sztrájkok hátrányát és kárát nem mindig az iparúzó érzi és vallja, mert hiszen a nagyiparos nagyon könnyen elszenvedi a pillanatnyi veszteséget, akár a kész árucikkek árának felemelésével, akár pedig tömeges munkáselbocsátással; a kiterjedtebb iparsztrájkok a fogyasztó közönséget károsítják. Az összehalmozott tőke a publikumra veti ki hálóját és azt zsákmányolja ki; ez által növeli tőkéjét, apasztja a nagy közönség gazdasági jólétét. Ez minden nagyobb sztrájknak közvetlen következménye. Közvetett gazdasági hátránya pedig abban áll, hogy a nagyobb iparágakban kitört sztrájk csakhamar magával rántja a nagyipartól függő ipar- és kereskedelmi ágakat és így a productio csökkenésével a nagy nemzeti vagyont veszélyezteti.

Mindezzel tisztában vannak úgy a sztrájkolók, mint vezetőik s még sem mondanak le e veszélyes fegyverről, mert alapos reményük van hozzá, bíznak abban, hogy a nagyiparosok, a pénzbárók stb. a tőlük függő kisiparos és kereskedelmi osztálytól fognak szoríttatni a munkások által követelt engedmények megadására. A munkások alaposan ismerik egyes munkaadók kapzsiságát és merev ellenállását, melyből még pillanatnyi tetemes veszteségük árán sem engednek, azért a többi osztályokba vetik reménységük horgonyát.

de hiába. Számításuk csak akkor ütne be, ha a sztrájk váratlanul és oly körülmények között törne ki, a mikor a sztrájkolóknak idegen munkaerővel való pótlásáról és helyettesítéséről szó sem lehetne. Ha a sztrájkolók munkaereje pótolható, akkor a sztrájk kárát a fogyasztó közönség és a szegény munkástömeg vállalja. Manapság a munkaadók és gyártulajdonosok annyira óvatosak és előrelátók, hogy nem bízva a munkások kitartásában s naponkint várva a kitörendő sztrájkot, annyi készárut raktároznak fel, a mennyi a sztrájk tartama alatt – persze nagyobb áron – az ő hasznukra értékesíthető. Ily viszonyok között a sztrájk kétélű fegyvere magát a sztrájkolót sebzí meg.

Az önzés ördögi szellemének furfangját mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy sokszor maga áll be sztrájkrendezőnek. Ha az egyes árucikkek felszaporodásával, túlermelésével árhanatolás áll be, akkor mutatkozik leginkább az önző kapitalizmus szívtelensége és szeretetlensége. Ezer meg ezer munkást bocsájt el, munkáshiány fölött jajgat, hogy ilyen nemtelen álarcz alatt az áru értékét felemelje és az elbocsajtott munkások bérét is zsebrevágja. A munkás kenyerét keresi, de ha egyszer el van bocsátva, vagy éhen kell halnia, vagy kisebb bér mellett régi gazdájához kell szegődnie. Legtöbb munkás az utóbbit választja s szaporítja az önző kapitalizmus zsákját. Ilyenkor az önző kapitalizmus a nagy-lelkűt játsza, megbocsájt mindenkinek és csekély bér fejében keblére öleli a jelentkező munkaerőt. „Mundus vult decipi, ergo decipiatur” ez a kapzsi, kizsákmányoló szellemnek szójárása, jelszava. Mit törődik ő azzal, ha a munkás koplal, éhezik, a fogyasztó közönség károsul és szegényedik, az ország pedig vagyoniilag hanyatlik. A miniszterek hallgassanak, ha egyes milliomosok szaporodnak és milliók éheznek, tönkre mennek. A politikusok hangoztassák az ország gazdasági fejlődését mindannyiszor, valahányszor egy pénzbaróval több lesz s ezer családdal megszaporodik a koldusok száma – hiszen úgy is az aranyborjú tartja fenn az államokat, az államok merkantilis politikusait. Ha nincs pénz, nincs mandátum! Tehát vagy dicsérni, vagy legalább hallgatni, ez kötelessége minden liberális képviselőnek.

Eltételezve a sztrájknak a közgazdaságra gyakorolt káros befolyásától, még erkölcsi romlást is idéz elő. Az elkeseredett sztrájkoló munkássereg rendszeren henyéléssel tölti a munkabeszüntetés hosszú idejét. „A henyélés minden bűnnek kezdete.” Nyomában jár az jszákosság, ledérség és kicsapongás és ha elfogyott az utolsó garas, a vagyon- és személybiztonság lesz veszélyeztetve. A hosszú munkássztrájkok története számos ilyen esettel van illusztrálva. Valóban megdöbbentő képe a zilált társadalmi viszonyoknak.

De hát elítéljük-e minden sztrájkot? Mielőtt e kérdésre válasszolnánk, halljuk XIII. Leo szavát:

„A jogok mindenkinek szentül megóvandók, s hogy mindenki megtartsa a magáét, arról az államnak kell gondoskodnia az által, hogy az igazságtalanságot távol tartja vagy megtorolja. Csakhogy az egyesek jogainak védelmében is különösen az alsóbb osztályokra és szegény sorsúakra kell tekintettel lenni. A gazdagok ugyanis amúgyis körül vannak véve saját védbástyáikkal, s így kevésbé vannak az állami oltalomra rászorulva, míg a szegények, kik semmi eszközzel sem rendelkeznek ügyeik védelmére, egyedül az államra támaszkodhatnak. S mivel a munkások is a szegények nagy számához tartoznak, az állam az ő ügyeiket különös gondal és figyelemmel köteles felkarolni.

De itt néhány nagyfontosságú dolgot részletesen kell szemügyre vennünk. A fődolog, hogy a magántulajdont a törvények rendelkezésével és oltalmával meg kell védelmezni. Különösen most, midőn a szertelen vágyak már annyira feltüzeltettek, a nép kötelességeire szorítandó; mert habár megvan engedve az igazságosság rovása nélkül jobb sorsra törekedni, azt mégis maga az igazságosság is tiltja s a közjóra való tekintet sem engedi, tuggy mástól az, ami övé, elvétessék s az emberek valamely képtelen egyenlőség örve alatt más tulajdonába betörjenek. A munkások legnagyobb része ugyan tisztességes munkával, másnak sérelme nélkül iparkodik jobb sorsra jutni, de azért nem csekély számmal vannak azok is, kik téves nézetekkel eltelve s újítási viszketeg által indíttatva, minden áron zavart akarnak előidézni s társaikat is erőszakoskodásokra bírni. Itt lépjen fel tehát az állam tekintélye,

s megfélekvén az izgatókat, távoztassa el a munkások erkölcsseitől a mételyező fondorkodásokat s a jogos birtokosoktól a megboltatás veszedelmét,

A túlságosan hosszú nagy fárasztó munka vagy a csekélynek tartott bér nem ritkán okot szolgáltatnak a munkásoknak, hogy a munkából összebeszélve kiálljanak s önkéntesen szüneteljenek. Ezen gyakori és súlyos baj államilag orvoslandó, mivel a szünetelés ezen neme nemcsak a munkaadókat és munkásokat károsítja meg, hanem a kereskedelemnek s a közjónak is ártalmára van, s mivel rendszeren erőszakoskodással és zavargásokkal jár, gyakran a közbékét is veszélyezteti. E tekintetben a leghatásosabb és legüdvösebb orvosság a törvények tekintélye által megelőzni a bajt s annak kitörését megakadályozni, jókor eltávolítván annak okait, melyekből a tőkepenzesek és munkások összetűzése következhetik.”

Ezek után a sztrájk *jogilag el nem ítéltető*, daczára annak, hogy káros következményei miatt gyakorlatilag nem ajánlható. Különben is a jogilag megengedett sztrájk nem involválja magában a fentemlített káros következményeket, sőt ha az önvédelem tisztességes határa között mozog, még a következményekért járó felelősséget is elháríthatja magáról és csak azokat teheti értük felelősekké, kik szenvedélyességükben nem mint sztrájkolok, hanem mint rosszindulatú emberek ilyenekre vetemednek. Még egyet. Vannak fensőbb javak, melyek elnyerhetése végett megindított akciónak kisebbrendű bajai, az akció tartama alatt egyesektől elszenvedett kisebb károk erkölcs-jogi szempontból beszámítás alá nem eshetnek.

Ilyen erkölcs-jogi szempontból tárgyaljuk mi most a sztrájkot. Ha a sztrájk csakugyan *önvédelem* és nem forognak fenn magasabb szempontok, melyek a munkásnak az *önvédelemről* való lemondást javasolnák, akkor a sztrájkot *jogosultnak* kell deklarálnunk – elítélendőknek tartjuk a látszólagos önvédelem álarca alatt megindítottat. A jogos önvédelem két momentumot foglal magában: 1. védekezést a meglévő egész osztályt károsító, veszélyeztető jogtalanság ellen; 2. a védekezésnek szükségszerűségét, ha a veszély másképen el nem odázható. Minden egyes sztrájk a munkaadók

ellen irányul oly célból, hogy ez által kedvezőbb munkafeltételek csikartassanak ki. Az e célból megindított sztrájknak úgy van jogosultsága, ha a munkások tényleg jogtalanságot szenvednek és a könyörtelen munkaadók a követelmények jogosságáról, méltányosságáról hallani sem akarnak. Ilyenkor az egyes munkás tehetetlen munkaadójával szemben, ereje az összes munkások közösségében és egyesülésében rejlik.

Az önvédelem és önszegély még más szempontból is elbíráható. Az önszegély fogalma pure et simpliciter nem foglalhatja magában a tényleg létező jogtalanságnak a feltételezését, mert ez csupán annak érvényesítésére vonatkozik, amit egyik-másik, legyen az munkás vagy kicsoda, mások hátránya és megkárosítása nélkül a maga érdekében elérhet és kivívhat. A sztrájk jogosultságának megállapításánál e két szempont játszsza tehát a legfőbb szerepet. Jogos önvédelemnek nevezhető, ha a munkássereg a munkaadók tényleges jogtalansága ellen lázad fel; önszegélynek minősíthető, ha mások károsodása nélkül a saját javát és érdekét mozdítja elő. Ez utóbbi esetben a jogtalanság teljesen ki van zárva, mert csak egy közmegegyezésen alapuló szerződésről van szó, ép úgy, mint kínálat és keresetnél. Igaza lehet a kereskedőnek és igaza a vevőnek annyiban, amennyiben megegyeznek – ha nem tudnak megegyezni, azaz megalkudni, egyik sem szenved jogtalanságot.

Ilyen értelemben fogom fel a sztrájkot; jogosultságát nem vonhatjuk kétségbe, de határozottan elítéljük annak erőszakos kitörését mielőtt a kölcsönös érintkezés folytán az ellentétek elsimítnának.

A mai viszonyok között a *bérrendszer* szabályozza a munkaadó és munkás közötti viszonyt. A munkásosztálynak minden bizonynyal jogában áll a fennálló bérrendszert akképen megváltoztatni, hogy *mérsékelt munkája mellett* a munka és a tőke egyesítéséből *származó productum tetemesb* része a munkás osztályt és ne a tőkét illesse, mert ellen esetben inkább tönkremenni hagyja az iparágat és a vállalatot, mintsem a munkabérnek csökkentésébe beleegyeznie, de jogtalanságot követ el akkor, ha az izgatók számára hallgatva a jogtalanság panaszszavával tölti el a világot,

mielőtt a bérrendszer megváltoztatására egy lépést tett volna. Viszont a munkaadók is csak jogukat védik, midőn jól honorált, de felizgatott munkásaik jogtalan követeléseit visszavetik s inkább eltűrik a sztrájk veszteségét, semhogy a jogtalan követelés előtt meghajolnának. A munkaadóktól megkövetelheti a jogállam, hogy a közgazdaságilag annyira szükséges munkásosztály munkabére olyan legyen, melyből a munkás és családja tisztességesen megélhessen, más részről kötelessége gondoskodni, illetve törvényileg szabályozni a munkások munkaidejét, munkaadójuk iránt lerovandó kötelezettségüket.

A munkabérré nézve már előbb fejtettük ki nézeteinket, ezenel csak a munkássztrájk forrásának betapasztására szolgáló eszközökről teszünk említést.

Ezen eszközök egyike a dölyfös kapitalizmus kizsákmányolásának a megszorítása törvényes intézkedésekkel; másika a munkás megélhetési jogának a biztosítása és harmadika a valláserkölcsnek a fejlesztése és ápolása a munkások és munkaadók körében. A szeretet vallása lassan-lassan kiirtja a szívekből a határtalan önzést s könyörületre, irgalomra, emberszeretetre indítandja a fásult kebleket. Szépen mondja XIII. Leo a francia zárandokokhoz 1889-ben intézett beszédében: „A magasabb társadalmi osztályok szeretettől lángoló szívet mutassanak azok irányában, kik csak arcuk verejtékével keresik meg mindennapi kenyerüket; meg kell fékezniök a a felfelé folyton növekvő, lefelé mind mélyebben gyökeresedő gazdagság utáni mérhetlen vágyukat, fényűzési hajlamukat, raffinírozott élvhajhászatukat. igaz ugyan, hogy minden társadalmi osztály az élvvágytól lesz kergetve, de mivel sokan nem elégíthetik ki, azért elégedetlenkednek és lázongnak az élvekbe merültek ellen.”

„A törvényes hatalom kezelői lássák be már egyszer annak igazságát, hogy a társadalmat fenyegető veszélyt, ha egyszer kitört, nem fogják megfékezhetni sem szigorú törvényeikkel, sem büntető törvén) székekkel, sem az álló hadsereg öldöklő szuronyaival. Fő-
 lőtte szükséges, hogy az egyháznak megadják a szabadságot, hadd éleszsze fel a lelkekben az isteni rendeletek iránti tiszteletet s befolyását gyakorolja a társadalomnak összes osztályaira. Bölcs és

méltányos intézkedések védjék a munkások jogát és anyagi érdekét, az ifjú munkások zsengességét, a nők gyengeségét és házi hivatását, az egyed erkölcsét és a házi tűzhely szentségét, a szükséges vasárnapi munkaszünetet és az államok talpkövét: a közerkölcsök tisztaságát.'

„A munkaadó testvérnek tekintse a legszegényebb munkást is s törekedjék sanyarú sorsát méltányos munkafeltételekkel enyhíteni, szellemi és anyagi érdekét előmozdítani, keresztény életmód által hason életmód követésére serkenteni és buzdítani. Ne mutassa soha, hogy őt a vállalatnál csakis a nyerészkedési vágy vezérli, hanem bizonyítsa be tettekkel önzetlen szeretetét, keresztény igazságosságát.”

Csak e tanok követése fojthatja el gyökerében a fenyegető mozgalmat, csak az némíthatja el Krisztus és a társadalom ellen-seégeinek gyűlöletet, lázadást hangoztató pokoli szavát.

A KISIPAR VÁLSÁGA ÉS RENDEZÉSE.

Iparosoknak, más néven kézműveseknek rendszeren azokat nevezük, kik a természetnek nyers terményét kezük munkájával, az emberiség különféle céljaira használhatóvá teszik. A kisipar tehát a tágabb értelemben vett iparnak egyik alkatrésze és mint ilyen különbözik a földműveléstől, mely a földtől, illetve a természettől annak gyümölcsét kicsikarja és kierőszakolja, amennyiben a kicsikart produktumot feldolgozza – és a kereskedelemtől, mely vagy a nyers terményt vagy pedig a feldolgozott iparczikket az emberiséggel közvetíti. A nemzetgazdaság e három tényezőn alapul, amelynek segédeszközei a pénzület (bankügy, hitelügy, biztosításiügy) és a közvetítés, u. m. vasútügy, hajózás, és postaügy.

A tág értelemben vett ipar két részre oszlik: kézműiparra és gyáripar, más néven gépiparra, mely utolsónál a nyers termény feldolgozása a kellő emberi erő felhasználásával gépek segítségével történik, míg a kézműiparnál csakis az emberi kéz munkája szerepel. Manapság alig vonhatjuk meg a határt a két iparág között, mert a gép használata a legszorosabb értelemben vett kézműiparnál is annyira elterjedt, hogy csak az nem dolgozik géppel, mint segédeszközzel, aki keze munkájából a gépvétel költségeit még nem takaríthatta meg.

Az iparnál, mint ilyennél, három tényező egyesül: 1. a tőke; 2. a szellemi munka; 3. a testi munka. A gépiparnál mind a három tényező külön-külön szerepel. A tőke a befektetésben, a szellemi munka a szakszerűen kiképzett igazgatók és mérnökök, felügyelők személyében, a testi munka a bérmunkások tömegében. És épen ebben rejlik az iparos és iparúzó közötti különbség. Ez utóbbi csoportba tartoznak a gyárosok, a kereskedők, akár árucikkkel ke-

reskednek, akár pénzüzetet csinálnak és a házi iparosok, kik megrendelésre a nagy vállalatok számára dolgoznak.

Az iparválság megítélésénél tekintetbe kell vennünk: 1. a gépmunka megszorítását, mert ennek túlzott fokozása kiszorítja a kézimunkát és elviselhetlenné teszi a kisiparos helyzetét; 2. a czélszerű intézkedéseket, melyek által a kisiparost a középosztály számára fentarthatjuk és a proletariátusba való rohamos sülyedésétől visszarántjuk. A gépmunkának megszorítása okvetlenül szükséges, mert minden áru az emberiség jóléte végett termeltetik, tehát az áru van az ember végett és nem az ember az áru végett. Ezzel nem ítéljük el a folyton tökélesbülő gépek forgalomba hozatalát és használatát, mert hiszen az emberi szellemnek is az a törekvése, hogy a nagy természet titkos erőit az emberi munka könnyítéseie fordítsa, hanem ráutalunk azon milliókra, kik a gép-iparnak túlzott fokozása miatt elvesztették kenyerüket, önállóságukat és az egyszerű bémunkások osztályába szorítottak le. A jelen társadalmi berendezettségben a vidéki lakosság túlnyomó részben pórnépből áll, míg a városok lakosságának zömét az iparosok és a kereskedők képezik. Ennek az osztálynak létérdeke forog kockám ezt kell megmentenünk.

Az iparosok válságos helyzete három okra vezethető vissza. Úgymint 1. a mód felett növekedő nagygyáriparra, 2. a törvényesített iparszabadságra, 3. az iparszabadsággal szemérmetlenül űzött visszaélésekre. Az iparszabadság fejlesztette nagyra a gyáripart, tönkretette a kisipart. A kapitalisták a gyárakba fektették tőkéjüket, hogy azt az iparczikkek productumával megkétszerezzék. A gyár-ipar terméke silányabb ugyan, de olcsóbb mint a kézműiparé s épen ezen bázíroz a nagy vállalkozók spekulációja. A vevőközöniséget törbe csalják és a forgalomba hozott iparczikkek sokasága busásan fedezi a vállalatok befektetését. Mit törődik a pénzzel rendelkező vállalkozó a nép károsodásával, a kisiparos rohamos bukásával – ő a törvényesített iparszabadság korlátai közt mozog, midőn majd ilyen, majd amolyan iparágat vesz üzembe – és még elismerésre tart igényt, hogy minden kvalifikáció hiányában, pénzét a nagyipar fejlesztésére adja és fordítja.

Ha a nagy iparüzemet a még fennállott iparostestületek, czéhek vették volna kezükbe, akkor manapság nem beszélénk sem iparválságról, sem egy nagy osztálynak bukásáról. A kisiparosoknak az volt a legnagyobb veszedelmök, hogy a gőzgép feltalálása olyan korszakba esett, a mikor már a gazdasági liberalizmus irányelvei kezdtek tért hódítani s győzelmükben a testületi rendszert áldástalannak, haladásellenesnek kikiáltani. A nagy láрма alatt Jericho falai összedőltek – a czéhek tünedeztek, végre törvényhatóságilag töröltettek. A liberális zsidósereg ujjongva vonult be Jerichoba, elfoglalta az iparos mezejét s ahelyett, hogy az iparosokat tömörítette volna, a vizzálykodás szellemét vitte be közibük, hogy a maga élelmességét a szétforgácsolt erők között jobban érvényesítse. A „felvilágosítás” „haladás” stb. jelszavak alatt toborozták a híveket a liberális tábor számára; a hol e jelszavak nem használtak, ott a nagytőke a maga pénzzacsckóival puhította az ellenállókat s így a maga részére hódította meg az ipart s azzal mint fegyverrel a liberális kormányokat akkor, amikor a saját zsebe érdekében az iparosszabadság törvényesítését sürgette és törvénybe iktatását keresztül is vitte. A liberalizmus becézgetett gyermeke, az iparszabadság megtermé a maga gyümölcsét: a pénz feltétlen hatalmát, a nagy iparososztálynak borzadalmas bukását, a vállalkozó szellemek szédelgését, a hamis bukások megmérhetlen sorát. Nem is csoda. A mai időben az iparnak bármelyik ágát -akár ért hozzá, akár nem – szabadon űzheti a pénzes ember és a pénznélküli merész vállalkozó szellem. A kvalifikáció nem jön tekintetbe, mert a pénzes embernek annyi kvalifikált emberanyag áll rendelkezésére, amennyi kell, míg a pénznélküli vállalkozó esetleg a szerencsében is bízhatik; ha kíséri, prosperál; ha elfordul tőle, akkor bukik, esetleg hamisan is bukhatik – nem szégyen az első és nem megbecstelenítő a másik; egy-két évig tartó börtön nem a világ - ha kiszabadul, kezdheti újból s ha szerencséje van, még a milliomosok között szerepelhet.

Az iparszabadság ideje alatt kifejlődött nagyipar vagy egyes tőkepénzesek vagy részvénytársaságok kezében van összpontosítva. A pénznek ezen roppant hatalma ellen a kisiparos hiába veszi fel

a harcot, elbukik, s ha megtakarított vagyonekája van, a meddő küzdelem hosszú napjai felemésztik azt is. Szerény műhelye küszöbéhez lánczolva még legszorgalmasabb munka mellett sem produkálhat, hogy iparcikkeivel a nagy piacot eláraszthatná, a nagyipar termékével versenyezhetne. Adjon hálát az Istennek, ha a nagyipar elárúsítói, házalói legalább annyit hagynak meg neki, hogy családjával együtt éhen ne haljon.

Nézzünk csak körül – a nagyiparnak mindenütt megvannak a maga nagy raktárai, áruházai – s az azokban felraktározott cikkek vándorolnak nagyobb városokból kisebb városokba, onnét falvakra, sőt a pusztákra. Hiszen annyi most a közvetítő, mint a kisiparos – ha nem több.

Ezen a bajon okvetlenül segíteni kell, ha a társadalom ezen nagy osztályát a proletárságba való sülyedéstől megmenteni akarjuk.

A mentés nagy munkájának első feltétele az együvé tartozók szövetkezetekbe való gyors tömörítése. Viribus unitis! Az egyesült erő hatalmat képvisel – csak ilyen hatalom állíthatja meg a szabadversenyt szédelgésében s törheti a pizkos önzés féktelen hatalmát.

Az iparosszövetkezetek képezik a beszüntetendő iparválságnak alapfeltételét, „a conditio sine qua non”-ját. A szövetkezési jog az iparosok természetjogához tartozik, melyet még az abszolutisztikus államhatalomnak annál kevésbbé szabad korlátoznia, mert gyakorlása által az iparosok nagy osztálya sok ezer embernek existenciáját biztosítja, sokakat az államra veszélyes proletárságból kiragad. Meg kell jegyeznünk, hogy az iparosok szövetkezésének *természetes* alapon kell megtörténnie, azaz:

1. A különféle iparágak szerint keletkezzenek az iparosszövetkezetek mint azt a középkori céhek s egyesületeknél tapasztaltuk.

2. A szövetkezeti életrend csak ott valósíttassék meg, a hol egy iparágak több művelője van – tehát kisebb és nagyobb városokban. A falun lakó iparosok mint kültagok vétessenek fel, hogy ezeknek is legyen támaszuk, szükség esetében tanácsadjuk és segítjük.

3. A szövetkezetek gondoskodjanak a kellő számú munka-

könnyítő segédeszközökről vagyis gépekről, mert csak így állhatják útját a kapitalizmus gyáriparterméke terjedésének.

4. A localis viszonyok szerint biztosítandónak tartjuk a piacot is. Tudja mindenki, hogy a gyors közlekedés következtében a főgyasztó közönség nincs többé sem egy iparoshoz, sem helyhez kötve – szükségleteit fedezheti ott és akkor, a hol és a mikor neki tetszik. Ezen csak az áru vagy cikk szoliditása képes segíteni. A szövetkezetek örködjenek a munka szoliditása fölött s igyekezzenek maguknak piacot szerezni, nemcsak a városokban, hanem faluhelyeken is; így aztán kiszoríthatják a gyáripár olcsó és rossz termékét.

5. Tanulmányozzák a külföld iparfejlődését és annak termékét, hogy bármely pillanatban kedveskedhessenek a vevőközönség változó szeszélyének.

6. A szövetkezeti tagok munkája lelkiismeretesen és szigorúan ellenőrizendő, nehogy egyik vagy másiknak gyarló munkája magának a szövetkezetnek tekintélyét rontsa, munkáját beszenyeyezze.

7. A nagyiparnak vannak a maga áruházai, raktárai, pénzhitelintézetek és szakiskolái. Ezek felállítása nélkül az ipar szövetkezetek nem boldogulhatnak, miért is létesítsük a szövetkezetek főgondját képezze.

8. A szövetkezeti iparcikkek terjesztése érdekében az államkormányok gondoskodjanak, hogy intézményeikben e cikkeknek elsőbbséget adjanak.

9. Az iparosok helyzetének javítása és a közjólét előmozdítása érdekében szükségesnek tartjuk az iparosok *képesítését* és a képesítésnek szigorú törvényes életbeléptetését. Erre megjegyezzük, hogy:

a) Az iparágak bármelyikének üzéséhez és gyakorlásához a tisztán theoretikus ismeretet nem tartjuk kielégítőnek, daczára annak, hogy vannak egyes iparágak, melyeknél a legfőbb munkát a tökéletesített gép végzi; hanem igenis követeljük a praxist, a munkás ügyességét, technikai gyakorlottságát. A szakiskolában kellően ki-

képzett szellem érvényesüljön a munka ízléses kiállításában, a kézi munkaerő pedig a termék tartósságában.

b) A képesítési okmány kiállítása a felmutatott ipartermék minőségétől és jóságától legyen függővé téve. Az egyes ipariskolák bizonyítványai a tanoncok elméleti ismeretéről tesznek bizonyosságot; – tehát inkább theoretikusok mint praktikusok. Az iparosta praxis dicséri, sőt sokszor megtörténik, hogy a theoretikus szakoktatás egyoldalúsága hátrányára van a gyakorlatinak, mert a tanonczot egy irányban fejleszti, míg az utóbbi az iparágnak legtitkosabb redőibe vezeti be. Magától értetődik, hogy a szakiskolák bizonyítványainak is mérvadóknak kell lenniök – de nem lehetnek a képesítésnek kizárólagos tényezői.

c) A képesítésről szóló okmányok kiállítása egy külön jury-ra bízandó, melynek tagjai a leglelkiismeretesebb és legügyesebb iparosok lehetnek. A netán előforduló igazságtalanságok és visszaélések megtorlása, szigorú megbüntetése az állami és községi hatóságok ügykörébe vágjon.

d) A képesítés fokozatosan történjék. A munka tökéletessége, az iparos szakismerete, ügyessége, szorgalma és becsület essége szabja meg a képesítés határát.

e) A szakismeretek elsajátításához szükséges tanidő megállapítása a szövetkezetekre mint legkompetensebb bírákra ruháztassék.

f) A szövetkezetek fölött a főfelügyelet! jogot az állam gyakorolja és megtorló rendszabályokkal fékezi a visszaéléseket, a közjólétet netán veszélyeztető eljárásukat.

A képesítésnek három nagy előnye van: 1. megszabadítja az iparososztályt a lábra kopott piszkos versenyzők képesítetlen hadától; 2. útját vágja a pénz szolgálatába szegődött bér munkásoknak; 3. fejleszti az iparosok között az együvé tartozóság érzetét, megszilárdítja az annyira szükséges jó viszonyt s elejét veszi a kenyér-irigység hegyes fegyverének.

Az iparosok válságos helyzetének okai között szererepel a több iparágnak *egy kézben való összpontosítása*. A nagytőke kiszákmányolta a kisiparosok sanyarú helyzetét s bízva a pénznek hatalmában, nemkülönben az általa fentartott kormányok elnézésé-

ben, rávetette magát az iparra s bár semmi kvalifikációja nincsen, egy kézben annyi iparágat összpontosít, a hánynak fedezetére kaszálja csak képes. Ezen abnormis és illegális összpontosítás ellen a törvényes eljárás megindítása, illetve a cenzuralizálás megszüntetésére irányuló törvények megalkotása az államkormányok kötelezettségeinek legsürgősebbjét kell hogy képezze.

Nem hallgathatjuk el *a vándorraktárak mielőbbi beszüntetésének a szükségességét*. A nagy tőke által felállított mindenféle ipar-áruházak és raktárak károsítják az iparost, lépre csalják a fogyasztót. A nagyban termesztett iparczikkek tetszetős külsejükkel hódítanak, olcsóságukkal csalogatnak, de, egyszer megvéve, silányságukkal bosszantanak. Ennek a fogyasztó közönséget károsító üzemnek csak a szolid iparszövetkezetek vethetnek véget. Határozott állásfoglalásukkal még a tőkeuralom alatt sínylő kormányokat is szorítják az iparosok jogos igényeinek megvédésére, vagy legalább törvényes szabályozására.

Czélszerűtlen, a professionátus iparos osztályra hátrányosnak tartjuk a rabok által produkált iparczikkeknek terjesztését. Minden ilyen forgalomba hozott cikk konkurencziát csinál a becsületes iparos munkájának. Leghelyesebb intézkedésnek tartanok a raboknak közutak stb. építésénél való kényszeralkalmaztatását. Ilyen államintézkedéssel könnyíthetnének a községek terhén, rendezhetnők az utakat s milliók háláját érdemeinők ki.

Az iparosok reformjánál *az iparoskamarákra* is kell súlyt fektetnünk. Az irányelvek itt is ugyanazok, mint a munkáskamaráknál. Az iparkamarák mint ilyen befolyhatnak a törvényhozásba, a mennyiben tanácsokkal és irányelvekkel támogathatják a kormányokat és a törvényhozó testületeket. Az iparkamarákban csak a legértelmesebb, legbecsületesebb és legügyesebb iparszövetkezeti tagok foglalhatnak helyet. Sajnos, a liberális aerában még attól is kell tartanunk, hogy az iparkamarákat is a liberális absolutistikus állam szolgálatába hajtják és csak annyi befolyást engednek meg nekik, a mennyit a nagytőkétől függő liberális manchesterismus az aranyborjú érdekében jónak lát. Tesznek valamit, hogy valamit

tenni látszassanak. A látszat kedvéért felállított iparkamarák a legátkosabb intézményekké fajulhatnak el.

Még egyet. A keresztény állam csakis keresztény elveken épülhet fel. Hogy a keresztény szellemnek milyen az államfentartó ereje, azt 1900 éves múltja bizonyítja. Ennek a szellemnek mint az igazság és szeretet szellemének kell áthatnia az iparososztály nagy zömét, kezdve a mestertől le az utolsó tanonczig, mert az a szellem ápolja az erkölcsöt, elnyomja a tékozlási hajlamot, növeli a felebaráti szeretetet, munkát és ezzel kenyeret ad a munkanélkülinek, izmosítja az iparosok szövetkezeteit és ezzel a társadalmat, békóba veri a forradalmi szellemet, szilárd alapokra fekteti a süllyedő államokat. Hála Istennek e szellem szárnycsattogását már is halljuk a mesteregyletekben, az iparossegédek és tanoncok kath. egyleteiben. Lelkes vezérek támadnak, kik apostoli buzgalmat fejtenek ki az iparosok megmentése érdekében s szem előtt tartva hogy egyedül a vallás képes a bajt gyökerestül eltávolítani. XIII. Leo szavára hallgatva, első sorban a keresztény erkölcsök helyreállításán buzgólkodnak, melyek nélkül az okosságnak legalkalmasabbnak látszó fegyverei is vajmi keveset érnek. Ezekre hallgassanak a kisiparosok és ügyük jobbra fordul, győzelmök Isten segítségével el nem marad. Az Istenben egyesült erőket Isten kegyelme nem fogja elhagyni soha. Confidite in Deo. Bizzatok Istenben! Ezzel a bizalommal törjetelek előre – Isten nem hagyja el a benne bízókat. Megalázza a felfuvalkodott phariseust, a pénzsákot ölelgető sadduceust, felemeli a megvetett publikánust, a lenézett munkást, a kisiparost. A tisztos iparnak győznie kell és győzni fog, de csak Istenben és Istennel az általunk most kifejtett elvek alapján.

A kisipar válságának legfőbb okai között felemlítettük a nagyipar kizsákmányolási rendszerét. Tagadhatatlan, hogy a nagyipar is ép oly szerves tagja az államszervezetnek, mint a kisipar, miért is rendezése ép oly szükséges, mint a kisiparé. A célszerű rendezés a következő irányelveken alapuljon:

1. A nagy vállalkozók és munkásai jogaik megvédése és ügyeik előmozdítása céljából az iparágak különbözősége szerint külön-külön szövetkezetekben egyesítendőek.

2. A nagy vállalkozó és munkásai között kitört viszályok lecsendesítésére és elsimítására egy iparhatóság alakítandó, melynek tagjai a nagyiparosok és munkások köréből választandók.

3. A szükséges nagyiparnak koncentrációja *egyesek kezében* szigorú államtörvényekkel korlátozandó. Ilyen törvények mielőbbi megalkotása nemzet-gazdasági követelmény. Hiszen ki-ki tudhatja, hogy az egy kézben összpontosított egyik vagy más iparág – több ezer munkásával – nemcsak a kevesebb tőkével rendelkező versenyzőket nyeli el, hanem a munkásokat, az iparosokat és a fogyasztó közönséget a saját önkényének veti alá. Az iparágak neme szerint megállapítandó az egyes nagy iparvállalatok munkás-száma, úgy, hogy annál többet ne foglalkoztathasson és mások vállalatának tért és alkalmat nyújtson. Ha a kisiparostól megkövetelhetjük, hogy csak egy tanoncot tarthasson és minden harmadik segéddel üzletét 1-1 tanoncczal gyarapíthassa, ugyanazon jogalapra fektethetjük a nagy iparvállalatokat is. A munkáslétszám maximuma törvényhozási úton állapítandó meg.

4. A nagy iparvállalatok engedélyezésénél ne a vállalkozó személye legyen mérvadó, hanem az iparág szükségessége bírjon befolyással.

5. A vállalkozó elméleti és technikai, azaz tárgyi szakismertét bizonyító képesítési okmány ép úgy követelendő a tőkepenzestől mint a legszegényebb iparostól.

6. Az erkölcsi bizonyítvány sohasem mellőzendő. A vállalkozó erkölcsisége legyen alapfeltétele minden nagyobb vállalatnak.

7. Az erkölcsileg megbélyegzettek, nem politikai vétségek és bűntények miatt elítéltektől az iparendély egyszerűen megvonandó, az iparvállalat pedig egy hatóságilag kinevezett, képesített, erkölcsös üzletvezetőre bízandó.

8. A nagy iparvállalatok csak kellő biztosíték fejében engedélyezendők. A hatóság követelje a vállalkozótól az iparüzemhez szükséges tőke előmutatását, nehogy a munkások ezre egy spekuláns szédelőnek kiszolgáltassák és ha a vállalat nem sikerül, a nyomorba süllyesztessék.

9. Az ipartelepen felállított munkásházak czélszerűsége és egészséges berendezése fölött a hatóságnak kell őrködni.

10. A nagy vállalkozó csak a községek engedélye mellettál líthasson gyárat, nehogy az ő vállalatának sikereit az egyes községek sínylhessék meg.

Ezek volnának azon óvintézkedések, melyekkel a kisipart a nagyipar kizsákmányoló rendszere ellen üdvösen és sikerrel meg védhetnők.

Adná az Ég, hogy a keresztény szeretet ezen eszméi mielőbb tért hódítanának és győzedelmeskednének!

A KERESKEDELEM VÁLSÁGA.

A kisipar válságos helyzetéhez hasonló a kiskereskedők helyzete. A bukás örvénye tátong előtte s a kereskedők egyike sem tudja, mikor nyeli el. Csodálatos, hogy a szociáldemokrácia vezetői épen ezen társadalmi osztálylyal törődnek legkevesebbet. Úgy látszik, mintha szándékosan szemet hunynának a nagykereskedők zsebében összehalmozott nagytőke elől s kicsinyelnék a bukás szélén álló kiskereskedők hadoszlopát. A leghíresebb szociáldemokrata agitátorok csak az iparmunkásokat szólítják harczra – itt-ott az agrár osztályt bujtogatják fel; a kiskereskedőkhöz alig van szavuk – vagy kicsinyük a haderőt, vagy hiábavalónak, kárba vesztettnek hiszik minden agitációjukat.

A keresztény szocializmus nem mellőzheti a társadalomnak ezen intellegensebb osztályát, fürkészi bajait, hogy a társadalomnak főtartsa, a proletárságba való sülyedéstől megóvja.

A kiskereskedők válságának egyik legfőbb oka a nagytőke hatalma. A nagykereskedők gazdagodnak, a kiskereskedők elnyomatnak és tönkremenve elpusztulnak. A kereskedelmi világban két egymástól tökéletesen elkülönített osztályt különböztetünk meg. Izoláltan, de büszkén áll a tőkével rendelkező nagykereskedő; elszigetelten a kiskereskedők napi megélhetésért küzdő csoportja - jóllehet, egy táborban kellene lennie mindkettőnek – hiszen egy testet képeznek, melynek sok tagja van.

A kereskedelem a forgalomban lévő áruk mint adás-vevési tárgyak szerint felosztatik: 1. készáruk, 2. értékáru, 3. ingatlanok kereskedésére. Továbbá különbséget kell tennünk bel- és külkereskedelem, nagy- és kiskereskedelem (en gros et en detail) között. A külkereskedelem ismét két részre oszlik – u. m. kiviteli és behozatali (import et export) kereskedelemre. A bel- és külkereske-

* „Die sociale Frage.” I. Biederlack S. I.

delmen kívül állanak a közvetítő kereskedők, kik egyik-másik külföldi országnak a termékét egy másik országgal közvetítik. A kereskedelemnek ezen főbb ágai között szerepel még a vándor- vagy házaló-kereskedés is.

A kereskedelemnél nagy szerepet játszik a monopólium (egyed-árusítás), legyen az állami vagy privátmonopolium. Állami akkor, hogy ha egyes cikkek elárusítását az állam önmagának tartja fenn – ellenben privát, ha egyes physikai vagy jogi személyek szerzik meg azt – mely lehet törvényes, ha az államhatóság engedélyével lett megszerezve, vagy törvénytelen, ha valaki piszkos, szemérmetlen, hazug reklám, vagy trust segítségével más kereskedők árúit lenyomja és csakis a maga árucikkeit értékesíti.

Ezek előrebocsátása után át kell térnünk a kereskedelem általános pangását, a kiskereskedők válságát előidéző főbb okok tanulmányozására. Az okok között első helyen áll:

a) A nagytőke birtokosainak, legyenek azok egyesek, compagnonok vagy részvénytársaságok, korlátlan hatalma a nagykereskedelem foglálásában, mi által a szétszórt kévékként szereplő kiskereskedők nagy hadát versenyképtelenné teszi, hatalmi jogára alá hajtja, önállóságától megfosztja. A tőkével rendelkező nagykereskedő tetszése szerint leszállíthatja az egyes árucikkek árait, anélkül, hogy veszteséggel dolgozna, mert az elárusított cikkek mennyisége bőven behozza azt, a mit első tekintetre veszteségnek tartunk. Mondja ugyan, hogy veszteségre dolgozik, de ezen kijelentése csak a fogyasztóközönségnek megtévesztésére van ügyesen kieszelve – a tények az ellenkezőjét bizonyítják. A tőke emelkedik – a kiskereskedők sorba buknak. Bukniok kell, akár leszállítják árucikkeik árait, akár nem. Ha nem szállítják le, akkor a fogyasztó közönség hiányán mennek tönkre, ha leszállítják, akkor a forgó tőke és hitel hiányában csak rövid ideig fogják magukat fentarthatni, mely idő alatt keservesen megtakarított filléreiket, esetleg apai, anyai örökségüket csakhamar fel fogják emésztetni és végtére vagy proletárokká vagy a nagykereskedők egyszerű elárusítóivá azaz rabszolgáivá válnak.

Az apró existenciákkal a nagytőke nem bíbelődik; –

előtte csak egy cél lebeg; – a kereskedelmi ágak monopóliumának mielőbbi megszerezhetőse: – ez minden tőkével rendelkező nagykereskedő vágyainak netovábbja. Két út vezet e cél felé; – az egyik a trust, vagyis az árleszállítás útja – a másik a kartellek, ringek útja. Az utóbbin az egyesületek és társulatok tagjai haladnak – nem szállítják le ugyan az egyes árucikkek árait, hanem csak szabályozzák, azaz megszabják – más szóval a fogyasztóra ráerőszakolják. A kartellek ellen nem védekezhetik sem a kiskereskedő, sem a nagy fogyasztó közönség. Manapság a kartellek, ringek uralják a helyzetet.

b) A manchester-liberalizmus szabadsága szabadossággá fajult. Ezzel találkozunk a nagyáruházaknál, a nagykereskedők üzleteiben, a hol a nagytőke pénze is gyümölcsöztetés céljából van befektetve. A nagytőke által fentartott nagykereskedelem nem elégszik meg az árucikkeknek nagyban való elárúsításával, hanem tetszés szerint felállított fiálisokban az en detail kereskedést is üzi. És épen ebben rejlik a kiskereskedők válságának 2-ik oka. A kisebb városokat minden saisonban rajként lepik el a nagykereskedők ágensei, közvetítői s tönkre teszik a kisebb existenciákat. Az iparszabadság szabadossággá fajult.

c) E két okon kívül szerepelnek még az árutőzsdék. Ezek kezdetben nyilvános jellegű intézmények voltak, a hol az en gros kereskedők összejöttek és üzleteiket megkötötték. Később ezek is degenerálódtak, a mennyiben nem a készáru effectualására, mint inkább a differenciális üzletre – tehát merő spekulációra szorítottak. Az áruk amúgy is folytonos árhullámnak vannak alávetve, – az árutőzsdék szaporították a hullámokat – melyek számos kisebb existenciát nyeltek el. A spekulációra fektetett ezen irreális tőzsdekereskedelem magával ragadta a kisebb kereskedőket s lassan-lassan tönkre is tette – mert csak addig üzérkedhettek, míg kis tőkéjük tartott és a szerencse istennője őket támogatta; – ha elfordult tőlük, bekövetkezett a bukás, a családi tönk.

d) A vándor-, vagyis házaló-kereskedés szintén egyike azon okoknak, melynek káros voltát minden kiskereskedő mindennap érzi és tapasztalja.

A kiskereskedők válságos helyzetét előidéző okok tanulmányozása után keresnünk kell az eszközöket és módokat, melyek igénybevételével a kereskedelmi válságot megszüntethetnők, a kiskereskedők osztályát megmenthetnők. E cél mielőbbi elérhetése céljából:

1. Meg kell szorítanunk a nagytőke hatalmát a nagy kereskedelmi áruházak és telepek korlátlan felállításában. Mint az iparnál, úgy a kereskedelemnél is fel kell hagynunk a szabad gazdálkodás rendszerével. Nem tagadja senki, hogy a nagy áruházak fennállása nélkül a tengerentúli és külföldi kereskedelem lehetlenné válnék; mégis korlátoznunk kell a nagykereskedelmet lefoglalt nagytőkének azon korlátlanul gyakorolt jogát, melynél fogva az nemzetközi világkereskedelmében első sorban a közvetítő kereskedőkkel érintkezik, figyelmen kívül hagyva a detail kereskedőt és az egyes fogyasztót; mert hiszen mindenki tudhatja, hogy ezen jogával más jogát sérti. A jogsérelem mindenkoron megtörlandó. A praxis mutatja, hogy a detailkereskedő csak közvetítők útján juthat valami áruhoz – és ha élni akar egyik is, másik is, a cikk árát kell mindegyiknek emelnie a fogyasztó közönségnek megkárosításával.

Az állam mint az egyetemes jólét őre szabja meg a határt, melyen belül a nagy- és közvetítő-kereskedelem mozogjon. Ipar és kereskedelem nagyon könnyen elválaszthatók egymástól. Vannak bizonyos iparágak, melyek termékeiről egész határozottsággal állíthatjuk, hogy csak kiskereskedelmi cikkek gyanánt szerepelhetnek és viszont vannak mások, melyek iparterméke csak a nagykereskedelem ressortjába való; ilyen pl. a vasipar. Ezeknél meg lehetne állapítani a quantumot, melyen alul egyesek meg nem szerzhetik.

A trust és árkartellek szigorúan eltiltandók, a ringek pedig ellenőrizendők, nehogy elhatalmasodva a közjólétet veszélyeztessék, a fogyasztó közönséget tetszésök szerint kizsákmányolják.

2. Fejleszteni kell a kereskedők közszellemét, hogy mindnyájan együtt érezve és egyetértve tömör falanxként megvédhessék osztályuk életbevágó érdekeit. E célra legalkalmasabbak az egyesü-

letek és szövetkezetek. Az iparosok szövetkezeteinél külön-külön szerepelnek az egyes iparágak; – a kereskedők szövetkezeteinél az elkülönítésre semmi ok sem forog fenn, mert a kereskedők árucikkeinek különbözősége nemhogy nem zárja ki a kereskedelmi világ érdekközösségét, hanem inkább feltételezi. Az elkülönítés csak a nagy- és kiskereskedők szövetkezete között állhatna fenn, de minden merev ellentétnek teljes kizárásával. Ne mondja senki, hogy a most fennálló kereskedelmi kamarák amúgy is elég üdvösen pótolják a keresztény szociálizmus által javaslatba hozott szövetkezeteket; mert nap-nap mellett tapasztaljuk a kereskedelmi kamarák consuítatív szerepét, de mérvadó közgazdasági befolyását nem érezzük sehol és soha. A szövetkezetek maguk szabják meg a célét, maguk öröködnék életérdekeik fölött. Az államhatalomnak csak a fölött kell öröködnie, nehogy a nagykereskedők szövetkezete pénzhatalmával elnyomja a kiskereskedők szövetkezetét.

Azt hisszük, hogy az ilyen szövetkezetek csakhamar véget vethetnének a most dívó piszkos konkurencziának s megtorló fegyelmi szabályzataikkal korlátok közé szorítanák a tisztátalan kezű üzéreket, képesítés nélküli kereskedőket.

A versenyhatár megállapítása és precizizirozása a szövetkezetek belügyét képezné, melyen túl nem terjeszkedhetnék sem az egyes, sem a szövetkezet, hacsak terjeszkedését, azaz nagyobb filiálisok felállítását a közszükséglet, a nemzetgazdasági közjólét nem javasolná.

3. Az árutőzsdék vagy egészen eltörlelődők, vagy legalább jelentékenyen megszorítandók. A különböző tőzsdejáték szigorúan büntetendő, nem ugyan azért, mintha természeténél fogva az osztó igazságba ütköznék, hanem mivel szeszélyes vagyonhullámzásával a közjólétet veszélyezteti és a piszkos spekulációnak, egyesek igazságtalan vagyonosodásának tág teret nyit. Azt gondoljuk, hogy ez is elegendő okul szolgálhat az ilyen differenciális üzletek mielőbbi beszüntetésére. Ugyanaz a felfogásunk az értéktőzsdék-ről is.

4. A vándorkereskedés engedélyezésénél ne döntsön csupán az illető politikai hatóság, hanem kérdeztessék meg a község ha-

tósága is, nehogy az ilyen vándorraktár által a község lakossága előnyeitől megfosztassék, a fogyasztó közönség kizsákmányolva megkárosíttassék.

Ugyanez áll a házaló kereskedésről is.

Ezek volnának az általános elvek, melyeknek érvényesítésétől várhatnók a kiskereskedők bajainak orvoslását, a tényleg létező kereskedelmi válságnak megszűnését.

A keresztény szociálizmus azonban nem elégszik meg ilyen általános elvekkel, hanem behatolva a kereskedelmi élet belvilágába részletesen körülírja mindazt, a miből egy nagy osztálynak megmentését és későbbi boldogulását várja. Részletes programja a következő:

a) Minden szolid kereskedés a javaknak termelő és fogyasztó közötti igazságos közvetítése.

b) Célja nem az egyes meggazdagodása, hanem a két tényező közötti forgalomnak gyors közvetítése.

c) A szolid kereskedés az emberiség kulturális haladásának következménye és egyszersmind előmozdítója.

cl) A kereskedelemnek ép úgy, mint az iparnak a keresztény igazságosság és viszonylagosság elvein kell alapulnia.

e) Képesítési okmány nélkül a hivatásszerűleg üzendő kereskedelem szövetkezetébe senki sem veendő fel.

f) Minden kereskedőnek jót kell állania árucikke minősége, értéke, súlyáért. A fogyasztó közönség megtévesztésére használt hamis nyilatkozatok csalásnak minősítendőek és szigorúan büntetendőek. A felelősség terhe magában foglalja a képesítés szükségességét.

g) A kereskedelem fejlesztése ezéjából állami kereskedelmi szakiskolák állítandók fel.

h) A tanoncokra 4 évi tanulási időtartam szabandó, míg az önálló kereskedő üzlet vezetéséhez legalább egy évi segédkereskedői praxis és erkölcsi feddhetetlenség követelendő.

i) A nyilvános jellegű szakiskolák bizonyítványa képesítési okmány jellegével bírjon.

j) A kereskedők özvegyei elhalálozott férjük üzletét csak képvisített provisor mellett vezethetik.

k) A kereskedő-tanonczok száma az üzlet nagysága és az abban alkalmazott segédek száma szerint váltakozik. Minden három segédre egy tanoncz veendő fel.

l) A kereskedő felelős a tanoncz nemcsak szakismereti, hanem vallás-erkölcsi fejlesztése és neveléséért.

m) A házalás eltiltandó vagy szigorúan ellenőrzendő.

n) Az utazó ügynökök csakis a kereskedő üzletek felkeresésére utaltassanak – a privát emberek felkeresése üzletcsinálás céljából. eltiltandó.

o) A piszkos verseny megszüntetése céljából megállapítandó a kereskedősegédek minimális bére.

p) A kis- és nagykereskedelem egyéb csakis közjólétet fejlesztő intézkedések és határozatok hozatalával és foganatosításával a kereskedelmi szövetkezetek bizandók meg azon általános szempontokra való tekintettel, melyeket a főbb pontokban érintettünk.

A kereskedelem általános közgazdasági reformjának első és főfeltétele, hogy tekintettel e tekintélyes osztály válságos helyzetére, megvédje az összeség tisztességét, megóvja az egyest a piszkos versenyzők machinacziójától, előmozdítsa a közjólétet, ezeket visszarántván a proletariátus örvényétől, azokat a társadalom számára visszatartva. A piszkos bírvágy tói megtisztított kereskedelem sok ezer embernek nyújthat kellemes megélhetési módot, csak meg kell tisztítani a salaktól és a tisztos kenyérkeresetnek azon polczára emelni, melyet társadalmi szükségességénél fogva önmagának joggal követelhet. A nagy társadalom érdeke és közjóléte megköveteli, hogy ne csak a nagytőkével rendelkező nagykereskedők, hanem az intelligens kiskereskedők osztálya is prosperáljon, éljen. Ebben rejlik a keresztény szocializmusnak tulajdonképeni célja, melynek mielőbbi elérésétől függ a kereskedelmi osztálynak régóta várt tőrhető, emberhez méltó jövője.

Pusztuljon a szabadosság és éljen a keresztény szabadság!

A PÉNZ HATALMA.

„Az idő pénz,” azt ugyan nemcsak az angol, hanem minden ember mondja – de hogy mi az „örökkévalóság,” arra senkinek sincs gondja. Anyagias világban élünk, anyagi után törekszik mindenki. Az anyagi nyújtja az élvezetet – ezt megszerzi a pénz - ezután törekszik mindenki, mert mindenki élvezni akar. No de nem csak az élvezetet szerzi meg a hatalommá lett pénz, hanem becsületet is ad mindaddig, míg tart; aranytól csillogó palástjával befedi a legpiszkosabb belsőt, aranylépcsőin trónusra ülteti a vakmerő kalandort az esztelen parvenüt.

Manapság nemcsak az államok, hanem a nagy emberi társadalom is egy ily korszak küszöbén áll. Arról van szó, vajjon a jelenlegi társadalom képes lesz-e az azt mozgató anyagerőktől megszabadulva egy újabb társadalmi életnek alapjait lerakni, vagy megmaradván az anyagelviség alapjain, az anyagelviségnek szilárdaknak hirdetett alapjain a szociálisztikus társadalom, azaz állam kőfalait építend-e fel? A liberalizmus az anyagelviség talapzatán áll s mégis minden dicsőíttetése mellett inog és rökadoz – ugyanígy jár majd a szociálisztikus állam is – az emberiség pedig észretérve, a most megtagadott, legyalázott keresztény Isten alapjait fogja elfogadni és azokra építend fel mindennel daczoló kőfalait. Örökké igaz marad, hogy csakis Isten és az ő végtelen szeretetéből alapított egyház sarkelvein álló társadalom érzi magát biztonságban, igazságos jólétben.

Európa története az utolsó században csakis a társadalmi bomlásnak szomorú képét tárja elénk. Isten szelleme egyesíti, összehasonditja a legkülönállóbb elemeket, az anyagias korszellem szétválasztja még a legszorosabban összeforrasztottakat is. Állítá-sunkat fényesen igazolja a jelenlegi társadalom bomlása minden

téren – nevezzük bár erkölcsinek vagy közgazdaságinak. E szellem szülője a trónra emelt pénz. Ennek hódol a kormányzó, e körül tánczol az úr és a szolgahad. A mezőgazdaságnak súlyos „lisztzsákjába” a pénz, az ingó vagyon hatolt be, hogy kovászként felerjessze a nagy anyag tömeceit. A görög és római birodalom mezőgazdaságában is a pénz volt az erjesztő anyag, mely uralomra jutva felemésztette a földet, a földdel a gazdát, a gazdákkal a társadalom fentartó osztályát, míg végre egyesek kezében összpontosult egyeduralmával még a művelt görögöt és a római is egy biztos helyzet megteremtésére képtelenné tette. A pénzuralom zsarnoksággal jár; – a zsarnokság nem épít, hanem rombol s ledönti a fennállót. A pénzgazdasági rendszer mellett a tyrannizmus nő nagyra, mely mint ilyen romba dönti a legvirágzóbb városokat, a leghatalmasabb államot. Ennek szomorú igazságát tárják elének a feldúlt hellén városok és a római birodalom. A pénzgazdaság tömecekre bontja a legszilárdabb társadalmi elemeket s elkülönítetten egyikét-másikat sorban emészti fel. így lett összezúzva a római Quiritesek hatalma.

Sajnos, a most élő nemzedék nem okul még ilyen történeti eseményeken sem. A régi kor nem dicsekedhetett azzal a kifejlett államtudománnyal, minővel a jelenkor; ha életfeladatát komolyan venné, büszkélkedhetnék. A régiek határtalan hódításvágya párosulva az élv- és bírvágygyal, elvakította az embereket s képtelenné tette arra, hogy a nagy természet isteni rendjét megfigyelve és ennek megmásíthatlan törvényeit szem előtt tartva a társadalmi szervek méltányos elhelyezését tudatosan Isten akaratja szerint keresztül vihette volna. A többség az uralomra vergődött egyik-másik szervnek lett rabszolgájává, lemondott önálló erő-kifejtéséről s csak azokat gyámolítá, kik az anyagi élvezetet ígérték s itt-ott ideig-óráig nyújtották.

A jelenkor előtt nyitva áll az isteni kinyilatkoztatás, az emberboldogító isteni igazság tanának hatalmas könyve. És még sem tekint bele. A nagy nemzetek történetéből sem merít tanulságot, halad az anyagiasság útján, a melyen a bukott nemzetek is haladtak, hogy ő is dicstelenül elveszzen, a mint elvesztek amazok

is. A régiiek anyagi felfogását nem ítélnéjük el oly szigorúan, mint a jelenkorét, mert ez már megismerhette az isteni igazságot, megtanulhatta mi az egyes ember és mi az államok igaz rendeltetése és célja. És mégis az állati embert állítja előtérbe. Ellene szegül az isteni igazságnak, hogy a gyarló embert isteni trónra ültesse és a tétovázó emberi szellem termékét, tudományát az isteni bölcsesség fölé helyezze, s ebben látja a XIX. és XX-ik század embere a maga rendeltetését és célját, – mert dicstelenül elveszni, bukni kíván. Kérkedik ugyan a maga tudományával, nagy hangon beszél politikai téren kivívott győzelméről s mégis elégedetlenkedik, zajong, mert összes vívmányai csak szappanbuborékok, isteni (?) nagysága törpeség, tudománya lidércz fény, nagyhangú önállósága szégyenlett rabszolgaság, fennen hangoztatott haladása és felvilágosultsága sötétben való tapogatózás, gloire-ja az éhező proletárok díztelen serege. Államai inognak s csak mesterséges pillérekkel tartvák fenn, alkotmányos kormányfejeik is csak addig uralkodnak a parlamentekben, a míg a szeszélyes többség megtűri. Minden türelmének rendesen akkor szakad vége, amikor látja, hogy az anyagi húsos-fazék az élelmesekek által ki lett ürítve. Ilyenkor nem segít a szépen hangzó jelszó jogról, törvényről és igazságról – a többségnek panis et circenses kell – biztos állás és parlamenti vagy utczai botrány, különösen a buta klerikálisok ellen, kik még az anyagelvűség fénykorában is a keresztény konservativizmust hangoztatni merik.

A modern kor anyagelvi tudománya egészen más elveket és eszméket vetett felszínre, mint a kipróbált kereszténység Nap-nap mellett újabb rendeletekkel tapasztja be a hézagokat és még sem boldogul. Az államépület recseg és a repedések folytán mindig nagyobb nyilasok és hézagok támadnak.

Az anyagelvi emberiség, mely a dicsőnek hirdetett liberalizmus mellett is a díztelen pauperizmusba sülyedt, most már az államok szükségtelenségét hangoztatja mondván: az emberiség jóléte csak akkor érhető el, ha az emberek mint társas lények egy nagy társadalommá egyesülnek és eltörülvé minden privát tulajdont a földet társas tulajdonnak proklamálják, hadd szünnék meg a gaz-

dag és szegény közötti különbség és felvirradjon az igaz egyenlőség fénynapja. Ez a szocializmus és kommunizmusnak rideg tana, mely mint ilyen csakis az anyagelvi politikai államtudomány fejleményének, a szívtelen pénzuralom következményének vehető. Utána következik a nemzetiségi kapocsnak teljes felbomlása, vagyis a nemzetköziség, Internationalismus – mert a mily nemzetközi a pénz, ép olyan a pénz hatalmát dicsőítő, az aranyborjút imádó kapzsi emberiség. A tények vaslogikája ellen hiábavaló minden álokoskodás. Az erkölcstelen pénz hatalmon bukott Róma, bukik majd a jelen társadalom is, hacsak a keresztény igazság és elvei forrásához nem térend vissza. „Az emberek nem angyalok.”

A modern kor politikai tudománya figyelmen kívül hagyva a jelzett axiómát, az állampolgárságnak az Isten alapította egyháztól és keresztény rendjétől való emanczipálásában vélte feltalálni az emberek boldogulásának legüdvösebb eszközét, a helyett, hogy az ember természetéből kiindulva, a nagy emberi társadalom szocialis épületét az istenadta emberi természetre és hajlamai nyilvánulataira fektette volna. Az ember természetes földi rendeltetésének folytonos szemmeltartásával léptetessenek életbe a földi boldogulás intézményei, nem rohamosan, hanem az emberi egyed erőihez, illetve gyengeségeihez mérten, társadalmi tagozottságukhoz, a szocialis erők egyensúlyához, kifejtendő tevékenységük határához alkalmazottan. Ilyen szempontok mellett még a legrégebb, elavultaknak csúfolt kortörténeti intézmények is egészen más színben tűnnek majd fel előttünk, mint a minőben a jelenkor spekulatív politikája megjelenteti. Így pl. az egyes államok monarchikus alapokra való fektetésének szükségessége, az arisztokratikus osztálynak sértetlen fentartása, az egyed szabadosságának szigorú törvényekkel való korlátozása, a kényszereszközök igénybevételenek szükségszerűsége egyesek lázongó vagy önző szellemének megfékezésénél egészen más világításban állandó előttünk, ha az ember szocialis természetére vezetjük vissza, mintha a minden régít nivellírozó jelenkornak sötét szemüvegén nézzük és megítéljük.

Volt idő, a mikor a politikai tudomány figyelmen kívül hagyva az ember anyagi életét, csakis a szellemi erők fejlesztésére fektette

a fősúlyt és mégis összhang helyett sértő diszonanciát eredményezett; manapság az ember anyagi oldala lép előtérbe, oekonomikus érdekei ellenállhatlan erővel törnek előre. Minden rendezett államban éppen ezek az érdekek bírnak legfőbb jelentőséggel, mert a nép élelmezésében és fentartásában rejlik az államok biztonsága. Minden embernek, ki élni akar, kenyérre van szüksége. De ha e kenyeret is egy hatalom, ma pénzhatalomnak nevezzük, foglalja le és úgyszólván monopolizálja, akkor ezt az ember szociális természete ellen elkövetett legnagyobb bűnnek kell minősítenünk. És éppen e bűnben leledzik az anyagiás jelenkor. A mammont vallja istenének, ennek szenteli testi és lelki erejét – nem gondolva meg, hogy a lelki erők fölötte állanak az anyagi erőknek és mint ilyenek az anyagon való felülemelkedésre és nem az anyag szolgálatára hivatvák. Az anyagi jólétnek, a pénz hatalmának az ember erkölcs-szellemi művelődésére kell irányulnia, nehogy visszás helyzetet teremtsen azok között, kik már természetüknél fogva csakis az egymással való szoros szeretetviszonyban találják fel kölcsönös és egyetemes boldogulásuk tényezőjét.

Manapság mindennek ellenkezőjét tapasztaljuk. A pénz hatalma alatt nyög a szellem s minden erejét arra fordítja, hogy e zsarnokának hatalmát növelje s tevékenységeért a neki nagy kegyesen juttatott morzsákkal megelégedjék. Sajnos, de legjobb akaratunk mellett sem tehetünk különbséget az egyes ember és az államok szelleme között. Az európai és amerikai államok a feudális fncanciere-től függnék. Itt-ott a nyomorban sínylődő nagy tömeg megtévesztése céljából hangoztatják szóval a pénz hatalmától való függetlenségüket, ódákat íratnak önállóságukról, mégis ott térdepelnek az aranyborjú előtt s várva-várják, mikor hallgatja meg alázatos könyörgésüket. Ha Rothschild et consortes nem hallgatják meg a mélyen hajlongó kormányfők alázatos, egy kis kölcsönre vonatkozó könyörgését s jó rebach fejében sem hajlandók a kölcsönüzletre, akkor az államgépezet megszűnik fungálni – a kormányfők odébb állanak, mondván: „pénz nélkül nem kormányozhatunk.” A pénz nagy hatalommá lett. Zsarnoki hatalmát érzik az államok, érzik az egyesek.

A felvilágosultságával kérkedő XIX-ik liberális század a többi keresztény századtól eltérőleg, a pénz összege szerint osztályozza az összes társadalmi szerveket. Nem azt nézi, ki hogyan jutott pénzvagyonához, – a pénzszerzés módjával és eszközével bíbelődhetik a czopfos khinai, – csak azt latolgatja, kinek mennyi pénze van. Ha örökölte, jó; ha más bőrét okosan lenyúzta és a nyuzás aktusánál a törvényhatóságokkal nem jutott konfliktusba, az is jó, mert a jelenkor közfelfogása szerint a pénz teszi az embert, az adja meg a becsületet is.

Sei Wucherer, sei Dieb!

Hast du Geld, dann bist du lieb.

„Bár tolvaj légy vagy uzsorás, ha pénzed van, nem lesz hibás. Minél több pénze van valakinek, annál több a becsülete; ez az anyagiás, felvilágosult pénzember alapelve. És ilyen társadalmi alapelv daczára mégis felvilágosultnak, a kultúra magas nívóján állónak hirdetjük a mai társadalmat. Még nagy szerencsének mondhatjuk, hogy a kultúrának csak kezdetén vagyunk és így alapos reményünk van az igaz haladáshoz, a jobbra forduláshoz. E remény nélkül a most dívó jelszavak alatt nem igen sokban különböznénk az indiánusoktól, vagy a Borneo szigetén lakó dajakok és ilongotáktól. Az indiánus az igazi fejbőrök (scalp) quantuma szerint méri az embert, mondván: minél több a scalp, annál több a becsület: a dajak és ilongota az egy csapásra levágott fejek mennyiségére alapítja nemességét, mondván: minél több a házi dísznek kifüggesztett koponya, annál nemesebb a ház ura; a levágott koponyák számától függ az arcz tatovírozásának előjoga, vagyis a tulajdon testen kiállított nemesi oklevél. Manapság is vannak bőrnýúzó, scalpírozók, de más értelemben; sőt nemesi, bárói, grófi oklevélre is tartanak igényt a szerint, a mint kevesebb vagy több embernek lenyúzott bőrén (metaphorice véve) gazdagodtak meg.

A pénz becsületet ad, miért nem állíthatna ki nemesi oklevelet, vagy nem adhatna bárói vagy grófi rangot? A hatalom felemelhet vagy lesújthat, miért nem emelhetné a legnagyobb hatalom, a pénz-hatalom, a maga embereit tetszése és belátása szerint? A czim-

* „Schutz dem Mittelstande” Wilhelm Jürgensohn Wien. 1898.

adományozó, rangosztó, nemesi okleveleket kiállító, hatalom vagy hatalmi privilégium a pénzhatalomtól függő kormányok kezében van; ilyen kormánytól elvárja a pénz, hogy első sorban birtokosait támogassa és emelje, ha élni akar. A pénznek varázsereje van a feljebbvalókra és a leggyarlóbb alattvalóra. Ennek büvhatása alatt szenved a társadalom – mondhatja magáról: *aranylázkóiban* szenvedek; ez senyveszti erőimet, érzem közelgő bukásomat s mégis rajta csüng szemem, szívem – nem gyógyulok ki belőle, mert meggyógyulni nem akarok; félek a rideg valótól, mikor olyan szépek, gyönyörteljesek delíriumos aranylázban festette képei! Oh pénz, oh gyönyörtnyújtó pénz!

És daczára a pénz ezen apotheozisának a józan gondolkodású emberek „átkozott”-nak nevezik. „A pénz átok” mondja egyik-másik – „tőle származik minden rosz.” Ezt elismerték a római császárok közül Diocletian, Maximinian, kik az improduktív pénzzel való üzérkedőket, a kamatuzsorásokat becstelenséggel sújtották. A nagy Justinian 4 százalékra szállította le a pórtól szedendő kamatot; a kamatok kamatját pedig szigorúan eltiltotta. Ezen nagy császár szelleme végig vonul az egyházi kánonjogon, mely az uzsorásokat az Úr asztalától eltiltotta, és a középkoron, melynek szigorú törvényei értelmében az uzSORÁS kikölcSönzött pénzösszege negyed-résznének elvesztésére ítéltetett. A XIV. század megengedi a 6 százalék kamatszédést, míg a felvilágosult liberális XIX-ik század a szabad uzSORÁT proklamálja az önzők és kapzSik kiváló örömére, az államfentartó nagy néposztálynak megrontására. Szabadelvűségében lebontja az utolsó válaszfalakat és *a pénzt egyszerű árunak deklarálja, melynek értékét a kínálat és kereslet törvényei szabályozzák.*

Ki tudná megmondani hány millió exisztenciát tett már tönkre a szabad uzSORA, a pénz korlátlan hatalma! Egyes századok joggyakorlatában a boszorkányságban való balhit játszik szerepet és ezer szerencsétlent hurczol máglyára, manapság a pénznek csodarejében hisz az emberiség s nem törődik azzal, hogy az utónemzedék ép úgy felfoghatatlannak fogja találni a felvilágosult századnak ezen babonását, mint felfoghatatlannak tartjuk mi a középkor boszorkánybabonáját. A pénznek tulajdonított csodás bűverő még

nagyobb gúnynak teendi ki a jövő nemzedék előtt a jelen századot, mint a minővel illetjük a sötétnek gúnyolt középkort, mert ez több áldozatot követel, mint amaz.

„Ne ítéljük tehát, nehogy Ítéltessünk.” Pedig a jövő nemzedék el fog ítélni egyszerűen azért, mert dicsőnek nevezett felvilágosultságunkban a pénzt oly „árucikknek” minősítettük, melynek használata munka nélkül is kamattal, azaz haszonnal, jövedelmezőséggel jár – s föléje van helyezve minden becsületes, szorgos munkának.

Eljön még annak az ideje, a mikor a kijózanodott emberiség a pénzt semmi másnak, mint a becsületesen végzett munka utalványának fogja tekinteni s a munkához mint ellenértékhez elválaszthatlanul kötni és akkor meg fog szünni azon visszás állapot, hogy az improductiv pénznek nagyobb termelőképessége legyen, mint a mmdent termelő derekas munkának. A sok magánzó ki manapság csak pénze kamataiból él, erőkifejtés és munka nélkül, dolgozni fog, hogy a becsületes munka értékéből megélhessen.

Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy akkor majd az ál!alános megelégedettségnek boldog korszaka fog beköszönteni, nem vagyunk kommunisták, sem megtévesztett szocialisták, azért nem is ringatjuk magunkat utópikus álmokban, hanem egyszerűen jelezzük, hogy a tisztességes munka mint érték képviselő erő korszakában az embert nemcsak anyagiás célok fogják hevíteni, hanem ideális eszmék is vezérelni, a munkában lelkesíteni. Ebben rejlik a kereszténység tanának büvereje. Minél anyagiásabb a kor-szellem, annál jobban irtózik az eszményinek képviselőjétől – a keresztény kath. egyháztól. És mégis akarva, nem akarva, vissza kell majd térnie a munka megszentelőjéhez, Krisztushoz, – keresni fogja azokat a kincseket, melyeket sem a rozsdá meg nem eszik, sem a tolvajok el nem vihetnek, mert be fogja látni, hogy az arany mint életcél nem boldogít, hanem keserít, nem egyesít, hanem elválaszt, nem szerez tartós boldogságot csak pillanatnyi élvezet, nem hoz megnyugvást, hanem csak lelki forrongást és remegést, nem biztosítja az általános jólétet, hanem harcra szólítja a szegények roppant hadát, nem békéltet, hanem átkot szór, nem

tart fenn államokat, hanem lesüllyeszti a fennállókat, nem nemesít, hanem becstelenít, nem vezet égbe, hanem taszít a legmélyebb pokolba.

Sajnos, manapság odáig jutottunk, hogy a leghiggadtabb elme csak átkot szór a pénz trónra ültető és az ember egyedüli életcéljének feltüntető társadalomra; maga Angolországnak leghíresebb bölcsésze és nemzetgazdája Stuart Mill John így ír a mai társadalomról:

„Ha épen választanunk kellene a meztelen kommunizmus összes biztatásaival együtt és a küzdelemmel, igazságtalansággal szaturált jelenlegi társadalom között – ha továbbá a magántulajdon intézménye szükségképen csak azt eredményezné, hogy a munka hozadéka csak azután is úgy osztatnék fel, a mint azt manap látjuk, t. i. fordított viszonyban magához a teljesített munkához, a mennyiben mint tapasztalnunk szerencsénk van, a munka hozamának legnagyobb részét azok vágják zsebre, kik sohasem dolgoznak, jelentékeny részét pedig azok, kik a munkánál csak névleg szerepelnek – és így tovább – míg annyira összezsugorodik, hogy a legfárasztóbb munkát végző egyén vulgo munkás a neki juttatott haszonból megélni sem képes – ha csak ez volna az alternatíva: vagy kommunizmus vagy a mai társadalmi állapot – akkor a kommunizmus ellen támasztott összes ellenvetések hópehelyként szerepelnének a justífi mérlégszerpenyőjében”.

A mit Stuart higgadt elméje hosszú tapasztalat után tudományos formába öntött, azt a nép józan elméje már jóval Stuart előtt rövid közmondásokban fejezte ki, melyek azért érdekesek, mert a nép filozófiáját foglalják magukban. Íme egy-két szemelvény a pénzre vonatkozó közmondások tárházából:

A *magyar* azt mondja: 1. Pénz emberség, ruha tisztesség. 2. Ember pénz nélkül, vak bot nélkül. 3. Kinek pénze van, mindene van. 4. Pénzzel az ördögöt is meg lehet venni. 5. A pénz mindenütt győz, még a katonasorozásnál is. 6. Szegény ember, komisz ember. 7. A pénz becsület. 8. A kinek pénze van, annak becsülete is van. 9. A pénz a legnagyobb úr.

Az *angol*: A ki aranyfegyverrel küzd, annak győznie kell; aranyhorgonyyal mindenütt kiköthetsz.

A *bask*: Aranykalapáccsal vasajtókat zúzhatasz; aranykulccsal minden zárat nyithatsz.

A *bolgár*: Aranygudelkánál minden ember tánczol; ezüstgolyóval aranybivalyt löhetsz.

A *cseh*: Arany kulcs még a poklok zárat is kinyitja, csak a mennyországét nem! a pénz mindenütt úr; a szegény ember bőrével fizet.

A *francia*: A pénz mindenütt a helyzet ura. A pénzes ember sokkal több zárat nyit, mint a legügyesebb lakatos; az arany bősege ellen mitsem tehet a nyelv.

A *német*: A kié a pénz, azé a világ; egy kis arany fölér egy mázsa joggal.

Az *olasz*: Csak az az úr, akinek sok aranya van; a kinek pénze és birtoka van, azt nem akasztják soha; hogy gazdag lehess, kérd fel az ördögöt keresztapának.

Az *orosz*: A pénz nyelvét világszerte beszélük; arany botosban a csári palotába is bejuthatsz; arany mankón tovább érsz, mint szegény egészséges lábakon.

A *szerb*: Sokat tesz a szeretet, az arany még többet.

A *tatár*: Arany fül előtt nincs titok; arany paripán az egész világon lovagolhatsz végig.

A *török*: A pénzt elfogadja a paseha, örömmel veszi a dervisen; ha pénzed van, okos vagy, ha nincs, bolond vagy.

A *velencei*: Ezüst horoggal aranyhalat foghatsz; ezüstös horgonyod aranyföldre akad.

Mint látjuk, a különböző népek felfogásában a pénz *különleges* árucikk gyanánt szerepel. Elismeri hatalmát, mégis gúnyolódik fölötte s éppen ebben rejlik a nép józan tapasztalati bölcséletének varázsereje. Nem pessimistikus, mint sok savanyu bölcsész, hanem üde, humoros, sőt szatirikus; de mind ebben megnyilatkozik a pénz démoni hatalmának megtörése iránt táplált reménysége. Az ő phylosophiája teljesen elüt azon nemzetgazdák phylosophiájától, kik nem tudván kiszabadulni a mindent uraló pénznek hálójából, kétnyelvűek lettek és majd a kapitalizmus dicsőségét; majd a mezőgazdaságnak hanyatlása fölött keseregnek. Hogy a

zöme még nem tört ki egészen, annak oka a pénzszatyor óvatosságában és az azt szolgáló hatalmi tényezők azon intézkedéseiben rejlik, a melyekkel a kapitalizmus erős sánczait védi egyesektől és a kétségbeesettek tömegétől. A bátrabbakat, kik a népet a pénznek szerfeletti elhatalmaskodására, a pénztözsdek szédelgős machinációira teszik figyelmessé, a kapitalizmus által lefoglalt sajtó minden módon diszkreditálni igyekszik – ultramontanizmussal, klerikalizmussal, reaktionalizmussal vádolva a hívő keresztényeket, hazafiatlansággal a nemes lelkeket, ostobasággal a rájuk hallgató tömeget. Ha a rágalom, hamis vád és gúny kiröpített nyilai lepatannak, akkor a hatalmi tényezőket hívja segítségül, hogy annak szuronyaival megvédhesse a pénz hatalmi várát, a tőzsdeurak palotáit. A hatalom készséggel hódol a kapitalista urak kívánságának – üldözőbe veszi a kapitalistaellenes sajtót, ráparancsol a tőle függő hatóságra, hogy a népek között csakis a kormányajtó termékeit terjesztesse szigorúan felügyeljen azon vidéki egyénekre, kik önállóságukban a kapitalizmus exc3ssiv hatalmát bírálgatják, a népet önvédelmi harcra szólítják. E taktikának van is eredménye. A nép lethargiába merült – melyből, ha a bátor, elszánt lelkek fel is rázzák, kitaró küzdelemre nem képes, mert érzi és tapasztalja, hogy mindenütt elnyomják, törvénybiztosította jogától megfosztják, túlnyomó többségét kigúnyolják mindannyiszor, valahányszor fellángolt önérzetében a plutokráciával szemben állást foglal, közgazdasági érdekét a merkantilizmusban szenvedő kormányok ellen megvédeni akarja. A nagy néptömegben fásultság vett erőt – nem bízik önmagában, nem bízik másokban – egy gondolat gyötri, t. i.: a szegény emberen úgy sem segít senki. A népnek ezen lethargiájában bízik a pénzszatyor, azért olyan praepotens, hetvenkedő és kihívó. Csakhogy a hosszú álomnak is van vége; erre mint látszik nem gondol a szerfeletti elbizakodott pénz hatalom – azokkal sem számol, kik bár mozdulatlanul fekszenek, de mégis ébren vannak. Ezeknek azt mondjuk: vegyetek iront kezetekbe, számítsátok össze a földnek és a becsületes munkának jövedelmét, nemkülönbben a váltók és nagy raffinementval űzött börzejáték hozadékát – mutassátok fel a különbözetet, álljatok

ki ezen különbözettel a nép tágas piaczára és talán meg fog érteni benneteket. Talán észre fogja venni, hogy keservesen megszerzett minden krajczárja kerekdedségénél fogva, mintha valami természeti törvénynek hatása alatt volna – rövidebb-hosszabb utón mégis a kapitalizmus nagy tengerében merül el; be fogja látni, *hogy a jelen társadalom egy részében beállott a nagy gazdasági megkövesedés, a másik kisebb részen pedig a kapitalisztikus elposványosodás.*

A nagy kapitalizmus posványa kiszámíthatlan. Vannak látzólagosan biztos csapásai és mégis útvesztők és veszedelmek, mert legsüppedékesebbek. Ilyen útvesztőkön merül el a gazda és kisebb kapitalista. „A ki valamivel bír, az többet kíván.” E kívánságnak estek és esnek áldozatul a kisebb kapitalisták. Hogy többel bírhasanak, rálépnek a gyepesnek látszó ingoványra és rendszeren elmerülnek. A tőzsdebárók mély örvénye elnyeli őket; pedig józan eszük is sugallhatta volna nekik, hogy a nagyobb rész vonzza a kisebbet, az egy pár ezer forintot elnyeli a millió, különösen akkor, ha a milliomosok syndikatust képeznek. Consortium, Cartell, Corners, Pool, Trust és Ringekben egyesülnek. Ilyen hatalom ellen küzdeni vakmerőség, kész veszedelem – mondja a gazdaközönség, hangoztatja a kisebb rentier. „Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate” (Hagyjatok fel minden reménnyel, a kik ide beléptek) című feliratot alkalmazott Dante az ő híres Divina Comoediájában a pokol kapuja fölé s e szavakat visszahangozza a nagy gazdaközönség, midőn elkeseredettségében a most uralkodó pénzhatalommal való tehetetlenségében dörgi: hagyjatok fel minden reménnyel a jobbulásra, kik az eke szarvát fogjátok, a fejszét vagy a kalapácsot forгатjátok, becsületes munkában kifáradtok, mert nem sorsotokat enyhítitek, hanem vasláncokat kovácsoltok, melyekkel a kielégíthetetlen Mammon magához lánczoland.”

Bár elismerjük a nép elkeseredettségének jogosultságát, még is azt kell mondanunk, hogy a pénz elhatalmasodásának maga a nép osztálykülönbség nélkül a tulajdonképeni oka. Mindmégannyian a hányan csak vagyunk, vétkeztünk, midőn az ezeréves tapasztalat által felépített azon erős gátnak lerombolásánál közreműködtünk, mely a pénz ördögi árját tovahömpölygésében feltar-

tóztathatta volna. A romboló munkánál ott volt a napszámos, a munkás, a paraszt, a polgár – tehát épen azok, kik manapság a kapitalizmus fölött keseregnek. A nagy nemzettest középosztálya képezte a frázisok csillogó mezébe öltözött hamis prófétának állandó kíséretét. „Rajtam ugyan nem fog múlni” gondolta mindegyik, midőn állampolgári kötelessége lelkiismeretes teljesítésére figyelmeztették – és mégis rajta múlt, hogy a tettek eredménye egészen más lett, mint az adott szótól várni lehetett. Tiszta bor helyett poshadt vizet öntöttek sokan a „tisza meggyőződés” feliratú hordóba s azt prezentálták az érdemekben megöszült keresztény társadalomnak. A hordó csapra lett ütve és ma már mindenki látja, hogy önmagát csalta meg; uralomhoz segíté azokat, kik elámították, frázisokkal törbe csalták és most a törbe ejtetteken gúnyosan nevetnek. A liberális kapitalizmus üli diadalát, a megcsalt nép elkeseredetten ül a pauperizmus rozoga szekeren és dühös pillantásokat vet az aranyhintón kényelmesen elhelyezkedett kapitalizmusra, mely dölyfös elkapatottságában a rozoga szekéren összekuporodva ülő alaknak a következőket dörgi fülébe:

1. „*Dolgozzál és takarékoskodjál*”-mintha becsületes munka és takarékoság mellett manapság vagyonhoz lehetne jutni. Hiszen még a meglévőknek, az apáktól örökölt birtoknak vagy a jobb idők szerzeményének a megmentésére is vaskezek és kőszívek kellene, nehogy a dédelgetett szabadverseny dicső (?) aerájában azok kezére jusson, kiknek minden eszköz jó, ha célhoz vezet, azaz aranyhoz juttatja őket.

2. „*A szabadverseny minden üdvös gazdasági fejlődésnek alapfeltétele*” – mondja a pénzúr. De hát bizonyítsa be, vajjon az erők szabad kifejtése használt-e a pénzuralom korszakában annak, ki becsületes munkában töltötte életéveit és mint államfentartó szerv csak hivatáskörének élt, azt szolgálta híven és becsülettel egészen a sírig. A becsületes munkásság mellett még senki sem szerzett milliókat; nagy vagyonra manapság rendesen rugékonny lelkiismeretű emberek tesznek szert, kik mint az élősdi hernyók egyik fáról a másikra másznak, egyik országból a másikba vándorolnak, hogy leveleitől megfoszszák, dísztellenné tegyék.

3. *„Az árakat a kínálat és kereslet közötti viszony szabályozza”* dörgi tovább. „Oh a hamis! Ki kínálhat és ki kereshet cikket, ha a Ringek és Cartellek matadorjai az import védvámjainak sánczai mögött elrejtőzöttek, úgy sans gène champagneres üvegek mellett megállapítják nem csak az egyes árucikkek, hanem a legnélkülözhetlenebb élelmi cikkek árait? És ki képviseli ilyen árszabásoknál a nagy néptömeget, ki védi annak életérdekét? Senki. A hatalom a pénz-szatyoré, ő az erősebb és ez mint ilyen ököljogot gyakorol a nagy nemzettest fölött.

4. *„A túltermelés megakadályozandó, nehogy veszedelmes iparvagy kereskedelmi krízis alatt menjen tönkre a nép és a néppel a nagy államtest.”* A kapitalisztikus nagyúrnak ezen kijelentésében rejlik a gálád szemfényvesztés. Hol is van ez a túltermelés”? A munkás nép pálinkád és krumplin él; a paraszt még gyermekeit sem ruházhatja kellően, mert az alacsony gabonaárak és megdrágult fogyasztási cikkek felemésztik nemcsak termését, hanem keze munkáját is. A nagy Ringek és Cartellek lovagjai védvamos sánczokat emelnek a maguk védelmére, de mit mondanak majd akkor, ha az agráriusok nagy osztálya is síkra száll és azt mondja: „Elzárjuk az ország határát, megakadályozzuk a behozatalt, megállapítjuk a búzaárakat” stb., hiszen megteheti, mert létérdekről van szó; mind erre nem gondol a más zsírján meghízott pénzzsák, pedig meggondolhatná, hogy a nép türelmének is vége szakadhat. Et tune?!

5. *„A börzét meg kell védeni, mert az a közgazdasági életnek szíve, a nemzeti jólétnek légsúly m erője.”* Tegyük fel, hogy az aranykocsin elhelyezkedett dölyfös pénzbáró ezen kijelentésének van némi jogosultsága, akkor a munkásnépnek úsznia kellene jólétben és gazdagságban, miután a tőzsdék emelkednek és ezek révén a pénzbárók gazdagodnak. Honnét van az, hogy a nagy néptest mégis szegény és alig van betenni való falatja – a nagy államok pedig csak kölcsön kenyéren élnek? Ignotos fallitt, notis est derisui.

6. *„A pénzgazdagság az összehalmozott, összegyűjtött munka eredménye.”* Risum teneatis! Hát a paraszt és a munkáskéznek a

munkája hol van összehalmozva? Hány kézzel és mily erővel dolgoztak azok, kik annyi milliót gyűjtöttek össze „? Talán ez is tiszta kezük becsületes munkájának a gyümölcse?!

7. „*A pénz áru.*” Hát a becsületes iparos és munkás áruja hová lett? eltűnt kezeik között! *Difficile est satyram non scribere.*

8. „*A pénz csereeszköz.*” És mit kapott a nép és az állam cserébe mindazokért a milliókért, melyek a bankárok tűzmentes szekrényeiben vannak elhelyezve? A világot frázisokkal, üres szövegekkel kormányozzák – mert „*mundus vult decipi.*”

A szédelés korszakát éljük; itt az ideje, hogy a pénzszédelésnek is vége vessék, uralomra vergődjék a becsületes munka és a tisztesség.

Giskra, későbbben osztrák miniszter, még a hetvenes években mondotta, hogy a szocialis kérdés Bodenbachon megszűnik, mert ott az agrárosztály teljes virágzási korát éli. Én meg azt mondom: A szocialis bajok a pénzuralom zsarnokságának megszüntetésével jobbra fordulnak abban a pillanatban, a mikor az államfentartó osztályt talpra állítjuk, a k zsákmányoló pénzhatalom kezéből kiragadjuk. Ezt pedig csak a következő szocialis program alapján érhetjük el:

1. Valamint minden gazdasági és iparügynek, úgy a pénzügynek is a keresztény igazságosság alapelvein kell nyugodnia és rendezve lennie. A nemzetgazdaságot csak az által emelhetjük, ha a kapitalizmus erkölcstelensége és falánkságától a bank-, hitel-, közlekedés- és biztosítási ügyeknek államosítása által megóvni törekszünk. A törvényszék csarnokai már nem egy esetben derítették ki az egyes pénzintézetek erkölcstelen machinációit és már a nép is veszi észre, hogy egyes pénzintézetekben elhelyezett fillére gazdátlanok lesz tekintve s mint a tenger homokja azé, ki elsőnek nyúl hozzá. Az állam törvényeinek szigorú alkalmazása az államhivatalnokokkal szemben legalább azzal a reménnyel biztatja a népet, hogy a pálmáerdőben sétálók közül kevesebben nyúlnak a gyümölcshöz, ha érzik, hogy hátuk mögött az állam közege lépdel s minden egyesnek kézmozdulatára ügyel. Különbösen is az állam szavatol a hivatalnoki kara által a nagy nemzettesten el-

követett károkért. Magától értetődik, hogy az államnak is a keresztény elveken kell alapulnia.

2. A pénz nem lévén árucikk, forgalmi cikknek nem is szerepeltethető. Nélkülözhetlen annyiban, a mennyiben a javakcsereeszközét képezi. Hogy hivatását mint csereeszköz betöltse, arról gondoskodni az állam jogkörébe tartozik.

3. A bank- és államjegyek kibocsátása csakis az állam jogkörét képezheti s szigorúan fel kell ügyelnie arra, nehogy a pénz összege és ezzel a hatalom egyesek kezében összpontosuljon.

4. Szigorúan eltiltandó a csalásnak vagy megtévesztésnek bélyegét magán viselő pénzszerzésnek minden neme.

5. A kamatláb 5 százaléknál ne legyen nagyobb; a személyhitelnél 6 százalék szedendő.

6. A nagy tőzsdét (vulgo börze) csak tiszta előéletű és kereskedői képesséssel bíró egyének látogathatják.

7. A tőzsdén kötött differenciális üzlet bünténynek minősítendő és aki elköveti, büntetendő.

8. A börze túlkapásai ellen szigorú törvények hozandók.

9. Aki más börzejátékra szólít vagy ingerel, szigorúan büntetendő.

10. A börzéről terjesztett hamis hírek csalásnak minősítendők és terjesztői csalás vétsége miatt bíróság elé idézendők és megbüntetendők.

11. Az értékpapírokat kibocsátó egyes bankházak vagyonukkal kezeskedjenek a feltüntetett subscriptionális összegek helyeségeért

12. Az állam mint ilyen egy állambanknak felállítására szorítottassék, mely olcsó kamatok mellett hitelt nyújtana nemcsak a megszorult gazdának és a kényszereladás alá került birtok egyes vevőinek, hanem a tehermentesítést előmozdítóinak és a parasztszövetkezeteknek is, ha a hadsereg és nyilvános intézeteknek szállítandó állami cikkek beszerzését magokra vállalnák.

E czélból az állam külön jegyeket adjon ki, melyek csakis a birtokra, egyszóval az ingatlanra kiadott kölcsönnek fedezésére szolgálnának.

14. Az állambank tiszta nyeresége a földbirtok javítására, elemi csapások enyhítése, esetleg kamat nélkül a birtokos osztály felszegélyezésére fordítandó.

15. A tűz- és jégkár elleni biztosítások az állambanknál eszközrendelők.

A kultúrnépek története bizonyítja, hogy államuk ereje, hatalma fizikailag és erkölcsileg megizmosodott középosztályában, különösen parasztosztályában rejlik. Ez utolsónak fizikai, anyagi és erkölcsi hanyatlásával beállott a közállapotoknak általános züllése, melynek vége államcsőd és állambukás lesz. Erről tanúsodik Róma és Hellasz. Az egyesek pénzhatalma nem menti meg egyiket sem, de a parasztosztály bukása a dicstelen megsemmisülés örvényébe taszítja a legdicsőbb államokat. A XIX. század a kultúra századának nevezeti magát – vigyázzon jól, nehogy dédelgetett kapitalisztikus rendszere mellett zátonyra jusson és dicstelenül elmerüljön. Ha egyesek pénzhatalma ezreket, sőt milliókat ragad magával – és ezek egyikének sincsen aztán vallása és erkölce, mert a pénznek erkölce nem volt, nem is lehet. A mi erkölce van, az is a kereszténység tanából fakad. Tehát vissza Krisztushoz. Győzzön Krisztus a szegénység boldogítója, a lelki gazdagság megállapítója. Csakis a kereszténység tanában van lefektetve a népek igaz anyagi és lelki jóléte, az államok biztonsága. „Christus victor semper et ubique”.

A SAJTÓ HATALMA.

A pénzhatalom telhetetlen kapzsiságában nemcsak az agrár- és iparosztályt nyelte el, nemcsak az egyén szabad akaratát bénította meg, hanem a saját önző céljaira lefoglalta a XIX-ik század legtekintélyesebb hatalmát: a *sajtót*; hogy ez is mint minden és úgyszólván mindenki csak az ő diadalszekerét húzza.

Valóban lélekemelő látvány, ha a hitelenség és ördögi pénz-mánia korszakában találkozunk egyesek, kik a vallásosság, erkölcsiség keresztény zászlaját lobogatják, s ezen zászlók köré gyűjtik az agráriusokat, az iparosokat és a kultúra előharczóit, a nemeslelkű publicistákat. A katolikusok egyrésze már is tömörülni kezd, s hangos riadóval futja be az országokat, hogy maga köré csoportosítsa mindazokat, kik a réginek tökéletes lerombolásától visszahúzódnak és az újkori „haladás” romtörmelékkel kavicsolt útjától el-elmaradoznak. A keresztény szellem érvényesítése a keresztény sajtóra van bízva, ép úgy, mint a pénzhatalmi érdekek előnyomulása és érvényesülése csakis az azt támogató pénzhatalmi sajtótól van függővé téve. A keresztény sajtó életkérdést képez, mert ennek hiányában az antikeresztény ellenséges sajtó egyrészt oda ültet vagy szőrit vissza, a hová neki tetszik, másrészt a mostani kort uraló eszmék zűrzavarának eloszlatására, az általános válságos viszonyok javítására legalkalmasabb a tiszta eszméket a nemzettest zömével önzetlenül közvetítő keresztény sajtó. Haov sine éppen a mai korban, melyet a csakis szeméremtelen magán-szó érdeksajtó hatalmi korszakának nevezhetnénk, van legnagyobb szükségünk, azt bővebben fejtegetnünk fölösleges.

Uliasz, a nagy kalandor, kalandos útjában a Phaakák néptörzsét is meglátogatta, mely kíváncsiságáról, hiszékenységéről és kalandos elbeszélések iránti előszeretetről volt híres. E nép tulaj-

donságait a ravasz Ulisszes csakhamar kiismervén, ezekre alapítá tartózkodása ideje alatt élettervét. Mindennap hihetetlenebbnél-hihetlenebb kalandos históriákkal tartotta a népet, mely nem győzé őt eléggé dicsérni s hála fejében minden kényelmet és élvezetet biztosított számára. A Phaakák népéhez hasonlítom a felvilágosodott XIX-ik század népét; ez is, mint amaz, minden csodabogarat bevesz, amit a ravasz Ulisszes, a secessióban utazó sajtó bead neki; a leghihetlenebb dolgot is elhiszi, csak azért, mert a liberális sajtó terméke. Az igazság és tévely harcra keltek már azelőtt is, de a tévelynek még sohasem volt oly nagy hatalma, mint amilyennel most dicsekedhetik. A hazugság az igazság angyalának fényöltözetét ölti magára, hogy többeket megtéveszsen, a tiszta igazságnak felismerésétől eltántorítsa. E célja elérésében segíti őt elő a hatalommá deciaráit modern liberális sajtó. A jog, igazság, törvény csak addig nevezhető annak, amíg a sajtó ilyennek elismeri, máskülönb ezen legideálisabb eszmék is a hazugság köpenyegébe burkoltan visszatetszést szülnék mindazoknál, kik magát a jog eszményi világát csak a modern sajtó szemüvegén nézik. Manapság a sajtó a legelterjedtebb taneszköz, a legimpozánsabb szabad iskola, melynek tanárától nem kérik sem a képesítési okmányt, sem erkölcsi és honpolgári bizonyítványát. A sajtó mint hatalom egy nagy nemzetközi intézmény. A nagy világlapok tudósítói külföldiek, a kik, mint ilyenek, mégis befolyást szereznek maguknak az egyes országok polgárainak mikénti joggyakorlatára, s ezzel az államkormányok irányára. A tudósítótól nem kérdi senki, hogy milyen nemzetiségű, csak azt nézi mindenki, milyen csiklandós szenzációval lepi meg a világot. Ilyen tudósítókra vadásznak a nagy lapok szerkesztősegei és kelendőségük, hatalmuk annál nagyobb, minél ügyesebb tudósítókkal és riporterekkel rendelkeznek. Az igazság sokszor félrevonul és helyet enged a hazugság szellemének, *med* a világ jobban szereti a sötétséget, mint a világosságot.

A sajtó a leggyorsabb közvetítési és közlekedési eszköz. Ez úgyszólván az eszmék, gondolatok, vágyak és törekvések gyorsvontának legügyesebben és legbiztosabban konstruált mozdonya. Amíg e mozdony a loyaltás és igazság sínéin halad, mindaddig távolít-

sunk el előle minden kavicsot és akadályt, nehogy késlekedésénél fogva az emberi szellem, ügyesség, tudomány és művészet termékeit későbbben közvetítse a tudmányszomjas haladásos embertömeggel. Egy ilyen sajtónak csak olyan örökre van szüksége, kik az akadályokat eltávolítják és a rohanó mozdony váltóit irányosan elhelyezik. Ezt követeli a nemes értelemben vett szellemi közvetítőnek, a sajtónak szabadsága.

Már előbb írtam, hogy a jelenkor népe ép oly kíváncsi, mint a Phaakák törzse. Ezt bizonyítja a nagyobb vasúti állomásoknál és kisebb városkák indóházainál rendszeren összegyűlni szokott néptömeg, mely kíváncsian nézegeti az érkezők és felszállók tarkabarka tömegét. Ettől az élvezetétől nem foszthatja meg senki. A kíváncsiság mindannyiszor nagyobb és az élvezet annál intenzívebb, valahányszor a táviró jó előre jelzi egyes társadalmi kitünőségek vagy hírhedt betörők, rablók és megcsípett iparlovagok megérkezését, A modern sajtóval ép úgy vagyunk. Az újságolvasó közönség lesve-lesi megérkezését. Sőt a postára, esetleg az újsághordó elébe szalad, hogy mielőbb fogadhassa kedves képzelt barátját. Ha véletlenül nem szenzációt keltő ruhában jelenik meg, hanem a tiszta igazság eszményi, légius ruháját veszi magára, akkor elutasítja magától és szidja a szerkesztőt, ki ilyen komoly alakot menesztett hozzá. Hátha még vallásos eszmék dominálják a lap hasábjait, az erkölcstelenség meztelensége ostoroztatik, a hit szükségessége hangoztatva, a hazugság leleplezve lesz, akkor a kíváncsi tömeg duzzogva fordul el az ilyen sajtótól s epedve várja a hazugság fejlődelmének idegcsiklandozó megérkezését az erkölcsi nihilizmusban kéjelgő modern sajtót.

„A ki szurokhoz nyúl, beszennyezi vele magát”, mondja a szentírás. A mai kor kíváncsi emberisége a modern sajtó szurok jához nyúlt és be is szennyezte magát. A hazugság, idegcsiklandozó szenzáció, meztelen erkölcstelenség, divatos bohócjáték a szellemi téren sokkal kedvesebb előtte, mint az igazság borostyánkőve.

Az állam nem tiltja meg a kénsavmérgező színvegyületek, gyufák gyártását, jóllehet ezek ügyetlen használata tüzeket és emberáldozatot idézhet elő, de lelkére köti minden egyes polgára-

nak, hogy ilyen gyújtó és veszélyes anyagokkal csinján bánják, nehogy a veszedelem kitörhessen; ép úgy vagyunk a sajtóval is; minden egyes polgár tartsa távol házatól azon sajtó termékét, mely csakis erkölcsi romlást idézhet elő.

A manapság felkarolt modern sajtónak romboló hatása napról-napra érezhetőbbé válik. S ki annak az oka, hogy a sajtó a keresztény szellemet választotta gyilkos lövegei célpontjául? Több mint 30 éve tapasztalhatta minden egyes keresztény hívő ember, hogy a keresztényellenes sajtó gúnynyal illeti a legszentebbet, egekig magasztalja az antikatholikusok merészségét; és mégis a keresztény államok polgárságának java-része e sajtó támogatásában leli örömét s ezen eljárásával önmaga nyújtja a tüskés veszszöket, melyekkel a hazugság szelleme az igazság embereit vérig korbácsolja. Mindaddig, míg a katolikusok nagy zöme nem fordul el az őt gyalázó sajtó termékeitől s nem alapít a saját ügyének védelmére egy tisztán keresztény érzelmű hírlapirodalmat, ne várjon sem elnézést, sem elismerést azok részéről, kik a dicső (?) liberalizmus érájában ellene összeesküdtek. A hol a keresztény szellemnek csak szenvedni kell a keresztényellenes sajtó hatása és befolyása alatt, ott a keresztény sajtónak létesítése és támogatása életkérdésünket képezi. A jó és rossz sajtó közötti harcznak ki kell törnie, mert minden keresztény szükségét érzi a keresztény eszmék érvényesítésének. Hogy az eszmék győzelemre vitessenek, ez a keresztény sajtó feladata. Igaz ugyan, hogy manapság divargálók a nézetek arra nézve, mit kelljen a jó sajtótól várnunk vagy követelnünk. Vannak egyesek, kik a jó és rossz sajtó egyenjogúsításában látják a kiindulási pontot, abban reménykedve, hogy végtére is a jónak győznie kell; míg mások az igazság győzelmét a jelen viszonyok mellett kétségbe vonják. Ez utóbbiak csoportja az állam és egyház között jelenleg fennálló ellenséges viszonyra és a kormányokat támogató liberális sajtónak nap-nap mellett hozott antikeresztény szellemű azon cikkeire utal, melyekkel a kormánytól függő hívő lelket is az általa képviselt irányba tereli, a közvéleménynek meghamisításával a maga táborát növeli. Ezeknek egyszerűen azt mondjuk, hogy a most dívó sajtószabadság mellett

ilyen visszaélés csak ott kaphat lábra, a hol maguk a polgárok, hivatalnokok és egyedek lemondottak szabad akaraturól, józan ítélőképességükről s igaznak, jónak, czélszerűnek elfogadnak mindent, mit az ellenséges sajtó ilyennek déclairai. Ez ugyan végvonatkozásában nem jelent egyebet, mint hogy egy ilyen állam polgárai tetteikkel lemondottak már régen szájukban folytonosan hangoztatott szabadságukról; mert a hol a szabadság közjává képezi minden egyes polgárnak, ott a sajtót is csak olyan emberek szolgálják, istápolják, vezetik, kik szellemi fölényük vagy társadalmi állásuknál fogva a nagy nemzettömeg becsülésére érdemesek. A történelemből azt tanultam, hogy a világharczban nem azon nemzetek buktak el, kik szabadságuk védelmére a kardot kezükbe ragadták, hanem melyek szabadságukkal, mely sokszor gyáva rabszolgaságnál nem vala egyéb, hetykén dicsekedtek.

A mai időben a rossz sajtó az erkölcsileg megtévesztett emberek érzületére alapítja hatalmát. A milyen a nép általános érzülete, olyan annak a visszatükrözője: a sajtója. Az érzület, a mint most dívik, semmi egyéb, mint az anyagelvű eszméknek folyománya. A társadalom uralkodó osztálya az anyagnak hódolva, az anyagelvűség prófétáit hallgatja legszívesebben, mert ezek minden élvezetet szabadnak declarálnak. A keresztény erkölcs korlátokat szab az élvezeteknek, azért visszatetsző. Nem kell a mai kornak, mert ez csak élvezni akar. Meg van mételyezve eszmemenete, ferde irányba terelve minden gondolkodása s csak így történhetett meg, hogy még a legbecsületesebbnek látszó ember is azon anyának élete ellen tör, ki őt emlőin táplálta, nagyra nevelte: a keresztény egyháznak. A keresztény sajtótól követeljük, hogy a ferde irányból az emberiséget kiemelje. Hamis eszmék ellen igaz eszmékkel álljon elő és küzdjön. Ezzel nem azt mondom: hogy a keresztény sajtó folytonos polémiába bocsátkozzék az ellenséges sajtóval, mert a lelkiismeretlen gúny, szemtelen istenkáromlás és megromlott akarattal szemben még az igazság polémiájának fegyvere is hatástalan; hanem csak jelezni akarom az irányt, melyen az igazság eszméjét folyton hangoztató helyes sajtónak mozognia kell. Ha gúnyt gúny ellen használ és az iróniát

iróniával viszonozza, azzal ugyan nem menti meg sem a szentet, sem a fölséges eszmét; mert úgy a szatíra, mint az irónia csak nemleges fegyverek, melyekkel itt-ott a hamis pozitivismust megdönthetjük ugyan, de nem rombolhatjuk le teljesen az ellenvéleményen levők negatív alapjait.

A szatíra és az irónia manapság rendszeren a herostratesi dicsőséget kereső újságírók sajátlagos ambíciója, mert ismervén az olvasó publikumot és teljesen megrontott ízlését, csakis ilyen fegyverrel biztosíthatják a sajtó vagyis jobban mondva az újság jövedelmét. A finom irónia és szatíra éles fegyvere, amennyiben kiváló élelműséget követel, ma már kiment a divatból, mert sokkal több az üres fej, mint a tudományos képzettséghez megkívántató éles elme s ép azért a finom iróniát fölváltotta a durva személyeskedés, melyhez sem kiváló ész, sem alapos tudomány nem szükségeltetik, hanem egy műveletlen embernek, nevezzük erkölcsileg vadnak, hatalmas furkós botja. Az igaz keresztény sajtó ilyen sajtó-matadorokkal nem szállhat síkra és föltéve, hogy meg is tenné, győzelemre sem számíthat, miután a rossz sajtó már is megszerezte a maga olvasó közönségét s azt annyira átgyúrta, hogy csak azt ismeri el helyesnek, jónak, igaznak, amit sajtója mond. Az olvasóközönségnek ezen roppant táborában látjuk a közömbösöket, kik nem gyűlölik ugyan az igazságot, hanem megismerni sem akarják, sőt ha véletlenül megismerésére jutottak, mégis csak egy antikeresztény anyagelvű gondolkodásmódban találják fel rövid ideig tartó üdvöket. A félműveltek roppant tömege csak a ledérségben találja élvezetét. Ennek más sajtó nem is kell, mint az idegcsiklandozó erkölcstelenség szócsöve. Már pedig ilyen csakis a rebach szempontjából alapított újság a kelleténél is több van.

Ezeken a bajokon a katolikus sajtó csak az által segíthet, hogy az elvek küzdterére lép, az igazság fegyverével küzd és a még meg nem tévesztett lelkeket maga köré csoportosítván ezen apró haddal a nagy tömegre hatni iparkodik. Jelégéje legyen: „az igazság a népjólét érdekében.” Az igazságnak ellenállhatlan érveivel bizonyítsa be az ellentábor tudományosnak látszó érvelé-

sét, de hagyjon föl minden meddőnek látszó küzdelemmel, ha az ellenséges sajtó a pasquillok mezején mozog. Az igazság fénye úgysis előbb-utóbb keresztül tör a hazugság sötéttségén és akkor a megtévesztett lelkek is megismerik igaz vezérüket és csalfa, hazug útvezetőjüket. Csakhogy ilyen korszaktól még nagyon is távol állunk. A katolikus világ intelligens része az ellenséges sajtó támogatóinak soraiban van és küzd. Ez ellen mi sem segít, mint a katolikus kedélyek felrázása, a keresztény érületnek fejlesztése a sajtó által.

Kezdetben a hírlapirodalom a tényleges eseménynek közlője volt a nagy publikummal. Az újságolvasóközönség csak azt kereste az ő újságában, mily eseményekkel gazdagodott a kor, mely találmányokkal gazdagodott az emberi társadalom és mely tudósok emelkedtek ki a nagy embertömegeből. A politika csak annyiban játszott szerepet, a mennyiben egyes állam-kormányfejek politikájának hasznos eredményével beszámolt. Úgy tudom, hogy még a legmíveltebb társadalmi körökben is a politika csak alsóbb rendű szerepet játszott és a társalgásban is inkább egyszerű megbeszélés. mint discussio tárgyát képezte, miután a józan felfogású társadalom nagy zöme irtózott a politikai vélemény és magatartás következményétől, minőt manapság lépten-nyomon tapasztalunk, a legbiztosabbnak hitt barátsági köteléknek az elszakításánál. A jelenkor megváltoztatott mindent; a politika előtérbe lépett, s az újságok is a politika szócsövei lettek, itt nem teszünk különbséget sem katolikus, sem antikeresztény sajtó között. Mindegyik e tengely körül forog. A politikai pártok iránya szerint különböznek a pártlapok, s oly vehementiával támadnak egymásnak, mintha irtó háborút indítának meg a külön külön véleményen lévő emberek ellen. A liberális újság minden olvasójától liberális gondolkodást követel; a kormánylapok a kormánynak dicsőítésével töltik meg hasábjait s követelik, hogy minden hivatalnok kész igazságnak vegye állításait; a függetlenségi árnyalatukhoz képest minden más véleményt és érületet ledorongolnak; a pozitív katolikusok vezérférfaik által alapította lapjuk olvasását és e lapban kifejtett politikai nézet megtartását sürgetik; egyszóval a lapban a politika

dominálóvá lett, s a maga részére törekszik lefoglalni a gondolkodást és az akaratot.

A keresztény emberre nézve legczélszerűbbnek tartjuk azt a sajtót, mely kellő védelmet biztosít az ő keresztény hitigazságának, ellenállhatatlan erővel küzd az igazságnak a politikában való érvényesüléseért, de szabadon hagyja az egyesnek, mint magán embernek ilyen vagy amolyan irányú pártpolitikai meggyőződését és nézetét. A politika a mai időben sokkal többet ront mint száz tévtanító. Összeveszítette az apát a fiúval, szétszakítá az állandónak hitt barátság kötelékét, behatolt a családi tűzhely szentélyébe, szétforgácsolá a nemzettest részeit, éket vert az együvé tartozó osztályok törzsébe, darabokra tépte a polgárság testét, hogy hulladékain az orvmadarak jóllakhassanak. A kormánypárti lap a pénzhataiom rabszolgaságában sínylődve, nem túri, hanem pellengrére állítja azt a hivatalnokot, ki a pénzhatalom által fentartott kormányférfiak politikai nézetével ugyancsak politikailag más nézetet és felfogást tanúsítani merészkedik; a függetlenségi sajtó kígyót-békát kiabál a politikailag ellenvéleményen lévőkre, hazárulással vádolja mindazt, ki eszmekörét s politikai nézetét a jelen viszonyok között helyteleníti; a református sajtó csak a reformátusokat ismeri el hazafiaknak s átkot szór minden katolikusra; a zsidó uralván a sajtót, a veszekedésen örül s uralkodik a helyzetten; a katolikus sajtójának gyér pártolása fölött kesereg és politikailag a most fennálló néppárti nézeteknek a pártolásától várja az állam és nép üdvét. Tehát mindenütt csak politika. A legbecsületesebb elme sem érvényesülhet, ha nem politikus, s nem tartozik a politikának azon irányához, mely uralkodik és hatalmát gyakorolja a szívek és az elmék fölött.

Ha a többi országokat veszem tekintetbe, minden egyesben ugyanazon irányt látom képviselve. Egy szellem vezérli az államok pártjait: *az egyoldalúság szelleme*. A tiszta becsületesség, megbízhatóság, igazságosság szellemét nem látom sehol, s így nem is csodálkozom a társadalom oszladozásán.

A sajtónak az igazság eszméjét kellett volna közvetítenie és a partialis felfogás hordozójává lett. A művészetet kellett volna

istápolnia és a nagy embertömeggel megismertetnie és íme a saját erkölcsiségének, jobban mondva erkölcsi szemérmertlenségének hordozójává lett a kishirdetésekből és nagy plakátokban. A szabadságot kellett volna megvédenie s mégis a szabad meggyőződést tiporja lábbal; a testvériség helyett a gyűlöletet ültet a trónra, hogy az egyenlőség eszméje nagyobb kudarcot valljon és a felebaráti szeretet angyala sírva távozzék mindazokból a körökből, a hol szabadságot, testvériséget, egyenlőséget Krisztus szellemében akart volna létrehozni, de ahonnan a politika ádáznyelvű ördöge kiűzte.

Nem hiába mondják, hogy az Isten temploma mellett az ördög is épített kápolnát. Az igazság sajtójával szemben áll az ördög kápolnája, melybe boldog-boldogtalan betér, ha részegítő italt akar bevenni. Csapláros lehet ott mindenki, csak szidalmazza a keresztény templomban hirdetett igazságot; minél nagyobb ott az ilyenek a szája, annál több a hallgatója. Innét van, hogy az újságíráshoz a mai korban qualificatio nem szükséges. Ha egy 18 éves firkáns le tudta dorongolni, még pedig alaposan, a katolikus vallás szolgáit, akkor bátran felcsaphat antikeresztény újságszerkesztőnek; ha meg a magas püspöki kart le tudta szidni, akkor már az elsőrangú liberális szerkesztőségekben foglalhat helyet; sőt tovább megyek, a legnagyobb elismerésre tarthat számot, ki a kormánypártnak kellemetlenkedő embereket leleplezi, és működésüket a dívó politikai áramlatra nézve veszélyeseknek feltünteti.

Különös, hogy a mai kor legnagyobb hatalmának „a sajtónak” képiseletéhez nem kell sem alapos tudomány, sem éleselműség, sem becsületes múlt, csak az uralkodó rendszer hullámain való ügyes hátúszás és az ellenvéleményeknek hangos ki-gúnyolása, megbecstelenítése.

Keresztény szempontból fogván föl a helyzetet, tisztában kell lennünk azzal, ki szerkeszthet hírlapot és ki írhat abba.

Az európai contingens a hírlapirodalomra nézve java részben Angolország újságíróira szokott hivatkozni. Maradjunk tehát Angolországnál. De ne felejtjük el azt sem, hogy abban az országban a hírlapok politikai közleményei a nagy tömeg általános meggyőződésének visszatükrözől; ott nem az újságok csinálják a politikai

irányzatot, hanem a publikum. Éppen megfordítottját tapasztaljuk minálunk; mert tagadja, a kinek tetszik, minálunk az újságok írják meg a követendő politikai elveket és jaj annak, a ki azokat be nem veszi vagy el nem fogadja; pellengére állítják a legbecsületesebb hivatalnokot, sárba tapossák az ellenzékieskedni merészkedő papot, illetve a pap szavára hallgató paraszt népet. Úgylátszik, hogy a mi újságíróink terjeszen szem elől tévesztik tulajdonképeni hivatásukat, mert ők nem a közjólét tulajdonképeni tényezői, hanem a közjólétet előmozdító emeltyűnek izmos munkásai. Angolország hírlapiról testületének nincs egyetlen egy olyan képviselője, ki a minálunk dívó zszurnalisztikus bürokratizmus szellemét akarná érvényre juttatni. Minden neves angol újságnak a szerkesztője gentleman és csak ilyenekből toborozza össze munkatársait, hogy lapjának dicsőséget szerezzen és becsületes irányzatában senki se kételkedjék; emellett szem előtt tartja olvasóközönsége politikai meggyőződését és önállóságát. Igaz ugyan, hogy más államok hírlapírói között is találunk ilyen angol jellemeket, mindazonáltal az egész vonalon vég”g húzódo ezen általunk festet*: angol újságírói vonást nem leljük fel sehol. Meglehet, hogy az angol nép sajátosságában rejlik ezen jellemvonás, mindazonáltal rá kell mutatnunk, mert hazánk újságírói az angol társakra utalnak mindannyiszor, valahányszor politikai állásfoglalásuk és nézetük helyességét hangoztatják és az ellenvéleménnyel szemben határozott állást foglalnak. Az angol újságíró a higgadtság jellemzi, a magyart a szenvedélyesség; a szenvedély pedig rendesen vakít. Minden újságírónak első kötelességévé teszszük, hogy a saját szenvedélyén uralkodni tudjon, és a nép politikai hangulatának visszatükrözője legyen. Magától értetődik, hogy az erkölcsiség és igazság útjain kell haladnia, melyek nélkül még az államhatalmat képviselő hírlapirodalom is csak szélhámosnak nevezhető. A katolikus sajtónak első kötelességévé teszem, hogy az igazság és szeretet jelszava alatt az egyház, a keresztény társadalom általános jólétét, művelődését hangoztassa, terjeszsze, előmozdítsa. S ezzel a komoly irányzatával ellensúlyozza a katbolicizmusnak becsmérlésében, kigúnyolásában önmagának tetszelgő antikeresztény sajtót.

Magyarországon 9 millió katolikus lakik, a keresztény felekezeteket hozzá számítva 15 millióra rúg a keresztény elem, mely mint ilyen számot tarthat az ő keresztény érzületét és politikai felfogását híven visszatükröző sajtóra, anélkül, hogy idegen elemnek idegen szellemet visszatükröző közremunkálkodására szorulhatna. Sajnos, a magyar hírlapirodalom zsidó kezekben van és ennek a zsidóságnak a szellemét szívjuk magunkba nap-nap mellett s örülünk rajta, ha nekünk még e téren sem kell dolgoznunk. Igaz ugyan, hogy sokszor szidjuk az Írókat, de azért mégis szeretjük a mézes madzagot, melylyel a nagy politika érdekében szájunkon végig húznak. A szellem nem egyezik meg a mi szellemünkkel, de mert karcos, beveszszük; miután igaz bor hiányában a magyar ember a vitriolos pálinkával is megelégszik. Keresztényeknek hirdetjük magunkat szóval, de semmit sem gyűlölünk annyira, mint éppen a keresztény szellemet visszatükröző keresztény sajtót.

Itt az ideje, hogy talpra álljon a magyar és mondja ki:

- a) a sajtót csak a keresztény szellem hathatja át;
- b) a sajtónak csak az igazságot kell közvetítenie és terjesztenie;
- c) a felekezeti és politikai villongásokat el kell ítélnie, nyilvánosan kárhozatnia, az ellentétek kiegyenlítésére irányuló eszméket a nagy közönséggel közvetítenie.
- d) a személyeskedés, más szóval az egyes becsületébe vágó dolgok szellőztetése, amennyiben sem egyesek becsületét, vagyónát, erkölcsét, sem az általános jólétet nem veszélyezteti, törvényhozásilag eltiltandó;
- e) az erkölcstelenséget terjesztő regények hírlapokban való publikálása elítélendő és a nagy olvasó közönség érdekében bünténynek minősítendő. A nem politikai, hanem bármely vétség alapján bírólag elítélt egyének lapszerkesztéstől eltiltandók.
- f) a sajtószabadság törvénye minden vonatkozásaiban liberális, antiliberális, függetlenségi és néppárti sajtóra igazságosan alkalmazandó, nehogy üldöztetésben részesüljön az a sajtó, mely olvasó közönségének hangulatát és politikai meggyőződését vissza-

tükrözve az uralkodó kormány politikájával és az azt támogató hatalmi tényezőkkel ellenséges állást elfoglalni merészkedett.

. Ezekben foglaltam össze, habár röviden, a sajtóra vonatkozó és mint gondolom hatalmát megszorító észrevételeimet; a nagy közönségtől elvárom, hogy keresztény érzületében a keresztény sajtóra vonatkozó elveimet elfogadandja s önállósága és függetlensége érzetében csakis az ő tiszta meggyőződését visszaadó hírlapirodalomnak lesz támogatója és előfizetője.

Egyesek elhalnak, kormányférfiak elhullnak, a kormányokat támogató lapok elnémulnak, de az igazságot hangoztató szó a sírból is kitör és azt dörghi: *az igazság örökké él*. Válaszszatok: *igazság és hamisság között*.

A NÉPFÖNSÉGI ELV ÉS A NÉPKÉPVISELET.*)

„Le Krisztussal” ez a XIX. század átheus társadalmának csatakiáltása. A liberális államok kormányai versenyeznek egymással a pozitív kereszténységnek üldözésében, a kath. egyház tekintélyelvnek megsemmisítésében. A „népfönségi elvnek” büverejében bízva nekirontanak minden keresztény felfogásnak, érületnek, intézkedésnek és intézménynek és nem gondolják meg, hogy csakis a keresztény tannak még fennálló elvei tartják össze a roskadozó államokat. Maga a híres „népfönségi elv” is az egyház talajából kelt ki. A keresztény tekintélyi elv egyházi téren érintetlenül maradt egész a 16-ik századig, mert ama secták, melyek e század előtt felléptek volt, elszakadtak ugyan az egyháztól, de külön egyházi alkotmányt nem ütöttek össze. A XVI-ik századbeli egyházi forradalomnak az a jellemvonása, hogy nemcsak egyes hitágazatokban tért el az egyház tanítmányától, hanem egyenesen az egyházi tekintély ellen fordult, a mennyiben állását egyszerűen jogtalan bitorlásnak nevezi. Az eldobott egyházi tekintély elve ellenében a népfönségi elvet proklamálta, és erre építé föl új hitközségét. „Ezen község viselője minden egyházi hatalomnak. Az egyházi tekintély nem Krisztus alapítása, hanem csak egyes uralomvágyó pápák alkotása.” Ezen princípium szerint „az ige szolgálói” semmi egyebek, mint „a község felhatalmazottjai,” kik a község nevében és megbízásából a „tisztá merő tant” hirdetik és a többi istentiszteleti szolgálatot végzik. A község egy végrehajtót, egy chargé d'affaire-t választ és felhatalmazza őt, hogy nevében azt végezze, a mit ez az egyházi hatalom lényegéhez tartozónak lát. Azért neki nem is szabad egyebet tanítania és hirdetnie, mint a mit a község a Krisztus tisztá merő tanítmányának ismer; mihelyt attól eltér, tüstént átlépi a reáruházott hatalom körét és a községnek

*) Stöckl: „Korunk nagy kérdései” (fordította Répássy János) nyomán.

jogában áll az illetőt hivatalából kitenni. Az egyházi férfiú tehát a községnek hivatalnoka, szolgája.

Ezen elv később az új község kebelében változáson ment keresztül, a mennyiben a világi fejedelmek azt tartották, hogy ők a községek képviselői és mint ilyenek az egyházi hatalmat is kezükbe vették és *közegeik* által gyakoroltatták. A népfönség ez által egyházi téren caesaropapismusba csapott át. A fejedelem akarata döntött úgy világi, mint egyházi ügyekben. A keresztény tekintélyvelvet megvetették, s az egyes fejedelmek szeszélyének estek áldozatul.

A népfönség elvét a kath. egyház kebelébe is akarta átültetni a jansenismus és ikertestvére a febronianismus. A mozgalom az egyház feje a *pápa* ellen irányult, a kit egyszerűen „caput mistoriale”-nak neveztek, mondván: „hogy a pápa nem közvetlenül jure divino feje az egész egyháznak; hatalma nem közvetlenül isteni eredetű, nem közvetlenül Krisztus adta azt neki, hanem csak közvetve bírja azt Istentől, t. i. *az egyház által*. Az egyház az, melyben az egyházi hatalom eredetileg megvagyon, ez annak valódi subjectuma és csak az egyháztól megyén át annak fejére, a *pápára*. A pápa csupán caput ministeriale, ő az egyház legfőbb szolgája, mert minden hatalmát csak az egyháztól nyeri és az egyház nevében és megbízásából gyakorolja. Az episcopatussal szemben ő csak „primus inter pares” (első a hasonlók között). Az apostoli hatalom telje nem illetheti csupán a pápát – azt a püspökök korlátozzák, a pápa az egyház egységének fentartására szükséges.”

Mindezen tanoknak nincs más értelme, mint hogy az egyházi hatalomnak eredeti tulajdonképeni viselője a keresztény nép, mely egyházi társaságba egyesül; innét megy át aztán az egyház fejére és az episcopatusra. Hogy a tévtanhirdetők céljukat elérhessék, a világi hatalom palástjába kapaszkodtak, mely kész örömmel fogadta az egyházi személyeket, kiknek révén hatalmát terjeszthette.

A népfönség elve, mint látjuk, legelőször a vallás egyházi mézőn kelt, és ha egyesek kultiválták azt, a tiszt, kath egyház iránti gyűlöletükben tették, hogy megromsák vele azon tant: „*az egyházi hatalom közvetlenül Istentől származik.*” Későbbben az állami térre

csapott át, és atheus gyökeret vert, hogy a társadalom végkép elszakíttassék egy személyes, világfölötti Istentől és rendjétől és egy Isten nélküli állam alapjai lerakassanak.

Hobbes Tamás volt az első, ki a népfőnségi elvet az állam területére ülteté. Az ő felfogása szerint az emberek kezdetben szervezetlenül, szabadon, mint az erdők vadja éltek és egymással folytonos háborúskodásba keveredtek. Későbbben a béke kedvéért oly szerződést kötöttek, melynél fogva mindenki lemondott a maga erő-jogáról és meghódolt az összeség mint ilyen előtt. A föltétlen erőjognak az összeség mint ilyen lett a hordozója; és minthogy az összhatalommal szemben az egyes erő mindig gyöngébb, azért ez időtől kezdve amaz föltétlen hatalommal uralkodik emez fölött. E szerint ezen időtől kezdve az összeség egységes akarata az, mely a mögötte álló összhatalomnál fogva uralkodik minden egyes fölött. Minden egyes tartozik engedelmeskedni neki csakis *azért*, mert kénytelen előtte meghunyászkodni. Az összakaratnak a képviselője a kormányzó, kit a nép szabadon választ, vele szerződést köt, sőt arra kötelezi, hogy csakis a nép akaratát képviselje; a nép viszont megígéri, hogy engedelmeskedni fog és magát neki alárendeli (alárendeltségi szerződés). E szerződés, mely egyszer megkötöttén, örökre felbonthatatlan; a kormányzót illeti úgy a törvényhozó, mint a végrehajtó hatalom; hatalma korlátlan, abszolút, mindent, de mindent parancsolhat, a mit akar, ellene szegülni nincs joga senkinek. Az egészen mindegy, akár fizikai, akár erkölcsi személy a kormányzó. De azért a hatalmat, melyet gyakorol, mindig a néptől nyeri; ő csak képviselője a nép akaratának; a nép az, mely ő általa parancsol; ő csak a népakaratnál és a mögötte álló néphatalomnál fogva uralkodik. „Populus in omni civitate regnat; nam et in monarchiis populus imperat; vult enim populus per voluntatem unius hominis . . . Rex est populus; subditi sunt, multitudo.” (De cive e. 1. seqq. e. 5).

Hobbesnek ezen tanában a népfőnségi elv istentagadó jellege már tökéletesen formulázva van, csak épen hogy a törvényhozó és végrehajtó hatalom még egy kézbe, a kormányzó kezébe van letéve. Csak ezt a két hatalmat kellett különválasztani

hogy a majoritás elve is életbe lépjen. Ezt megtéve Rousseau „Contract social” című művében. Rousseau szintén az ős természeti szabad embert állítja előtérbe és az államot a „társadalmi szerződés” (contract social) folyományának tartja. Ezen állam mint erkölcsi testület saját akarattal bír, mely akarat, szemben „mindenek akaratával” (volonté de tous) általános akaratnak (volonté générale) tekintendő. Ezen akarat előtt meg kell hajolnia mindenkinek, ez a souverain akarat az államban. És minthogy ennek viselője a *nép*, azért a souverainés, a főnség, lényegesen a népet illeti. E főnség mütéte a törvényhozás; a főnséges népnek tehát ez is elidegeníthetetlen kiváltsága. Szükséges, hogy a nép e célból időnkint összegyűljön, a többség elve szerint a törvényeket megszavazza, és ez által a köz-népakaratnak kifejezést adjon. E törvények bármit rendeljenek vagy tiltsanak, mindenkor jogosak, mert a nép mint ilyen magának jogtalanságot nem tehet. Az individuumok nem dönthetnek. A törvények végrehajtása végett van a kormányzó és a kormány. A kormányzót a nép választja és ő ruházza fel hatalommal is. A kormányzó nem egyéb, mint a főnséges nép legfőbb tisztviselője és mint ilyen gyakorolja a nép nevében és megbízásából az executívát. Hivatalát abban a pillanatban elveszti, a mikor az executíván felül még törvényeket is akarna hozni, hogy ezzel a valódi főnséget magához ragadhassa; – „forradalom” oly értelemben, mintha az lázadás lenne valamelyik jogosan fennálló hatalom ellen, mely a néptől különböznék és ennek jogilag fölötte állana – nem létezik.

Rousseau népfőnségi tanát a 18-ik századbeli társadalom magába szívta és a monarchiái elvet elnyelé. A francia forradalom iszonyai valának a gyümölcsök, melyeket ezen elv megtermett Európa számára.

Kant, a „Königsbergi bölcs” az államtanában Rousseau elméletét követve az állami főnséget a népre ruházza. Szerinte az állam bizonyos számú emberek jogi törvények szerinti egyesülése; ezen egyesülésnek főténye egy szerződés, melynek értelmében a nép minden fia lemond a maga külső szabadságáról, csak azért, hogy azután azt a nép egészének kezéből ismét visszavegye. A

törvényhozás, mint a népfőnség közvetlen kifolyása, csak a nép egyesült akaratának lehet ügye; itt nincs helye semmi képviseltesnek, a mit a nép törvényileg parancsol, az helyes és jogos; az egész határoz minden egyessel, az egyes az egészszel. Az állami kormányzó a végrehajtó hatalom képviselője és mint ilyen a nép akaratából és megbízásából működik. (Kant Rechtslehre II. Theil. 1.)

Kant népiónségi elvét elfogadta a német philosophia és e népfőnség elvénél fogva az államot isteni trónra ültették.

Az államistenség e megteremtője, Hegel, ki a „nép” fogalmát az „állam”-mai tölte be, a „népfőnséget” pedig az „államfőnség”-gel szorítja ki. Az „állam” alatt a „nép” szerepel, de a konkrét fogalom helyett az elvont fogalmat tévé. Hegel szerint a főnség képviselője az „állam”; ez valóságos, jelenlévő isten, isteni akarat, mint jelenlegi, magát valóságos alakká és szervezetté fejlesztő isten.” (Hegel Rechtsphilosophie 278. §.) E szerint az államfőnség törvényei tulajdonképen „isteni törvények” és mint ilyenek mindenkit köteleznek. Az állam akarata isteni akarat; hatalma isteni hatalom. Borzasztó elferdítése a keresztény tekintélyi elvnek.

Hegel philosophiája uralomra jutott. A nép az „állam” elvont fogalmába gyúrva legfőbb hatalomnak lesz tekintve. Az „állam az örök lenség.” Az „államhatalom” mindenható, az „állam akarat” minden fölött. Ez akarat a parlamenti többségben nyilvánul. A ki másképp mer gondolkodni és véletlenül (?) a keresztény eszméknek is hódol, az ultramontán, és mint ilyen megvetendő, mert elmaradt a haladó kortól; a ki pedig keresztény nézetének gyakorlati életében is kifejezést ad, s helyteleníti az isteni renddel összeütköző állami törvényeket, annak a Hegel-féle állami elv bőséges mamelukjainak tapsai kíséretében meg kell éreznie a mindenható állam ostorozó kezét.

Korunk az anyagelviség kora; anyagelvi minden: tudománya, egész élete. Az anyagelviséggel mint atheus világszellemmel csak a népfőnségi és államfőnségi elv ler össze, nem törődve azzal, hogy ez elvnek gyakorlati alkalmazásában a legcsúnyább ellen-

mondásokba keveredik. A gazdag liberális polgárság nem látja tanácsosnak, hogy a nép azon osztályai, melyek nem tartoznak az ő kasztjához, szintén részt vegyenek az általános nép- és állam, akarat képviselőjében. Ezeket kizárja az általános népképviselőből, mert a képviselőválasztásnál az adókönyvet, illetve a birtokarányt veszi alapul és e szerint ad többeknek-kevesebbeknek szavazati jogot. Így játsza ki suttyomban a gazdag liberális burgeoisie az általános népakarat fogalmát, így lapítja azt össze a pénztőzsérek akaratává, így lesz a modern államban a pénztőzsér akarata az egyetlen souverain hatalom. A többi szegény néposztály pedig mint „misera plebs contribuens” „csócselék” szerepei, melynek más jelentősége és hivatása nincsen, mint fizetni és aztán futni.”

Innét van, hogy manapság a szocializmus mindenütt útjába áll a pénzes zacskó egoismusának és a nép akaratának érvényesítésén fáradozik. E párt úgy okoskodik, hogy nem a pénztőzsérek, hanem a munkások képviselik a valóságos népet, nemcsak többségi számarányuknál fogva, hanem mert ők hordozzák a társadalmi munka egész terhét. Nagyon természetes, hogy a gazdag pénzes szütyő eme szocialista mozgalmak ellen eget-földet fel-lármáz. De hogy képes lesz-e még sokáig visszafojtani? Tekintve a folyvást tovább terjedő szocialista fészkelődéseket, legalább kétes. Lehet, hogy nemsokára fülébe kiáltja: ote toi que je m'y pose” (szállj le barát a hintóról, hadd ülök a helyedre.)

A népfőnségi elvek egyik sajátos árnyalata a modern constitutionalismus (alkotmányos monarchia). Franciaországban a népfőnségi elv a forradalom által hágott a nyakára a monarchiának: más országban megállapodék, a királyi trónok előtt és alku-dozott velők. Így jött létre a constitutionalizmus. A törvényhozást a parlament gyakorolja, a király pedig kormányával együtt csak a *nép* legfőbb *hivatalnoka* s mint ilyen a végrehajtó hatalmat viseli, *személye szent és sérthetetlen*, a nevét sem szabad a parlamentben vitákba keverni, őt nem lehet letenni; ő maga nem felelős a parlamentnek, hanem csak kormánya. A szentesítés joga őt illeti; a nélkül a parlament által hozott törvény nem bír jogerővel s nem

is foganatosítható! Igaz, hogy a jog a gyakorlatban keveset ér, mert a király nem igen tagadhatja meg a szentesítést a parlamentnek közösen megszavazott törvényeitől, ha csak folytonos kormánykríziseket nem akar előidézni; sőt vannak olyan alkotmányos államok, melyekben a király kénytelen a szentesítést megadni. Hegel szerint a király csak arra való, hogy az „igent” vagy az „akarom”-ot használja az államrendeletekhez. Az alkotmányos monarchia a monarchia-forma czipfázatával befödött népfönség.

A népfönségi elvnek történeti fejlődéséből látjuk, hogy ez holmi isteni rendről, melyben az állami rend és állami tekintély is fel volna véve, semmit sem akar tudni. Lényegében istentagadó, hijjával minden erkölcsi tényezőnek. Az alattvalók engedelmissége semmi *erkölcsi* alapon nem nyugodhatik. Az isteni rend és erkölcs nem létezik a népfönségen alapuló állam előtt. Isten törvényére hivatkozni annyit tesz, mint az állam törvényét megvetni. Az ily állami lét csak addig maradhat fön, míg az állami hatalom képes maga iránt félelmet kierőszakolni és az ellenszegülőket letiporni. Az állami tekintély e hatalmon épült fel; e hatalommal él. vagy bukik. Ha a forradalmi hatalomnak sikerül a fennálló hatalmat legyőzni és megbuktatni, akkor a megbuktatott hatalom helyébe lép és éppen oly „legitim” mint a minő az előbbi volt. E szerint az ily államban fennálló tekintély csak addig biztos, míg erejét óriási hatalommá tudja fokozni. Az ily állami hatalom kénytelen mindig fegyverkezni és felgyürközve várni az ellenségre, melyről sohasem tudhatja, honnét és mikor jön. A mely állam emanczipálta magát az itteni rend alól és az erkölcsi rendszernek is kiadta az utat, az csak önmaga számára készíté el a vermet.

A népfönség elve a legsötétebb állami *absolutismust* fejleszti. Az ilyen államban az alattvalók, úgy az egyedek, mint a testületek meg vannak fosztva minden jogbiztosságuktól; testüket, életüket, vagyonukat mind az állami Moloch – az abszolút nép– vagy állam-akarat foglalja le – ellenállás esetére a szuronyok és ágyuk az *államkormányt* és nem az alattvalók házait veszik körül. Es ez a dicső szabadság czégére alatt történik: egy új rabszolgaság lett

életbeléptetve azóta, a mióta a keresztény elvet a hamis szabadság ürügye alatt megtámadták.

Az „általános népakarat” mindenesetre nagyon szép, csábító czég, csak az a baja, hogy merő *szemfényvesztés*, *fictió*. Mert ugyan ki kezeskedik arról, hogy amit egy esetleges parlamenti többség, esetleges körülmények befolyása alatt elhatároz, az valósággal az általános és tiszta népakarat? Hiszen ott van a kisebb párt is! Vagy ennek akarata számításba sem jöhet, midőn az „általános népakarat”-ról van szó? Hisz a többség akarata épen az által szűnik meg „általános” népakarat lenni, mert a kisebbség akarata oppositíóban áll vele, ha pedig mégis *általánosnál* kürtöli magát, akkor sutba dobja az általános népakarat elvét és a merev hatalom a bitorlás terére csap át. Annál is inkább, mert modern államainkban a „nép” fogalma csupán a pénztözsérek, a dúsgazdag polgárság aránylag csekély számára szorítható, míg a vagyontalanok, a munkások roppant tömege egyszerűen ki lesz zárva. Hát ki adja a gazdag pénzbáróknak a jogot, hogy egyedül ők szerepeljenek a „nép” nevében és akaratukat uralkodóvá tegyék az államban? „Népfőnség” -e az, ha a nép sokkal nagyobb része, különösen a munkásosztály, ki lesz zárva a főnségben való részvételtől s ráerőszakolják a kisebbség akaratát, melynek csak az a szerencse jutott osztályrészül, hogy pénzes tarisznyán születik? A modern liberalizmusnak kérkedése a népfőnséggel csupa ámtás, csupa *fictió*. Ezt felismerte a szocziálizmus, azért támadja meg a pénzhatalmon nyugvó államok fejeit, midőn jogossága érzetében rájuk rivalni merészkedik és azt mondja: „Ti azt akarjátok velünk szemben elhítenni, hogy a ti uralmatok a népfőnség elvére van alapítva, pedig senki sem gyalázta azt meg annyira, mint épen ti. Egyedül magatok akartok a „nép” lenni, és mint ilyen a főnséget játszani – de mink is „nép” vagyunk, még pedig jogosabb, mint ti, mert mi képezzük a roppant többséget, mi húzzuk a terhes igát, míg ti a vagyon zsírjában dőzsöltök. Hogy a népfőnség elve, melynek mi is hódolunk, igazán megvalósuljon, kell, hogy a munkásnép is részt vegyen a főnségben. Szálljatok le a bitorolt polcra, legyetek velünk egyenlők; a „népfőnség” szólama csak akkor nem

lesz hazugság az ajkaitokon, a mint eddig volt. „És ki mondhatja, hogy a szociálizmusnak nincsen igaza, mikor így beszél?”

A népfőnségi elvre épített állam mindenütt a pártküzdelmek, pártagyarkodások martaléka lett. A párt többségének létesítésére irányul a kormányok törekvése, mert csak annak segítségével képes a maga törekvéseit, bárminők legyenek azok, az „általános nép-akarat” nevében és czége alatt keresztül hajszolni, a nép fölötti hatalmat a maga kezében összpontosítani. Ha valamely párt ügyesen tudja a népet rászedni, esetleg megfélemlíteni, az mindig többséget szerezhet magának; ennek segítségével keresztül vihet azután mindent, a mi neki tetszik, bárminő káros vagy rettentő volna is az a többi népre vagy egyes néposztályokra. Ha pedig a pártot leszorítja egy másik párt, az ismét újra kezdi a játékot, míg végül a szüntelen pártharcok közt az állami és társadalmi rend felbomlik, a nép életereje elsatnyul és elvész.

Pártküzdelmek ugyan ott is fejlődhetnek, a hol még a keresztény tekintélyi elv az irányadó, de ott azok csakis betegséget, abnormis helyzetet árulnak el; ellenben amott a liberális részen ezek a szabályok képezik a normális állapotot. Ezt bizonyítja 1789 óta az európai államok története. Azóta a forradalom permanenssé lett és a tekintély annyira meggyöngült, mint soha azelőtt. Hány trón dőlt le azóta mint a kártyaház? És éppen a trónok ledőlésének tapsoltak leginkább. Hol egy-egy jogos tekintély összeroskad a koronás vagy nem koronás forradalom csapásai alatt, mindjárt ott terem a liberalizmus, hogy a tényt igazolva, azt a korszellem követelményének magasztalja, a forradalmárok fejére pedig a dicsőség babérkoszorúját helyezze. Csakis ott kiabál „rebelliót”, a hol az elv a saját pártja ellen fordítja életét. Ilyenkor érezteti a „forradalmárokkal, hazaárulókkal (?)” a rendőri botok és csendőrszuronyok hatalmát. Még az erkölcsi tényezőket is, melyeket alapelvileg félredobott, mind előrántja ilyenkor és szenteskedő arczzal fordítja a „forradalmárok” ellen. Egy kis szemtelenség könnyen odafér ilyenkor a nagy párt képére. És ezzel a szemtelenedésével uralja a helyzetet. A fejedelmek hódolnak neki, mert

azt hiszik, hogy az ördögöt majd Belzebub által fogják kiűzni. Hiú remény! Ezen a bajon csak a kereszténység tekintélyelve segíthet és hiszszük is, hogy az igaz kereszténység elve ismét gyökeret ver az állami életben, hogy meggyógyítva a sebeket, melyeket az atheus szellem ütött a népeken, hogy egyszer minden nép úgy egyházi, mint állami téren újra fog találkozni a keresztény tekintély védőszárnyai alatt, a kereszt árnyában, melyen Isten fia a világot megváltotta és az embereket egy istentelen állami élet szolgátságából a keresztény tekintélyelv által Isten gyermekeinek szabadságára emelte. Bárminők lesznek is a jövőbeli államok formái, az nem tesz semmit, csak életető elemök legyen keresztény. Hogy Krisztus szellemét a népképviselési térre is átviessük, a következő programmpontokat állítjuk fel:

1. Minden egyes munkás a nagy társadalom szervét képezi s mint ilyenek joga van a nagy társadalomhoz. Ezen jogát a választásoknál érvényesítheti, miért is követelnünk kell a jogosság, méltányosság és igazságosság révén *az általános egyenlő szavazat-jogot minden egyes nagykorúra, még a legszegényebb részére is*. mert a legszegényebb munkás is a társadalom szerve és közvetlen adójával az államháztartáshoz hozzájárul – hadd vegyen részt szavazatával az államnak nyilvános életében és működésében.

2. A választói jog gyakorlása minden egyes társadalmi élet-szervnek kötelességét képezze, melynek ok nélküli elhanyagolása büntetéssel sújtandó.

3. Az egyes szakok testületébe minden harmincz éves feddhetlen életű állampolgár választható.

4. A választók erőszakos megfélemlítése, pénzen való megszerzetése szigorú államtvényekkel korlátozandó.

5. A népképviselés az összes hivatásszakokat ölelje fel és a képviselők két osztályából álljon: a szövetkezetek és a választó kerületek képviselőiből.

6. A szövetkezeti képviselők a szak-szövetkezetek (u. n. paraszt, munkás, iparos, kereskedő, ügyvéd, orvos stb. szövetkezetek) választottjaiból kerülhetnek elő; az egyes szakágak tagjai ismerik legjobban a szakipar hiányát, a szakiparosok bajait.

7. A népképviselőben az egyes munkaágak jelentőségük és nemzetgazdasági horderejük arányához mérten legyenek képviselve. Az agrár államban az agráristák szerepeljenek kiváló erővel és súlylyal.

8. A választó kerületek képviselői képezzék a szövetkezeti képviselőknek kiegészítő hadosztályát.

9. Minden nagykorú választópolgárnak kettős szavazati joga legyen. Az egyiket szakszövetkezeti jelöltjére adja, a másikkal a választókerület jelöltjét támogatja.

10. A megválasztott képviselők napi díjaik megvonásával szoríttassanak a gyűléseken való megjelenésükre – ellen esetben – a betegség esetét és más társadalmilag is fontosnak elismert okot kivéve – mandátumaik elvesztésére ítélandók.

11. A kettős mandátumok egyesítése egy kézben csak azoknak engedhető meg, kik életükben a nép közjólétét előmozdították és tehetségükkel, feddhetlen erkölcsös magaviseletükkel közelmérést vívtak ki.

12. A parlamentet uraló szellem a hívő kereszténység szelleme legyen, mert csak Krisztus szelleme a maga szeretetével és igazságosságával biztosítja a jólétet, forrasztja össze a társadalmi szerveket istenért és az emberiségért.

Adná az ég, hogy ilyen keresztény népfőnségi elv mielőbb győzzön és győzelmével a hánytorgatott államoknak tartós békét és boldogulást szerezzen. Éljen a kereszt!

A PHILOSEMITIZMUS ÉS ANTISEMITISMUS VAGYIS A ZSIDÓKÉRDÉS.

A jelenkornak egyik kiváló jelensége az antiszemita és philosemita között kitört harc, melynek egyik oka a közgazdasági állapotok visszasságában, másika pedig a zsidó szellemnek a keresztény szellemtől teljesen elütő törekvésében, a kereszténység céljával szemben elfoglalt ellenséges indulatában rejlik. Az elsőre nézve mondja Petrássevich: (Magyarország és a Zsidóság cz. művében) „Ötven esztendő gazdálkodásának az eredménye, hogy mohón, szinte önkívületi állapotban szürcsöltünk magunkba minden emésztő férget, mit a nyugati áramlat felszínre dobott s hozott magával, s az alatt itthoni édes forrásvizünk megposhadt. S ezen gazdálkodásban fő, lehet mondani irányító szerepe volt a zsidóságnak.” Magához ragadta a produktumot, hogy azt tetszése szerint értékesítse, A másik okra néve megjegyzem, hogy az a zsidó fajnak az összes európai népfajoktól való különbözőségében bírja forrását. Senki sem tagadhatja, hogy a zsidóság mint faj mindenben elüt az indogermán és uraltáji néptörzsektől. Egészen más az ő világnézete, politikai felfogása, vallási meggyőződése, közgazdasági törekvése – csak úgy magában véve – mint az összes európai népfajoké. Különálló egésznek képez, s bár kisebbségben van, még is dominálni akar ~ sőt uralkodik is ott, a hol mint szerv az állam testébe beillesztetett. Főjellemonása a faji összetartás és telhetetlen önzés, melynek kielégítésében nem ismer fáradságot, sem eszköz- vagy személy válogatást. Ő előtte csak egy cél lebeg: a pénz révén megszerezni a befolyást és a hatalmat, hogy ezzel praepotentiáját mindenkivel szemben és minden téren, legyen az tudományos, közgazdasági vagy politikai, kimeríthetetlenül, dőlyfösen, a „kiválasztott néphez” méltóan, éreztesse-

Célját már is elérte. A keresztény alapokra fektetett európai államok a zsidó pénzhatalom nyomása alatt nyögnek, az aranyborjú előtt hajlongnak: a nép zöme pedig átkozódik és szidja azt a népfajt, melynek – saját rövidlátásánál fogva – karmai közé került.

A zsidóságnak dolyfös praepotenciája minden téren felébresztett a sokáig alvó keresztény szellemet s egy táborba hajtja az antiszemita érzelműek roppant hadát, hogy ilyen hatalmas hadsereggel a kereszténység fölényét – melyet bárgyúsága és rövidlátása miatt a zsidó emanczipáció óta elvesztett – újból diadalra juttassa, trónra ültesse. A keresztény szellemnek ezen célját meg hiúsítani törekszik a hatalomnak tényleges birtokában lévő zsidóság, s miután pénzével a sajtót a maga részére megnyerte, a gyanúsítások és rágalmak egész özönét zúdítja rá a keresztény szellem vezéreire, hogy megtéveszsze a lusta gondolkodásúakat. megfélemlítse a bátrabbakat, védelmére szólítsa a tőle függő kormányokat.

A kít Isten meg akar büntetni, azt mindenekelőtt vaksággal veri. És ilyen vaksággal megverve látom én a zsidóságot, mert gőgös elbizakodottságában vakon nekiront minden keresztény felfogásnak és nem fontolja meg, hogy épen ezen eljárásával szaporítja az antiszemita hadseregét, gyűlöletesebbé teszi önmagát, tulajdonképeni előmozdítója lesz a keresztény érületnek, ügyes útmutatója, spionja a visszafoglalandó erődítéseknek. A zsidóságnak nincs igaz őszinte barátja sehol, sem a kormányoknál, sem a hivatalnoki karban, sem a nép zöménél; – a mire olyannyira büszke – a kormányok és intelligencia barátsága – az csak érdeklarátság, a mely addig tart, míg az érdekközösség fennáll – ennek megszűntével szétszakad az erősnek hitt baráti kötelék. Nyíltan ki merem mondani, hogy philoszemitizmus a keresztény államok népeinél nem létezik sehol – a mi van, az a becsületes zsidóknak, mint egyéneknek, társadalmi tényezőknek, becsülése és nem az általánosságban hanyag zsidó szellemnek mint keresztényellenesnek a megtiszteltetése, illetve szeretete. A zsidó szellem mint ilyen keresztény szellemmel nem egyesül soha – vívandja

a harczot, mely annál elkeseredettebb és végzetesebb lesz a zsidóságra, minél vehemensebben és dőlyfősebben ingerli a keresztény szellemben fel nevelteket. *História optima magistra.*

A zsidóság nem okul a történeti tényeken, sőt vakmerőségében annyira megy, hogy magát a történeti tény a saját szelleme világánál nézi és ítéli meg. Pedig ennek a modern uralkodó zsidó szellemnek semmi köze a mózesi szellemhez. Ezzel már régen szakított és a. talmudisták révén oly szellemet nevelt fel és szívott magába, mely szakítva minden pozitívizmussal, csak a féktelen önzésnek hódol és a vallási negativizmust, azaz a hitetlenséget ép úgy dicsőíti és propagálja, a mint egykoron a kereszténységet megelőző korszakokban a pozitív mozaizmust magasztalta és terjesztette. Ezen modern zsidó szellemnek alap gondolata: féktelen önzés; célja: a dechristianizáció és az elkereszténytelenített társadalom fölötti korlátlan uralom. Innét van, hogy egyaránt szövetkezik az atheusokkal, idealistákkal, materialistákkal, naturalistákkal, deistákkal és ölelkezik a hívő kereszténnyel – ha érdeke úgy kívánja. A kormányférfiak leghívebb támogatója, ha szellemében uralkodnak, első buktatója, ha pozitív keresztény irányelveknek hódolni merészelnék. Az „aranyborjú” birtokában mindenkit lebilincsel, a maga előnyeit mindenütt biztosítja. Ezen aranyborjú elvakította, elbizakodottakká tette őket – nem látják az örvényt, melyben el kelle merülniök, ha a kereszténység nagy tömegét még ezentúl is harczra ingerlik, a megvetés ostorával korbácsolják.

A kormányok hatalmi trónja, melyre annyira támaszkodnak, összedől abban a pillanatban, a melyben a keresztény nép tetterejének tudatára ébredve a saját szellemét ülteti trónra. Hol lesznek majd azok a jó barátjai, kiket hitetlen szellemével telített, kike jövőjét alapította? Minden nagyobb korszaknak megvan a maga korszelleme – hiszem, hogy a jövő századnak korszelleme a keresztény hitszellem leend. A hitetlenséget fel fogja váltani a hit, a féktelen önzést a keresztény felebaráti szeretet.

Ennek a bekövetkezendő kornak előhírnökei máris sűrűn jelentkeznek. A hitetlen modern reform zsidó szellem látja tömörülésü-

ket, sejtí a közelgő veszedelmet s rájuk förmed – elnevezi öket antiszemítáknak, klerikálisoknak, ultramontánoknak, heczcz-csinálóknak, sötétenczeknek, hazaárulóknak stb. stb.; rájuk ken minden pisz - kot és gyalázatot, felhívja a tőle függő kormányok figyelmét s h a nem hallgatnának reá, megfenyegeti: szövetkezik a legfelforgatóbb, leg-radikálisabb elemekkel, csakhogy bőrét megmentse, uralmát fentartsa. Még bízik sajtójában, csakhogy e sajtó hangjában is észrevehetjük a félelem rezgését. Minél botorabb a kirohanása, ostobább az állítása, féktelenebb a gőgje, annál szembetűnőbb a belső ijedelmé.

A keresztény szellem csakugyan ébredezőben van. Ezt mondja nekünk a zsidó szellemben vezetett sajtó magatartása. Görösen szorítja magához az aranyborjút, felrezen a leghalkabb zőrejre, s bár adja a hőst, mégis csak a kormányhatalom palástja csücskeit fogja, hogy élhessen és uralkodhassék. Ma Bánffy nótáját fűjja, holnap Széll Kálmán kedvencz dalát fűtyöli: – fogadni mernék, hogy Zichy Nándor árnyékában látnám, ha netán kormányképe ssé válnék. Megalkuszik minden hatalommal, ha legalább 5 százalékot nyer.

Az ébredező keresztény szellem a maga territóriumát akarja visszahódítani. Nem alkuszik, csak előre tör; épp azért gyűlölik a liberális korszellemnek hódolók; ha még lehetne alkudni vele, akkor rögtön alább szállna a zsidóság ellenszenve. E keresztény szellem férfias határozottsággal lép fel, nyílt sisakkal harczol. A maga elveit akarja meghonosítani a zsidó szellem által lefoglalt kereskedelem, ipar, pénzhitel, közgazdaság, hitélet, tudomány és politika területén. A felekezetenlküli zsidó állam romjain a keresztény államot akarja felépíteni. Ezért hazaáruló, ultramontán, sötétencz, Róma talpnyalója stb., mondja a zsidó liberális sajtó, mely -önteltségében a szellemek fölötti uralmat is önmagának vindikálja. Ilyen és ehhez hasonló kijelentéseivel szaporítja az antiszemíták hadát, mindjobban felszínre hozza a keresztény szellemnek szükségességét.

A keresztény világ megmozdult a saját szelleme érdekében; uralomra tör, hogy az igazságosság és keresztény szeretet érvényre

juttatásánál az általános jólétet biztosítsa a szegény és gazdag számára egyaránt.

E célja elérésére a bécsi keresztény szociálisták a következő programot állították fel:

1. A zsidó bevándorlás betiltandó vágj szigorúan ellenőrizendő.

2. A zsidó szellemnek és erkölcsöknek a keresztény néprétegbe való behatolását meg kell akadályozni azzal, hogy a keresztény népiskolák és felsőbb iskolákban a keresztény tanulók elkülönítetten oktattatnak.

3. Az újságok zsidó tulajdonosai, kiadói és munkásai az általuk kiadott és szerkesztett lapok hasábjain „zsidóknak” legyenek feltüntetve.

4. Zsidó házban keresztény ne szolgáljon; úgyszintén ki legyen zárva a keresztény segédek és tanoncok szolgálata zsidó kereskedőknél és iparosoknál.

5. Az állami és egyéb nyilvános közhivatalok keresztény emberekkel töltsenek be.

6. A szakipartestületek igazgató tanácsába csak keresztények választhatók. Ugyanez áll a szövetkezetekről is.

7. A zsidó vallású ügyvédek csakis zsidók ügyének védelmezésére szorítandók.

8. Az újabb birtok- és ház- szerzés zsidóknak csak akkor engedélyezendő, ha régiebb idő óta zsidókézen volt.

9. A kényszereladás alá kerülő zsidó föld- vagy házbirtoknak a megvételi előjoga a keresztényt illesse.

10. Az állami béreletekből a zsidóság kizárandó.

11. A zsidóság kivándorlása államilag előmozdítandó.

12. A zsidó iskolák államilag ellenőrizendők.

13. A keresztény szellem a társadalomnak összterületén érvényesítendő.

14. A keresztény újságok szaporítandók, ellenben a zsidó szellemben írt újságok a keresztény házakból a keresztény szellem érdekében kiküszöbölendők.

A magyar viszonyokat illetőleg nem helyeseljük e program-

nak minden egyes pontját, egyes határozataiban túlzottnak tartjuk, mégis kijelentjük, hogy itt volna az ideje, hogy Mária országa is megmozduljon és a saját érdekében a keresztény szellemnek mielőbb diadalkaput emeljen. Sapienti sat. Rabszolgák úgymint sokáig voltunk, sajnos, egy keresztényellenes szellemnek a rabszolgái, legyünk hát egyszer szabad, keresztény magyarok.

A LEGSZEGÉNYEBB OSZTÁLY ÉS AZ ÁLLAM.

Az emberi társadalomnak valóban legszegényebb osztályába kell soroznom a munkaképteleneket, elaggottakat és betegeket. Ezekről a szegényekről nem gondoskodik manapság senki; ők igazi megvetettjei a nagy társadalomnak. Nem keresi, nem kutatja senki, vajjon baleset, szerencsétlenség, betegség avagy más ok folytán jutottak ilyen helyzetbe; egyszerűen megveti, mert hasznavehetetlenné, azaz munkaképtelenné váltak. Csak a keresztény charitas angyala virraszt felettük, ápolja őket. Ezen szerencsétlenek érdekében emeljük fel szavunkat és azt mondjuk:

1. Minden kultúrállamnak első kötelessége legyen kellően gondoskodni azok megélhetéséről, kik mint egyedek az állam szolgálatában vénültek meg, illetve baleset folytán veszítették el testi erejüket. Ezt megteheti a baleset, aggkor és betegség elleni olcsó biztosításokkal és e célra felállított biztosító intézetekkel. Az egyes szakszövetkezetek elég garanciát nyújtanak majd arra nézve, hogy minden egyes tagjuk megfeleljen erkölcsi és anyagi kötelességének. A gazdag nagyon könnyen segíthet önmagán, a szegényen segíteni az állam kötelessége.

2. Tudjuk nagyon jól, hogy a magát szegénynek kiadók között sok a naplopó, azért azt tanácsoljuk az államhatalomnak építsen ilyenek számára javító és kényszermunka-intézeteket, a hol aztán a társadalom hasznos tagjaivá képeztehetnek ki.

3. A baleset elleni biztosítást kezelje mag a az állam s ne bizza azt magántársulatokra, melyek csak a rebachot vágják zsebre.

4. Az aggkor elleni biztosításnál figyelembe veendő a tisztességesen végzett munka és az erkölcs tisztaság a. Ezt honorálnia

és az illetőnek életét biztosítani az állam kötelességei közé tartozzék.

5. Munkaképtelenség esetében gondoskodják az állam mindazon egyénekről, kik önhibájuk nélkül nyomorba süllyedtek.

6. A szegény betegek állami költségen ingyen orvosolandók.

7. A keresztény elveken alapított államnak vezéreszméje legyen Krisztus urunk, ki a társadalomnak testi s lelki betegeit egyforma szeretettel karolta fel, gyógyította meg. Az anyák kisdedejeiket is hozzá vittek, hogy megáldja őket. Megtette azt is; ölébe vevé a kisdedeket; megfeddé tanítványait, kik e kisdedeket visszatartották és kimondá a nagyjelentőségű szót: Övék a mennyek országa.”

Valóban a kisdedeké, a mostani világ által megvetetteké, Krisztus szellemében élőké, a keresztfánál állóké a boldogság országa. Éljen Krisztus szelleme! Éljen a kereszt a maga dicsőségében és jövőendő fényében.

ZÁRSZÓ.

„A szocziális kérdés hajdan és most” című művem első kötetének zárszavában ráutaltam Pompeji és Herculánium gyászos esetére s ki is jelentettem, hogy a mostani társadalom is a bensejében forrongó Vulkánnak kitörésétől tarthat. E Vulkán kitörését csak a keresztény szellem akadályozhatja meg. Miképen s milyen eszközök igénybe vételével, azt jelen munkám II-ik kötetének minden egyes fejezetében kimutattam. Zárszó gyanánt a XIX-ik század legnagyobb emberének XIII-ik Leó pápának „A munkások Helyzetéről” szóló körlevelének utolsó sorait idézem, hadd tudja meg a jelenkor társadalma, mily módon kerülheti ki a reá várando katasztrófát:

„Mindenkinek szerepéhez kell sietnie, még pedig minél előbb, nehogy a máris oly nagy baj még súlyosabbá váljék az orvosság halogatása által. Alkalmazzák a törvények s nyilvános intézmények gondviselését, kik a közügyek élén állanak; emlékezzenek meg kötelességeikről a gazdagok és urak; fogják fel a dolgot helyesen a munkások, kiknek ügyéről van szó; s miután egyedül a vallás képes a bajt gyökerestől eltávolítani, tartsa szem előtt mindenki, hogy első sorban a keresztény erkölcsöket kell helyreállítani, mert ezek nélkül az okosság fegyverei, melyeket legalkalmasabbnak tartanak, vajmi keveset fognak érni.

A mi az egyházat illeti, ez soha és semmiképen sem fogja a maga közreműködését megtagadni, s annál nagyobb lesz az ő segítsége, minél nagyobb szabadsága lesz a cselekvésre; erről ne feledkezzenek meg azok, kikre a közügyek gondozása tartozik Feszítsék meg minden erejüket a szentély szolgálói s ne szünjenek meg az Evangéliumból merített életszabályokat minden rang és rend embereinek hirdetni. Minden kitelhető erővel dolgozzanak a

népek üdve ért és iparkodjanak különösen fentartani magukban s felkelteni másokban, a magasrangúakban úgy, mint az alacsony-ranguakban az összes erények királynőjét és úrnőjét: a *szeretetet*.

Az óhajtott szabadulást ugyanis elsősorban a szeretet nagy áradatától kell várni; értjük pedig a keresztény szeretetet, mely az egész Evangéliumi törvény foglalatja, mely mindenkor kész magát más javára feláldozni s mely korunk önteltsége és túlságos önszeretete ellen a legbiztosabb ellenszer, melynek szerepét és isteni vonásait szent Pál apostol ezen szavakkal írta le: „*A szeretet tűrő, kegyes, nem keresi a magáét, mindent elvisel, mindent elszenved.*”

Álljon elő akár liberális, akár szocialista férfiú szebb eszmével mint Krisztus Urunk, akkor hozzá csatlakozunk, de mivel az ember gyarlóbb Jézus Krisztusnál az Isten Fiánál, azért elvünk: *Krisztus igazsága*; vezérünk mindenben és mindenütt: a *keresztre feszített Jézus Krisztus*.

Éljen Jézus Krisztus szelleme bennünk és közöttünk.

Vége.

A FELHASZNÁLT IDEGEN ÍRÓK BETŰRENDES NÉVSORA.

Abrens, Ancillon, Acsády dr.

Baïmes, Brandis, Biederlaek, Bebel, Bougaud.

Cortes, Cathrein.

Eötvös br.

Freund, Fustel des Coulanges.

Görres, Gentz.

Haller, Historisch-polit. Blätter, Hobbes, Hegel.

Jarcke, Jörgensohn.

Kant.

Lacordaire, Lemkuhl, XIII. Leo pápa.

Montalembert, Moy, Moormeister.

Newman.

Porker, Philips, Petrassevich, Prohászka, Pfenner dr.

Reichensperger, Rauscher, Rohonczy, Rousseau.

Segur, Stahl, Stöckl.

Szécseny.

Thomson.

Wiseman.